2.27.'99.

Library of the Theological Seminary,

PRINCETON, N. J.

Division BX1745

Section .N3F85

Shelf

Number V.2

GESCHIEDENIS

DER

INQUISITIE IN DE NEDERLANDEN

HOOGESCHOOL VAN GENT

Werken van den practischen leergang van vaderlandsche geschiedenis

van Prof. PAUL FREDERICQ

VII

INQUISITIO HAERETICAE PRAVITATIS
NEERLANDICA

GESCHIEDENIS

DER

INQUISITIE IN DE NEDERLANDEN

TOT AAN

HARE HERINRICHTING ONDER KEIZER KAREL V

(1025-1520)

DOOR

Dr. PAUL FREDERICQ

GEWOON HOOGLEERAAR AAN DE FACULTEIT VAN WIJSBEGEERTE EN LETTEREN
DER HOOGESCHOOL VAN GENT

TWEEDE DEEL
DE NEDERLANDSCHE INQUISITIE TIJDENS DE VEERTIENDE EEUW

GENT | **'S-GRAVENHAGE**
J. VUYLSTEKE | MARTINUS NIJHOFF

GENT, DRUKKERIJ VICTOR VAN DOOSSELAERE
1897

AAN

Henry Charles Lea

SCHRIJVER VAN HET STANDAARDWERK

A History of the Inquisition in the Middle Ages

DANKBAAR OPGEDRAGEN

Degenen, die zich de moeite zouden getroosten in eenig tijdschrift of dagblad dit werk te bespreken, zullen mij hoogst verplichten, indien zij er mij kennis van willen geven, en alle recht op mijne dankbaarheid verwerven met mij een afdrukje hunner recensie te laten geworden.

P. F.

INHOUD

Blz.

VOORBERICHT xix

EERSTE HOOFDSTUK. — DE GODSDIENSTIGE BEROERINGEN IN DE NEDERLANDEN TIJDENS DE 14de EEUW. 1-10

De 14de eeuw, een tijdvak van crisis voor het Pausdom en van algemeene beroering in het geloof, ook in de Nederlanden. — Jan van Ruusbroec's uitspraken over de ketters van zijnen tijd. — Stoutheid in de uitlegging der H. Schrift. — Ontkenning van het H. Sacrament des Altaars. — Gruwelijk pantheïsme. — De kettersche mystieken. — Vier voorname soorten van ketters in de Nederlanden. — De volmaakte armen van geest. — Het schouwend leven. — Verachting der H. Kerk. — Godsdienstig nihilisme.

TWEEDE HOOFDSTUK. — DE INQUISITIE EN DE EERSTE VERVOLGINGEN TEGEN DE VRIJE BROEDERSCHAPPEN DER BEGIJNEN EN BEGGARDEN. 11-39

Opkomst der Begijnen en Beggarden in de Nederlanden. — Tegen het einde der 13de eeuw geraken zij in kwaden reuk. — Verordeningen van het provinciaal concilie van Trier (1277). — Hunne veroordeeling door Hendrik I van Virnenburg, aartsbisschop van Keulen (1307), en door Boudewijn, aartsbisschop van Trier (1310). — Kettergeding te Parijs tegen de Henegouwsche begijn Margaretha Porete. — Hare verbranding aldaar (1310). — Afschaffing der Begijnenorde door paus Clemens V op het Algemeen Concilie van Vienne (1311). — Veroordeeling van de Beggarden en Begijnen der Duitsche landen op hetzelfde Concilie (1311) — Uitvoering dier decreten in de Nederlandsche bisdommen, na 1317. — Acte van Frederik II van Zyrik, bisschop van Utrecht (1318).

BLZ

— Overgang tot de Franciskanerorde als redmiddel der Begijnen aldaar. — Synode van Utrecht tegen de Beggarden en Begijnen (1319). — De Zeeuwsche en Hollandsche Begijnen ontsnappen aan de afschaffing, dank aan de bescherming der graven en der wereldlijke overheden. — In de andere Nederlandsche bisdommen stoort men zich niet aan de decreten van Vienne. — Bullen van paus Johannes XXII om de rechtgeloovige Begijnen der Nederlanden in hare eer te herstellen. — Bul van 1318 (*Racio recta*). — Beschermingsbul ten gunste der Brabantsche Begijnen (1319). — Verzoening der Begijnen van Vilvoorde (1319). — Bul van 1320, waarbij Johannes XXII aan de Nederlandsche bisschoppen een onderzoek voorschrijft om de Begijnen van alle verdenking te zuiveren (*Cum de mulieribus*). — Traagheid der Nederlandsche bisschoppen. — Gunstige afloop van het onderzoek voor de Begijnen van Brussel en Antwerpen (bisdom Kamerijk) in 1323 en 1324, van Luik, Tongeren, Maastricht, St Truiden, Leuven, Tienen, Zoutleeuw, Diest, Borchloon, Hasselt, Aarschot en Roermond (bisdom Luik) in 1324 en 1325, en van Brugge, Aardenburg, Damme en Gent (bisdom Doornik) in 1328. — Omstandig verhaal van het onderzoek in het graafschap Vlaanderen. – Memorie tot verdediging der Gentsche Begijnen. — Volledige eereherstelling der Nederlandsche Begijnen, buiten een zeker gedeelte van het bisdom Utrecht. — Ook de Beggarden werden in de Nederlanden niet verontrust ondanks de decreten van Vienne. — De Beggarden te St Omaars (bisdom Terwaan) in 1331. — De Beggarden te Middelburg (bisdom Utrecht) in hetzelfde jaar. — Hunne levenswijze. — De vrijspraak der Nederlandsche Begijnen was noch volledig noch afdoende. — Bullen van 1336 en van 1343.

DERDE HOOFDSTUK. — DE GEHEIMZINNIGE KETTERIN BLOEMAERDINNE (ZUSTER HADEWIJCH) EN HARE SECTE DER « NUWE » TE BRUSSEL EN IN DE NEDERLANDEN . . 40-60

Het hoofdstuk van Heinricus de Pomerio over Ruusbroec's strijd tegen Bloemaerdinne († omstreeks 1336). — Geschriften van Zuster Hadewijch. — *Domicella Heilwigis dicta Blommardine*, dochter van *Wilhelmus dictus Bloemaert*, te Brussel. — Hare lyrische zangen en haar proza. — Hare lof en ontleding der mystieke liefde tot God (*Minne*). — Hare nieuwjaarliederen. — Hare visioenen in proza en hare zendbrieven. – Hare ekstazen, vooral bij het ontvangen der communie. —

Blz.

Hare volgelingen, *die vriende* of *die nuwe*; hare vijanden, *die oude* of *die vremde*. — Eigene levensbijzonderheden in hare geschriften. — De 126 volmaakten der *Minne* : 29 in den Hemel en 97 op aarde, waaronder 29 in het buitenland en 68 in de Nederlandsche gewesten. — Verachting en vervolgingen vanwege de vijanden. – Ketterijen in de geschriften van Zuster Hadewijch. — Hare gave der profectie en haar gemis aan ootmoed. — Verbreiding harer secte. — Maria van Valencijn omstreeks 1400. — Nog talrijke aanhangers te Brussel omstreeks 1410.

VIERDE HOOFDSTUK. — DE OPKOMST VAN DE SECTE DER GEESELAARS IN 1349 61-78

De Geeselaars omstreeks het midden der 13de eeuw in Italië, van daar in Duitschland (1260). — De « Zwarte Dood » in 1348-1349. — In 1349 komen de Geeselaars uit Duitschland naar de Nederlanden. — Te Luik en te Doornik. — Bepaalde bedevaartplaatsen als Baudeloo, Mont Saint-Aubert, Doornik, Londen, enz. — Hun getal. — Kronijk van Ægidius Le Muisit over de Geeselaars te Doornik — Verbittering tegen de geestelijkheid aldaar. — De Doornikenaars volgen het voorbeeld der vreemde Geeselaars na. — Opsomming der benden, die Doornik bezoeken (5272 vreemde Geeselaars aldaar tusschen 15 Aug. en begin Oct. 1349), vooral uit Vlaanderen afkomstig. — Jaarlijksche groote processie aldaar (14 September). — Einde der Geeselaarsbeweging te Doornik. — Kleederdracht der Geeselaars. — Hunne optochten. — Hun gezang. — Hunne Nederlandsche en Waalsche liederen. — Hunne oefeningen onder het geeselen. — Hunne verdere levenswijze. — Vrouwen onder hen.

VIJFDE HOOFDSTUK. — DE ONDERDRUKKING DER EERSTE GEESELAARS (1349-1355) EN DE TWEEDE OPKOMST DER SECTE IN 1400 79-102

Zedelijke voorschriften der Geeselaars. — Verbetering der openbare zedelijkheid (Le Muisit, Boendale, Froissart). — Geestdrift der bevolking. — Grieven der geestelijkheid tegen de Geeselaars. — Zij staan buiten de Kerk. — Sporen van ketterij in de sermoenen van den Luikschen predikheer, eenen hunner aanvoerders, te Doornik, te Valencijn en elders. — Hunne nieuwe practijken. — Hun optreden bij het begraven der dooden. — De geestelijkheid durft de

Blz.

Geeselaars eerst niet vervolgen, doch beschouwt ze als ketters. — Hunne mirakels. — Het reglement der Brugsche Geeselaars. — Het reglement door Le Muisit te Doornik opgeteekend. — De godgeleerden der Parijsche Hoogeschool treden tegen de Geeselaars op bij den Franschen koning en bij paus Clemens VI. — Twee duizend Duitsche Geeselaars te Avignon? — De Nederlander Jan du Fay als gezant der Parijsche godgeleerden te Avignon. — Veroordeeling der Geeselaars door paus Clemens VI (Avignon, 19 Oct. 1349). — Straffen tegen de geestelijken, die aan de beweging deel hebben genomen. — De bul aan den bisschop van Kamerijk gezonden. — Kastijding der schuldige geestelijken in de Nederlanden. — De Geeselaars uit Frankrijk geweerd door koning Philips VI van Valois. — Zijn edict tegen de Geeselaars van Doornik (15 Februari 1350). — Houding van den Doornikschen magistraat tegenover de Geeselaars dier stad: eerst is hij gedwongen meegaande en aanmoedigend te handelen, doch later, zelfs vóór het koninklijk bevel, neemt hij strenge maatregels tegen de Geeselaars (27 Oct. 1349, 19 Febr., 8 Maart en 26 Mei 1350, 28 Maart 1351). — Gelijkaardige handelingen van den magistraat te Deventer, te Leuven, te Mechelen en te Gent (1349-1350). — De Secte leeft nog een tijdje voort. — Synodale statuten van Utrecht tegen de Geeselaars (13 Mei 1355). — Scherpe bevelen van den aartsbisschop van Keulen (15 April 1353 en 1357). — Het gelijktijdig *Boec van der Wraken* trekt openlijk partij voor de Geeselaars tegen de Kerk. — Tweede Geeselaarsbeweging in 1400. — Te Maastricht, Wezet (Visé) en Tongeren. — Verordening van den Oudburg en van de stadsregeering te Gent tegen die Geeselaars en hunne begunstigers (18 Augustus 1400).

Zesde Hoofdstuk. — De Secte der Dansers in 1374. 103-113

De Dansers komen uit Duitschland naar het Luikerland overgewaaid. — Te Aken in Juli 1374. — Hunne handelingen en liederen. — Verbreiding der Secte in September en October over Maastricht, Tongeren, Luik, Henegouwen en Frankrijk. — Overal vinden zij navolging bij de bevolking. — Kronijk van den Tongerschen deken Radulphus de Rivo over de Dansers te Luik. — Hunne verbittering tegen de zedelooze geestelijken. — Hunne samenzwering te Herstal tegen de geestelijkheid verijdeld. — Zegepraal der seculiere geestelijkheid over den duivel. — Bezwering der duivels in

Blz.

het lichaam der Dansers te Luik. — De priester Lodewijk Loves en anderen verjagen de duivels en houden allerlei gesprekken met hen. — Hetzelfde geschiedt te Aken. — Het geval van den kerkbediende in de kerk van het H. Kruis te Luik. — Volledig middeleeuwsch tafereeltje. — Verdere uitbreiding der Dansersbeweging. — De Dansers in Vlaanderen, Brabant en Gelderland. — Optreden der wereldlijke macht tegen de Dansers, bij voorbeeld te Gent. — De beweging houdt op, na een viertal jaren gewoed te hebben.

Zevende Hoofdstuk. — Het proces der Tempelridders en enkele andere kettergedingen 114-134

Bevelschrift van den Franschen koning Philips IV den Schoone aan Robrecht van Bethune, graaf van Vlaanderen, over de aanstaande onderdrukking der Tempelridders (26 Maart 1307). — Viervoudige acte van Ieperen (11 Oct. 1307). — Twee bevelschriften van den Franschen koning (20 en 14 Sept. 1307), bevel van den algemeenen pauselijken inquisiteur Willem van Parijs (22 Sept. 1307) en instructie over de vervolging der Tempelridders. — Brieven van den Franschen koning aan Jan II, hertog van Brabant, en aan Thibaut van Bar, prins-bisschop van Luik, en hunne antwoorden. — Bul van paus Clemens V aan den aartsbisschop van Keulen en zijne suffraganen over de vervolging der Tempelridders (Poitiers, 12 Augustus 1308). — Tweede bul denzelfden dag aan de aartsbisschoppen van Trier, Mainz en Maagdeburg, den deken van Maastricht, enz. — De pauselijke inquisiteur Willem van Parijs en de deken Rolinus van Maastricht leiden de vervolging op de beide oevers der Schelde. — De pijnbank te Parijs tegen Nederlandsche Tempelridders gebruikt. — Aartsbisschop Robert in de geestelijke provincie Reims. — Zijn brief aan zijnen suffragaan van Soissons (23 Juli 1311). — Afschaffing der Tempelorde door paus Clemens V op het Algemeen Concilie van Vienne (22 Maart 1312). — Pauselijke brief aan den graaf van Vlaanderen (16 Mei 1312) en bul van 23 Juni 1312. — Rondreizende ketters in Henegouwen en Brabant (1309). — Walther de Hollander, hoofdman der Fratricellen, te Keulen verbrand (1322). — Politieke ketterij in Vlaanderen tijdens den opstand der Kerels (1326-1329). — Jacob Peyt van Winoksbergen ontgraven en verbrand door Engelram, bisschop van Terwaan (1329). — Kettervervolging te Gent in 1336? — Bisschoppelijke verordening tegen de ketters en duivelskunstenaars te Doornik (1341). — Margaretha

Blz.

's Moenx te Gent (1354). — De ketter Jacob Clerici te Doornik door bisschop Philips Arboisius verwezen tot eenjarige gevangenschap en verbanning uit het bisdom (1355). — De ketter Pol de Haesteghe, volder, te Ieperen verbrand (1377). — Drievoudig bisschoppelijk kettergeding in het bisdom Utrecht (omstreeks 1380) tegen den leertouwer Matthaeus den Lollaert van Gouda, hoofdman eener secte, den chirurgijn van Kampen Gherbrand en den Dordtschen augustijn Bartholomaeus. — Krachtdadig optreden van Geert Groote. — Ontgraving en verbranding van Matthaeus door bisschop Floris van Wevelinkhoven. — Strijd van Geert Groote tegen broeder Bartholomaeus te Kampen, te Zwolle en te Utrecht. — Bartholomaeus tweemaal door het geestelijk hof van Utrecht veroordeeld. — Vijandige houding van den magistraat van Kampen. — Het predikambt aan Geert Groote ontzegd. — Hij tracht van paus Urbanus II eene aanstelling als inquisiteur te bekomen. — Tusschenkomst van Willem van Salvavarilla bij den paus (1383) — Dood van Geert Groote (1384). — Beprediking der ketters Simon de Méry en le Kamus te Bergen (1396). — Michel le Divel te Brugge verbrand (1398). — De godslastering door de stedelijke magistraten gestraft. — Vader Heyne en Elias te Leiden deswegen tot boetedoening veroordeeld door de schepenen (1373 en vóór 1395). — Strengere straffen uitgesproken tegen Meulin Heerbrecht gezegd Zughere (1375) en Hannin Roey (1390) te Ieperen.

Achtste Hoofdstuk. — Nieuwe vervolgingen tegen de Begijnen, Beggarden en soortgelijken . . . 135-149

In de Duitsche landen waren Beggarden en Begijnen verdacht gebleven. — Bevel van Walram, aartsbisschop van Keulen, tegen de Beggarden en Zusters (1335). — Provinciale statuten van Boudewijn, aartsbisschop van Trier, tegen de Beggarden (1338). — Bul van Innocentius VI aan de prelaten, vorsten en wereldlijke regeerders van Duitschland tegen de Beggarden (15 Juli 1353). — Veroordeeling der Beggarden en Zusters door Willem van Gennep, aartsbisschop van Keulen (1357). — Ook in het koninkrijk Frankrijk worden zij vervolgd. — Bul van Urbanus V aan de prelaten en inquisiteurs *per regnum Franciae* tegen de Beggarden en Begijnen (3 Sept. 1365). — Zijne bul aan de prelaten, vorsten en wereldlijke regeerders van Duitschland tegen de Beggarden en Zusters (15 April 1368). — Optreden van keizer Karel IV van

Blz.

Luxemburg tegen hen. — Zijn bevel aan de geestelijke en wereldlijke overheden van het Roomsche Rijk over het vervolgen der Beggarden, Begijnen, Vrijwillige Armen, Conventzusters, *Brod durch Gott*, enz. (Lucca, 9 Juni 1369). — Zijn keizerlijk edict tot regeling der Inquisitie in de Duitsche landen tegenover de Beggarden en Begijnen (Lucca, 10 Juni 1369). — Zijn bevel tot de pauselijke inquisiteurs in de Duitsche landen, Walther Kerling en Lodewijk de Caliga (Lucca, 17 Juni 1369). — Zijn keizerlijk edict over het gebruik van de verbeurd verklaarde bezittingen der Beggarden en Begijnen in de Duitsche landen (17 Juni 1369). — Commentaar op die vier keizerlijke stukken. — Lof hem door paus Gregorius XI toegezwaaid (bul van 7 Juni 1371). — De Duitsche Beggarden en Begijnen vluchten naar Holland en Brabant. — Gregorius XI roept den keizer en de rijksvorsten op om de inquisiteurs te helpen (1372). — Bevel van keizer Karel IV aan de aartsbisschoppen van Trier en van Keulen, aan den bisschop van Luik, aan de hertogen van Luxemburg, Limburg, Brabant, Gulik, enz., opdat zij den pauselijken inquisiteur Jan de Boland tegen de Beggarden en Begijnen zouden helpen (Trier, 17 Febr. 1373). — Gregorius XI neemt ook strenge maatregels tegen de Begijnen en Beggarden van het koninkrijk Frankrijk (1373). — Doch dezelfde paus verandert plotseling van houding. — Zijne bul tot de prelaten *per Alamanniam, Brabantiam et Flandriam*, hun een onderzoek voorschrijvende over de vervolgde doch rechtgeloovige *personae pauperes* van beider kunne in hunne bisdommen (Avignon, 7 April 1374; *Ex injuncto*). — Tweede bul van denzelfden paus aan dezelfde prelaten, waarbij hij die Broeders en Zusters tegen hunne vervolgers in bescherming neemt (Avignon, 3 Dec. 1377; *Ad apostolatus*.) — Smeekschrift van eenen onbekende uit de Duitsche landen aan paus Bonifacius IX ten voordeele der vervolgde rechtgeloovige *personae utriusque sexus* (omstreeks 1394). — Bul van paus Bonifacius IX tot de prelaten *per Alamanniam, Brabantiam et Flandriam*, hen betreffende over die vervolgingen, en ze streng verbiedende (Rome, 7 Januari 1394; *Ex injuncto*.) Doch de paus komt er op terug. — Zijne bul van 31 Januari 1396 (*Sedis apostolicae*) levert integendeel de *Beghardi*, *Lullardi*, *Zwestriones*, *Pauperes pueruli*, enz. aan de Inquisitie over. — In de Nederlanden blijven Begijnen en Beggarden toch ongedeerd. — Tegenwoordig voortbestaan der Begijnhoven in Noord-Nederland en vooral in Vlaamsch-België.

Blz.

NEGENDE HOOFDSTUK. — VERVOLGINGEN TEGEN DE BROEDERS EN ZUSTERS VAN HET GEMEENE LEVEN. . . . 150-157

De Broederschap van Geert Groote, eene zuiver Nederlandsche stichting. — Even als de Begijnen en Beggarden is ze aan verdachtmaking en vervolging van wege de pauselijke Inquisitie blootgesteld. — In de laatste jaren zijns levens moet ze Geert Groote zelf nog verdedigen tegen de bedelmonniken. — Omstreeks 1393-94 wordt ze door den pauselijken inquisiteur Eylard Schoneveld verontrust. — Aanklachten tegen de Zusters van Utrecht, Renen en andere plaatsen, ingekomen bij den pauselijken inquisiteur Jacob van Soest. — De Broeders roepen het gunstig oordeel in van vijf voorname leden der kloostervereeniging van Windesheim (1395). – Gregorius XI 's bul *Ex injuncto* (1374) ten gunste der Broeders ingeroepen. — De Broeders en Zusters verdedigd door de gunstige adviezen van talrijke godgeleerden van het bisdom Utrecht en van de geestelijke provincie Keulen (1397 en 1398). — Wederlegging van den *inquisitor Belgicus*, die het geding door Schoneveld geleid tegen de Broederschap inroept. — Goedkeuring der broederschap door Frederik van Blankenheim, bisschop van Utrecht (30 April 1401, herhaald op 19 Mei 1402). — Nieuwe onmachtige aanval van den predikheer Matthaens Grabow (1417-1419).

TIENDE HOOFDSTUK. — OVERWICHT DER BISSCHOPPELIJKE INQUISITIE IN DE NEDERLANDEN TIJDENS DE 14de EEUW. 158-170

De Nederlandsche bisschoppen zorgen alleen voor de onderdrukking der ketters. — Conciliën van Reims (1301 en 1307). — Veroordeeling der Beggarden en Apostels van beider kunne door den aartsbisschop van Keulen (1307), door den aartsbisschop van Trier (1310) en door den bisschop van Utrecht (1310). — De pauselijke Inquisitie integendeel toongevend in het hart van 't koninkrijk Frankrijk. — De pauselijke inquisiteur Willem van Parijs leidt er het kettergeding der Tempelridders. — In Zuid Frankrijk en te Parijs alleen vindt men pauselijke kettermeesters. — De aartsbisschop en zijne suffraganen alleen gemoeid met de zaak der Tempelridders in de geestelijke provincie Reims. — Evenzoo op den rechteroever der Schelde, de aartsbisschop van Keulen en zijne suffraganen. — Margaretha Porete, eerst door twee Nederlandsche bisschoppen te Valencijn vervolgd,

BLZ.

maar later te Parijs door den algemeenen pauselijken inquisiteur. — Moeilijkheden tusschen beide Inquisities. — Statuten op het Algemeen Concilie van Vienne door Clemens V vastgesteld (1311). — Scherp reglement van inwendige orde over de samenwerking der bisschoppen en pauselijke inquisiteurs. — Vroegere maatregels der pausen op dat gebied. — In de Nederlanden blijft de bisschoppelijke Inquisitie alleen handelen tegenover de Begijnen (1318-1328). — Uitzonderlijke versmelting der beide Inquisities in den persoon van den bisschop. — Nederlandsche bisschoppen handelen alleen tegen Jacob Peyt (1329), tegen de Geeselaars (1349-1355), tegen de Dansers (1374), tegen de drie ketters van het bisdom Utrecht (omstreeks 1380) en tegen de twee ketters te Bergen (1396). — In het geval van den ketter Jacob Clerici te Doornik (1355) treft men eenen pauselijken inquisiteur, broeder Livinus de Sancto Petro, aan. — Zijne zeer ondergeschikte rol in het geding, bewezen door het vonnis van den Doornikschen bisschop Philips Arboisins.

ELFDE HOOFDSTUK. — DE INQUISITIE EN DE WERELDLIJKE MACHT TIJDENS DE 14de EEUW 171-181

De Kerk tegenover de wereldlijke macht in zake van kettervervolging tijdens de 11de en 12de eeuwen. — Invloed der pausen op de wetgeving van keizer Frederik II (1220-1238) en van de Fransche koningen Lodewijk IX den Heilige (1228) en Philips IV den Schoone (1298). — Volledige onderwerping der wereldlijke macht. — Groote rol van Philips IV den Schoone in de zaak der Tempelridders (1307-1312). — Edict van den Franschen koning Lodewijk X (*le Hutin*) in 1315. — De twee edicten van koning Philips VI van Valois (1329). — Tusschenkomst van den pauselijken inquisiteur van Carcassonne. — Edict van denzelfden koning tegen de Geeselaars zijner stad Doornik (1350). — Verordeningen der stedelijke magistraten te Doornik en te Gent tegen de Geeselaars (1349-1351), ook tegen de tweede Geeselaars te Gent (1400). — De stadsregeeringen onderdrukken de godslastering. — Plakkaat van den Franschen koning Karel VI tegen de lasteraars van God, Jezus, Maria en de Heiligen, door den Doornikschen magistraat met eene scherpe verordening afgekondigd (1397). — De Wetgeving van keizer Karel IV van Luxemburg (Lucca, Juni 1369). — Slafelijke onderwerping van het *bracchium sæculare*. — 's Keizers bevel van 1373 tot aanbeveling van eenen pauselijken inquisiteur in de

Blz.

bisdommen Trier, Keulen en Luik. — Drukking uitgeoefend door de pausen op de wereldlijke macht in de Duitsche landen, in het koninkrijk Frankrijk en in de Nederlanden. — Invloed van de geschriften der inquisiteurs op de *Somme Rural* van den Doornikschen rechtsgeleerde Jehan Boutillier. — De Fransche koningen trachten de pauselijke Inquisitie aan het oppergezag van hun Parlement te onderwerpen. — Stellen de Nederlandsche gemeenten zich schrap tegen de pauselijke Inquisitie? — Enkele botsingen van ons volk met de geestelijkheid tijdens de 14de eeuw. — Verval onzer gemeenten en opkomst der Bourgondische hertogen, die de Pauselijke Inquisitie begunstigen.

Twaalfde Hoofdstuk. — Wederopkomst der pauselijke Inquisitie in de Nederlanden. 182-195

De zwakke pausen van Avignon verliezen nochtans de pauselijke Inquisiteurs niet uit het oog. — Clemens V 's statuten op het Algemeen Concilie van Vienne (1311). — De pauselijke Inquisitie alsdan zoo goed als uitgestorven in de Nederlandsche gewesten, vooral in de landen van het Duitsche Rijk. — Keizer Karel IV van Luxemburg, uitvoerder der pauselijke wenschen. — Jan Schandelant tot pauselijken inquisiteur in de Duitsche landen aangesteld door Clemens VI (1348). — Na den storm der Geeselaars-beweging wordt hij op nieuw aanbevolen door Innocentius VI (1353). — De Keulsche aartsbisschop Willem van Gennep stoort er zich niet aan (1357). — In het koninkrijk Frankrijk integendeel werken bisschoppen en pauselijke inquisiteurs samen (Bul van Urbanus V, 1365). — Dezelfde paus beveelt in de Duitsche landen zijne inquisiteurs (Lodewijk de Caliga, Walther Herling en eenige anderen) warm aan (1368). — Hermannus Hetstede en Henricus Halberti, pauselijke inquisiteurs in de Duitsche landen tusschen 1369 en 1376. — Optreden van keizer Karel IV van Luxemburg. — Zedelijke drukking van den H. Stoel. — De vier keizerlijke oorkonden van Lucca (1369) onderwerpen de bisschoppen en de wereldlijke macht van het Roomsche Rijk aan de pauselijke inquisiteurs. — Deze laatsten gelast met de censuur over de kettersche volksboeken en predikingen. — Hun recht om eigene notarissen aan- en af te stellen. — De verbeurd-verklaarde bezittingen der ketters zullen gedeeltelijk dienen om aan de pauselijke inquisiteurs geld te bezorgen tot het bouwen en onderhouden van eigene gevangenissen en tot het dekken van de kos-

Blz.

ten der Inquisitie. — Zware keizerlijke straffen uitgeschreven tegen alwie de pauselijke inquisiteurs niet slafelijk helpen zal. — Verplettering der Duitsche bisschoppen. — Gregorius XI keurt het gebruik van de aangeslagene bezittingen der ketters goed, op aanvraag van zijnen inquisiteur Kerling (1371). — Gregorius XI laat toe vijf predikheeren tot inquisiteurs in de Duitsche landen voor de diocesen van Mainz, Keulen, Utrecht, Salzburg, Maagdeburg en Bremen aan te stellen (1372), waaronder Caliga en Kerling moeten begrepen zijn. — Bedreigingen van den paus tegen de prelaten en wereldlijke regeerders, die zijne inquisiteurs zouden dwarsboomen. — Bevel van keizer Karel IV gericht tot de prelaten van Trier, Keulen en Luik, tot de hertogen van Luxemburg, Limburg, Brabant, Gulik, tot al zijne graven en getrouwen, om hun den pauselijken inquisiteur Jan de Boland voor de drie bovengemelde diocesen aan te bevelen (1373). — Eerste pauselijke kettermeester der 14de eeuw, die uitdrukkelijk voor enkele Nederlandsche gewesten wordt aangeduid. — Gregorius XI gelast alleen de kerkprelaten der Duitsche landen met de verzoening der rechtgeloovige Beggarden en Begijnen (1374 en 1377). — Integendeel gelast hij alleen zijne inquisiteurs met de onderdrukking der kettersche volksboeken en predikingen in dezelfde gewesten (1376). — Lauwheid en traagheid der bisschoppelijke Inquisitie, als bij voorbeeld in het bisdom Utrecht omstreeks 1380. — Geert Groote bestraft die lamlendigheid en wenscht zelf als pauselijk kettermeester op te treden. — Kort daarna treden de pauselijke inquisiteurs in het bisdom Utrecht op. — Tegen de eigene Broeders en Zusters van Geert Groote richtten zij hunne eerste vervolgingen (Eylard Schoneveld en Jacob van Soest). — Einde der botsingen tusschen beide Inquisities. — Een of meer pauselijke inquisiteurs staan naast den bisschop in ieder Nederlandsch bisdom tijdens de 15de eeuw.

VERBETERINGEN EN AANVULLINGEN OP DEEL I.

Blz. 16, regel 20 : *Robert II van Jerusalem*, lees : *Robert I de Fries.*
» 51, » 24 : *beschikking*, lees : *beschikking gesteld.*
» 51, » 28 : *16 Februari 1236*, lees : *17 Februari 1236.*

Het Eerste Hoofdstuk (*De Bisschoppelijke Inquisitie in de Nederlanden tijdens de 11de en 12de eeuwen*) dient aangevuld te worden met de belangrijke kettervervolging ingespannen tegen den Luikschen priester Lambert-le-Bègue door zijnen bisschop Radulphus van Zähringen, waar ook de antipaus Calixtus III in tusschenkwam (1175-1177). — Zie mijne verhandelingen *Les documents de Glasgow concernant Lambert-le-Bègue* en *Note complémentaire sur les documents de Glasgow*, verschenen in de *Bulletins de l'Académie royale de Belgique*, 3e reeks, deel XXIX (1895). — Zie ook al de stukken over Lambert-le-Bègue in *Corpus II*, blz. 9-36 (1896).

VOORBERICHT

In het eerste deel dezer *Geschiedenis*, verschenen in October 1891, behandelde ik de Nederlandsche Inquisitie tijdens de elfde, twaalfde en dertiende eeuwen.

Achtereen onderzocht ik er de volgende punten: Oorsprong der kettervervolging in West-Europa. — De bisschoppelijke Inquisitie in de Nederlanden tijdens de 11de en 12de eeuwen. — De bisschoppelijke Inquisitie en de Pausen. — Het ontstaan der pauselijke Inquisitie tijdens de 13de eeuw. — Hare handelingen in de Nederlandsche gewesten. — De volledige inrichting dier pauselijke Inquisitie tijdens de 13de eeuw. — De bisschoppelijke Inquisitie in de Nederlanden gedurende hetzelfde tijdvak. — De drukking door de Kerk op de wereldlijke macht uitgeoefend. — De invloed der Kerk op de lichamelijke en andere straffen der ketters. — De wetgeving der wereldlijke macht tegen de Nederlandsche ketters tot op het einde der 13de eeuw.

Dit tweede deel[1] omvat nu de veertiende eeuw alleen en brengt, zoo wij meenen, tamelijk veel nieuws aan den dag over dit zoo bewogen tijdvak in de Nederlandsche gewesten.

Sedert een vijftal jaren is dit tweede deel in bewerking; want nieuwe opzoekingen in archieven en ook in reeds gedrukte werken

---

1 In dit werk verwijs ik gedurig naar *Corpus* I of II, dat is, kortheidshalve, naar het eerste en tweede deel van mijn *Corpus doc. Inquisitionis haereticae provitatis Neerlandicae* (1889 en 1896).

moesten ondernomen worden, vooral over de Begijnen en Beggarden, over de Geeselaars en de Dansers, over de Broeders en Zusters van het gemeene leven, enz. [1].

De hoofdstukken volgden elkander traag op, daar zij ontstonden uit de wekelijksche besprekingen met de leerlingen van mijnen practischen leergang van vaderlandsche geschiedenis, waar wij dikwijls zijpaden moesten inslaan tot verduidelijking van allerlei zaken en vraagstukken.

Enkele dier hoofdstukken schreef ik te Gent en onderwierp ze dadelijk aan mijne studenten om er hun oordeel over in te winnen en de opmerkingen uit te lokken van degenen, die onder mijne leiding al de bronnen met mij hadden onderzocht en wier critiek mij meer dan eens nuttig was.

Andere hoofdstukken schreef ik tijdens de vacantie te midden van de nooit volprezen bergen en meren van Zwitserland: te Adelboden, te Champex en te Montreux. Doch ook deze hoofstukken onderstonden, bij 't hernemen der leergangen, de vuurproef van den practischen leergang.

Gent, December 1897.

---

1 Zie de stukken in 1896 uitgegeven in *Corpus* II. In den loop van 1897 heb ik verdere opzoekingen gedaan te St Omaars, te Atrecht en te Rijsel en er enkele stukken gevonden, die in dit werk nog te pas konden gebracht worden.

EERSTE HOOFDSTUK

DE GODSDIENSTIGE BEROERINGEN IN DE NEDERLANDEN TIJDENS DE 14de EEUW

De 14de eeuw is een tijd van geweldige crisis geweest voor het Pausdom.

Niet zoodra was de vreeselijke strijd tusschen Bonifacius VIII en den Franschen koning Philips IV den Schoone ten nadeele van den H. Stoel afgeloopen, of de pausen verlieten Rome en gingen zich te Avignon vestigen, waar zij gedurende meer dan zeventig jaren, van 1305 tot 1378 [1], in « de Babylonische ballingschap » verbleven; en het einde dier noodlottige verwijdering uit de Eeuwige Stad was dan nog het uitgangspunt van het Groote Schisma, dat veertig jaren (1378-1418) aanhield, tijdens dewelke de Christenheid voortdurend minstens twee vijandige pausen aanschouwen moest, die elkander met al hunne wederzijdsche aanhangers, namelijk al de katholieke volkeren en landen van West-Europa, bij beurten verketterden en banbliksemden.

De Fransche pausen van Avignon hadden het gezag van den H. Stoel in de oogen van de vijanden en benijders der Fransche kroon reeds krachtig geschokt. Na hen ondermijnden de dubbele vertegenwoordigers van het Pausdom elkander met eene blinde

---

1 Met eene onderbreking van slechts twee jaren (1367-1369), toen de besluitelooze Urbanus V te Rome kwam verblijven, om weldra naar Avignon terug te keeren.

hartstochtelijkheid en brachten hierdoor den invloed en het aanzien van den weleer zoo machtigen H. Vader schier op niets terug.

Dit alles is overbekend; maar men weet niet genoeg, dat de 14de eeuw in geheel West-Europa, en ook in de Nederlanden, een tijdvak is geweest van algemeene beroering in het geloof, en dat de ketterijen alsdan te allen kante weelderig opschoten onder de meest verscheidene vormen. Ook heeft de Kerk, in den loop van de « Eeuw der Artevelden », veel moeilijkheden gehad met de talrijke en steeds afwisselende soorten van Nederlandsche ketters.

Reeds op het einde der 13de eeuw gaat zij haren hardnekkigen strijd aan tegen de verdachte vrije broederschappen der Beggarden en Begijnen; en die strijd duurt, met allerlei tusschenpoozen en wisselvalligheden, meer dan honderd jaren voort.

Bij den aanvang der 14de eeuw regelt zij, onder voorwendsel van ketterij, de verschrikkelijke afschaffing en verdelging van de oude en machtige orde der Tempelridders, die ook over onze gewesten verspreid was.

Kort na 't eerste vierde der eeuw, neemt de volksopstand der Kerels in Vlaanderen eenigszins eene kettersche richting aan en, na de bloedige onderdrukking dier sociale muiterij, wordt een der hoofdmannen, Jacob Peyt van Winoksbergen, die reeds begraven was, op bevel der bisschoppelijke Inquisitie als ketter uit zijn graf in 1329 opgedolven en zijn gebeente tot pulver verbrand.

Omstreeks denzelfden tijd komen Brabant en zelfs andere Nederlandsche gewesten in beroering door toedoen der geheimzinnige ketterin Bloemaerdinne (Zuster Hadewijch) van Brussel, gestorven in 1336.

Op het einde der eeuw heeft de Kerk te kampen met machtige ketterijen in Holland en Overijssel, en treedt er de beroemde Geert Groote op als dilettant-kettermeester tegen broeder Bartholomaeus en zijne aanhangers in het Bisdom Utrecht.

En de pauselijke inquisiteurs, die uit Duitschland naar de Nederlanden komen afgezakt, hervatten alsdan de onderbrokene vervolging tegen de verdachte vrije broederschappen, vooral in het geestelijk gebied van den Utrechtschen bisschop.

Zelfs groote aanstekelijke kettersche koortsen hebben in die fel bewogene 14de eeuw over de Nederlanden gewoed.

In 1349 waait uit de Rijnlanden de secte der Geeselaars naar

de oevers van Maas en Schelde over en loopt er rond als een vuur. Honderden, duizenden onttrekken zich alsdan tijdelijk aan de tucht der Kerk, en slechts met groote krachtinspanning kan deze het volksgemoed van die smetziekte zuiveren; ja, in 1400 komt die geestelijke koorts ten tweeden male in onze gewesten op, maar met verzwakte krachten, en zij wordt alsdan spoedig overwonnen.

Ondertusschen had, in 1374, de verdachte secte der Dansers eerst de Maasvallei in het Luikerland, en verder een goed deel der Nederlanden in beroering gebracht en zij bedreigde er tijdelijk de Kerk op onrustbarende wijze.

Overal gisting en woeling op godsdienstig gebied, ziedaar het kenmerk van het geestelijk leven der 14de eeuw in onze gewesten, die gelijktijdig werden aangegrepen door de grootsche staatkundige en maatschappelijke koortsen, waarop zich tot hiertoe veel te uitsluitend de aandacht der geschiedenis heeft gevestigd.

De beroemde tijdgenoot Jan van Ruusbroec [1], *de doctor extaticus*, die de grondlegger en hoofdman was der orthodoxe mystiek in de Nederlanden, heeft in zijne schriften [2] de ketters van zijnen tijd herhaaldelijk herdacht en bestreden. Uit zijne aanteekeningen leeren wij het best, hoe algemeen en verscheiden de ongeloovige vrijdenkerij in onze gewesten tijdens de 14de eeuw is geweest [3].

---

1 Men zie over Ruusbroec, A. A. van Otterloo, *Johannes Ruysbroeck, een bijdrage tot de kennis van den ontwikkelingsgang der Mystiek* (Amsterdam, 1874; 2de uitgave, 1896); A. Auger, *De doctrina et meritis Joannis Ruysbroeck* (Leuven, 1892) en dezelfde, *Étude sur les mystiques des Pays-Bas au moyen-âge*, blz. 151-153 en blz. 157-264. (Bekroonde verhandeling in de *Mémoires couronnés* in-8o der Kon. Academie van België, deel XLVI. Brussel, 1892.)

2 De oorspronkelijke Nederlandsche tekst werd eerst in onze eeuw volledig uitgegeven door Prof. David en Dr F. A. Snellaert, *Werken van Jan van Ruusbroec*, 6 deelen, Gent 1858-1869. (Maatschappij der Vlaamsche Bibliophilen.)

3 In de verledene eeuw heeft Mosheim (*De Beghinis*, enz., blz. 305; Leipzig, 1790) reeds doen opmerken, dat Ruusbroec's werken « luculentissima certissimaque testimonia » over de ketterijen van zijnen tijd bevatten; maar hij gaf alleen een paar aanhalingen uit *Dat Boec vanden Rike der Ghelieven* (*Regnum Deum amantium*) naar de Latijnsche vertaling van Surius. Die aanhalingen zijn niet al te goed gekozen, daar Ruusbroec aldaar spreekt over schijnheiligen, niet over ketters. Ziehier die twee brokken, naar den oorspronkelijken Nederlandschen tekst: « Die monic, die nonne, die gheordende man, die Beghaert, die Zwestere, die Beghine ofte wie hi is, die goede werken van buten doet in vastene, in wakene, in bedene, in pelgrimagien, in barvoet te gane, in prekene,

Van de ketters in 't algemeen zegt Ruusbroec streng : « Dat sijn ongheloyighe menschen, die ongelove houden jeghen die xij articulen des gheloefs, ofte jeghen die vij Sacramente, of die contrarie sijn der heyligher Kerken in enighen punte, weder het sij heymelike oft openbaer, ende daer in bliven willen. Al haddense alle die sedelike doechde ende alle die werke van compassien ende alle die claerheit van verstane, die alle menschen ye ghehadden : bliven si daer in, si sijn verdoemt. » [1]

In de uitlegging der H. Schrift heerschte alom de grootste stoutheid onder die oproerige geesten. Volgens Ruusbroec's getuigenis wentelden zij zich met overmoed « in die menichfuldicheit der Scrifturen.... Want selke [2] wanen *met natuerliken lichte* ghereyken ende begripen die ierste waerheit; ende si willen met hare const graven en doorgronden die verborgene heymelicheit der Scrifturen, die die gheest Gods ghedicht heeft in die ewighe wijsheit. Ende overmits hare hoverde, soe dunct hen, dat si die Scrifture claerre ende nare ende bat [3] verstaen dan die heylighen daden, diese ghescreven ende gheleert ende gheleeft hebben. » Alzoo dolen zij « in twivele ende in wane;.... ende hier ave comt vele stridens ende crighens [4], ende maect ghedeylde herten, ende is een groet hinder rechter caritaten. » [5]

Naast die vermetele uitleggers der H. Schrift in 't licht hunner natuurlijke rede heeft men de ketters, die aan het H. Sacrament

---

in versmaden habite, in vele zwighene, in die woestine te ligghene, in menighe vremde wise aen te nemene, omme heylich gheheten te sine ofte omme tijtlyc ghewin, dit is al ghevenstheit. — Die wereltlike man, die ambachtsman, die Beghine, in wat state dat si sijn, die Gode soeken ende eertsche dinghen soeken boven noot, die sijn al twevoldich ende onghelijc ende onwerdich der gracien Gods. » (Uitgave van David, deel IV, blz. 148, 150. De vertaler Surius omschrijft het woord *Beghine* in het tweede citaat met *fœminae quas Beguttas sive Beginas vocant.*) — In onze eeuw behandelde Dr A. A. van Otterloo, in zijn academisch proefschrift *Johannes Ruysbroeck*, hetzelfde vraagstuk het eerst grondig in zijn merkwaardig hoofdstuk VII : Ruysbroeck tegenover de dwaalbegrippen zijner eeuw.

1 *Dat Boec van den Rike der Ghelieven*, bij David, deel IV, blz. 146.

2 Zulkdanige ketters.

3 Klaarder, stipter en beter.

4 Krijg, oorlog.

5 *Dat Boec vanden vier becoringhen*, bij David, deel IV, blz. 270, 272, 277.

des Altaars niet gelooven. Van deze laatste zegt Ruusbroec met verontwaardiging : « Nu mochte enich onghelovich sot mensche dincken ende pensen aldus : Dat Sacrament, dat Christus consacreerde, dat aten die Apostelen, die doen bi hem waren altemale. Wat eest dan, dat die papen nu maken ? » Talrijk zijn zij, die aldus dolen ; want hij getuigt van hen : « Nu sijn *vele* grove ende onverstandighe mensche, die vroedere willen sijn dan Christus, die die wijsheit Gods is. Dese mensche pensen ende vraghen wat die sake ende die waeromme si, dat hem Christus ghelaten heeft inden heylighen Sacramente verborghen ende bedect, ende niet bloot, alsoe hi was ende nu is inden hemel ». Den diepsten afschuw boezemen zulke ketters hem in : « Dat sijn quade kerstene menschen, die Christum blasphemeren ende versmaden, ende van sinen Sacramente niet en houden, ofte die niet en gheloven, dat Christus in vleysche ende in bloede es inden heylighen Sacramente des outaers. Dese sijn alle verdoemt ». [1]

Andere ketters vervallen in een gruwelijk pantheïsme, dat Ruusbroec onder al zijne vormen aan de kaak stelt : « Ende hier ute comt grote onghelove ende verkeerde valsche vriheit van gheeste. Ende alle die hier toecomen, dat sijn eenvoldighe menschen ofte jonghe menschen, die ongheoefent zijn in doechden. » [2] Zij beschouwen zich als volmaakt (*volcomen*) en verwerpen het gansche christelijk geloof : « Alle de sacramenten ende alle de oefeninghe der heyligher Kerken alse vasten, waken, beden, singhen ende lesen, ende ordine ende wet ende alle die heylighe Scrifture ende al dies de heylighen gheploghen hebben van beghinne der werelt : dat achten si al gader cleyne ende alse niets weert. » [3]

Ruusbroec verdeelt die ketters in vier soorten, die hij opsomt in een zijner vermaardste werken : *Dat Boec vanden twaelf beghinen.* In de handschriften ontbreken de Nederlandsche titels der hoofdstukken, maar de uitgever (Prof. David) heeft ze aangevuld uit de Latijnsche vertaling van Surius, in de 16de eeuw gedrukt. Dit belangrijk gedeelte staat onder de veelbeteekenende

---

1 *Die Spieghel der ewigher salicheit of Vanden Sacramente*, bij David, deel III, blz. 161, 173, 197.

2 *Dat Boec vanden vier becoringhen*, bij David, deel IV, blz. 280.

3 *Dat Boec van seven sloten*, bij David, deel IV, blz. 92, 93.

rubriek : *De quibusdam pestiferis haereticis et eorum errore quadruplici.*[1]

De eerste soort komt in opstand « jeghen den heylighen Gheest ende jeghen sine ghenadicheit. » — « Dese valsche propheten » beweren, « dat hare sielen ghescapen sijn vander substancien Gods; ende, alse si sterven, soe selen si die selve sijn, dat si voir waren, ghelikerwijs datmen eenen pot waters scept uut eenre fonteynen : alsemen dat weder inghiet, soe ist dat selve dat voir was... Ende si segghen noch meer, dat wi alle, quade ende goede ende God selve, na den lesten dach, soe selen wi alle Gods wesen sijn, ledich ende sonder werc inder ewicheit. Ende hier omme en willen si noch weten noch kennen noch willen noch minnen noch danken noch loven noch begheren noch hebben; want si willen sijn boven Gode ende sonder Gode ende Gode nerghent in soeken noch vinden ende van allen doechden quite. Siet, dit hieten si *volmaecte armoede van gheeste*... Ende hieromme eest ene duvelie ende ene helsche aermoede,... scande ende pine, helsch vier ende ewighe onsalicheit. »[2] Van deze « armen van gheeste » spreekt Ruusbroec nog in een ander zijner werken, dat te recht voor zijn meesterstuk wordt gehouden : *Die Chierheit der gheesteleker Brulocht.* Die ketters denken, « dat si verheven sijn boven alle oefeninghe der heyligher Kerken ende boven die ghebode Gods ende boven de wet ende boven al doechdelijc werken, dies men pleghen mach in enigher wijs... Ende hieromme willen si vri sijn ende niemanne ghehoirsam noch pause noch biscoppe noch prochiane... Ende hieromme en houdense van vasten noch van vierten noch van ghenen gheboden, dan alsoe vele alse sijt doen omme der liede wille. » En Ruusbroec voegt er twijfelend bij : « Ic hope men derre lieden niet vele en vint; maer diet sijn, dat sijn die quaetste ende die scadelijcste die leven; ende bi wilen werden si beseten van den viant. » [3]

De tweede soort van ketters, door Ruusbroec in *Dat Boec vanden twaelf beghinen* aangeklaagd, zondigt « jeghen den

---

1 Bij David, deel V, blz. 49 en volg.

2 *Twaelf beghinen*, blz. 50, 51.

3 Bezeten van den duivel. — *Gheesteleke Brulocht*, bij David, deel VI, blz. 173, 174, 175.

hemelschen Vader ende sire ewigher moghentheit. » Hun dunkt, « dat si God sijn van naturen. Want yeghewelc van dien vermalediden menschen spreect aldus : Doen ic stont in minen gronde, in mijn ewighe wesen, doen en haddic enghenen God; maer dat ic was, dat woudic; ende dat ic woude, dat was ic ; ende van minen vrien wille ben ic gheworden ende uutghegaen. Haddic gewilt, ic en ware niet gheworden, noch ghene creature. Want God en weet noch en wilt noch en vermach niet sonder mi; want ic hebbe met Gode mi selven ende alle dinghe ghescapen; ende aen mine hant hanct hemele ende erde ende alle creaturen; ende alle die ere diemen Gode doet, die doetmen mij; want ic ben in minen wesene God van naturen. Ic en hope noch ic en minne noch ic en hebbe betrouwen noch ic en ghelove in Gode. Ic en mach bidden noch aenbeden, want ic en gheve Gode ere noch vordeel boven mij; want in God en is gheen ondersceit noch Vader noch Sone noch Heilighe Gheest. Daer en is niet dan een God ende met hem ben ic een, ende dat selve een dat hi is; ende met hem heb ic alle dinghe ghescapen, ende sonder mi en is niet.» Ruusbroec noemt het verontwaardigd een « scandelike onghelove » en roept uit : « Dese menschen... sijn quader ende meer verdoemt dan Lucifer ende alle sine familie. »[1]

De derde soort van ketters zondigt « jeghen Christum den Sone Gods ende sine waerdighe menscheit. » Zij beweren, evenals de Zaligmaker, te gelijk God en mensch te zijn. « Ende dat selve bin ic, spreect die onghelovighe mensche, in alre wijs, niet uutghenomen. Want ic bin met hem ewich leven ende ewighe wijsheit, gheboren uten Vader in godliker naturen, ende al dat hi selve is; ende ic ben geboren met hem indertijd in mencheliker naturen, al dat hi self is; aldus bin ic een met hem, God ende mensche in alre wijs, ende hier en neme ic niet ute; want al dat hem God ghegheven heeft, dat heeft hij mij met hem ghegheven, ende niet min dan hem. Al is hi van eenre maghet gheboren, daer en houd ic niet af; want dit is een toeval, daer niet aen en leghet, noch heylicheit noch salicheit : also lief ware hi my gheboren van eenen ghemeynen wive. — Ende hi was ghesendet in een werkende leven,

---

[1] *Twaelf beghinen*, blz. 52, 53.

dat hi mi dienen soude ende leven ende sterven omme my. Ende ic ben ghesendet in een scouwende leven[1], dat nog hoghere is, dat ic my inkere ledich ende ontcommert van formen ende van allen onderscеyde : soe vindic mi die wijsheit Godes, die hi selve is in sinen persoene. Ende hadde hi langher moghen leven, sine siele ware comen tot enen scouwenden levene, daer toe ic comen bin. Siet, alle die ere diemen hem doet, die doetmen my ende alle den ghenen, die tot desen hoghen levene comen sijn ; want wi sijn een mit hem in godliker naturen ende in mensceliker naturen ; ende hier omme, alle die ere diemen hem doet, die doetmen my. Inden Sacramente, daermen sinen lichame op heft inden outare, daer heftmen my ; ende daermen sinen lichame draghet, daer draghet men my ; want ic bin met hem vleysch ende bloet ende een persone, diemen niet deylen en mach. » Zulk eenen ketter noemt Ruusbroec woedend een « arme rasende mensce, verscoven ende verblinde, onwaerdich boeve, onverstandich esel. » En hij besluit : « Ghi hebt die helle verdient, ende hier (*op aarde*) te stervene inden viere ; want ghi sijt onghelovich, verbannen ende vervloect ende versmaet van Gode ende van alle sinen heylighen ende vander heyligher Kerken. »[2]

In een ander zijner werken bespreekt Ruusbroec de beide laatst opgenoemde secten met evenveel afschuw : « Andere quade duvelsche menschen vint men, die segghen, datsi selve Christus sijn ofte dat si God sijn, ende dat hare hant hemel ende eerde ghemaect heeft, ende dat aen hare hant hangt hemel ende eerde ende alle dinc, ende dat si verheven sijn boven alle die Sacramente der heyligher Kerken ; ende dat si dierre niet en behoeven, noch si en willen dier oec niet. Oerdinen ende wise der heyligher Kerken, ende al dat die heylighen opt calfsvel[3] ghescreven hebben, dat versmaden sy ende daer en houden si niet ave ; maer hare onwise ende hare quade secte ende beestelike costume, die si selve vonden hebben, die achten si heilich ende groot. » Hevig vaart Ruusbroec tegen hen uit : « Desen en salmen dat heylighe Sacrament niet gheven

1 Vita contemplativa.
2 *Twaelf beghinen*, blz. 54, 55, 61.
3 Op het perkament hunner geschriften.

levende noch stervende noch begraven met kerstenen mensce; maer men soutse met rechte verbernen aen enen stake; want si sijn voer Gode verdoemt ende si behoren ten helschen putte verre ende diepe onder alle die duvele ».[1]

Talrijk zijn die ketters, daar Ruusbroec weemoedig getuigt : « Nochtan in dit ende in deser ghelike werden vele menschen bedroghen, die gheestelic scinen ende quadere sijn dan duvele ».[2]

De vierde en laatste soort is « contrarie Gode ende alle der heyligher kerstenheit ». Deze ketters verwerpen alles : « oefeninghen der heyligher Kerken ende alle die sacramenten, ghebode ende rade, ende dat heylighe Ewangelium ende Christus leven ende sine lere, sijn heylighe doghen, sijn passie ende sijn doot, die godlike personen ende alle die werken, die God ye ghewrochte ofte werken sal. Ende si versmaeden dat ewighe leven, dat wi hebben in die wijsheit Gods, daer Sint Jan af sprect : « Al dat ghemaect is, dat is leven in Gode », ende si overliden hem selven ende al dat ghescapen is, God ende godheid ; ende si spreken : God is niet, ende si en sijn oec niet; niet en is salich noch onsalich noch werkende noch ledich noch God noch creature noch goet noch quaet ».[3] Alzoo is dit godsdienstig nihilisme het toppunt der ketterij in Ruusbroec's tijden.

In het *Boec der Hoechster Waerheit*[3], het bondig werkje, waarin de groote Brabantsche mysticus zijne leer op verzoek zijner vrienden in eenige bladzijden samenvatte, waarschuwt hij met nadruk alle geloovigen tegen deze ketters, die soms allerlei huichelarij pleegden om de goeden te misleiden. « Si en hebben — zegt hij — niet meer ynnicheden noch devotien noch heyligher oefeninghen dan een dode beeste. Nochtan gaen si somme te sacramente ende spreken bi wilen uter Scrifturen, opdat si hem te bat veynsen ende decken moghen. Ende si nemen gherne someghe wilde woerde der Schrifturen, die si valschelike verkeeren moghen na haren sin, op dat si anderen eenvoldigen menschen behagen moghen ende trecken in die valsche ledicheit, die si ghevoelen . »

---

1 *Die Spieghel der ewigher salicheit*, bij David, deel III, blz. 197, 198, 201.
2 *Twaelf beghinen*, blz. 61, 62.
3 David, deel VI, blz. 247, 249.

— « Dese lieden seldi scuwen ende vlien alse uwer sielen doot viande, hoe heilich si scinen in wisen, woerden ende in habite ofte ghelate; want si sijn des duvels boden ».

Men zal ons die reeks aanhalingen uit Ruusbroec wel vergeven, hopen wij, daar zij ons de voornaamste Nederlandsche ketterijen der 14de eeuw in hunne beduidendste schakeeringen zoo goed leeren kennen.

Wat de Kerk vooral verontrustte, was, dat velen dier vrijgeesten buiten hare toestemming of goedkeuring zich schaarden in vrije broederschappen van beider kunne, die aan haar geestelijk gezag ontsnapten en brandpunten van verdachte leeringen en predikingen werden. Tegen hen aanvaardde dan ook de Kerk eenen langdurigen strijd, die tot aan de zestiendeeuwsche Hervorming heeft voortgeduurd en waarin de Inquisitie natuurlijkerwijze eene belangrijke rol heeft gespeeld.

TWEEDE HOOFDSTUK

DE INQUISITIE EN DE EERSTE VERVOLGINGEN TEGEN DE VRIJE BROEDERSCHAPPEN DER BEGIJNEN EN BEGGARDEN

Het dertiende hoofdstuk der *canones* van het vierde algemeen concilie van Lateraan had in 1215 verboden nieuwe kloosterorden te stichten zonder de toelating van den H. Stoel.

Vóór dien tijd waren in de Nederlanden dergelijke broederschappen reeds lang tot stand gekomen, vooral de vermaarde Begijnhoven [1], die, in de laatste helft der 12de eeuw (wellicht door den vromen priester Lambert-le-Bègue te Luik) voor het eerst werden ingericht [2]. In den loop der dertiende en in 't begin der veertiende eeuw zag men in onze gewesten langs alle kanten, schier in elke stad, vrije kloosters van Begijnen verrijzen. Rijke mannen en vrouwen begiftigden deze nieuwe gestichten met milde hand [3]. De schepenen op vele plaatsen, de graven van Vlaanderen [4]

---

[1] Over den oorsprong der Nederlandsche Begijnhoven, zie E. Hallmann, *Die Geschichte des Ursprungs der belgischen Beghinen* (Berlijn, 1843); A. Wauters, *Histoire des environs de Bruxelles*, deel II, blz. 499 en volg. (ter gelegenheid van het Begijnhof van Vilvoorde), enz.

[2] Moll, *Kerkgeschiedenis van Nederland*, deel II, 2e stuk, blz. 150 en volg.; en Lea, *History of the Inquisition in the Middle Ages*, deel II, blz. 350 en volg. Zie ook mijne verhandelingen, *Les documents de Glasgow concernant Lambert le Bègue* en *Notice complémentaire*, in de *Bull. de l'Acad. roy. de Belgique*, 3e reeks, deel XXIX, 1895.

[3] Zie A. Wauters, *Table chronologique des chartes et diplômes imprimés concernant l'histoire de Belgique*, deelen VII en VIII, passim.

[4] Onder anderen de gravin Johanna van Constantinopel, die te Gent en te

en van Holland [1], de Brabantsche hertogen [2] en de Fransche koning

---

Brugge een Begijnhof stichtte (Miraeus, *Opera diplomatica*, deel I, blz. 429, noot 1), en hare zuster Margaretha, insgelijks regeerende gravin na haar afsterven, die de Begijnhoven van Vlaanderen op allerlei wijze aanmoedigde en al de vrouwen van haar graafschap, welke met hunne goederen in een Begijnhof treden wilden, onder hare bescherming nam bij de volgende onuitgegevene acte van 23n November 1245 : « Margarita, Flandrie et Hayonie comitissa, omnibus baillivis, subbaillivis et scabinis Flandrie salutem et dilectionem. — Intelleximus quod puelle, que convertuntur ad Dominum cum beghinis euntes et in earum domicilijs commorari volentes pie et sancte vivendo, a quibusdam gravem aliquando sustinent pressuram, eas videlicet violenter extrahentes et rebus earum spoliantes; unde cum nos tale quod nullatenus sustinere vellemus, que earum tuitionj et defensioni consilium apponere volumus et amamus, vobis mandamus et firmiter precipimus, quatinus si alique puelle mundum et eius concupiscentiam relinquentes velint habitare et morari cum beghinis, earum hereditates, res et corpora contra quoslibet impugnantes defensetis et teneri faciatis in pace quicquid ad eas iure hereditario debet devolvi, eas nullatenus vexari indebite vel molestari sinentes; firmiter scientes quod, si quis contra huiusmodi mandatum nostrum attemptare presumpserit, non relinquemus inultum. — Datum Brugis, anno Domini m° cc° xl. quinto, in die beati Clementis. » (Oorspronkelijk zeer klein charter, berustende op het Archief der Burgerlijke godshuizen te Brugge, *Béguinage, Chartes* n° 3. Het zegel is verloren, maar de perkamenten staarten hangen nog aan het stuk. Een zorgvuldige inventaris dier charters berust in dubbel op dit Archief en werd door den heer Everaert, ambtenaar der Godshuizen, vervaardigd.)

1 Moll, *Kerkgeschiedenis*, deel II, 2e stuk, blz. 154. De begijnhoven van Middelburg, Zierikzee, Dordrecht, enz., werden door Hollandsche graven gesticht.

2 Onder anderen hertog Jan I, die in 1285 het Antwerpsch Begijnhof (gezegd Sion) onder zijne bescherming nam, zeggende dat hij zulks deed tot zaligheid zijner ziel in den hemel en tot verlenging zijns levens op aarde, en er bijvoegende dat hij reeds in andere plaatsen van zijn hertogdom de Begijnen beschermd had : « prout in aliis locis terre nostre alias [Beghinas] suscepimus defendendas. » (Mertens en Torfs, *Geschiedenis van Antwerpen*, deel I, blz. 589). Ook hertog Jan II, die in 1300 de Begijnen van Zout-Leeuw (P. V. Bets, *Zout-Leeuw*, beschrijving, geschiedenis, instellingen, deel II, blz. 192), en die in 1303 de Brusselsche Begijnen (Miraeus, *Opera diplomatica*, deel I, blz. 1011) onder zijne bescherming nam : « pro refrigerio animae nostrae et parentum seu progenitorum nostrorum », en die ook in hetzelfde jaar de Begijnen van Tienen op gelijke wijze begunstigde. (P. V. Bets, *Histoire de la ville et des institutions de Tirlemont*, deel II, blz. 236.) Insgelijks in 1303 keurde Jan II de statuten dier Tiensche Begijnen goed en in 1308 stelde hij die Begijnen onder de hoede van den magistraat. (Aldaar, blz. 237, 238.) De volgende hertogen en hertoginnen van Brabant handelden in denzelfden geest met de Begijnen van hun hertogdom. (Aldaar, blz. 239, volg.)

Lodewijk IX de Heilige [1] namen alom de Begijnhoven onder hunne bescherming. Ook mannelijke vrije vergaderingen van denzelfden aard ontstonden te gelijker tijd onder den naam van Beggarden of Bogarden, die ook door de wereldlijke overheid onzer gewesten aangemoedigd werden [2]. Deze vrije broederschappen, bestaande uit mannen en vrouwen, die in vroomheid leefden en met hunnen arbeid den kost verdienden, voorzagen in eene dringende œconomische behoefte van den tijd, toen vooral het lot der ongehuwde vrouwen een dreigend maatschappelijk vraagstuk was geworden.

Verscheidene pausen der 13de eeuw waren onzen Nederlandsche Begijnen zeer genegen en schonken haar privilegiën [3]. Maar tegen

---

[1] De tijdgenoot Thomas Cantipratanus verhaalt van dezen koning Lodewijk IX, dat hij uit liefde voor den maagdelijken staat te Parijs eene groote menigte Begijnen verzamelde.

[2] Te Doornik worden ze « des preudoumes con apièle *Beghins* » geheeten in een charter van overeenkomst tusschen hen en den magistraat gesloten op 2^{n} September 1298 (Stadsarchief van Doornik, Registre de cuir noir n° 39, fol. 106.) — Over de Beggarden der 13de eeuw in het bisdom Luik, zie J. Daris, *Histoire du diocèse et de la principauté de Liège pendant le XIIIe et le XIVe siècle*, blz. 217, 218. Hertog Jan I van Brabant en de schepenen van Leuven namen de broeders Beggarden (*fratres Bogardi manentes in conventu eorum apud Lovanium*) onder hunne bescherming (acte van 16^{n} Augustus 1280); dezelfde hertog deed insgelijks hetzelfde met de broeders Beggarden van Antwerpen (*fratres Beggardos manentes in conventu eorum apud Antverpiam*), bij acte van 1296. (*Codex diplomaticus* opgenomen in de Ram's uitgave van Molanus, *Historiae Lovaniensis libri XIV*, deel II, blz. 1212; Diercxsens, *Antverpia*, uitgave van 1773, deel I, blz. 347, 348.) — In 1293 bevestigt de Leuvensche magistraat al de privilegiën door hertog Jan I aan de *fratres Bogardi* toegestaan en in 1294 vaardigen de dekens der lakenweverij van Leuven (*decani guldae pannificum*) een stuk uit, waarbij zij aan de Beggarden (*Bogardi Lovanienses*) alle gemak laten om te gelijk de weverij en hunne godsdienstoefeningen te onderhouden. (*Cod. dipl.* bij Molanus, *Hist. Lov.*, deel II, blz. 1218.) — In 1305 sluiten de Beggarden van Leuven (*magister et submagister domus fratrum Begardorum in Lovanio*) eene acte van overeenkomst met den magistraat der stad, waaruit blijkt dat zij zich met weverij bezig hielden, daar zij beloven in hun gesticht (*infra palos curiae Begardorum*) niet meer dan 18 getouwen te zullen houden. (F. C. de Nelis, *Opuscula ad historiam Belgicam pertinentia* (1767), Diplomata Lovaniensia, blz. 61.)

[3] Miraeus (*Opera diplomatica*, deel I, blz. 429, noot 1) herinnert, dat paus Innocentius IV de Begijnen van Mechelen en Diest in 1245 en die van Brussel in 1247 beschermde, paus Johannes XXI die van Antwerpen in 1298 en paus Urbanus IV die van het Luiksche bisdom in 1262. Deze laatste gelastte zelfs

het einde der eeuw [1] geraakten die vrije broederschappen, vooral de Beggarden, in eenen kwaden reuk bij zekere bisschoppen der gewesten op den rechter oever der Schelde.

Onder de verordeningen van een provinciaal concilie, te Trier in 1277 gehouden, vindt men reeds de bepaling, dat de dekens en priesters van het aartsbisdom uit al hunne krachten beletten moeten, dat ongeleerde Beggarden en dergelijken sermoenen houden, zelfs buiten de kerken, op markten en straten, ter wille van de ketterijen en dolingen, welke zulkdanige predikers onder het volk zaaien. [2] Maar het was Hendrik van Virnenburg, aartsbisschop van Keulen, die het bepaald teeken gaf tot het uitbreken van den grooten kerkelijken oorlog tegen de vrije broederschappen [3]. Nauwelijks was hij in 1306 tot kerkvoogd gekozen, of hij riep een provinciaal concilie bijeen, waarvan de twee eerste *canones* tegen hen gericht zijn.

Bij deze uitvoerige bepalingen van 14 Februari 1307 veroordeelde hij al de Beggarden en Apostels van beider kunne in zijn diocese en in die zijner suffraganen, onder anderen in de bisdommen Luik en Utrecht [4]. Onder voorwendsel van in vrijwillige armoede te leven, verklaart de prelaat, hebben zekere mannen en vrouwen eene nieuwe orde opgericht, waarin zij bedelen gaan en niet werken, ten nadeele van het geloof en van de erkende bedel-

---

den Luikschen deken met hunne verdediging. (*Corpus*, deel I, blz, 132, nrs 138, 139 : universa collegia Beghinarum et reclusarum Leodensis diœcesis, dilectae filiae.) Over de Begijnen van het Luiksche bisdom in de 13de eeuw, zie J. Daris, blz. 203-217.

1 Reeds in 1259 veroordeelde een provinciaal concilie te Mainz de secte der Beggarden en *Beguttae*. (Over de eerste vervolgingen tegen hen, zie Lea, *History of the Inquisition*, deel II, blz. 354.)

2 Item praecipimus firmiter et districte sacerdotibus, ne predicari permittant aliquos illiteratos videlicet Begardos vel conversos vel alios, cujuscumque ordinis sint, etiam extra ecclesiam videlicet in vicis vel in plateis, et sacerdotes parochianis suis praecipiant ne tales audiant, propter haereses et errores quos seminant in populo. (Martène en Durand, *Amplissima collectio*, deel VII, blz. 114, 115; *Corpus* I, blz. 141, 142.)

3 Zie Lea, *History of the Inquisition*, deel II, blz. 367.

4 Contra Beggardos et Beggardas Apostolorum nomine se vulgo insinuantes novamque sub umbra paupertatis religionem simulantes contraque illorum errores. (Hartzheim, *Concilia Germaniae*, deel IV, blz. 100-102 en 106; *Corpus* I, blz. 150-154.)

orden en tegen de *canones* van de conciliën. Daar zij aldus handelen mag men hen te recht van ketterij verdenken. Overigens hebben zij reeds kettersche dolingen onder het volk verbreid [1], zooals de aartsbisschop bevestigt door die ketterijen aan te halen en breedvoerig te weerleggen. Zulke ongeoorloofde kloostervergaderingen moeten zonder uitstel opgeheven worden en de broeders en zusters moeten zich aan de Kerk onderwerpen [2]. De wederspannigen, zoo zij niet spoedig tot inkeer komen, verdienen den kerkelijken banvloek en moeten door de wereldlijke overheid onderdrukt worden [3]. Vooral die leeken en ongeletterden, die sermoenen houden en daardoor in opstand komen tegen de predikende orden der Dominikanen en Minderbroeders, moeten streng vervolgd worden. Binnen de maand zullen zij het kleed hunner broederschap afleggen en op nieuw van den arbeid hunner handen gaan leven, op straf van in den ban te worden geslagen. Blijven zij aldus veertien dagen zonder zich om den kerkban te bekreunen, dan moeten zij als verdacht van ketterij door de geestelijke en wereldlijke machten vervolgd worden[4]. De prelaten, pastoors en onderpastoors

---

[1] Quorum aliqui a veritatis et fidei orthodoxae comperti sunt tramite deviari et errores et zizania seminare.

[2] Cesset ergo horum vana religio et celeri conversione judicio ecclesiae se submittant.

[3] Quos errores praesentibus refutamus talesque excommunicatos et haereticos judicamus et, nisi celeriter et publice resipiscant, saeculari judicio comprimendos.

[4] Quodsi excommunicationis sententiam per alios quindecim dies immediate sequentes animo sustinuerint indurato, contra ipsos tanquam de haeresi suspectos spiritualiter et temporaliter procedemus. — Integendeel schijnen de broeders Beggarden in het Luiksche gebied geenen aanstoot aan de geestelijkheid dier jaren te hebben gegeven, daar zij in 1308 te Maastricht door het kapittel der O.-L.-Vrouwekerk begunstigd werden onder de goedkeuring van het kapittel der St-Lambertus-hoofdkerk van Luik en van den Luikschen bisschop zelven. (Acte van 22 Februari 1308, bij G. D. Franquinet, *Beredeneerde inventaris der oorkonden en bescheiden van het kapittel van O.-L.-Vrouwekerk te Maastricht*, deel I, blz. 89-92.) Zij worden er *Bagardi* genoemd en hun klooster wordt geregeerd door een *magister domus*. Zij krijgen vergunning om een gewijd kerkhof en eene kapel, waarin door eenen afzonderlijken kapelaan mis zal gelezen worden, te bezitten. Het stuk bevat de toestemming van die Beggarden zich noemende : *magister totusque conventus Bagardorum Traiectensium Leodiensis diocesis*, en zij hechten hun zegel aan de acte (*sigillum conventus nostri*) evenals de twee kapittels en de bisschop.

zullen zorgen, dat deze Beggarden en Apostels van beider kunne in de kerken als gebanvloekten afgeroepen worden, zoolang als zij zich niet onderworpen hebben.

Geheel in denzelfden geest zijn de strenge bepalingen, welke Boudewijn, aartsbisschop van Trier, in eene synode op 28 April 1310 tegen de Beggarden afkondigde[1]. Gansch dezelfde straffen en bedreigingen als die van zijnen Keulschen ambtgenoot sprak de Triersche aartsbisschop uit en te gelijk gaf hij ons eenige schilderachtige bijzonderheden over die verdachte vrije kloosterlingen. De Apostels omvat hij met verachting onder den naam van *illi rustici* en hij zegt, dat zij in de huizen ontvangen worden en er aalmoezen krijgen, hetgeen hij ten strengste verbiedt. De Beggarden noemt hij *Begardi laïci*; onder het deksel van eene geveinsde kloosterorde, zegt hij, laten die leeken zich Beggarden noemen; zij vertoonen zich gekleed met tabbaarden, lange kleeden en lange kappen, in ledigheid levende, den arbeid hunner handen versmadende, nu en dan vergaderingen houdende en de H. Schrift uitleggende aan de eenvoudige lieden. De aartsbisschop veroordeelt hunne levenswijze, omdat zij bedelen zonder tot eene goedgekeurde bedelorde te behooren. Zij moeten tot den handenarbeid terugkeeren en aan de Kerk gehoorzamen. Anders zal hen de banvloek treffen, enz[2].

En dat de Kerk de Begijnen en Beggarden ook als echte ketters vervolgde en door de wereldlijke macht liet verbranden, bewijzen de lotgevallen der Henegouwsche begijn Margaretha Porete te Valencijn, in Lotharingen en eindelijk te Parijs, waar zij in 1310 werd ter dood gebracht, in hetzelfde jaar waarin de laatst vermelde synodale statuten van Trier werden afgekondigd.

Uit de drie uitvoerige oorkonden, die over haar in het Rijksarchief te Parijs worden bewaard[3] en die tevens de oudste officieele proces-

---

[1] Martène en Durand, *Thesaurus*, deel IV, blz. 250; Mansi, deel XXV, blz. 261, 262, 271; *Corpus* I, blz. 155, 188.

[2] De verschillende namen dier verdachte vrije kloosterlingen van beider kunne schijnen alsdan eenigszins ineen te loopen. In 1307 heet ze de Keulsche aartsbisschop *Beggardi et Beggardae Apostolorum nomine se insinuantes*, in 1310 heeten zij te Trier *isti rustici, qui se Apostolos appellant*, en verder *quidam laïci, qui se Beggardos appellant*.

[3] Twee zijn uitgegeven door Lea, in het *Appendix* van zijne *History of the*

stukken zijn over een Nederlandsch kettergeding, die tot ons zijn gekomen, blijkt dat deze begijn gedurende eenige jaren, eerst in 't Zuiden onzer gewesten, daarna in Frankrijk, hare dolingen had zoeken te verspreiden. Zij had die dolingen in schrift gesteld[2] en haar kettersch boek werd onderzocht en afgekeurd door Guido, bisschop van Kamerijk, die in 1305 overleed; dienvolgens moet men deze eerste vervolging van Margaretha Porete in Henegouwen minstens een vijftal jaren plaatsen vóór haren vuurdood te Parijs in 1310. Op bevel van dien bisschop was haar veroordeeld boek te Valencijn, eene der voornaamste steden van het toenmalige graafschap Henegouwen, openbaar verbrand geworden in tegenwoordigheid van Margaretha Porete zelve; en op straf van den kerkelijken ban verbood haar bisschop Guido nog dergelijke schriften op te stellen of te gebruiken, voor welk geval zij als ketterin veroordeeld en aan de wereldlijke macht uitgeleverd zou worden.

Doch Margaretha gehoorzaamde niet. Ook werd zij daarna op nieuw onderzocht en vervolgd door den inquisiteur van Lotharingen et door Guido's opvolger, bisschop Philips van Marigny, voordat hij in April 1309 aartsbisschop van Sens was geworden. Aan beide prelaten bekende zij, dat zij een handschrift van hare vroegere dolingen en andere kettersche geschriften bij zich hield ondanks het haar gedane verbod; en het bleek ook, dat zij de stoutheid had haar kettersch boek aan Jan, bisschop van Châlons, mede te deelen evenals aan eenige eenvoudige lieden, Beggarden en anderen, bewerende dat het een deugdelijk geschrift was. Dit alles was te Parijs eindelijk en na veel moeite aan het licht gekomen, terwijl Margaretha Porete aldaar in de handen der Inquisitie was gevallen.

Inquisition in the Middle Ages (1888), deel II, blz. 575-578 ; *Corpus* I, blz. 155-160.—Eene derde gaf Ch. V. Langlois uit in zijne korte, doch zaakrijke verhandeling *Marguerite Porete*, verschenen in de *Revue historique* van Parijs, deel LIV, blz. 295-299 (afl. van Maart-April 1894); *Corpus* II, bl. 63, nr 37.

[2] Latere kronijkschrijvers beweren, dat zij de H. Schrift had vertaald : « Marguerite la Porete, qui avoit trespassée et transcendée l'Escripture devine. » (Grandes chroniques de France). — « Margarite Porte, qui translatat la divine Escripture, en quelle translation mult elle errat es articles de la foid. » (Jean des Preis dit d'Outremeuse). — Afgedrukt in *Corpus* II, blz. 64 en 65, nrs 38 en 39.

De predikheer Willem van Parijs, pauselijke inquisiteur in het koninkrijk Frankrijk, leidde haar laatste kettergeding met medeweten en goedkeuring van den bisschop van Parijs. Hij zelf vertelt ons in Margaretha's vonnis, hoe hij maanden lang tegen haar is te werk gegaan. Nadat de inquisiteur goede redens meende te hebben om de Henegouwsche begijn van ketterij te verdenken, daagde hij haar vóór hem en beval haar onder eede te beloven de gansche waarheid te zeggen. Herhaaldelijk weigerde Margaretha op zijne vragen eenig antwoord te geven. Daarop won de inquisiteur het oordeel van bevoegde godgeleerden in en dien ten gevolge sloeg hij de wederspannige begijn in den kerkelijken ban. Dat werd haar schriftelijk medegedeeld ; doch meer dan anderhalf jaar volhardde zij in hare hardnekkigheid, alhoewel haar de absolutie herhaaldelijk door den kettermeester werd aangeboden, zoo ze zich wilde onderwerpen, den eed afleggen en op de vragen van den inquisiteur antwoord geven. Zoo doende stelde zij zich blijkbaar als ketterin aan.

Ondertusschen had de inquisiteur haren vroegeren levensloop zorgvuldig onderzocht en hare betrekkingen met de twee bisschoppen van Kamerijk en met dien van Châlons uit eene reeks getuigenissen weten vast te stellen. Ook had de inquisiteur haar verdacht geschrift in handen gekregen, had het aandachtig bestudeerd en er eene reeks ketterijen, minstens vijftien in getal, uit getrokken. Ten tweeden male riep hij alsdan het oordeel der godgeleerden van de Parijsche Hoogeschool in. Ten getalle van twintig, waaronder een Vlaamsche kanunnik te Parijs in bediening en Johannes de Gandavo (Jan van Gent) geheeten, hielden die godgeleerden op 11 April 1310 eene vergadering in de kerk van St-Mathurinus te Parijs en lieten een proces-verbaal hunner beraadslaging opmaken, dat bewaard is gebleven.[1] In dat stuk verklaren zij, dat de inquisiteur hun het verdacht geschrift van Margaretha Porete heeft medegedeeld alsook een aantal dolingen, die hij er uit saamgelezen had; daarvan geven zij zelfs de eerste en de vijftiende op. Eenparig waren de godgeleerden der Parijsche Hoogeschool van gevoelen, dat men wel degelijk met een kettersch geschrift te doen had en dat het diende vernietigd te worden.

---

[1] Te vinden bij Ch. V. Langlois, in de aangehaalde afl. van Maart-April 1894 (blz. 296, 297) der *Revue historique*; *Corpus* II, blz. 63, nr 37.

Ten derde male wendde zich de inquisiteur op 30 Mei 1310 tot bevoegde godgeleerden om hunnen raad in te winnen. Deze waren vier hoogleeraren der godgeleerde faculteit van Parijs, aan wie hij de vraag stelde: Is Margaretha Porete eenvoudig eene ketterin of moet zij als hervallen ketterin worden beschouwd? Het antwoord van de vier professors, dat met het eindvonnis van den inquisiteur tot ons is gekomen, luidde, dat de Henegouwsche begijn wel stellig eene hervallen ketterin was en als zulkdanig aan de wereldlijke macht moest overgeleverd worden.

Den volgenden dag, zijnde zondag 31 Mei 1310, riep de Parijsche inquisiteur de geheele bevolking op de bekende *Place de grève* vóór het stadhuis bijeen. Daar verschenen de geestelijke en wereldlijke overheden, waaronder de bisschop van Parijs, zijn officiaal, het hoofd van den magistraat en anderen, omringd van eene aanzienlijke volksmenigte. In hun aller tegenwoordigheid werd het vonnis van broeder Willem van Parijs, pauselijken inquisiteur in het koninkrijk Frankrijk, aan de Henegouwsche begijn in het openbaar voorgelezen, waarbij hij, met de toestemming van den bisschop, Margaretha Porete als hervallen ketterin aan den wereldlijken arm overliet, tevens bepalende dat haar kettersch boek, door de godgeleerde faculteit van Parijs onderzocht en veroordeeld, verbrand zou worden, en dat alwie er afschriften van bezat, ze binnen eenen gestelden termijn zou moeten leveren in handen van den inquisiteur of van den prior der Parijsche predikheeren, op straf van den kerkelijken banvloek. De gelijktijdige vervolger op de kronijk van Guillaume de Nangis[1] teekent aan, dat zij den volgenden dag op last van den provoost van Parijs op dezelfde *Place de grève* openbaar op den brandstapel stierf, veel berouw toonende en onder de ooggetuigen veel medelijden verwekkende.

Men ziet het, in de Duitsche landen en in het koninkrijk Frankrijk wekte de ketterij der Begijnen en Beggarden de bezorgdheid van bisschoppen en inquisiteurs op. De tijd was gekomen, dat de paus en het algemeen concilie zich die zaak gingen

---

[1] Bij d'Achery, *Spicilegium*, deel III, blz. 63; *Corpus* I, blz. 160. Ook de latere Luiksche kronijkschrijver Jean d'Outremeuse (+1400) weet van haar te vertellen (*Ly Myreur des Histors*, uitg. van St. Bormans, deel VI, blz. 141, 142; *Corpus* II, blz. 64.)

aantrekken. Ruim een jaar na Margaretha Porete's verbranding was dit reeds geschied. In November 1311, op het algemeen concilie van Vienne bij Lyon, liet paus Clemens V een paar decreten tegen deze ketters opstellen.

Het eerste was gericht tegen de Begijnen in het algemeen. [1] De paus stelt vast, dat, volgens allerlei ingewonnen inlichtingen en ontvangene klachten, deze vrouwen aan niemand de belofte van gehoorzaamheid afleggen, geenen afstand doen van hun privaat eigendom en geenen door de Kerk erkenden regel volgen, en dat zij niettemin eene bepaalde kleedij hebben aangenomen en door zekere geestelijken geregeerd worden; daarenboven twisten zij over de H. Drievuldigheid, de sacramenten en andere punten van het geloof en zaaien zij allerlei dolingen onder de eenvoudige lieden. In overleg met het algemeen concilie schaft de paus deze niet erkende en gevaarlijke orde ten eeuwigen dage af [2] en hij verbiedt, op straf van den kerkelijken banvloek, dat zulke Begijnen verder voortbestaan of nieuwe zusters aanwerven. Dezelfde straf spreekt de paus uit tegen de geestelijken, die de Begijnen regeeren en begunstigen. Van deze algemeene veroordeelingen zondert de paus nochtans die vrouwen uit, welke met of zonder gelofte van kuischheid in het geloof standvastig blijven en in hunne kloosters God in alle deugd willen dienen.

Het tweede decreet van paus Clemens V [3] is niet alleen tegen de Begijnen, maar ook tegen de Beggarden gericht, meer bepaald tegen die der Duitsche landen [4]. Het is te zijner oor gekomen, zegt hij, dat in die gewesten eene afschuwelijke secte van verdorvene mannen en ongeloovige vrouwen, die verderfelijke ketterijen aanhangen, onder de ingeving des duivels is opgerezen. Van deze dolingen somt hij er acht op, die alle hierop nederkomen, dat de mensch in dit aardsche leven den graad der volmaaktheid kan

[1] *Constitutiones Clementinae*, Lib. III, Titul. XI, fol. 48 verso en 49; *Corpus* I, blz. 167, 168: *Cum de quibusdam mulieribus*.

[2] Eas merito suspectas habentes statum earumdem, sacro approbante concilio, perpetuo duximus prohibendum et a Dei ecclesia penitus abolendum.

[3] *Constitutiones Clementinae*, Lib. V, Titul. III, fol. 50 verso-61; *Corpus* I, blz. 168, 169: *Ad nostrum, qui desideranter*.

[4] In regno Alemanie.

bereiken en daardoor verheven staat boven het vasten, het bidden, de gehoorzaamheid aan de Kerk, de goede werken, de vereering van het H. Sacrament des altaars, enz., in zooverre dat er voor hem geene vleeschelijke zonde meer bestaan kan [1]. Ter loops zij hier opgemerkt, dat de vervolger op de kronijk van Guillaume de Nangis onder de ketterijen van Margaretha Porete dit laatste punt in het bijzonder meende te moeten vermelden [2]. Om al deze en andere dolingen, die de Begijnen en Beggarden onder den dekmantel der heiligheid aankleven en naleven, veroordeelt de paus hunne secte met de goedkeuring van het algemeen concilie en gelast hij de bisschoppen en de inquisiteurs der landen, waar zulkdanige Begijnen en Beggarden worden aangetroffen [3], met het inspannen van scherpe vervolgingen. Over hunnen handel en wandel en over hunne meeningen aangaande de punten van het geloof en de sacramenten zullen zij een onderzoek instellen en op de wederspannigen, die hunne ketterijen niet vrijwillig zouden afzweren, geen berouw toonen noch penitentie doen, de verdiende straffen toepassen [4].

Wanneer wij nu die twee pauselijke decreten van het algemeen

---

1 ... Postquam gradum hujusmodi fuerit assecutus, quia tunc sensualitas est ita perfecte spiritui et rationi subjecta, quod homo potest libere corpori concedere quicquid placet . .. Quod mulieris osculum, cum ad hoc natura non inclinet, est mortale peccatum; actus autem carnalis, cum ad hoc natura inclinet, peccatum non est, maxime cum tentatur exercens.

2 Et inter ceteras, quod anima annihilata in amore Conditoris sine reprehensione conscientiae vel remorsu potest et debet naturae quidquid appetit et desiderat concedere, quod manifeste sonat in haeresim. — Overigens weten wij officieel uit het proces-verbaal der geraadpleegde Parijsche godgeleerden van 11 April 1310 welke de twee voornaamste dolingen van Margaretha Porete waren : « Quorum articulus primus talis est : « Quod anima adnichilata dat licentiam virtutibus nec est amplius in earum servitute, quia non habet eas quoad usum, sed virtutes obediunt ad nutum. » Item decimus quintus articulus est : « Quod talis anima non curat de consolacionibus Dei nec de donis ejus, nec debet curare nec potest, quia tota intenta est circa Deum, et sic impediretur ejus intentio circa Deum. »

3 Dyocesani et illarum partium inquisitores heretice pravitatis, in quibus Beguardi et Beguine hujusmodi commorantur.

4 In illos vero, quos culpabiles reppererint, nisi abjuratis sponte predictis erroribus penituerint et satisfactionem exhibuerint competentem, debitam exerceant ultionem.

concilie van Vienne met elkander vergelijken, dan zien wij, dat de algeheele afschaffing der Begijnenorde bij het eerste zeer plechtig is uitgesproken, maar dat nochtans, als het ware, een achterdeurtje wordt opengelaten voor de rechtgeloovige Begijnen. Het tweede decreet, dat door de klachten der Duitsche kerkvoogden meer bijzonder schijnt uitgelokt te zijn, bepaalt zich tot het Duitsche rijk, maar treft ook de mannelijke vrije orde der broeders Beggarden, tegen dewelke de aartsbisschoppen van Trier en Keulen vroeger reeds strenge maatregels op eigene hand hadden genomen. Al deze Begijnen en Beggarden der Duitsche landen worden zonder onderscheid veroordeeld; geene worden onschuldig of rechtgeloovig verondersteld; alleen voor degenen, die tot inkeer en berouw zouden komen, wordt vergiffenis hunner ketterij aangeboden.

Die decreten van Vienne van 1311 werden niet dadelijk met de vereischte pleegvormen uitgevaardigd. Paus Clemens V talmde er mee, en slechts zijn opvolger Johannes XXII zorgde er voor, op 25 October 1317; doch de veroordeeling der Beggarden en Begijnen door het algemeen concilie was intusschen geen geheim gebleven[1].

In de Nederlandsche bisdommen moesten nu ook de beide decreten van paus Clemens V ten uitvoer worden gebracht[2]. Uit enkele tot ons gekomen fragmentarische bescheiden kan men eenigszins nagaan tot welke moeilijkheden dit aanleiding heeft gegeven.

De Utrechtscbe kerkvoogd schijnt de eerste geweest te zijn om zijne taak flink te volbrengen. Den 6 October 1318 vaardigt bisschop Frederik II van Zyrik eene acte[3] uit, gericht tot zijne geestelijkheid, waarbij hij de uitroeiing der Begijnenorde, door paus Clemens V uitgesproken[4], volmondig bekrachtigt en de Begijnen

---

[1] Lea, *History of the Inquisition*, deel II, blz. 370.

[2] Ter vergelijking vindt men allerlei bijzonderheden over de handelingen der bisschoppen van Straatsburg met de Beggarden en Begijnen van hun diocese, bij H. Haupt, *Beiträge zur Geschichte der Sekte von freiem Geiste und des Beghardentums*, in *Zeitschrift für Kirchengeschichte*, deel VII, Heft 4, blz. 521 en volg. (1885).

[3] R. Keuchenius Driessen, *Monumenta Groningana veteris aevi inedita*, deel III, blz. 596-600; *Corpus* II, blz. 74-77.

[4] Te recht noemt de bisschop deze decretalen « decretales libri septimi *noviter emanatas*, » daar zij pas in October 1317 waren uitgevaardigd.

met hunne begunstigers in den ban der Kerk slaat, bevelende dat zij door alle christenen moeten geschuwd worden[1]. In zijn bisdom, zegt hij, is er veel verwarring ontstaan, omdat de Begijnen zooveel punten van overeenkomst hebben met de rechtgeloovige en goedgekeurde orde van den derden regel van den heiligen Franciscus[2]. De zusters en broeders dezer orde neemt de bisschop onder zijne bescherming. Alwie tot dien regel wil overgaan, zal aan een streng onderzoek over het geloof, enz., onderworpen en na verloop van een jaar mogen toegelaten worden. Verder regelt de bisschop de kleedij, de voeding, de vastendagen, het biechten, de communie, enz., van de Franciskaner zusters en plaatst ze onder het toezicht en de bescherming zijner geestelijkheid. Ten slotte herhaalt de bisschop zijn bevel over het stipt naleven van het pauselijk decreet op de afschaffing der Begijnen, tevens bevelende de broeders en zusters der Franciskanerorde te beschermen.

Uit dit stuk van den Utrechtschen bisscbop kan afgeleid worden, dat de overgang tot de erkende Franciskanerorde als een redmiddel aan de rechtgeloovige Begijnen van dat geestelijk gebied werd aangeboden. Dit schijnt dan ook onder anderen met de Begij-

---

1 Statum Beghynarum pro reprobato habentes, vos Beghynatum statum huiusmodi sectantes et quoslibet eas in hoc foventes tanquam proinde excommunicatos ipso facto sententia canonis evitetis et precipiatis ab omnibus arcius evitari.

2 In veel bisdommen, vooral in de Duitsche landen, moeten zich alsdan moeilijkheden van dien aard hebben voorgedaan, daar paus Johannes XXII, in eene bul van 23 Februari 1319, aan al de aartsbisschoppen en geestelijke waardigheidsbekleeders bevelen moest, dat zij de broeders en zusters van den derden regel van den heiligen Franciscus met de door paus Clemens V veroordeelde Begijnen niet mochten verwarren en alle vervolgingen tegen hen moesten staken. In die bul zegt de paus, dat de Minderbroeders zich bij hem hebben beklaagd, dat enkele kerkvoogden (*presertim in Alamanie partibus*) op die broeders en zusters het afschaffingsdecreet den Begijnen willen toepassen en hunne beschermers de Minderbroeders met geestelijke banvloeken en andere straffen treffen. Johannes XXII verklaart, dat de afschaffing der Begijnen geenszins op die broeders en zusters toepasselijk is en dat zij in 't vervolg niet meer mogen verontrust worden. (Riezler, *Vatikanischen Akten*, blz. 85, nr 148; *Corpus* II, blz. 77 en 78, nr 46.) In zijn stuk van 6 October 1318 handelde de Utrechtsche bisschop geheel en al in den geest van den paus en was hem in de regeling dier lastige zaak aldus voor geweest.

nen van Groningen geschied te zijn [1] en stellig gebeurde zulks ook met een deel der Begijnen van Dordrecht [2].

Zes maanden later houdt de Utrechtsche bisschop zich op nieuw met de Begijnen bezig. Op eene synode, den 17 Maart 1319 in zijne bisschoppelijke hoofdstad gehouden, werden de decretalen van paus Clemens V ingevoerd. In het bijzonder bepalen de synodale statuten [3], dat de dekens en pastoors het pauselijk decreet tegen de Beggarden en Begijnen in afschrift moeten bezitten en stipt naleven [4]. In het Utrechtsche bisdom werd aldus de onderdrukking der verdachte vrije broeders en zusters ernstig voorgeschreven.

---

1 Zie enkele stukken opgenomen in de *Monumenta Groningana* (o. a. deel IV, blz. 823, 825), waaruit blijkt, dat aldaar de latere Begijnen en de zusters der Franciskanerorde gezegd van de penitentie (*de penitentia*) ineenvloeien. Zulk een overgang gebeurde in onze gewesten nog in het begin der 16de eeuw, blijkens eene acte van den abt van St-Pieters te Gent (Zwijnaarde, 8 November 1515), waarbij deze goedkeurt alwat door hertog Karel (den lateren keizer Karel V) en den bisschop van Doornik werd besloten tot toelating van den overgang der Begijnen van Oostburg (*Bigutte apud vulgares nuncupate*) tot de Franciskaner orde der penitentie. (*Analectes pour servir à l'histoire ecclésiastique de la Belgique*, deel VI, blz. 69-71.)

2 Dit blijkt duidelijk uit eene acte van graaf Willem III van Holland (24 Juni 1326), waarin te lezen staat: « Want een deel jonckvrouwen des hoefs der Beggynen te Dordrecht hebben aengenomen een orde, die gheheeten es orde der penitencie, die gesticht ende geconfirmeert es van den stoel van Romen, als wy verstaen hebben, dat wy prysen en loven; waer by dat wy desen jonckvrouwen ende alle andere, die tote hem in deser voirseyder ordine comen in Dordrecht, ende die andere joncfrouwen, die Beggynen waren, ende noch in desen voersz. hove woenen, alsoe langhe als sy hem wel en eerlicke houden, nemen in onse bescermenesse; ende willen, dat sy haren hoff ende haer huysinge besitten ende gebruyken in al dien rechten, dat si plaghen te doene, doe si Beggynen waren; want 't Beggynhoff voersz. van onse voorvaders graven van Hollant eerst gefondeert ende gesticht was. » Ten slotte beveelt hij aan zijnen « rechter, schepenen ende raed in onse poirte van Dordrecht », dat zij « dese voirn. jonckvrouwen » beschermen. (van Mieris, *Charterboek van Holland en Zeeland*, deel II, blz. 392.)

3 van Heussen en van Rijn, *Batavia sacra*, deel I, blz. 180; *Corpus* I, blz. 169, 170.

4 Sciendum quod tam decani christianitatis quam provisores, ecclesiarum rectores .... terciam eodem libro *De haereticis* contra haereticos Bagardos et Beghinas, qui incipit *Ad nostrum*, penes se et suas ecclesias habeant et observent.

Nochtans dient eene uitzondering gemaakt te worden voor de Zeeuwsche en Hollandsche Begijnen, die meer onder Nederlandschen dan onder Duitschen invloed gestaan hebben en dan ook krachtdadig werden beschermd door graaf Willem III. Bij eene acte van 15 Juni 1325, te Middelburg bezegeld[1], had die vorst, bij overleg met den magistraat der stad, bevolen de Begijnen aldaar in haren vorigen staat te herstellen : « dat wi..... de Beghinen van Middelburch, die deser tijt toe uyten haren staet hebben gheweset, in haren staet weder gheset hebben ende in haer goed. » De abt en de schepenen der stad moesten daartoe de noodige maatregels nemen. Uit een later stuk van den stedelijken magistraat blijkt overigens, dat de bisschop van Utrecht aan die herstelling medewerkte. Deze was alsdan Jan III van Diest, tweede opvolger van bisschop Frederik II van Zyrik. Bij acte van 15 April 1327[2] namen « scepenen, burghemeesters ende ghemeene raedt der poorte van Middelburch » nieuwe schikkingen tot handhaving van hun begijnhof; en in den aanhef geven zij ons de volgende belangrijke inlichtingen over den geheelen gang der zaak: « Want wylen eer een decretael quam van onsen heyligen vader den paus van Rome, sprekende van den Beghinen, als dat zij nyet meer wesen en zouden om menigherhande zwaer ghebrec, dat hem daer af te vooren quam; ende want de Beghinen van Middelburch van zulcken ghebreken onschuldich zijn ende waren ende te onrechte by dien decretale bezwaert hebben gheweest ende in menigerhande manieren; ende onse ghèestelicke vader die bisschop van Utrecht ende onze lieve heere die grave van Hollant ter waerheyt verstaen hebben, dat onse heylige vader die paus zelve wel verclaert heeft ende gheopenbaert, dat hij metten voorn. decretale nyet en meende onschuldighe persoone als dese waren te bezwaerne, ende wille dat zy voort Gode dienen moghen in payse ende rusten ende zonder moeyenisse; hier omme zoe willen onse gheestelicke vader die bisschop van Utrecht ende onse lieve heere die grave voirsz. met onsen heyligen vader den paus, ende wy wel toelaeten, dat die Beghinen van Middelburch blyven in allen manieren van vryheden

[1] van Mieris, *Charterboek van Holland en Zeeland*, deel II, blz. 352.
[2] van Mieris, ibid., deel II, blz. 423.

ende bescerme, als zij te vooren waren, ende Gode dienen in eersamicheit der heyligher Kercken, in oetmoedicheden ende tamelicheden ende in behoetheden, als zij te vore deden; ende omdat zy te bet ghevordert worden, soe zullen zy die joncvrouwen, dien thof bevolen wordt, alle des goets, datten hove toebehoirt, vrylicken ghebruucken, als zy voermaels plagen te ghebruycken, doe zy in goeden rusten waren. » De magistraat voorziet nochtans het geval, dat de Begijnen op nieuw door den paus zouden afgeschaft worden (« het en ware dat sake, dat zy hier naemaels by der heyliger Kercken met regte van der Beghynscip geset worden »); dan zouden hare goederen aan de stad komen. Vier commissarissen zullen aangesteld worden, twee door den graaf en twee door den magistraat, om de Begijnen te beschermen en hare jaarlijksche rekeningen te onderzoeken.[1]

Ook het begijnhof van Zierikzee werd gespaard, alhoewel het niet zoo volkomen rein van smetten werd bevonden als het Middelburgsche. In zijne acte van 14 Mei 1324[2] herinnerde graaf Willem III, dat hij de eerzame Begijnen van Zierikzee, wier klooster ook door zijne voorzaten was gesticht, onder zijne bescherming genomen had, « na der tijd, dat die ghemene Beghinscippe ontset was van den Hove te Rome », en dat hij zoo gehandeld had, « om reckelicken joncvrouwen, die van goeden leven sien, ende hem wel ende eerliken houden, dair in te wonen ». Aarzelde hij niet de Begijnen te helpen, toen zij door 's pausen afschaffingsbul getroffen werden, zoo treedt hij nu ook even beslist op, om een einde te stellen aan de handelingen van eenige zusters, « die hem oneersameliken houden ». De pastoor van het begijnhof, geholpen door de « meesterssen », zal de schuldigen verbannen en de orde en tucht in het hof herstellen. Onzedelijkheid en ijdele

---

1 Wij bezitten nog twee andere acten van graaf Willem III over het Middelburgsch begijnhof: aanstelling van den abt van Middelburg als rechter der Begijnen (20 September 1329) en aanstelling van eene « oeverste meestersse » en van andere Begijnen om het hof te besturen, dat onrustig was geworden « bi versumenesse van beleede. » (9 Augustus 1336.) Dit geschiedt om « alle onreckelicke ende ontamelike zaken te verbieden, Goods dienste voert te zettene, » enz (van Mieris, *Charterboek*, deel II, blz. 487 en 581.)

2 van Mieris, *Charterboek*, deel II, blz. 341.

kleederpracht meer dan godsdienstige tekortkomingen schijnen hier overigens in 't spel te zijn geweest, zooals men uit de volgende bepalingen van graaf Willem's charter kan afleiden: « Voirt, dat si [de prochypape van den hove mit den meesterssen] verbieden al de joncvrouwen, diere in wonen willen, dat si mit ghenen mannen, es hi pape, es hi knape, en ghaen op solre, in cameren jof in steden, die te begripen sien; ende dat si noch knopede mouwen noch karspedoeke noch bonte voederen noch beckede mouwen noch bestemde en draghen; noch gene stucken en hantieren, die oneersamelicke sien in geesteliken steden ». Bij zijne acte van 9 Augustus 1332 [1] bemoeide zich Willem III nogmaals met het begijnhof van Zierikzee, gebiedende aan zijnen baljuw aldaar, aan den magistraat en aan de « prochypapen » en geestelijken der stad, dat si « [die Begghinen van Zierixee] houden in haren ouden costumen, als si hier toe in gheweset hebben ».

Ook in het graafschap Holland, dat door denzelfden graaf werd geregeerd, schijnen de Begijnen ondanks de afschaffingsbul van 1311 beschermd en aangemoedigd te zijn geweest [2].

Ziedaar, voor zoover wij te weten kwamen, hoe in het bisdom Utrecht de Begijnen volgens de streken op gansch verschillende wijze werden behandeld. In de andere Nederlandsche bisdommen heeft de zaak van eerst af aan eene wending ten gunste der veroordeelde orde genomen, ten minste ten opzichte der Begijnen, wier rechtgeloovigheid onbesmet was gebleven op de beide oevers der Schelde.

In die gewesten, vooral in 't graafschap Vlaanderen, heeft men zich, als het ware, niet gestoord aan de plechtige afschaffing der Begijnen door paus Clemens V op het algemeen concilie van Vienne, hoe vreemd dit ook voorkome. De Begijnen worden er door niemand verontrust en zij handelen alsof er niets gebeurd ware; men ziet ze nieuwe giften ontvangen, of koopen en verkoopen, of zorgvul-

---

1 van Mieris, *Charterboek*, deel II, blz. 533.

2 Römer, *Geschiedkundig overzigt van de kloosters en abdijen van Holland en Zeeland*, blz. 243 en volg. Onder anderen werd het begijnhof van Leiden in 1316 begiftigd. In 1353 werd dat van Haarlem door Jan Persijn en in 1362 dat van Rijnsburg door Margaretha van Rozenburg begiftigd. In 1346 werd een nieuw begijnhof te Amsterdam opgericht.

dig de glasramen in hunne begijnhoven onderhouden, enz. [1] Ja, in 1315, vier jaar na de pauselijke veroordeeling en uitdrukkelijke opheffing hunner orde, vaardigt de deken der kerstenheid van St Omaars een stuk uit, waarbij hij de stichting eener kapellanij in het begijnhof zijner stad aanbeveelt; en de bevoegde bisschop van Terwaan keurt het ontwerp goed [2].

De afschaffingsbul van November 1311 heeft den Vlaamschen graaf Robrecht van Bethune evenmin belet, in den loop van het volgende jaar, bij acte van 15 October 1312, den prior der predikheeren van Gent en zijne opvolgers aan te duiden als bestuurders van het begijnhof van Ste Elisabeth aldaar; noch denzelfden graaf verhinderd, bij acte van 12 Juni 1312, eenen kanunnik van Doornik tot beschermer van dat begijnhof aan te stellen. In dit laatste stuk gewaagt zelfs de graaf van de opheffing der orde door paus Clemens V als van eene nieuwigheid, waarmede hij niets te maken heeft (*pretextu novitatis huiusmodi*), terwijl hij integendeel verklaart de godvruchtige Begijnen, die daar inwonen en in de toekomst nog zullen verblijven, onder zijne hooge bescherming te willen bewaren. Aan dat alles zal de Doorniksche kanunnik streng

---

1 Verdrag der Begijnen van Dowaai met Gillis van Gent, zoon van wijlen meester Geeraard van Gent, over het onderhouden der glasramen van hun begijnhof, 8 Maart 1312. (De Haisnes, *Documents concernant l'histoire de l'art avant le XVe siècle*, deel I, blz. 201.) — Acte van Willem, prior van Saint-Pry te Bethune, goedkeurende de verkoopacte van een huis aan het groot begijnhof dier stad, Sept. 1314. (Haigneré, *Les chartes de Saint-Bertin*, deel II, blz. 251.) —Jan, zoon van Nicolaas vanden Hede, en Margaretha zijne vrouw verkoopen de twee derden van een huis aan de grootjuffrouw van het groot begijnhof van Gent, ten behoeve van haar ziekenhuis, 14 April 1315. (J. Béthune, *Cartulaire du Béguinage de Sainte-Élisabeth à Gand*, blz. 66.) — De begijn Geertruida van Vlercem doet eene gift aan de abdij van Marienthal, 2 Juni 1316. (Franquinet, *Beredeneerde inventaris der oorkonden en bescheiden van de abdij Kloosterrode*, blz. 215.) — De begijn Ida, zuster van Macharius Bessemere, schenkt twee jaarlijksche renten aan de St-Servatiuskerk te Maastricht bij acte der schepenen, 29 Juli 1316. (*Publications de la Soc. d'histoire et d'archéologie dans le duché de Limbourg*, blz. 350, 354.) — Zie Alph. Wauters, *Table chronologique des chartes et diplômes imprimés*, deel VIII, passim. — Zie ook de lange reeks testamenten ten voordeele van het begijnhof van Tongeren vóór en na de afschaffingsbul van 1311, bij C. M. T. Thys, *Histoire du béguinage de Tongres*, in *Bulletin de la Soc. scient. et litt. du Limbourg*, deel XV, blz. 288 en volg., 1881.

2 Haigneré, *Les chartes de Saint-Bertin*, deel II, blz. 259 (16 Augustus 1315.)

de hand houden en des noods de hulp inroepen van 's graven baljuw en andere ambtenaars te Gent [1].

Ondertusschen schijnen de Nederlandsche Begijnen bij Clemens' opvolger paus Johannes XXII eene machtige voorspraak te hebben gevonden, want hij vaardigde eene reeks bullen uit om die rechtgeloovige vrouwen in hare eer te herstellen. In de afschaffingsbul van November 1311 had Clemens V reeds zelf eene uitzondering gemaakt ten voordeele dergenen, die onberispelijk waren gebleven [2]. Den 13 Augustus 1318 gaf Johannes XXII te Avignon eene bul *ad perpetuam rei memoriam* [2] om de onschuldigen niet te doen boeten voor de schuldigen, zooals hij reeds in den aanhef verklaarde: « Racio recta non patitur, ut innocentes ad paria cum nocentibus judicentur ». In dat stuk herinnert hij, dat zijn voorganger, veel klachten gehoord hebbende over kettersche Begijnen, vooral uit de Duitsche landen (*precipue de Almanie partibus*), hare orde had afgeschaft. Maar de paus stelt vast, dat op veel plaatsen (*in multis mundi partibus*) talrijke vrouwen te vinden zijn, die onder denzelfden naam van Begijnen bekend staan en zich nochtans buiten alle ketterij hebben gehouden. Zulkdanige rechtgeloovige Begijnen en hare goederen moeten de bisschoppen tegen hare vijanden beschermen en in haren vorigen staat herstellen met bijstand, zoo noodig, der wereldlijke macht. Hierbij wil de paus de orde der Begijnen nochtans niet uitdrukkelijk goedkeuren en hij gelast tevens de bisschoppen overal eene strenge waakzaamheid over haar uit te oefenen. Zonder eenig beroep moeten de wederspannigen onder haar met de geestelijke censuur gestraft en in de onmogelijkheid gesteld worden om de gezonde schapen te besmetten.

Deze nog eenigszins bedeesde en op twee gedachten hinkende bul werd weldra door andere stukken van duidelijker beteekenis opgevolgd. Den 21 Mei 1819 vaardigde Johannes XXII eene bul

---

1 J. Béthune, *Cartulaire du béguinage de Sainte-Élisabeth à Gand*, blz. 66, 67.

2 *Corpus* I, blz. 168: Sane per predicta prohibere nequaquam intendimus, quin, si fuerint fideles alique mulieres, que, promissa continentia vel etiam non promissa, honeste in suis conversantes hospitiis penitentiam agere voluerint et virtutum Domino in humilitatis spiritu deservire, hoc eisdem liceat, prout Dominus ipsis inspirabit.

3 Bul *Racio recta*. Kon. Bibl. te Brussel, HS. nr 2680, fol. 247; *Corpus* II, blz. 72-74.

uit[1], waarbij hij de Begijnen van het hertogdom Brabant met hare bezittingen onder zijne rechtstreeksche bescherming nam en haar zijne beminde dochters in den Heere noemde (*dilecte in Domino filie beghine ducatus Brabantie*). Uit dit stuk, dat tot de Begijnen van Brussel was gericht, leeren wij overigens, dat de paus door de Brabantsche zusters ter hulp was geroepen, daar hij verklaart op hun verzoek te handelen : *vestris iustis postulationibus grato concurrentes consensu*. Het gevolg dier bul schijnt geweest te zijn, dat de Brabantsche Begijnen, die zich aan de afschaffing hunner orde niet hadden willen onderwerpen en hierdoor den grooten kerkelijken ban hadden getrotseerd, met de Kerk werden verzoend. Althans bezitten wij een stuk van 25 November 1319[2], gegeven te Mechelen door broeder Jan, bisschop *in partibus* en commissaris van den Kamerijkschen bisschop, in wier geestelijk gebied de meeste Brabantsche Begijnen woonachtig waren, waarbij eene dergelijke verzoening wordt toegestaan ten voordeele der Begijnen van Vilvoorde bij Brussel. Broeder Jan gelast den deken der kerstenheid van Brussel met het regelen dier verzoening en het vaststellen der gebruikelijke boetedoening.

Nagenoeg een jaar later nam Johannes XXII zijne maatregels om den toestand der Nederlandsche Begijnen voor goed te zuiveren. In eene bul van 30 December 1320, waarvan wij afschriften bezitten als gericht tot de bisschoppen van Doornik en van Kamerijk[3], herinnert de paus op nieuw aan de afschaffing der orde door Clemens V in 1311 ; maar hij voegt er bij, dat hij uit vertrouwbare bron (*relatio fide digna*) vernomen heeft, dat in die bisdommen onberispelijke Begijnen leven, die geenszins met de kettersche mogen verward worden en nooit van ketterij werden verdacht. In haren naam heeft men den paus gesmeekt om een einde te stellen aan al de schandalen en twisten, die daaruit gevloeid zijn[4]. Aan die bede gehoor gevende, beveelt de paus, dat ieder bisschop zelf of door zijne commissarissen een onderzoek zal instellen naar den

---

[1] Bul *Sacrosancta Romana*. HS. van 't klooster te Vilvoorde; *Corpus* II, blz. 78, nr 47.

[2] HS. van 't klooster te Vilvoorde; *Corpus* II, blz. 79, nr 48.

[3] *Corpus* I, blz. 170, nr 175, en blz. 173, nr 178. Bul *Cum de mulieribus*.

[4] Occasione hujusmodi in dicta civitate et dyocesi .... scandala gravia, dissentiones et odia guerrarumque pericula suscitata.

handel en wandel zijner Begijnen. Zijn zij onschuldig, dan moet de bisschop haar en hare bezittingen verdedigen tegen al hare vijanden, wie ze ook mochten zijn, en die vijanden bij middel der geestelijke censuur onschadelijk maken.

Dezelfde bul zond Johannes XXII met onveranderden tekst een jaar later, den 24 November 1321, ook aan den bisschop van Atrecht[1], en vier jaar later, den 22 Juni 1324, aan den bisschop van Luik[2]. Voor dezen laatsten voegde hij aan 't slot nog een paar regels toe, waarbij hij hem op het hart drukte het bevolen onderzoek spoedig en ernstig in te stellen, om zijn geweten niet te bezwaren[3]. Zou die bul van 1324 wellicht eene herhaling zijn geweest der eerste bul van 1320, waar de Luiksche bisschop tot dan toe doof zou voor gebleven zijn?

Wat er ook van zij[4], de Nederlandsche bisschoppen legden waarlijk geene groote haast aan den dag om aan het bevel van den paus te gehoorzamen.

Reeds op het einde van December 1320 richtte Johannes XXII zijne bul tot de bisschoppen van Kamerijk en van Doornik; en onder de stukken, die tot ons zijn gekomen, zien wij den eersten bisschop slechts in 1322 en 1323 handelend optreden en den tweeden zelfs wachten tot in 1328, terwijl de Atrechtsche bisschop zich in 1323 en de Luiksche bisschop zich in 1324 in beweging stelden.

---

[1] Riezler, *Vatikanischen Akten*, blz. 140, nr 269; *Corpus* II, blz. 80, nr 49.

[2] Kon. Bibl. te Brussel, HS. 942-944, fol. 12; *Corpus* II, blz. 85, nr 52.

[3] De quibus necnon et vita et conversatione ipsarum frequenter inquirere solerti diligentia, super quo tuam oneramus conscienciam, non postponas.

[4] Nochtans was bisschop Adolf vander Mark den Begijnen van zijn bisdom niet ongenegen, zooals blijkt uit eene acte van 22 Juli 1322, waarbij Engelbertus gezegd Francoys, kanunnik van Luik en door den bisschop aangesteld om de Begijnen van Roermond te beschermen, (provisor devotarum personarum beghinarum quondam curie de Ruremonde a reverendo in Christo patre domino Adulpho Dei gracia Leodensi episcopo constitutus) den pastoor der kerk aldaar gelast, om Reinout van Gelder mitsgaders den schout en de schepenen der stad te beletten, die geestelijke zusters in hunne bezittingen nog langer te verontrusten: « contra libertates et consuetudines ipsarum beghinarum a domino nunc Leodiensi episcopo et suis predecessoribus approbatas..., maxime cum beghine Leodiensis diocesis domini nostri episcopi tuicioni et protectioni subesse noscantur. » (J. B. Sivré, *Geschiedkundige schets van het oud begijnhof te Roermond*, in de *Publications de la Soc. hist. et archéol. dans le duché de Limbourg*, deel XI, blz. 187, 188; 1874.)

Over de handelingen van den bisschop van Terwaan, die de bul van Johannes XXII ook wel zal ontvangen hebben en wiens grondgebied zich diep in 't graafschap Vlaanderen tot aan Ieperen en Veurne uitstrekte, heb ik niets kunnen opsporen.

Dit bisschoppelijk onderzoek over de rechtgeloovigheid en de levenswijze der Nederlandsche Begijnen viel overigens geheel in haar voordeel uit, zooals blijkt uit de bewaarde oorkonden betreffende de Begijnen van Valencijn[1], van Brussel[2] en van Antwerpen[3] (bisdom Kamerijk), die van Dowaai[4] (bisdom Atrecht), die van Luik, Tongeren, Maastricht, S[t] Truiden, Leuven, Tienen, Zoutleeuw, Diest, Borchloon, Hasselt, Aarschot[5] en Roermond[6] (bisdom Luik), en die van Brugge, Aardenburg, Damme en Gent[7] (bisdom Doornik). Daar de stukken over de Begijnen van het graafschap Vlaanderen op den linkeroever der Schelde (bisdom Doornik) de talrijkste en uitvoerigste zijn, laten zij ons het best den gang van het ingesteld bisschoppelijk onderzoek tot in zijne minste bijzonderheden volgen.

Willem, bisschop van Doornik, alsdan uit zijn kerkelijk gebied afwezig, schonk, bij twee acten[8] van 24 Maart 1328, zijne volmacht aan drie commissarissen, zijnde den deken, eenen kanunnik en den officiaal van Doornik, zijne vicarissen-generaal, en stelde hun de bul van Johannes XXII (30 Dec. 1320) ter hand om de Begijnen van zijn diocese te onderzoeken. Zij begaven zich naar Brugge, Aardenburg, Damme en Gent, ten einde ter plaatse den toestand der Begijnen te leeren kennen. Aldaar hoorden zij talrijke geloofwaardige getuigen en te Gent werd hun zelfs eene uitge-

---

[1] Archief van het Noorder Departement te Rijsel, HS. n[r] 230, *Inventaire du béguinage de Valenciennes*, fol. 59.

[2] Archief der Burg. Godsh. te Brussel, Carton 262; *Corpus* II, blz. 81, n[r] 50, en blz. 83, n[r] 51.

[3] *Corpus* I, blz. 173, n[r] 178.

[4] Archief van het Noorder Departement te Rijsel, *Abbaye des Prés*, Carton 5, afschrift van den tijd, komende uit het archief van het voormalig begijnhof van Champflori te Dowaai.

[5] Straven, *Le Béguinage de St-Trond*, blz. 111; *Corpus* II, blz. 86, n[r] 53.

[6] Sivré, *Oud Begijnhof te Roermond*, blz. 188; *Corpus* II, blz. 88, n[r] 54.

[7] *Corpus* I, blz. 175, n[r] 179 en blz. 178, n[r] 180.

[8] Zij zijn in eene andere acte ingelascht. *Corpus* I, blz. 179 en 180.

breide memorie [1] tot verdediging der Gentsche zusters aangeboden.

Dit Latijnsch stuk, door eenen ongenoemde opgesteld, is tot ons gekomen en verdient hier ontleed te worden. De onbekende schrijver [2] verklaart er, dat zijn doel is door het gedrag der Gentsche Begijnen aan te toonen, hoe heilig en rechtvaardig paus Johannes XXII heeft gehandeld, toen hij besliste, dat de rechtgeloovige zusters niet vallen binnen de termen der afschaffingsbul van Clemens V. Eerst spreekt hij *De motivis fundandi beghinagia* en geeft daarover eenige korte, doch hoogst merkwaardige beschouwingen ten beste. « Onze doorluchtige landsvrouwen zaliger gedachtenis — zegt hij — Johanna en hare zuster Margaretha van Constantinopel, die elkander opvolgden als gravinnen van Vlaanderen en van Henegouwen, hebben in verscheidene steden van Vlaanderen begijnhoven gesticht. Zij zagen in, dat het land een aantal vrouwen telde, die geene goede huwelijken konden sluiten [3], en dat veel dochters van eerlijke lieden, zoowel edelen als onedelen, niet gemakkelijk in de vrouwenkloosters eene plaats konden vinden, omdat zij te talrijk waren en hare ouders niet rijk genoeg om haar den gebruikelijken bruidschat der nonnen te bezorgen. De twee gravinnen zagen ook in, dat al deze eerzame dochters van goeden huize uit armoede zouden moeten gaan bedelen ofwel een leven leiden, dat voor haar zelve en hare familie schandelijk was, tenzij daartegen een redmiddel werd gevonden. Het was dan ook door eene goddelijke ingeving gedreven, zoo men denken mag, dat de twee gravinnen, op aanraden van bisschoppen

---

[1] J. Bethune, *Cartulaire*, blz. 73-76; *Corpus* I, blz. 175, nr 179.

[2] Wellicht was de schrijver een predikheer. Sedert 1312 was de prior dezer orde te Gent door den graaf van Vlaanderen als bestuurder van dat begijnhof aangesteld. Wellicht ook was de schrijver niemand anders dan meester Hendrik Braem, *legum professor*, *canonicus Tornacensis*, aan wien dezelfde graaf Robrecht van Bethune, bij zijne acte van 12 Juni 1319, het toezicht over het begijnhof had opgedragen. (J. Bethune, *Cartulaire du béguinage de Sainte-Élisabeth à Gand*, blz. 66, 67.)

[3] Dat de begijnhoven vooral werden gesticht ten voordeele van *ongehuwde* vrouwen, blijkt o. a. uit het reglement der Brusselsche Begijnen (1271), waarin de *weduwen* uit het begijnhof worden geweerd, tenzij zij een huis kunnen bouwen, dat na haar overlijden eigendom van 't begijnhof blijft. (Miraeus, *Opera diplomatica*, deel II, blz. 1006.) In andere reglementen komen meer zulke bepalingen voor.

en van andere deugdzame lieden, die instellingen tot stand brachten, die men begijnhoven noemt, waar de voornoemde vrouwen, dochters en jonkvrouwen, in ontvangen worden ten einde er in kuischheid te leven met of zonder gelofte en er zonder schande voor haar zelve noch voor hare familie met eenen behoorlijken handenarbeid genoeg te verdienen om zich te voeden en te kleeden ».

In geen ander geschrift der middeleeuwen [1] wordt, bij mijne wete, zoo volledig en tevens zoo beknopt opgegeven, welke belangrijke sociale rol de begijnhoven in dien tijd hebben gespeeld om het angstwekkend vraagstuk der vrouwenzorg te helpen oplossen. Wat de adellijke jufferenstiften sedert lang reeds waren voor de dochters van den bevoorrechten stand [2], waren de begijnhoven in onze democratische gemeenten der 13de, 14de en volgende eeuwen voor de dochters der kleine burgerij. De onschatbare diensten aldus aan de samenleving bewezen door die vrije zustersvereenigingen maken het ook begrijpelijk, waarom onze Nederlandsche vorsten en wereldlijke overheden zoo algemeen de Begijnen begunstigd en beschermd hebben zonder zich aan de afschaffingsbul van Clemens V te storen [3].

Doch keeren wij terug naar de memorie van den ongenoemden schrijver, die vervolgens over de twee Gentsche begijnhoven en over de levenswijze der aldaar inwonende zusters handelt. Deze bezitten niets in privaat eigendom buiten hare kleederen, haar bed en haar koffer. Zij leven van haren handenarbeid; alzoo wasschen zij de wol en reinigen zij het laken, die haar door de Gentenaars worden toevertrouwd [4]. Onder den arbeid bidden zij; 's morgens

---

1 Schier dezelfde beschouwingen vindt men ook aan het hoofd van een nieuw reglement door den Vlaamschen graaf Lodewijk van Male in 1354 gegeven aan het Gentsche begijnhof. (Bethune, *Cartulaire*, blz. 89, 90.)

2 Zie de belangrijke bijdrage van S. Muller Fz., *Adellijke armenzorg*, in de *Geschiedkundige opstellen aangeboden aan Robert Fruin* ('s Gravenhage, 1894.)

3 Wat de Begijnen in dit opzicht voor Duitschland zijn geweest, werd reeds zeer goed aangetoond door Dr. Carl Bücher in zijne zoo merkwaardige verhandeling *Die Frauenfrage im Mittelalter*, blz. 20 en volg. (Tübingen, 1882).

4 Operando manibus, mundando lanas et purgando pannos sibi missos de villa. — Te Brussel bewerkten de Begijnen ook de wol voor de nering der lakenwevers, zooals blijkt uit de belangrijke overeenkomst gesloten tusschen den magistraat, den gildedeken en de « ioffrouwen, die wonen int beghinehof, dat men heet de Wijngaert », van 10 Mei 1296 (uitgegeven naar een Hs. der

vroeg en 's avonds houden zij gezamenlijke godsdienstoefeningen in de kerk van haar begijnhof. Zij eten en drinken gewone spijzen en dranken en zij vasten veel. Zij gehoorzamen aan eene grootjuffrouw en aan de oversten in ieder huis aangesteld. Hare zeden en haar geloof staan boven alle verdenking. Zij zijn in alle huishoudelijke zaken zoo ervaren, dat zelfs hooggeplaatste lieden haar hunne dochters toevertrouwen, verzekerd als ze zijn dat hunne kinderen er geschikter zullen worden, hetzij voor 't huwelijk, hetzij voor het kloosterleven. De roem harer instelling is groot, zoodat de Fransche koning Lodewijk de Heilige haar een bezoek bracht en haar begunstigde, ja te Parijs en op verscheidene andere plaatsen van zijn koninkrijk begijnhoven oprichtte. Er zijn er niet minder dan twee te Gent, dat van Ste Elisabeth en dat van de Hooye; daarenboven vindt men in de stad zelve nog meer huizen, waar de Begijnen te zamen wonen. Het begijnhof van Ste Elisabeth is met muren en wallen omringd, heeft eene kerk, een kerkhof, een ziekenhuis, eene reeks huizen van gezamenlijke inwoning met omheinde tuinen en twee kapellanijen [1].

Toen hun onderzoek ten einde was, maakten de commissarissen van den bisschop van Doornik hunne beslissing openbaar. Dit geschiedde den 17 Mei 1328, in de kerk van het begijnhof van Ste Elisabeth te Gent, in tegenwoordigheid van eenige Gentsche parochiepastoors en van andere betrouwbare personen als getuigen opgeroepen. In de plechtige acte, waarvan alsdan lezing werd gegeven, verklaarden de commissarissen, dat zij tegen de Begijnen van Brugge, Aardenburg, Damme en Gent niets laakbaars hadden ontdekt noch aangaande het geloof noch aangaande hare levenswijze. Dien ten gevolge zijn die Begijnen geenszins te verwarren met degene, die in de afschaffingsbul van Clemens V bedoeld worden. Daarom wordt aan al de dekens, priesters en parochiepastoors van het bisdom Doornik bevolen, deze rechtgeloovige

---

Bibliotheek van Bern door Prof. H. Pirenne, *Note sur un cartulaire de Bruxelles conservé à la bibliothèque de Berne*, in de *Bull. de la commission royale d'histoire*, 1894.)

[1] Die memorie van 1328 beschrijft den toestand der Gentsche Begijnen zooals hij nog heden ten dage onder onze oogen bestaat in de twee bloeiende begijnhoven dier stad, die te zamen ongeveer duizend Begijnen tellen. Schier niets is er in den loop der tijden veranderd aan haren handel en wandel.

Begijnen en hunne bezittigen tegen welkdanige vijanden of aanrandingen te verdedigen. Alwie haar zou verontrusten, moet met banvloek en schorsing gestraft worden of nog strengere kastijding ondergaan, zoo hij daarin volhardt. Van deze acte, bevattende den tekst der bul van Johannes XXII en der twee aanstellingsacten van den Doornikschen bisschop, stelde een notaris een omstandig instrument [1] op, dat aan ieder der Vlaamsche begijnhoven moet ter hand gesteld geworden zijn, daar men er nu nog exemplaren van bewaard heeft onder de stukken afkomstig van het oud archief der Begijnen te Gent en te Brugge. Wellicht zijn de exemplaren van Damme en van Aardenburg ook nog ergens voorhanden.

Van de drie commissarissen van Pieter, bisschop van Kamerijk, zijn ons ook stukken bewaard gebleven betreffende de Begijnen van Brussel en van Antwerpen, die evenmin schuldig aan ketterij werden bevonden. Dien ten gevolge gaf de Kamerijksche bisschop in zijne stad van Câteaux-Cambrésis, op 23 Februari 1324, een paar schier gelijkluidende acten [2], waarbij hij de Begijnen dier twee steden onder zijne bescherming nam. Tegelijk beval hij den abten, priors, proosten, dekens, priesters en kapelanen van zijn bisdom, dat zij de vervolgers dier Begijnen straffen moeten : de priesters eerst met zes dagen schorsing uit hun ambt en daarna met den kerkelijken ban, de overige klerken en de leeken dadelijk met den ban. De namen der schuldigen moeten zonder uitstel aan den bisschop worden gezonden.

Twee jaren vroeger, den 15 Augustus 1322, had dezelfde bisschop van Kamerijk de Begijnen van Valencijn reeds evenzoo vrijgesproken na een onderzoek waarmede hij Godfried, abt van Vicogne, had gelast [3].

Van de stukken betreffende het onderzoek in het bisdom Luik bezitten wij slechts twee acten, gegeven door den prins bisschop Adolf van der Mark (24 October 1324 en 1 Maart 1325) [4],

---

[1] *Corpus* I, blz. 178, nr 180, waar verkeerdelijk de datum van 14 Mei (voor 17 Mei) wordt opgegeven.

[2] *Corpus* I, blz. 173, nr 178 en II, blz. 83, nr 51.

[3] Archief van het Noorder Departement te Rijsel, Hs. nr 230, *Inventaire du béguinage de Valenciennes*, fol. 59.

[4] *Corpus* II, blz. 86, nr 53 en blz. 88, nr 54.

en gericht tot de pastoors van een twaaftal begijnhoven en tot al de overige geestelijken van het diocese Luik. De vervolgers der Begijnen moeten zij in den ban slaan en hunne namen aan den bisschop mededeelen. Deze zegt niet, of hij het onderzoek in persoon heeft geleid of aan gevolgmachtigden heeft toevertrouwd als zijne ambtgenooten van Doornik en van Kamerijk.

Alzoo kwam, na jaren, de eereherstelling onzer rechtgeloovige Begijnen (buiten zekere gedeelten van het bisdom Utrecht) een einde stellen aan eene soort van langdurig misverstand op het gebied der kettervervolging in de Nederlandsche gewesten.

Van de Nederlandsche Beggarden weten wij veel minder dan van onze Begijnen. Doch ook zij schenen, ondanks de pauselijke veroordeeling, het in de Nederlanden niet slecht te hebben. Alzoo zien wij in den uitersten uithoek onzer gewesten, in het graafschap Artois, de Beggarden en Lollarden in eere gehouden. Bij eene acte van 17 November 1331 geeft Jakèmes (Jacob) Foukiers van St. Omaars (bisdom Terwaan) een huis met tuin tot het oprichten van eene gemeente van arme broeders Beggarden of Lollarden : « le maison des povres frères Noolars (d. i. *Lollarden*) de ceste ville, prians leur pain pour Dieu.....; par telle condicion que ly povre de volenté (*vrijwillige armen*), que on dist *Broot omme Gode,* qui a présent sont en le ville de Saint Omer et cil qui apres y seront, warder et avoir le dessusdit héritage si comme il est édefiés [1]. »

Uit hetzelfde jaar is ons over de Beggarden van Middelburg in Zeeland een zeer belangrijk stuk bewaard, waaruit wij leeren, dat die vrije broeders aldaar rustig gevestigd waren en hoe zij er

---

[1] A. Giry, *Analyse et extraits d'un registre des archives municipales de Saint-Omer* (*1166-1778*), in de *Mémoires de la Société des antiquaires de la Morinie,* deel IV, blz. 88-89 (1876.) — In een bevel van Keizer Karel IV (9 Juni 1369), tegen de Beggarden, Begijnen en soortgelijken uitgevaardigd, vinden wij dezelfde benaming : « ... secta Beghardorum en Beghinarum seu Swestronum conventualium, quae vulgo *Wilge Armen* vel *Conventschwestern* dicuntur, vel quae simul mendicando dicunt *Brod durch Gott.* » (*Corpus* I, blz. 209). — Ter loops zij hier aangestipt, dat de thans geheel Fransche stad St-Omaars alsdan nog tweetalig was, zoodat het niet te verwonderen is, dat aldaar de Beggarden bedelden met de Nederlandsche formuul *Broot omme Gode.* Nog in 1424 werden er Nederlansch en Fransch te gelijk gebruikt vóór de rechtbank der schepenen. (A. Giry, zelfde verhandeling, *ad annum.*)

leefden. Het stuk is gedagteekend van 23 October 1331 en geeft ons het omstandig reglement van hun klooster [1] : « In den name des Vaders, des Zoons ende des Heylighes Gheests, amen. Dit is die regle der goeder kindre, die men heet Beggaerde. » Zij worden er « kindre » of « broeders » of « broeders van den Beggaerden in Middelburgh » geheeten. « Alle die broeders van den convente syn sculdich suverheit te houdene. » Minstens zeven maal 's jaars moeten zij te biechte en te communie gaan, en daarenboven « te elken veertien nachten » biechten. Dagelijks moeten zij een zeker getal *Pater noster's* en *Ave Maria's* bidden. De meester en ondermeester regeeren het klooster en de broeders moeten hun gehoorzaam zijn, « het en ware dat hi ghebode dinghen, die waren jeghen den orbare van den convente ». De broeders mogen geene « secreten der kindre » buiten 't klooster gaan verklappen. Zij mogen noch slaan noch vloeken noch zweren « bi ons Heeren doot of bi sinen lichame of bi eenighen oncuschen eede », enz., noch stelen noch 's nachts uit 't klooster loopen noch overspel plegen noch lasteren noch bedriegen noch liegen. Zoodra 't laatste « teeken » der klok slaat, moeten zij ter gezamenlijke godsdienstoefeningen en maaltijden verschijnen. Elke broeder moet zekere voorgeschrevene gebeden bidden, « eer hi te werke gae » ; niemand mag ander werk verrichten « dan daer toe hi gheset es te werkene ende dat hem werken es ghewoene, het en si hem bevolen, hine hads orlof van den meester ». De zieke broeders worden « in die fermerie » verpleegd en ontvangen vijf schellingen per week. « Elc broeder van desen convente es sculdich over elken sinen broeder die sterft, eenen zouter van Davite of zeven hondert *Pater Noster* ende also vele *Ave Maria* of anderhalf hondert *Miserere mei Deus* ». De straffen tegen de overtreders zijn : onder de maaltijden aan tafel niet mogen aanzitten, maar « etene ter aerden » eens of meermaals, gedurende eenigen tijd uit het klooster niet mogen gaan, de « discipline » ontvangen, de algeheele verbanning uit het klooster (« hi verlore ewelike syn convent zonder wedersegghen »).

Dit stuk bewijst, dat, in Zeeland ten minste, welk gewest nochtans onder het duitschgetinte bisdom Utrecht stond, de

---

[1] van Mieris, *Charterboek*, deel II, blz. 523.

Beggarden niet uitgeroeid waren gelijk in de Duitsche landen, maar er integendeel rustig bloeiden. Ook voor Brabant[1] en Vlaanderen was zulks 't geval.

Alzoo was de storm, die in 1311 opstak met de veroordeeling door paus Clemens V op het concilie van Vienne tegen Begijnen en Beggarden uitgesproken, allengskens en ten minste tijdelijk in onze Nederlandsche gewesten geheel en al tot bedaren gekomen. Doch wij mogen niet uit het oog verliezen, dat de vrijspraak der rechtgeloovige Nederlandsche Begijnen niet volledig noch afdoende was geweest. Op 19 Januari 1336 herhaalde paus Benedictus XII de bedeesde bul *Racio recta* (1318) van zijnen voorganger Johannes XXII, waarin werd gezegd : « Per hoc tamen statum Beghinarum nullatenus ex premissis intendimus approbare[2] ». En toen, op 21 Januari 1343, paus Clemens VI aan de Begijnen van St-Truiden[3] eene afgesmeekte gunst toestond met allerlei vriendelijke woorden en loftuigingen over haren stichtenden handel en wandel, voegde hij er insgelijks de voorbehouding bij : « Per hec autem statum vestrum alias approbare nequaquam intendimus nec etiam reprobare. » Op het einde der 14[de] eeuw zag men dan ook, dat de storm opnieuw kon opsteken[4].

---

[1] Zie de aanteekeningen van Henne en Wauters (*Hist. de la ville de Bruxelles*, deel III, blz. 478, 479) over de Brusselsche Beggarden, enz.

[2] HS. van Vilvoorde, fol. 10; *Corpus* II, blz. 92-94, nr 57. — Eenige maanden vroeger (28 Mei 1335) had dezelfde paus de grootjuffrouw (*magistra*) der Begijnen van Gent gemachtigd om de goederen, die aan het begijnhof van Ste-Elisabeth waren ontroofd geworden, op te eischen : « Quatinus ea, que de bonis ipsius hospitalis alienata inveneris illicite vel distracta, ad jus et proprietatem ejusdem hospitalis legitime revocare procures, contradictores per censuram ecclesiasticam, appellatione postposita, compescendo. » In 1342 wordt deze bul door paus Clemens VI vernieuwd. (Bethune, *Cartulaire*, blz. 83, 85.) Dit stuk schijnt te bewijzen, dat de Gentsche Begijnen na de afschaffingsbul toch eenigszins hebben geleden.

[3] Straven, *Notice sur le béguinage de St-Trond*, blz. 116; *Corpus* II, blz. 95, 96, nr 60.

[4] Zie verder ons achtste Hoofdstuk.

DERDE HOOFDSTUK

DE GEHEIMZINNIGE KETTERIN BLOEMAERDINNE (ZUSTER HADEWIJCH) EN HARE SECTE DER « NUWE » TE BRUSSEL EN IN DE NEDERLANDEN [1].

Te midden van Ruusbroec's levensbeschrijving, die de merkwaardige Henricus de Pomerio (van den Bogaerde) in 't begin der 15de eeuw, omstreeks 1420, in zijn werk *De origine monasterii Viridisvallis* inlaschte, komt een hoofdstukje voor, getiteld : *Quomodo occultam haeresim et ejus fautricem, dictam vulgariter Bloemardinne, in oppido Bruxellensi famosam, confutavit* [2]. Het is het eenig geloofwaardig bericht, dat wij over die geheimzinnige Brabantsche ketterin der 14de eeuw bezitten, en het werd eenvoudig nageschreven en overgenomen in al de latere werken, die van haar gewaagden [3].

---

[1] Dit hoofdstuk werd reeds opgenomen in de *Verslagen en Mededeelingen* der Kon. Akademie van Wetenschappen, Afd. Letterkunde; Amsterdam, 1895.

[2] Henricus de Pomerio, *De origine*, enz., naar Brusselsche handschriften uitgegeven in de *Analecta Bollandiana*, deel IV, blz. 286 (1885); afgedrukt in *Corpus* I, blz. 186. Over den schrijver raadplege men Acquoy, *Het klooster te Windesheim en zijn invloed*, deel II, blz. 214—236 en 299.

[3] Mastelinus van Diest (midden der 15de eeuw); Surius (16de eeuw); J. Latomus en J. Hoybergius, *Corsendonca* (1644); A. Heylen, *Historische verhandelinge nopende de ketterye der Bloemardine* (1791); E. van Even, *Bloemardine, eene Vlaemsche hervormster uit de XIVe eeuw* (*De Katholiek*, jaargang 1854); dezelfde, *Bloemardinne, de Brusselsche ketterin* (uitgaven der Kon. Vlaamsche Academie, 1894).

Dat hoofdstukje luidt alsdus : « Ten tijde dat de dienaar Gods [Jan van Ruusbroec] nog een seculier priester was, leefde er in de stad Brussel eene vrouw, die een verdorven geloof aanhing (*perversi dogmatis*) en in de wandeling (*vulgariter*) Bloemaerdinne werd geheeten. Zij stond zoo hoog in de volksfaam aangeschreven, dat men zich inbeeldde, dat, wanneer zij naar 't aldaar trad om de heilige communie te ontvangen, zij tusschen twee serafijnen stapte. Zij schreef veel over den geest der vrijheid en over eene allerafschuwelijkste venerische liefde [1], die zij eene serafijnsche noemde; daarom werd zij door veel aanhangers als de uitvindster eener nieuwe leer vereerd. Leerarende en schrijvende zat zij in eenen zilveren zetel, die na haren dood, zegt men, uit bewondering voor hare leer aan de hertogin van Brabant werd aangeboden. Het volk geloofde, dat door aanraking van haar doode lichaam de kreupelen weder gezond konden worden. Onze Ruusbroec, een man vervuld met den geest der godvruchtigheid, gevoelde medelijden voor deze doling en weerstond dadelijk deze verderfelijke leer. En ofschoon zij veel volgelingen telde, nam hij het schild der waarheid op en ontmaskerde zeer waarachtig hare logenachtige en kettersche geschriften, die zij te elken jare (*quotannis*) als haar van God ingegeven (*tanquam divinitus inspirata*) gewoon was te vervaardigen tot ondermijning van ons geloof. Dit doende toonde Ruusbroec zich ongetwijfeld bezield met den geest van wijsheid en koenheid, niet vreezende de hinderlagen harer volgelingen, noch bedrogen door het blanketsel harer valsche leerstelsels, die den schijn der waarheid aannamen. »

« Inderdaad » — voegt er Hendrik van den Bogaerde bij — « ik kan uit eigene ondervinding getuigen, dat deze allerafschuwelijkste geschriften bij 't eerste zicht in 't kleed der waarheid schenen gehuld, zoodat niemand in staat zou zijn geweest er het zaad der ketterij in te ontdekken, tenzij door de genade en de hulp van Dengene, die leermeester is aller waarheid ». Zoo schrijft de gemoedelijke broeder van Ruusbroec's klooster te Groenendaal.

Van Bloemaerdinne weet men verder niets, tenzij dat zij waar-

---

[1] De spiritu libertatis et nefandissimo amore venereo, quem et seraphicum appellabat.

schijnlijk omstreeks 1336 te Brussel zal zijn gestorven [1], en dat een schrijver der 15de eeuw, de monnik Jan van Meerhout, beweert, dat er schier honderd jaar later, omstreeks 1410, nog te Brussel aanhangers harer secte door de Inquisitie moesten uitgeroeid worden : « Henricus Sellius.... constitutus est Bruxellis inquisitor haereticae pravitatis pro extirpandis reliquiis nefandae illius haeresis, quam Bruxellis tempore Joannis Ruysbrochij seminasse quandam feminam, cui nomen Blommardina, scribit noster Merhout » [2].

Intusschen bezitten wij in onze taal uit het einde der 13de eeuw of uit het begin der 14de eeuw — juist uit den tijd, toen Bloemaerdinne geleefd en gebloeid heeft — eene verzameling allervreemdste geschriften, welke mij sedert lang aan de Brusselsche ketterin deden denken [3], want zij zijn uit de pen eener vrouw gevloeid en handelen uitsluitend over de goddelijke « Minne » en den geest der vrijheid, *de spiritu libertatis et nefandissimo amore venereo*, *quem et seraphicum appellabat*, zooals Hendrik van den Bogaerde getuigt van Bloemaerdinne's geschriften; daarenboven telt men er eene reeks stukken onder, die blijkbaar zendbrieven zijn, ter gelegenheid van het nieuwjaar voor geloofsgenooten geschreven. Ook kwam natuurlijk bij mij de vraag op : Zijn dat niet die *scripta fucata et haeretica, quae tanquam divinitus inspirata illa* quotannis *in fidei nostrae derogationem disseruit*?

In hare werken noemt zich de schrijfster tweemaal, doch onrechtsstreeks ; zoo vernemen wij dat zij *Hadewijch* [4] heet; en de afschrijver van een der drie handschriften noemt haar eens

---

[1] Dit heeft de heer Ruelens zoo goed als bewezen in zijne onuitgegeven verhandeling, waarvan ik verder gewaag op blz. 43, noot 4.

[2] J. Latomus en J. Hoybergius, *Corsendonca*, blz. 84; *Corpus* I, blz. 266.

[3] Reeds in 1875 drukte Prof. Heremans dezelfde meening uit in eene recensie van den eersten druk van D^r^ van Otterloo's bekend boek over Ruusbroec. « Wij meenen » — schreef hij in 't *Nederlandsch Museum*, Jaarg. 1875, 1^e^ afl., blz. 132 — dat die vrouw, welke Bloemardine wordt geheeten, niemand anders is dan Zuster Hadewych, wier liederen over de minne vóór eenige dagen door de Vlaamsche Bibliophilen werden uitgegeven, en die mede mystiek proza heeft geschreven, dat het tweede deel harer werken uitmaken en veel licht over de geschiedenis der godsdienstige beweging van het begin (?) der dertiende eeuw zal verspreiden. »

[4] II, *Proza*, blz. 180 en 188.

Haywigis[1], een anderen keer *Haywige* [2], een derde maal *Haduw* [3]. Dit schijnt ons van Bloemaerdinne te verwijderen. Maar wijlen de heer Karel Ruelens, in leven conservator der handschriften aan de Koninklijke Bibliotheek van Brussel, heeft in het archief van de Commissie der Burgerlijke Godshuizen aldaar een aantal stukken ontdekt, waarin van 1305 tot 1335 eene *Domicella Heilwigis dicta Blommardine*, dochter van *Wilhelmus dictus Bloemaert*, in vermeld wordt, eene rijke patriciersdochter, die juist in dien tijd te Brussel leefde [4]. De naam van Bloemaerdinne, die zij *vulgariter* droeg, is aldus eenvoudig gesproten uit dien van het geslacht der Bloemaerts, zooals de naam Reinaerdinne stamt uit dien der Reinaerts, enz. Overeenkomst van tijd, van verblijfplaats en van naam [5], en, wat mij eerst trof en nog meer overtuigde, overeenkomst in den inhoud der kettersche geschriften, — zijn beide verrassende punten niet voldoende om de waarschijnlijkheid van de vernuftige gissing des heeren Ruelens te doen uitkomen ?

Of nu Bloemaerdinne en « zuster » Hadewijch — zooals hare uitgevers [6] de Brabantsche schrijfster zonder eenig bewijs noemen

---

[1] In den titel *Epistole Haywigis* (Handschrift C).

[2] In den titel *Visiones Haywige* (zelfde handschrift).

[3] II, *Proza*, blz. 34 (Handschrift C).

[4] Kort vóór zijnen dood, in 1888, stelde mij de heer Ruelens zijne onuitgegeven verhandeling ter hand, getiteld : *Jan van Ruysbroeck en Blommardinne*, waarin hij de uitkomsten zijner jarenlange opsporingen in de Brusselsche archiefstukken te boek gesteld had. Op mijn voorstel besloot de Maatschappij der Vlaamsche Bibliophilen van Gent, dat die merkwaardige verhandeling bij de inleiding zou worden gevoegd van Zuster Hadewijch 's *Proza*, waarvan de uitgave aan mijnen ambtgenoot, Prof. J. Vercoullie, werd opgedragen. Nu dat dit *Proza* is verschenen, kan men ook op een spoedig afdrukken van Ruelens' studie rekenen.

[5] De eenige moeilijkheid, wat den naam betreft, is, dat de Bloemaerdinne der Brusselsche archiefstukken *Heilwigis* als voornaam draagt, terwijl de schrijfster *Hadewijch* of *Haywigis* heet. Is de verwarring tusschen die beide schier gelijkluidende voornamen gansch onmogelijk?

[4] Wijlen Professor J. F. J. Heremans en zijn neef wijlen Dr. C. J. K. Ledeganck gaven in 1875, voor de Maatschappij der Vlaamsche Bibliophilen van Gent, het eerste deel (*Gedichten*) der *Werken van Zuster Hadewijch* uit. Professor Vercoullie heeft in 1895 ook haar *Proza* in dezelfde reeks uitgegeven. Met de meeste bereidwilligheid stelde hij de afgedrukte vellen te mijner beschikking, waarvoor ik hem hier mijnen besten dank betuig. — De uitgave

— ja dan neen éene en dezelfde ketterin zijn geweest, zooveel is zeker, dat de bedoelde geschriften kettersch zijn en ons allerlei kostelijke bijzonderheden aanbieden over eene geheimzinnige secte, die tijdens de 14de eeuw in de Nederlanden heeft gebloeid.

Hadewijch schreef in verzen en in proza. Als lyrische dichteres heeft ze Jonckbloet waardig geoordeeld van eene niet onaanzienlijke plaats in de laatste uitgave, die hij van zijne *Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde* [1] zelf bewerken mocht. Hare verzen bestaan uit liederen, waaronder zeer frische en roerende, en uit mengeldichten; haar proza, uit brieven en uit visioenen mitsgaders uit eene kleine onbeduidende verhandeling [2]. Alles wat zij schreef,

---

van die zoo belangrijke dicht- en prozawerken van Hadewijch is eene echte lijdensgeschiedenis. Jan Frans Willems en Mone dachten er reeds aan, die geschriften uit te geven. In Oogstmaand 1852 zonden de heeren A. Angillis, alsdan student te Leuven, en Edw. van Even, alsdan tweede bibliothecaris der Hoogeschool aldaar, een prospectus in 't licht, waarin zij eene verzameling aankondigden, die « de werken onzer Vlaemsche dichteressen » zou bevatten, van de 13de eeuw af tot op onzen tijd. Onder den titel van *Werken der Vlaemsche dichteressen uit den voortijd* kwam dan ook in 1853 eene eerste aflevering uit, met den ondertitel : *Liederen eener onbekende kloosterlinge uit de XIIIde* (sic) *eeuw, voor de eerste mael uitgegeven naer een handschrift der Burgondische Bibliotheek* (met klein fac-simile, XI—20 blz.; Thielt, drukkery van Horta-De Laere, Yperstraet 12). Door gebrek aan inschrijvers ging de uitgave nooit verder. Zij bevatte slechts de zes eerste liederen en twee strofen van het zevende lied van Hadewijch. Prof. C. P. Serrure, Jhr. Ph. Blommaert en Dr. F. A. Snellaert koesterden op hunne beurt het plan om Hadewijch's geschriften uit te geven; maar zij stierven, voordat zij hun voornemen ten uitvoer gebracht hadden. Weer later ondernamen Prof. Heremans en zijn neef Dr. Ledeganck de uitgave, maar beide zijn overleden, zonder die verder dan de *Gedichten* te hebben gebracht. Eindelijk heeft Prof. J. Vercouillie ook het *Proza* zorgvuldig laten afdrukken. Nu staat, na meer dan 40 jaren, de uitgave van Hadewijch's volledige geschriften onder ieder's bereik. Beter laat dan nooit.

[1] Derde uitgave, deel II, blz. 273 - 286 (1885). — In hare gedichten openbaart Hadewijch eene bewonderenswaardige meesterschap over techniek, strofenbouw, versmaat en rijm. Bij geen enkelen onzer middeleeuwsche lyrische dichters is die gave in zoo hooge mate aanwezig. Zie daarover Dr Martin Joris, *Untersuchungen über die Werken van Zuster Hadewijch, I. Gedichten* (Straatsburg 1894).

[2] De liederen zijn ten getale van 45; de mengeldichten, van 32. De prozawerken bevatten, volgens de opschriften van Hs. C, *Epistole Haywigis,* verdeeld in 31 hoofdstukken; *Visiones Haywige,* verdeeld in 14 hoofdstukken; en het kort *Twee-vormich Tractaetken.*

verzen zoowel als proza, onderscheidt zich door duisterheid en tevens door hartstochtelijkheid, die beide hier en daar aan onsamenhangenden onzin grenzen, zooals het overigens bij de meeste mystieken, zelfs bij onzen grooten Ruusbroec, soms het geval is.

Het hoofdthema van al Hadewijch's geschriften is de lof en de ontleding der mystieke liefde tot God, die zij *Minne* noemt. Hare leus schijnt te zijn wat zij bij den aanvang van haar achtste lied verkondigt:

Altoes machmen van Minnen singhen,
eest herfst, eest winter, eest lenten, eest somer! [1]

Duizenderlei zijn hare variaties op dat hoofdthema, dat zij in gloeiende lierzangen, in soms roerende brieven, in nevelachtige en toch zeer aanschouwelijke visioenen, met eene medeslepende virtuositeit, en ook tot vervelens toe, behandelt. Meer bepaald in hare liederen meen ik de stukken te erkennen, die zij te elken jare (*quotannis*) voor hare geloofsgenooten schreef, daar die lyrische zangen meerendeels aanvangen met eene zinspeling op het aanstaande nieuwe jaar, dat alsdan in Brabant met Paschen begon, en op de ontwakende lente, die met den terugkeer van het Paaschfeest samenviel; als bijvoorbeeld in de eerste stroof van haar eerste lied:

Ay, al es nu die winter cout,
cort die daghe ende die nacht langhe,
ons naket saen een somer stout,
die ons ute dien bedwanghe
saen sal brenghen, dat es in scine,
bi desen nuwen iare.
Die hasel brenghet ons bloemen fine ·
dat es een teeken openbare.
Ay, *vale, vale millies*,
ghi alle, die in nuwen tide,
si dixero, non satis est,
omme Minne wilt wesen blide! [2]

In deze lierzangen, evenals in hare brieven in verzen en in proza, richt zij zich tot geloofsgenooten om hen aan te wakkeren

---

[1] I, *Gedichten*, blz. 31.
[2] I, *Gedichten*, blz. 3.

tot beoefening der Minne, te loven over hunne vurigheid of te berispen over hunne lauwheid; doch in hoofdzaak bespreekt zij te dier gelegenheid telkens het wezen en de werking der Minne met hare onbeschrijvelijke genuchten en bovenmenschelijke ekstatische verrukkingen, voorafgegaan en gevolgd door grondelooze wanhoop en allersmartelijkste prostratie.

In hare gedichten en in hare visioenen in proza [1] geeft Hadewijch ons herhaaldelijk omstandige verslagen over hare gewaarwordingen tijdens hare ekstazen, meermaals met opgave van tijd

---

1 Ziehier den korten inhoud van de 14 *Visiones Haywige* : 1. Een plein met wonderlijke boomen en bloemen wordt haar getoond en uitgelegd door eenen engel; een boom staat met zijne wortels in de lucht en zijne kruin in den grond. God vertoont zich aan haar als een doorschijnend kristallen kruis met eenen troon, eene schijf, zon, kolommen, vuur, edelsteenen, draaiend wiel, enz. — 2. Aanspraak van God tot haar. (Geene beschrijving van het vertoonde). — 3. Zij aanschouwt den H. Geest, die eene stem laat hooren. — 4. Twee allegorische koninkrijken. Een engel geeft zeven vleugelslagen, waarbij zon, maan, starren, enz., stilstaan. De hemel gaat open. Stem als donder en bazuin. Aanspraak van God tot haar. — 5. De drie « overste » hemelen worden haar vertoond met de tronen, cherubijnen en serafijnen, ook de dieren der *Openbaring* van St-Jan, die tot haar spreekt en zij tot God, die op zijnen troon zit. — 6. Een engel met wierookvat stelt haar aan God voor als eene vrouw van 19 jaar, vol vurig verlangen. Van op zijnen troon laat God eene vreeselijke stem hooren. — 7. In de kerk komt een arend van 't altaar naar haar gevlogen en weldra volgt Jezus om haar de communie uit te reiken en te omhelzen. — 8. Hooge berg met vijf symbolische wegen. Gesprek van Hadewijch met God. — 9. Eene prachtige Koningin met drie jonkvrouwen komt tot haar en treedt met haar in gesprek. — 10. De stad Jerusalem met al de volmaakten. Arend en Evangelist spreken tot haar. — 11. Verward visioen : wiel, lam, feest, David met zijne harp, geboorte van een kind, geesten, vogel fenix, die twee arenden verslindt (St. Augustinus en zijzelve), de werken der Minne, enz. — 12. Heerlijke stad met God gezeten op eene draaiende schijf. Twee arenden. Optocht van volmaakten, die de bruid met de 12 deugden opleiden. Rede van eenen arend. — 13. Zang der serafijnen. God's aanschijn met zes vleugels. Nieuwe optocht der reinen en der serafijnen. Zij wordt op God's troon gezet en spreekt met de engelen en met Maria. Getal der volmaakten. — 14. God op zijnen troon. Opsomming der volmaakten in hemel en op aarde met allerlei namen, getallen en verblijfplaatsen.

In Hadewijch's gedichten komen ook zeer vreemde dingen voor : bij voorbeeld, dat de Minne als een kind slechts na negen maanden voldragen is, met de omstandige beschrijving der negen maanden er bij (I, *Gedichten*, blz 233—238); dat de Minne eene « taverne » houdt, waar de gasten « comen gherne » (aldaar, blz. 290); enz.

en plaats. « Het was in enen sondage ter octaven van Pentecosten... Het was op enen Cinxendach [1] ... Een Paesdaghes... Ic sat op enen Meidach ende soude messe horen van Sinte Jacoppe, alst recht was; want het doe sijn dach was [2] ... Ic was in Assumptiedaghe [3] te mettenen... Het was in enen dertiendaghe [4] ... Te enen Cinxendaghe... in de dagheraet; ende men sanc mettenen in de kerke, ende ic was daer... Ic was in *Nativitate beate Marie* [5] te mettenen, ende na die iij lessene... Cortelike daerna in dandere nocturne... In sente Jans daghe Evangeliste inde Kerstdaghen [6]... In enen dertiendaghe was ic binnen der messen .. Ic lach op enen Kerstnacht... Ic was tsondaechs vore Sinxenen, vore die dagheraet, inden geeste opghenomen [7]. » Soms geeft zij ook den duur harer ekstazen op : eene, die « te mettenen » was begonnen, bleef duren « tote hoghe opten dach » [8]; eene andere, slechts « ene halve ure » [9]; eene derde, iets minder [10].

Het begin harer visioenen gaat bij wijlen gepaard met een hevig lichaamslijden : « Te enen Cinxendaghe waert mi vertoent inde dagheraet; ende men sanc mettenen in de kerke, ende ic was daer. Ende mijn herte ende mine aderen ende alle mine leden scudden ende beveden van begherten; ende mi wast (alst dicke heeft geweest) soe verwoedeleke ende soe vreseleke te moede, dat mi dochte, icne ware minen lief niet ghenoech ende mijn lief en vervulde minen niet, dat ic stervende soude verwoeden ende al verwoedende sterven. Doe was mi van begheerleker Minnen soe vreeseleke te moede ende soe wee, dat mi al die lede, die ic hadde, sonderlinghe waenden breken, ende alle minen aderen waren sonderlinghe in arbeite. Die begerte, daer ic doe in was, die es onseggheleke enegher redenen ochte iemens, die ic kinne; ende dat

---

1 Pinksteren.
2 De eerste dag der Meimaand.
3 *Assomption de la Vierge* of O. L. Vrouwehemelvaart (15 Augustus).
4 Dertiendag is zooveel als Drie-Koningendag (6 Januari).
5 8 September.
6 27 December.
7 II, *Proza*, blz. 119, 133, 134, 135, 139, 141, 144, 151, 153, 156, 162, 167.
8 II, *Proza*, blz. 153.
9 II, *Proza*, blz. 155.
10 II, *Proza*, blz. 144.

selve, dat icker af segghen mochte, ware ongehoert vore al die, die de Minne niene bekinden... Doe mi aldus vreseleke te moede was, doe versagic vanden outare comen ghevlogen te mi enen aren (*arend*), die groet was, ende hi seide te mi : « Wiltu .i. werden, soe ghereide di [1] ». Ende ic waert op mine knien »,.... enz. [2]

Na de ekstaze volgt dan ook soms eene verschrikkelijke neerslachtigheid. In het zesde visioen zegt haar de Minne tot afscheid : « Ic gheleide di God ende mensche weder in die wrede werelt, daer du salt ghesmaken alre doede »... Ende ic wert met dien weder bracht iammerleke in mi selven [3]. » Of nog : « Ende ic quam weder in mijn leet met meneghen groeten wee » [4].

Tijdens hare ekstazen verliest zij het bewustzijn : « Doe wonderde mi van al dier rijcheit, die ic ghesien hadde in heme (God); ende bi dien wondere quamic buten den geeste, daer ic in hadde ghesien al dat ic sochte ; ende alse ic alsoe ghedaen in al dier rike verweentheit kinde mijn anxteleke lief ende mijn onseggheleke soete, doe vielic buten den geeste van mi ende van al dien, dat ic in hem ghesien hadde, ende viel al verloren in die ghebrukeleke borst siere naturen der Minnen. Daer in blevic verswolgenleke verloren buten allen verstannesse van el iet te wetene noch te siene noch te verstane dan ien te wesene met hem ende dies te ghebrukene. Daer in blevic min dan i. halve ure. Doe werdic weder ghewect in enen geeste ende ik bekinde weder alse te voren ende verstont alle redene» [5]. In een ander visioen, dat ook in de kerk geschiedt, daalt Christus van het altaar of, komt tot haar, geeft haar eigenhandig de heilige communie en omstrengelt haar : « Daer na quam hi selve te mi ende nam mi altemale in sine arme ende dwanc mi ane heme. Ende al die leden, die ic hadde, ghevoelden der siere in al hare ghenoeghen na miere herten begherte na miere menscheit. Doe werdic ghenoeghet van buten in allen vollen sade » [6].

Veeltijds komen die ekstazen haar op bij 't ontvangen der com-

---

[1] Wilt gij u met God (de Minne) vereenigen, zoo bereid u.
[2] II, *Proza*, blz. 144, 145.
[3] II, *Proza*, blz. 144.
[4] II, *Proza*, blz. 141.
[5] II, *Proza*, blz. 143, 144.
[6] II, *Proza*, blz. 146.

munie in de kerk, of zelfs eens in haar bed : « Het was in enen sondaghe ter octaven van Pentecosten, dat men mi Onsen Here heimelike te minen bedde brachte, omdat ic ghevoelde soe grote treckinghe van binnen van minen gheeste, dat ic mi van buten onder de menschen soe vele niet gehebben en conste, dat ick er (*ter kerke*) ghegaen ware » [1]. Toen Jesus haar eigenhandig de H. Hostie komt uitreiken, doet zij er het volgende verhaal van: « Doe quam hi van den outare, hem selven tonende alse een kint; ende dat kint was vander selver ghedane, dat hi was in sinen eersten iij jaren. Ende hi keerde hem te mi waert ende nam uter ciborien sinen lichame in sine rechte hant; ende in sinen slinke hant nam hi enen kelc, die sceen vanden outare comende, mer ic en weet wanen hi quam. Daer mede quam hi in die ghedane des cleeds ende des mans, dat hi was op dien dach, doe hi ons sinen lichame eerst gaf, alsoe onderdanechlec te mi comende als i., die eens anders al es; doe gaf hi mi hem selven in specien des Sacraments in figuren, alsoe mens pleecht, ende daer na gaf hi mi drinken uten kelke, ghedane ende smake alsoe mens pleghet » [2].

In die visioenen, met het ontvangen der communie gepaard, ziet zij ook serafijnen. In het 13de cap. heeft zij in den hemel eenen serafijn tot geleider, die haar op den zetel van God's Minne doet plaats nemen : « Ende die seraphin, die mine es ende die mi daer brachte, hi hief mi op... Ende daer vore hadse (*de Minne*) enen zetel staende ; ende die seraphine, die mi ophief, sette mi daer op ende seide te mi: « Sich (*zie*) hier, dits de Minne, die du sies in midden der aenscine der naturen Gods » [3]. In een harer liederen roept ze triomfantelijk uit :

Minne bedect
die si berect,
als die vlogen der seraphinnen ! [4]

Herinnert dit alles niet sprekend aan hetgeen Hendrik van den Bogaerde van Bloemaerdinne heeft geboekt : *Ut etiam tempore*

---

1 II, *Proza*, blz. 119.
2 II, *Proza*, blz. 146.
3 II, *Proza*, blz. 169, 170.
4 I, *Gedichten*, blz. 272.

sacrae communionis, quando videlicet ad aram accederet, inter duos gradi seraphim crederetur? Hoe meer men over Hadewijch's geschriften nadenkt, hoe meer men in haar de Bloemaerdinne van Ruusbroec's levensbeschrijver zal meenen te mogen herkennen.

De volgelingen harer secte noemt Hadewijch hare « vriende » of ook « die nuwe », in tegenstelling met de « oude » of « vremde »[1]. Voor de eenen heeft zij bewondering, voor de anderen slechts verachting over :

Die dus verwinnen
in storme van Minnen,
dat sijn gherechte helden ;
ende die iet geroen,
ende niet voldoen,
hets recht, dat mense scelde [2].

Zorgvuldig moet men de laatsten vermijden :

Hem selen de nuwe mestruwen
ende met allen nuwen scuwen [3].

Onder hare geloofsgenooten vermeldt Hadewijch in haren 25^{en} prozabrief eene Sara [4], eene Emme en eene Mergriete [5]. Zij beklaagt er zich bitter over, dat Sara haar schijnt te vergeten, en schrijft over Mergriete, dat zij zich wel wachten moet voor de vijanden harer secte : « Ende datse metten *vremden* niet en wone noch en blive. Dat ware grote ontrouwe, ontbleve si ons, soe gherne si ons lieve dade ende nu met ons is, ende soe sere soe wise met ons begheren. »

Over haar zelve getuigt Hadewijch, dat ze heel vroeg door de Minne werd bestormd : « Side dat ic x. jaer out was, soe hebbic alsoe na van herteliker Minnen bedwonghen gheweest, dat ic

---

[1] Tijdens de 14de eeuw, alzoo in den tijd van Bloemaerdinne, gaven ook de Waldenzen van Duitschland en Oostenrijk den naam van *die Fremde* aan degenen, die buiten hunne secte leefden. Zie H. Haupt, *Die religiösen Sekten in Franken vor der Reformation*, blz. 24. (Würzburg, 1882.)

[2] I, *Gedichten*, blz. 101. Zie ook aldaar, blz. 32 : Nu es menich dorpre soe trawant! enz.

[3] I, *Gedichten*, blz. 30.

[4] II, *Proza*, blz. 93.

[5] II, *Proza*, blz. 94.

binnen den eersten twee jaren, dat ics begaen, hadde doet ghe-weset, en hadde mi God niet sonderlinger cracht ghegheven dan den ghemeinen liede » [1]. Wanneer haar de Minne eindelijk wordt geopenbaard, zegt zij : « Te voren vore dien tijd woudic altoes weten, in al minen doene peinsdic ende seidic immer : Wat es Minne ende die es Minne ? In dit te pleghen haddic ij. jaer ghe-weest [2]. » In een ander visioen stelt haar een engel aan God voor als eene vurige maagd van 19 jaar : « Het was in enen dertiendaghe ; doe was ic xix jaer out... Ende i. inghel quam met enen gloeyende wieroecvate ende gloyende van viereghen roke, en hi knielde vore die hoechste stat der zetele, daer die crone boven hielt, ende hi deder hem ere mede ende seide : « O ombekinde mogentheit ende al vermoghende groote Here, hiermede sidi erė ende werdic-heit van derre vrouwen, die di besoect in dine verhoelne stat,... alse si di sent [offerande] met nuwen berrender ioghet, die onder dat volc hare xix jaer heet hebbende » [3]. Elders spreekt zij als eene oude vrouw :

Woude mi Minne nuwe daghe
gheven, die mi sijn soe out,
soe soudic swighen miere clagen [4].

En op eene andere plaats roept zij uit :

In minen ionghen daghen,
doe mi de Minne eerst ieghen vacht,
tone se mi grote gelaghen...
Nu scijnt de storm wel sere gesacht [5].

In haar 13[de] visioen, waarin zij God's aanschijn zegt te zien, be-dekt met zes vleugels en omringd met eenen optocht van zingende serafijnen, die de reine minnende zielen ten hemel begeleiden, geeft zij het getal op van de uitverkorenen of volmaakten der Minne : » Dat ghetal van desen kinnic, ende dat es herde cleine, ende alle kinnicse, dijt sijn in hemel ende in erde. Diere en

---

[1] II, *Proza*, blz. 34, cap. XI. Op den rand van het HS. leest men de Latijn-sche glose : *Haduw incepit*.
[2] II, *Proza*, blz. 133.
[3] II, *Proza*, blz. 141, 142.
[4] I, *Gedichten*, blz. 11.
[5] I, *Gedichten*, blz. 57.

sijn nu in den hemel maer xxix., ende hier en leeftere mer .lvj., ende dire es nu gheboren inde wieghe .xi., ende .vj. loepter achter straten spelen, ende .v. salre noch geboren werden; ende nemmer en saller in allen volwassen zijn. Die somme es hondert ende vij" [1]. »

In haar 14de en laatste visioen [2] komt eene andere berekening voor, ingeleid door het rijmpje : « Dit sijn die volmaecte, ghecleedt ghelijc Minnen, die Hadewich sach, elc met sinen seraphinnen." [3].

Wij weten reeds, dat er in den hemel slechts 29 zijn. Hadewijch somt deze hemelbewoners aldus op met hunne namen : Maria, Johannes Babtiste, Jan Ewangeliste, Maria Magdalena, Sente Peter, Sente Jacob, Sente Gregorius, Sente Ylarius, Sente Ysidorus, Sente Augustinus, « ene joncvrouwe ende heet Jerenina" [4], Sente Merten, Constans [5], Sente Paulus, « ene joncfrouwe ende hiet Zara" [6], Sente Brigida, Sente Amelberch, Sente Bernaert [7], een broeder der orde van dezen laatste met name Heynrec, « een graeu monec ende hiet Diederic", « een Eligius ende lach opten muer te Iherusalem", « een clusenerse ende heet Maria", « mine clusenerse, (die varre dore Sassen lach, daer ic heren

---

1 II, *Proza*, blz. 173. — Veel andere minder volmaakte beoefenaars der Minne ontmoet ze te gelijk in den hemel en verdeelt hen in drie groepen van 3008, 4083 en 6284 « hemelse wesenen ».

2 II, *Proza*, blz. 180-188.

3 II, *Proza*, blz. 180. Deze regels staan alleen in Hs. C en zijn met roode letters geschreven als een titel.

4 Deze was gedurende negen jaren « in soe groter persen van Minnen, datse in gheenre uren rusten en mochte noch der Minnen vergheten; si dede hare dicke alsoe wee, ochte si in arbeite van kinde ghinge, ende dat hare alle leden wanen spliten ».

5 « Hi croep lx. iaer over hande ende voete als ene beeste ».

6 « Si hadde xvj. iaer jodinne gheweest ». Zij verliet hare ouders « ende quam in ene stat boven Coelne, daer kerstenen woenden ». Zij had « lxxiiij. scoene revelatien ende oec den geeste van prophecien, ende oec, dat boven al geet, gherechte minnewercke van Minnen; si verstant alle redene ende alle scientie, ende si hadde den Heilighen Geest in hare ziele ende in haren lichame; ende si was met alre volcomene oefeninghen *moeder Gods.* » Dit laatste getuigt Hadewijch meer dan eens van de uitverkorenen.

7 Met deze drie laatste heiligen schijnt zij weinig ingenomen te zijn; beurtelings voegt zij bij hunnen naam : « Van hare weetic, al eest luttel... Daer en wetic oec niet vele af... Daer af wetic oec i. luttel. »

Heynrecke van Breda toe seinde)", « Honorius, (die in de ze op de steenrotse lach, daer ic eenen monec toe seinde, die dicke te mi te comene plach)", « ene joncfrouwe van Coelne ende heet Lane (si plach oec dicke te mi te comene met geesten ende oec te sendene geeste ende inghele ende seraphinne ende heilighen ende menschen)", « ene vrouwe van Coelne waert ende hiet Oede (si plach oec te mi te comene)", « ene beghine ende hiet Helsewent ende woende te Vilvoerden (si versciedt [1] al singhende)", « Heldegaert (die al de visione sach)", en « ene beghine (die meester Robbeert doedde om hare gherechte Minne)" [2].

Daarna gaat Hadewijch over tot de alsdan nog levenden en geeft alweer hunne getallen op, maar zonder hunne namen. Zeven wonen « opten muer te Iherusalem alse heremite » en drie « woentere in die stat ». Vijf vindt men er in Thuringen (« int lant van Doringhen »), waaronder drie vrouwen en twee mannen. « Op ghenen Rijn » wonen twee reine jonkvrouwen. In Engeland zijn er negen : « v. heremiten, ij. clusenersen, ij. joncfrouwen ». « Te Parijs woent een vergheten meesterken allene in een celleken. Hi weet meer van mi dan ic goets van mi selven weet. Daer bi woent oec .i. soe volcomen wijf in ene cluse ende heet Gerenina, dat ic nu ghene betere en weet ». « Een predekere van Zelant woent in Denemaerken ». « Noch hebic ene vriendinne int lant van Bihem » (Bohemen).

Maar vooral in de Dietschsprekende Nederlanden vindt men de meeste levende volmaakten der Minne : « In Brabant, xliij. man, vj. maghede, ij. wedewen.... In Vlaenderen, v. : iij beghinen, ij. nonnen. In Zelant, vj. : i. priester, ij. beghinen, i. clusenere in Middelborch ende ene wedue van groter macht; die seste is .i. verborghen manneken. In Hollant, i., dats i. verstoten priestere ende over verlicht. In Vrieslant, oec i. priestere..... Int lant van Loen [3] woenter iij., die sijn nonnen. » Dus, te

---

[1] Zij stierf al zingende.

[2] Zou die overleden begijn, die reeds in den hemel was, wellicht een der talrijke slachtoffers zijn geweest van broeder Robert, den pauselijken inquisiteur der 13de eeuw? (Zie mijne *Geschiedenis der Inquisitie in de Nederlanden*, deel I, 4de hoofdstuk).

[3] Het graafschap Loon of Borchloon maakte deel uit van het bisschoppelijk prinsdom Luik.

zamen, 97 levende uitverkoren der Minne, waaronder 29 voor het buitenland (11 vrouwen en 18 mannen), en 68 voor de Nederlandsche gewesten (de Zeeuwsche monnik, in Denemarken verblijvende medegerekend), waaronder 19 vrouwen en 49 mannen. Het groot overwicht ten voordeele der sterke kunne in onze gewesten wordt geleverd door Brabant met het verbazend getal van 43 mannen tegen slechts 9 vrouwen. In dat gewest, waar Hadewijch in leeraarde, zouden overigens de levende volmaakten der Minne buitengewoon talrijk zijn geweest in verhouding tot het buitenland en tot de andere Nederlandsche gewesten, hetgeen niets dan natuurlijk is, daar Brussel het brandpunt der secte was. Noch de Waalsche landen, noch de Utrechtsche en Geldersche streken schijnen integendeel een vruchtbaren grond voor de Minne te hebben aangeboden. Waarschijnlijk is het, ten einde die levende uitverkorenen aan geene vervolgingen bloot te stellen, dat Hadewijch hunne namen bij die getallen verzwijgt; maar toch duidt zij op onrechtstreeksche wijze de namen van 41 onder de 68 Nederlandsche aan, door ze in globo op te geven met de volgende geheimzinnige opsomming : « In dese lxxvj. namen sijn vij. Janne, ij. Diederecke, iij. Clause. i. Gielijs, i. Bonefaes, i. Godevaert, iij. Heinrecke, iij. Wouteren, i. Robbert, i. Godescalc, ij. Saren [1], *éne Hadewijch*, éne Alijt, iij. Emmen, v. Margrieten, ij. Agneten, i. Aghate, i. Beatrijs, ii. Oeden ». En zij voegt er tamelijk duister bij : « Ic en hadde u ghene stade te segghene van alle derre liede levene. Daer omme en wetic wat dat u bescietet, ghi en wist haren leven ende met hoe wonderleken wondere, datse te deser volcomenheit comen sijn ende selen comen » [2],

Dat zij zelve en hare geloofsgenooten werden veracht en vervolgd, getuigt Hadewijch herhaaldelijk. Van de minnenden zegt zij, dat « *de vreemde* (ze) gherne letten ende quetsen, daer sie moghen » [3]. Elders klaagt zij :

---

1 Beide niet te verwarren met de Keulsche jodin Sara, die in den hemel en dienvolgens reeds overleden is.

2 Met deze regels sluit zij de 14de (laatste) der *Visiones*.

3 II, *Proza*, blz. 45.

Men sal met vremden oghen
hem toenen vremt ghelaet. [1]
Nu syn si in swaren banden
ende vremde in haers selfs lande;
daer dolen si in de hande
der vreemder avonturen [2].

« Die lieden maken menegherande raed bi hem selven, daer si der Minnen werke bi versmaden in ghelikenessen van groter vriheit, ende dat doen se oec om grote vroetheit, ende selke ghebieden ghebode daer ieghen om der Minne ghebode te latene. Mer die edele, die sine reghele houden wilt, na dat hem verlichte redene leert, hine ontsiet der vremder bode niet noch haren rade, wat tormente soere hem of quame van niemaren, van scanden, van claghen, van worden, van beghevenheiden, van gheselscappe, van herbergheloesheiden, van naectheiden... » [3]. Zelfs onder de geloofsgenooten heeft men verraders, die meedoen in de vervolgingen; daarin ook moet men geduldig berusten : « Maer, wet God, alre meeste volmaectheit eest, te verdraghene van den valschen broederen, die schinen huusghenoete des gheloofs. Ay, dat en si u gheen wonder, al eest mi wee, dat die ghene, die wi vercoren hebben met ons in iubileerne in onse lief, dat si ons hier beghinnen te stoerne, ende te brekene onse gheselscap omme ghescheden te sine, ende namelec mi, diese met niemene en willen laten [4]. »

Dit schijnt eene zinspeling te zijn op pogingen door de Kerk aangewend tot uiteendrijving van Hadewijch's « gheselscap ». Op haar vooral, als hoofd der secte, had men het natuurlijk gemunt. In hare liederen stort zij er herhaaldelijk klachten over uit :

Mine noet es groet ende onbekint den lieden;
si sijn mi wreet, want si mi gherne scieden [5].
Ic duchte der ontrouwen wreede valsche laghen [6].

---

[1] I, *Gedichten*, blz. 107.
[2] I, *Gedichten*, blz. 26. Zie ook aldaar, blz. 45 en 122.
[3] II, *Proza*, blz. 65.
[4] II, *Proza*, blz. 14.
[5] I, *Gedichten*, blz. 81.
[6] I, *Gedichten*, blz. 83.

Mi doen de vremde wrede
soe ongemate lede
in dit ellende swaer
met haren valschen rade;
sine hebben mijns ghene ghenade ;
si doen mi menighen vaer,
want si mi met haerre blentheit doemen.
Sine connen daertoe niet comen,
datsi de Minne verstaen,
die mijn herte met luste hevet ghevaen [1].

In eenen roerenden brief, gericht tot eene zielsvriendin, over de gevaren, die haarzelve bedreigen, schrijft zij :

« Ay, soete kint, uwe bedroeven es mi leet ende uwe swaerheit ende uwe rouwe. Ende dies biddic u oversere ende mane ende rade ende ghebiede (alsoe moeder haren lieven kinde, dat si mint ter hoechster eren ende ter soetster werdicheit der Minnen), dat ghi alle vreemde rouwen van u doet, ende dat ghi u om mi bedroevet, soe ghi minst moghet. Hoe soe het mi gaet, eest in doelne achter lande, eest in ghevancnesse, hoet sijn sal, het es der Minnen werc » [2]. Dat zij hare vervolgers meer dan eens als « die wrede vreemde » schandvlekt [3], toont genoegzaam aan, welke verbittering er moest bestaan tusschen de ingewijden en de oningewijden der Minne.

Uit Hendrik van den Bogaerde's aanteekeningen blijkt intusschen geenszins, dat Hadewijch ooit vervolgingen heeft moeten verduren ; integendeel, zooals men zich herinneren zal, zou zij alom geëerd zijn geweest door het volk en zou, na haren dood, haar lichaam mirakels hebben gedaan, en haar zilveren zetel zou als een voorwerp van hooge vereering aan de hertogin van Brabant zijn geschonken geworden. Ruusbroec's krachtig optreden tegen haar zou aldus niets gehad hebben van het forsch ingrijpen van eenen inquisiteur : « Huic igitur errori compatiens », zegt Hendrik van den Bogaerde, « vir plenus spiritus pietatis illico perversae se doctrinae opposuit ; et, quamvis multos haberet aemulos, scuto circumdatus veritatis, scripta fucata et haeretica.... ipse veraciter

---

1 I, *Gedichten*, blz. 913. Zie ook aldaar, blz. 122.
2 II, *Proza*, blz. 106.
3 I, *Gedichten*, blz. 45, 65, 93, 122.

denudavit » [1]. En Mastelinus licht het aldus toe : « Impias et portentosas opiniones tum voce tum scriptis confutavit » [2]. Heeft de Kerk Hadewijch en hare secte der « Nuwe » nog op andere wijze weerstreefd dan door het woord en de pen van Ruusbroec ? De roerende klachten van de hoogepriesteres der Minne laten het ongetwijfeld vermoeden; maar meer kunnen wij er niet van zeggen, daar geen enkel tijdgenoot of later schrijver er over gewaagt.

Wat er ook van zij, in hare geschriften kan men zonder veel moeite echte ketterijen aantreffen. Daargelaten hare opvatting der goddelijke Minne, die zeker niet zoo rechtgeloovig is als die van Ruusbroec en de andere orthodoxe mystieken in de Nederlanden, verkondigt Hadewijch, dat het overbodig is aan God de bekeering der zondaren af te smeeken : « Ende ten sondaren hebt ontfaermen met groeter beden te Gode; maer daer voeren te lesene ochte ernsteleke van Gode te wilne, dat hise daer ute doe, dies en onderwent u niet; want ghi mochter uwen tijt met questen, ende anders en vorderet niet vele » [3]. Eene tweede harer stellingen riekt evenzeer naar den mutsaard : « Dies en seldi niet twivelen noch oec gheloeven noch menschen noch heilighen noch inghelen. » [4]). Nochtans schrijft zij niet rechtstreeks tegen de Kerk, wel integendeel; in een harer rijmbrieven groet zij hare geloofsgenooten in God als degenen, die de Minne dienen

met worden, met werken
ende metter wet der Heileger Kerke [5].

Elders stelt zij hare opvatting der Minne onder de bescherming der Kerk :

Want ons orcondet de Heileghe Kerke,
hare meerre, haren minderen, hare papen, hare klerke,
dat Minne es van den hoochste werken
ende edelst bi naturen [6].

---

1 *Corpus* I, blz. 186.

2 *Corpus* I, blz. 187. Mastelinus was een kanunnik der 17de eeuw, die naar oude kloosterhandschriften schreef.

3 II, *Proza*, blz. 17.

4 II, *Proza*, blz. 6.

5 I, *Gedichten*, blz. 190.

6 I, *Gedichten*, blz. 72.

Maar zij aarzelt niet te verklaren, dat de beoefening der Minne geheel het geloof uitmaakt :

Ende die dit bekinnen, si verstaen
ghenoech van haren *Crede*[1].

Ja, de Minne vervangt al de goddelijke diensten der Kerk door iets hoogers :

Men moet al Minnen met Minne bestaen,
salder Minnen genoech werden gedaen;
maer dat en mach men niet werken
met al den dienste der Heileger Kerken[2].

Ook moest Hadewijch in de oogen der geestelijkheid verdacht schijnen, waar zij verkondigt dat zij mirakels doet door God's toelating en van Hem de gave der profetie [3] heeft gekregen. Hare « alrehande mogende miraculen ende werken » licht zij zelve aldus toe: «Ende wien soe ic uten sonden verledechde, ochte wien ic ute desperacien verledechde, ochte van doeden die opstannesse dade bi dier cracht, die God in mi woude : dits gheschiet van hem vieren. » En de Latijnsche glossator schrijft op den rand van 't perkament : « *Videtur iiij resuscitare* » [4]. Dat opwekken van vier dooden tot het leven is zeker nog sterker dan hetgeen Hendrik van den Bogaerde te boek stelde : « Cujus etiam defuncti corporis attactu claudi se putabant consequi sanitatem » [5].

Eindelijk, haar naïef, doch ongehoord gebrek aan ootmoed, kwalijk verborgen onder allerlei vormen van nederigheid, moest ook voor de ergdunkende geestelijkheid het kenmerk zijn van de *superbia*, die, volgens de middeleeuwsche godgeleerden, aan alle ketters eigen is. Alzoo verklaart zij in hare visioenen God's aanschijn te hebben aanschouwd « in die selve transfiguratie, daert sente Peter in sach, ende die met hem waren op Thabor » [6]. Over

---

1 I, *Gedichten*, blz. 97.
2 I, *Gedichten*, blz. 209.
3 « Van revelatien menechfout ende van geeste der prophecien. » (II, *Proza*, blz. 179).
4 II, *Proza*, blz. 178. Zie ook aldaar, blz. 195.
5 *Corpus* I, blz. 186.
6 II, *Proza*, blz. 178.

hare mirakels verhoovaardigt zij zich niet, zegt ze, en vergelijkt zich te dier gelegenheid met Jesus : « Ende ic plach alse Gode dede, die al sine werke sinen Vader opgaf » [1]. Elders vertelt zij hoe Christus van het altaar tot haar kwam « alsoe onderdanechlec » [2] om haar de communie eigenhandig uit te reiken. In haar *Twee-vormich tractaetken*, dat handelt over het kussen der minnende ziele door God, stelt zij voorwaarden om zich te laten zoenen : « Ic hebbe », zegt ze Hem met eene naïeve verwaandheid en eene trotsche koketterie, « mine tranen gescenct ende mine begerte geoffert; ende mine minne zueket datselve, dat u lieve sone dede.... Ic zueke die vernuwecheit, die u sone doet in ertrike. Wildi mi dat doen, ic sal u cussen dan gerne met een der zuetsten cussene, dat ie geoefent wert in uwen rike... Ic sal bringen eer minen zueten vrient [Jesus] dese boodscap, eer ic u cussen sal ; want ic en mach sonder heme sulc cussen niet georloven. Daer omme du gaefsten mi tenen brudegom, ende ic en wille heme oec engene ontrouwe doen... Ende ochter mi wilts cussen, soe doet dat bloet van mijnre herten ende die pine mijns lichamen ende die tranen miere ogen vrucht bringen in alle goede. Ende dan moegdi mi cussen ! » [3] Hare gesprekken met God, met St. Jan, met Maria, enz., zijn ook alles behalve bescheiden noch ootmoedig en stroomen over van uitbundige loftuitingen te harer eere [4]. In dit alles konden de ketterjagers der 14de eeuw ruimschoots stof vinden om Hadewijch vóór hunnen rechterstoel te dagen en te veroordeelen, zooals zij met hare tijdgenoote en geestverwante, de mystieke begijn uit Henegouwen, Margaretha Porete, in 1310 te Parijs hadden gedaan [5]. Deden zij het niet, omdat Hadewijch te hoog stond aangeschreven in de volksgunst en tot een te rijk en te machtig Brusselsch geslacht behoorde? Het kan zijn.

Uit hare geschriften blijkt in elk geval welke hare leerstelsels en dolingen waren en hoe alsdan hare secte der « Nuwe » een honderdtal levende volmaakten der Minne telde in het buitenland

---

[1] II, *Proza*, blz. 178.
[2] II, *Proza*, blz. 146.
[3] II, *Proza*, blz. 190-193.
[4] II, *Proza*, cap. 1, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 12, 13 en 14.
[5] Zie *Corpus* I, blz. 155-170 en hierboven, Hoofdstuk II, blz. 16-19.

zoowel als in de Nederlandsche gewesten, waaronder mannen en vrouwen, volwassenen en kinderen « inde wieghe » of die nog « achter straten » speelden, jonkvrouwen, weduwen, maagden, begijnen, nonnen, kluizenaressen, heremijten, monniken en priesters; en dat het grootste getal (51 op 97) in 't hertogdom Brabant woonden, waarschijnlijk meest te Brussel in Hadewijch's onmiddellijke nabijheid. Die volmaakten der Minne doen eenigszins denken aan de toen geheimzinnige secte der Gottesfreunde in Duitschland en Zwitserland omstreeks het midden en de tweede helft der 14de eeuw [1].

Wellicht behoorde zij ook tot Hadewijch's secte, die Maria van Valencijn (*Maria de Valentianas*), waar Gerson van gewaagt. Zij leefde omstreeks 1400 en schreef een *libellum* « incredibili subtilitate » over de *Minne* (*de prerogativa et eminentia dilectionis divine*). Ook zij beeldde zich in, dat zij in hare visioenen God ontving; ook zij erkende geene andere wet dan de *Minne* [2].

Mag men aan zekere latere aanteekeningen geloof hechten, dan zou Bloemaerdinne's aanhang te Brussel nog omstreeks 1410 zoo machtig zijn geweest, dat het volk er schimpliedjes zong tegen den bisschoppelijken inquisiteur, die de secte bevocht, en dat men hem zelfs in eene hinderlaag poogde te vermoorden [3].

---

1 Zie Jundt, *Les amis de Dieu;* Lea, *History of the Inquisition*, deel II, blz. 362-366.

2 Ad quam [dilectionem divinam] si quis devenerit, fit secundum eam ab omni lege preceptorum solutus, adducens pro se illud ab apostolo sumptum : « Caritatem habe et fac quod vis ».... Et enim, si predicta Maria non de viatoribus utique ligatis ad preceptorum divinorum impletionem, sed de statu beatorum dilectionem quam scribebat applicasset, vix altius quicquam de divina fruitione quoad aliqua dici potuerat. Sic fallebat eam sua tumiditas animi tante passioni dilectionis immixta. Putabat igitur se frui Deo, dum vigebat hec passio fortis circa Deum in eius animo, quantumcumque a divinis preceptis longe esset. (Johannes de Gersono, *Opera* (1489), deel I, stuk 19; *Corpus* II, blz. 188. — Zie ook Lea, *History of the Inquisition*, deel II, blz. 127 en 405.)

3 Zie *Corpus* I, blz. 266-267.

VIERDE HOOFDSTUK

DE OPKOMST VAN DE SECTE DER GEESELAARS IN 1349 [1].

Juist in 't midden en juist op het einde der 14de eeuw, schier samenvallende met de pauselijke jubeljaren 1350 en 1400, zien wij in onze gewesten de secte der Geeselaars [2] gedurende eenige maanden aan 't woeden om dan weer spoorloos uit te sterven. Het is als eene voorbijgaande geestelijke smetziekte, die met eene tusschenpoos van stipt vijftig jaren de Nederlanden tweemaal heeft geteisterd [3].

---

[1] Dit hoofdstuk en de twee volgende werden reeds opgenomen in de *Verhandelingen* (in-quarto) van de Koninklijke Academie van wetenschappen, letteren en schoone kunsten van België, deel LIII. (Brussel, 1897.) — Aldaar zal men ook eene gekleurde plaat vinden, voorstellende eenen optocht der Geeselaars met kruis, vaan en waskaarsen te Doornik in 1349, naar de miniatuur van een gelijktijdig handschrift der Kon. Bibliotheek van Brussel (nr 13076), bevattende de kronijk van Gillis Le Muisit. (Zie aldaar, over die schilderachtige afbeelding, *Een woord vooraf*, blz. 1 en 2.)

[2] De Latijnsche kronijken noemen ze *Flagellatores* of *Pœnitentes;* in de Fransche stukken heeten zij *Flagelleurs*, *Batteurs* of *Penans;* in de Nederlandsche noemt men hen *Geeselaars* of *Cruusbroeders*, naar de kruisen die zij op hunnen hoed en op hun overkleed droegen. In de 16de eeuw zegt Meyerus : « Qui fratres *Cruciferi* et *Flagellatores* appellabantur. » (*Corpus* I, blz. 198.)

[3] Zie hierover Kervyn de Lettenhove, *Histoire de Flandre* (1ste uitgave), deel III, blz. 353-359; het merkwaardig hoofdstuk : *De Geeselaars en de Dansers*, bij W. Moll, *Kerkgeschiedenis van Nederland vóór de Hervorming*, deel II, derde stuk, blz. 73-84; Hoffmann von Fallersleben, *Geschichte des deutschen Kirchenliedes bis auf Luthers Zeit*, 3de uitgave (1861), blz. 130 en volg., en de groote Duitsche werken over de middeleeuwsche kerkgeschiedenis, benevens het doorwrocht artikel van J. Zacher, in *Ersch und Gruber's Allgemeine Encyklopädie*, deel LVI, blz. 242-258, en de belangrijke verhandeling van K. Lechner, *Die grosse Geiselfahrt des Jahres 1349*, in het *Historisches Jahrbuch*, deel V, blz. 437-462 (1884).

Die godsdienstige opgewondenheid, welke door de Kerk met zeer leede oogen werd aanschouwd en door haar ten slotte met ketterij werd gelijkgesteld, had zich reeds vroeger in andere landen vertoond. In 't midden der 13de eeuw ontstond zij in Italië, dat alsdan door de pest en andere rampen bezocht werd en waar de openbare boetewerken voor doel hadden God's toorn af te wenden. In 1260 sloeg zij uit Italië naar Zuid- Duitschland over, maar heerschte er slechts korten tijd. Toen echter de verschrikkelijke pest of « Zwarte Dood » van 1348-1349 alom door Europa woedde, ontstond er onder de westelijke Christenen eene algemeene woeste beroering, die op veel plaatsen, ook in de Nederlanden, tot de uitmoording der Joden leidde en te gelijk eene nieuwe Geeselaarssecte in 't leven riep, welke ten onzent zeer krachtig, doch even kortstondig gebloeid heeft.

De Nederlandsche tijdgenooten [1] zijn er het eens over, dat de Geeselaarsbeweging naar onze streken uit Duitschland oversloeg [2].

---

[1] De voornaamste bronnen voor de geschiedenis der Nederlandsche Geeselaars, waar wij herhaaldelijk naar verwijzen zullen, zijn de volgende : *Chronicon Ægidii Li Muisis, abbatis S. Martini Tornacensis*, uitgegeven door J.-J. De Smet in zijn *Corpus chronicorum Flandriae*, deel II, blz. 341, 342, 346-361 (*Corpus doc. Inq. Neerl.*, II, blz. 96-110); Jan de Klerk (Boendale), *Brabantsche Yeesten*, uitg. door J.-F. Willems, deel I, blz. 588-593 (*Corpus* I, blz. 194, 195); *Breve chronicon clerici anonymi* (14de eeuw), bij De Smet, deel III, blz. 23 en 26 (*Corpus* II, blz. 120, 121); Roberti de Avesbury *Historia de mirabilibus gestis Edvardi III*, uitg. door E.-M. Thompson in de *Chronicles and Memorials of Great Britain and Ireland in the Middle Ages*, blz. 407, 408 (*Corpus* II, blz. 121); Jehan le Bel, *Les Vrayes chroniques*, uitg. door Polain, deel I, blz. 203-205 (*Corpus* II, blz. 122, 123); *Gesta abbatum Trudinensium*, bij Pertz, *Monumenta, Scriptores*, deel X, blz. 432 (*Corpus* II, blz, 124); *Continuatio altera Chronici Guillelmi de Nangis*, bij d'Achery, *Spicilegium*, deel III, blz. 111 (*Corpus* II, blz. 125, 126); Radulphi de Rivo *Gesta pontificum Leodiensium*, bij Chapeaville, deel III, blz. 4, 5 (*Corpus* II, blz. 126); *Het boec van der Wraken*, bij Snellaert, *Nederlandsche gedichten uit de veertiende eeuw*, blz. 469-472 en 477, 478 (*Corpus* II, blz. 126-129); Jehan Froissart, *Chroniques*, uitg. door Kervyn de Lettenhove, deel V, blz. 274-277 (*Corpus* II, blz. 129-131); benevens de verdere chronijken uit de 15de en 16de eeuw, waarvan uittreksels opgenomen zijn in *Corpus* I en II.

[2] Le Muisit : In Hongaria, in Alemannia. — Boendale : Uit Oestrike / quamen met grooter partien / ende uten lande van Hongherien. — Jehan le Bel : Les gens d'Alemaigne commencèrent. — Froissart : Issirent premièrement d'Alemagne. — *Gesta abbatum Trudinensium* : Ex partibus inferioris Alimaniae egressi. — *Breve chronicon Flandriae* : De superioribus partibus Alemaniae

Volgens eenen gelijktijdigen kronijkschrijver, monnik van Sint-Truiden in 't Luikerland, verschenen de Duitsche Geeselbroeders in zijn gewest (Haspegouw) omstreeks den dag van Sint-Jans-geboorte (24 Juni 1349) [1]. Volgens het Gentsche *Memorieboek* zouden de Geeselaars ook reeds in Juni te Gent zijn verschenen [2]. Het vijftiendeeuwsch *Chronicon comitum Flandriae* schrijft zelfs : « Circa initium mensis Junii pullullarunt. » [3]

Toen de eerste Duitsche Geeselaars te Luik aankwamen, zich in 't openbaar tot den bloede kastijdende en berijmde liederen ter eere Gods en der Moedermaagd zingende, maakten zij er grooten opgang en vonden er weldra veel navolgers, die hunne Duitsche liederen in 't Waalsch vertaalden [4] en voor de rest hunne handelingen nabootsten, alom in 't Luikerland, in Brabant, in Henegouwen en elders rondtrekkende [5]. Den 29 Augustus 1349 verschenen er, onder de eerste drommen van Geeselaars, die Doornik bezochten, niet minder dan ongeveer honderd tachtig uit Luik [6]. Zij

---

et Hungariae; enz. — Gillis Le Muisit, die te Doornik de Geeselaarsbeweging van 1349 gadesloeg, wist niets van de vroegere bewegingen noch van den oorsprong der secte. Hij zegt te schrijven : Ad notitiam futurorum, quia tale quid nunquam visum fuit a quocumque temporibus praeteritis, scilicet modum facti, modum vestium et qualiter in poenitentia facienda se gerebant. Multa plurima scribebant et dicebant ubi fuit inceptum et pro qua causa; sed nunquam potui super hoc certificari ab aliquo, et propter hoc ego solum illud quod fiebat in Tornaco feci registrare, quia de remotis partibus nequirem dicere veritatem. — De gelijktijdige monnik der abdij van Baudeloo (*Breve chron. Flandriae*) meent ook, dat er zich vóór 1349 nooit Geeselaars vertoond hadden : Penitenciam singularem et nunquam prius visam assumpserunt.

[1] Circa nativitatem sancti Johannis intraverunt Hasbaniæ terminos ex partibus inferioris Alimaniae egressi viri flagellatores. (*Gesta abbatum Trudinensium.*)

[2] Item in dit jaer quam eene secte van Cruusbroers te Ghent in wedemaent ende droughen eene cruce achter ende vooren, ende zy quamen uut Almaengen. (*Memorieboek der stad Ghent*, deel I, blz. 67; *Corpus* II, blz. 136.)

[3] Bij de Smet, *Corpus chron. Fl.*, deel I, blz. 226; *Corpus* II, blz. 132.

[4] Jehan le Bel, deel I, blz. 304; *Corpus* II, blz. 205 : Et mirent en rommant leurs chansons.

[5] *Ibid.* : Et assemblèrent grande foison de compaignons aultres, et alèrent par le pays de Liège, de Brabant, de Haynau et de plusieurs aultres, contrefaisans les serymonies dessusdites, et s'appeloient confrères.

[6] Le Muisit : A Leodio una societas circiter IX^{xx}.

waren aangevoerd door eenen predikheer, die er 's anderendaags, wezende eenen zondag, het Doorniksche volk en de geestelijkheid in beroering bracht door een sermoen over de Geeselaarsbeweging. Van daar trok de Luiksche bende naar Valencijn en naar andere plaatsen, terwijl hun predikheer overal zijne stoute sermoenen verkondigde, zonder dat de vertoornde geestelijkheid hem aandierf uit vrees voor de talrijke menigte, die hem vergezelde.

Eerst in geheel het Luiksch bisdom [1] en daarna in de aanpalende Nederlandsche bisdommen verbreidde zich de secte der Geeselaars met eene verbazende snelheid, niet alleen mannen en vrouwen, edelen en onedelen, maar ook prieters en monniken, ja zonen van hertogen en vorsten [2], meeslepende. Zij liepen in groote benden het land af en schijnen vooral in het hertogdom Brabant en in het graafschap Vlaanderen zeer talrijk te zijn geweest.

Naar bepaalde bedevaartplaatsen richtten zij gewoonlijk hunne tochten om er hunne openbare geeselingen en andere boetewerken te verrichten. De Vlaamsche abdij van Baudeloo, in 't Land van Waas gelegen, schijnt een dier geliefkoosde bedevaartoorden der Geeselaars te zijn geweest, daar de kronijkschrijver der abdij ons leert, dat in den tijd van een half jaar ruim twee duizend en vijf honderd Geeselaars in zijn klooster vertoefden om er penitentie te doen, er aten en meestendeels den nacht doorbrachten; en dat er op éénen enkelen dag niet minder dan zeven honderd te gelijk vergaderd waren [3]. Van Mont-Saint-Aubert in Henegouwen wordt gezegd, dat er soms op éénen dag tien duizend menschen vergaderd waren met kruisen, vanen en waskaarsen [4]. Een ander tijdgenoot schat het getal der Geeselaars, die zich vooral in Vlaanderen, Henegouwen en Brabant ophielden, omstreeks den Kerstdag van 1349,

---

[1] Non solum in episcopatu nostre dyocesis Leodiensis, sed eciam in diversis dyocesibus. (*Gesta abb. Trud.*)

[2] Fueruntque, ut dicebatur, inter eos filii ducum et principum. (*Breve chron. Flandriae.*) De Westfaalsche kronijk van Hendrik van Hervord beweert zelfs, dat de bisschop van Utrecht hen vergezelde! (Uitgave van Potthast, blz. 281.)

[3] Infra dimidium annum in monasterio de Bodelo bene fuerunt XXV^{c}, qui ibidem fecerunt suam penitenciam et comederunt et quidam pernoctaverunt; fuerunt ibidem una die VII^{c}. (*Breve chronicon Flandriae.*)

[4] Le Muisit; *Corpus* II, blz. 110.

op achthonderd duizend en meer [1] ! Tot in Engeland strekten zij hunne tochten uit. De gelijktijdige kronijkschrijver Robert van Avesbury heeft aangeteekend, dat er omstreeks den Sint-Michielsdag (29 September 1349) meer dan honderd twintig Geeselaars uit Vlaanderen aankwamen, meestal Zeeuwen en Hollanders, om in de Sint-Pauluskerk en andere bedehuizen van Londen hunne boetewerken te verrichten in 't openbaar [2].

Doch vooral naar Doornik, dat alsdan nog onder de Fransche Kroon stond, schijnen de Nederlandsche Geeselaars onzer Zuidelijke gewesten bij voorkeur hunne schreden te hebben gericht. Een vermaard O.-L.-Vrouwebeeld werd aldaar in de hoofdkerk bewaard en te elken jare in September was dat beeld het voorwerp eener plechtige vereering tijdens eene processie, waar Gent en andere steden officieel door eene soort van jaarlijksch gezantschap aan deelnamen. Naar die bekende bloeiende bisschoppelijke stad stroomden onze Geeselaars in talrijke benden toe. Te dien tijde leefde te Doornik, in de Sint-Maartensabdij, een gemoedelijke blinde kronijkschrijver, die alles dag voor dag heeft laten opteekenen wat hij hoorde vertellen in zijne omgeving en die ons alzoo het volledigste en schilderachtigste tafereel dier vreemde godsdienstige beroering heeft opgehangen. Het was de bijna tachtigjarige Ægidius of Gillis Le Muisit (of Li Muisis), abt van het bovengemeld klooster. Aan zijn breedsprakig en kleurrijk verhaal[3] ontleenen wij de volgende bijzonderheden.

Te Doornik liepen eerst geruchten over de Geeselaars : hoe zij uit Hongarije en uit Duitschland zich over het hertogdom Brabant verspreid hadden en overal, in steden en dorpen, de bevolking aanzetten kwamen om in benden van 200, 300, 500 of meer man-

---

1 Ils multiplièrent en telle matière que dedens le Noël ensuivant, qui fut l'an mil CCCXLIX, ils furent bien huit cent mil et plus, si comme l'en tenoient fermement; mais se tenoient en Flandres, en Hainault et en Brabant, et y avoit grand foison de grans hommes et gentils. (HS. der Nat. Bibl. van Parijs, *Ancien fonds Colbert*, nr 8298[3], aangehaald door Kervyn, *Histoire de Flandre* (eerste uitg.), deel III, blz. 353; *Corpus* II, blz. 118).

2 Plus quam vj[xx] homines, pro majore parte de Selond et Houlond oriundi, per Flandriam venientes Londonias. (Robert van Avesbury.)

3 *Chronicon Ægidii Li Muisis, abbatis S. Martini Tornacensis.* Over Le Muisit, zie Prof. H. Pirenne, in de *Biographie nationale*, deel XI (1891), blz. 798-806.

nen gedurende drie en dertig dagen en half het land te doortrekken, ter herinnering aan het getal jaren, die de Zaligmaker op aarde verbleef [1], en om zich op hun bloot lichaam te geeselen tot den bloede. Ten slotte bereikten zij Vlaanderen en op den grooten heiligdag van O.-L.-Vrouwehemelvaart (15 Augustus 1349) verschenen de eerste Geeselaars omstreeks het uur van het middagmaal te Doornik. Het waren ongeveer 200 mannen uit Brugge. Zij vergaderden op de Groote Markt en verwekten eene algemeene opschudding onder de bevolking. Aanstonds begonnen zij er hunne boetewerken ten aanschouwe der Doornikenaars, mannen en vrouwen, die in overgroot getal toegesneld waren en God loofden over eene zoo roerende penitentie. 's Anderendaags, wezende eenen zondag, vergaderden de Bruggelingen in de Sint-Maartensabdij, geeselden er zich opnieuw en herhaalden 's namiddags dezelfde oefeningen op de Groote Markt.

Den volgenden dinsdag hield het kapittel der hoofdkerk met de monniken en het geheele volk eene processie, die zich naar de Sint-Maartensabdij begaf, waar een vroom sermoen werd gepredikt door den minderbroeder Gerardus de Muro; doch, daar hij naliet op 't einde zijner rede voor de Geeselaars te bidden, werd het meerendeel der toehoorders verontwaardigd en gedurende de geheele week was er tegen hem groote verbittering onder het volk. In dezelfde week kwamen nieuwe Geeselaars te Doornik aan: eene groote bende uit Gent, ten getale van ongeveer 450, eene andere bende van 300 uit Sluis en eene derde van 400 uit Dordrecht in Holland, die allen tweemaal 's daags, nu op de Groote Markt, dan weder op het plein der Sint-Maartensabdij, hunne openbare geeselingen volbrachten.

Den 29 Augustus kwam eene bende van 180 Geeselaars uit Luik aan. Zij ook verrichtten hunne geeselingen gedurende twee dagen en waren vergezeld, zooals wij reeds gezegd hebben, van eenen broeder der predikheerenorde, die van het kapittel der hoofdkerk

---

[1] Jehan le Bel: A la remembrance de Nostre Seigneur, qui ala par terre prez de trente-deux (*lees*: trois) ans et demy. — *Boec van der Wraken*, III, v. 1955-1960: Ene penitencie maecten si aldus: / Ghelijc dat God Jhesus Cristus / een half min dan xxxiiij. jaer / op eerdrijc woude leven zwaer, / alsoe menighen dach soe wouden / sij haer penitencie houden.

de toelating bekwam om ook in de Sint-Maartensabdij een sermoen te houden. Nog nooit zag men te Doornik zooveel volk bijeenstroomen om naar een sermoen te komen luisteren, zoodat het plein der abdij schier te klein was. De Luiksche predikheer hemelde de Geeselaars op en voer hevig tegen de minderbroeders uit, die tegen deze boetewerken gepredikt hadden. Daarenboven verkondigde hij veel verdachte stellingen. Dit alles viel zeer in den smaak der bevolking, die tegen de bedelorden en tegen de geheele geestelijkheid aan 't morren ging.

De deken en het kapittel der hoofdkerk, die het bisdom *sede vacante* regeerden, vergaderden met veel godgeleerden om over dit gevaarlijk sermoen te beraadslagen. Enkele toehoorders uit de geestelijkheid hadden onder het spreken van den predikheer de verdachte punten opgeteekend. De vergadering dorst waarschijnlijk geene maatregels tegen den zoo populairen Luikschen predikheer nemen; maar men liet aankondigen, dat de geestelijkheid met de bevolking eene groote processie zou houden, den volgenden dinsdag, en dat een nieuw sermoen in de Sint-Maartensabdij zou plaats hebben. Aldaar predikte allersierlijkst de augustijn Robert, maar het volk was minder talrijk opgekomen dan om den Luikenaar te hooren; en wanneer broeder Robert, die ook naliet voor de Geeselaars te bidden, over het sermoen van dien predikheer begon te spreken, zeggende dat hem die last opgedragen was, werd hij door de toehoorders luidop onderbroken, hetgeen tegen alle rede en tegen alle gebruiken was. Men riep hem toe : « Heer, gij zijt slecht ingelicht, de broeder predikheer heeft dat niet gezegd! » En mannen en vrouwen gingen aan 't morren en aan 't schreeuwen, zoodat het stilzwijgen zeer moeilijk kon verkregen worden. Broeder Robert trachtte hen door verzoenende en vredelievende woorden te sussen, maar zij stonden morrend op en zegden onder elkander, dat al zulke dingen het werk der bedelmonniken waren. Den ganschen dag door heerschte er veel verbittering in de stad tegen de bedelorden en de gansche geestelijkheid. Den volgenden zondag had eene nieuwe processie plaats en broeder Robert predikte andermaal in de Sint-Maartensabdij, in tegenwoordigheid der regeerders van de stad. Het volk kwam eenigzins tot bedaren.

Ondertusschen was de Luiksche predikheer met zijne bende Geeselaars naar Valencijn getrokken en had er zijne stoute ser-

moenen herhaald; de geestelijkheid kwam er tegen op, maar men liet hem begaan, omdat men de opgewondenheid vreesde van de menigte, die hem omstuwde. Op verscheidene andere plaatsen predikte hij overigens hetzelfde.

Onderwijl had het voorbeeld der vreemde Geeselaars de Doorniksche bevolking tot navolging aangezet. Er vormde zich eene bende van 565 mannen, die van de regeering de toelating bekwamen om de stad te verlaten voor den tijd van drie en dertig dagen. Omstreeks den dag van Mariageboorte (8 September 1349) waren hunne toebereidsels gedaan. Nadat zij zich voor de eerste maal op de Groote Markt gegeeseld hadden, trokken zij eerst naar Rijsel in Vlaanderen en zij kwamen den 10 October van hunnen tocht te Doornik terug. Daar geeselden zij zich nogmaals op de Groote Markt en gingen 's anderendaags, wezende eenen zondag, naar Mont-Saint-Aubert, één uur ten Noorden van Doornik [1], onderwege hunne gewone boetedoeningen in 't gaan en in 't keeren verrichtende. Die Doorniksche Geeselaars hadden bij gemeen overleg vier aanvoerders gekozen : Jonker Jan de Lyaucourt, Jan Mackes, Jan Wauckiers en Jacob de Malda, deze laatste in vervanging van Willem Pestiel en op aandringen van de stadsregeering [2]. Ook geestelijken vergezelden hen op hunnen tocht, namelijk de prior en een monnik der Doorniksche Augustijnen alsmede twee andere seculiere geestelijken, om onderwege biecht te hooren en, zoo noodig, de sacramenten te bedienen. Daarenboven was nog een kanunnik der abdij van Saint-Nicolas-des-Prés, broeder Gillis geheeten, uit eigene beweging medegegaan.

Intusschen kwamen nieuwe benden Geeselaars naar Doornik afgezakt : den 7 September 1349, 50 man uit Damme; den 8 September, 200 uit Edingen (Enghien) in Henegouwen; den 9 September, 160 uit Namen en 150 uit Brugge; den 12 September, 120 uit Tienen in Brabant, 80 uit Sluis en 160 uit Leuven; den dag vóór de groote jaarlijksche Doorniksche processie, 80 uit Nieuwpoort,

---

[1] Mont-Saint-Aubert is heden een dorp, gelegen op eenen heuvel, 300 voet hoog, te midden van het omliggende vlakke land. Dien heuvel heet men nu meestal *Mont de la Trinité*. Het is nog heden eene bedevaartplaats.

[2] Le Muisit : Et Jacobus de Malda pro Wilhelmo Pestiel, ad preces autem praepositi et gubernatorum civitatis.

52 uit Eekloo in Vlaanderen, 300 in twee benden weeral uit Brugge en 100 weeral uit Damme; den 14 September, dag der processie, 50 uit Kassel in Vlaanderen; den dag daarna, 250 weeral uit Sluis, 100 uit Deinze bij Gent en 60 uit Diksmuide; den 20 September, 240 uit Bergen (Mons) in Henegouwen, 300 uit Oudenaarde, 120 uit Genappes in Waalsch-Brabant en 200 uit Rijsel. Den 21 September kwamen de eerste en eenige vrouwen te Doornik aan; zij waren uit Vlaanderen, ten getalle van ongeveer 20, geeselden zich als de mannen, maar ontblootten daarbij enkel haren rug[1]. Den volgenden zondag verschenen 200 man uit Maubeuge in Henegouwen en 300 uit Belle (Bailleul) in Vlaanderen; den 3 October, 450 uit Valencijn.

Andere getallen geeft Le Muisit niet op. Als men die alle bijeen telt, komt men tot de slotsom, dat er, tusschen den 15 Augustus en de eerste dagen van October 1349, 5272 vreemde Geeselaars de stad Doornik bezocht hebben [2], wel te verstaan indien onze kronijkschrijver geene enkele bende vergeten heeft. Overigens geeft hij schier al die getallen op met de bijvoeging van het voorzichtige *circiter*. Deze vijf duizend twee honderd en oneffen Geeselaars waren in een dertigtal benden naar Doornik afgezakt gekomen, vooral uit het graafschap Vlaanderen. Niet minder dan twaalf verschillende Vlaamsche steden [3] leverden Geeselaars in die Doorniksche tochten, en enkele daaronder zonden herhaaldelijk nieuwe benden : alzoo Brugge tot viermaal, Sluis tot driemaal en Damme tot tweemaal toe. Daar die drie plaatsen dicht bij elkander liggen en te dien tijde als het ware éene bevolking uitmaakten, aangezien Damme en Sluis de voorhavens der groote handelstad Brugge waren, mag men er uit afleiden, dat het Brugsche ambacht, zooals men die streek noemde, gansch bijzonder door de Geeslaarsbeweging werd aangetast. Uit Brabant kwamen er integendeel niet

---

1 Le Muisit : In die beati Matthei venerunt quaedam mulieres de Flandria, sicut viri facientes, discooperto solum dorso, circiter XX.

2 Dit is ruim het dubbel van het getal (2500) opgegeven door den *clericus anonymus* voor het bezoeken der abdij van Baudeloo in denzelfden tijd.

3 Het latere *Memorieboek der stad Ghent* (deel I, blz. 68) vermeldt ook Geeselaars te Ieperen : Item dese Geeseleers sijn ghecommen te Ypere. Op eenen rijckxdach sijnder veel honderde ghecommen ende hebben groote geestelijcheyt uytghegeven, alsoo dat se die borghers te gaste genoot hebben. (*Corpus* II, blz. 136.)

veel naar Doornik : alleen Tienen, Leuven en Genappes worden vermeld [1]. Ook uit het zoo naburige Henegouwen kwamen er betrekkelijk zeer weinig : alleen uit Edingen, Bergen, Maubeuge en Valencijn. De meeste Henegouwers zullen wellicht naar Mont-Saint-Aubert zijn gegaan. Uit de andere Waalsche gewesten kwamen er slechts uit Luik en Namen, terwijl uit het verre Holland de Dordrechtenaars ten getalle van 400 man onder de eerste drommen verschenen. De talrijkste benden waren die uit Gent en Valencijn, ieder 450 man sterk.

Met buitengewonen luister had intuschen op 14 September de jaarlijksche groote processie te Doornik plaats gehad. Te dier gelegenheid vormde zich eene groep van meer dan 250 man, die boetewerken wilden verrichten naar het voorbeeld der 565 Doornikenaars, die de stad vroeger als uittrekkende Geeselaars hadden verlaten. Dat zij zich onder de leiding van eenen bedelmonnik, broeder Robert, den lector der Augustijnen (waarschijnlijk denzelfden, die het zooveel besproken sermoen destijds had gepredikt), gesteld hadden, bewijst reeds, dat zij niet deelden in den haat tegen de bedelorden, welke zich bij 't opkomen der Geeselaars zoo krachtig onder de Doorniksche bevolking had lucht gegeven. Ook werd hunne kleedij in diervoege geregeld, dat zij van die der Geeselaars gansch verschillend was. Zij geeselden zich, gaande in de processie achter de monniken, de geestelijkheid en den magistraat; en de acht volgende dagen herhaalden zij hunne boetewerken in de straten, telkens na godvruchtig in eene kapel mis te hebben gehoord en na op hunne knieën een *Pater Noster* en een *Ave Maria* gebeden te hebben vóór het beeld van O.-L.-Vrouw in de hoofkerk. Den tienden dag trokken zij ook naar Mont-Saint-Aubert, na te Doornik mis gehoord te hebben, en keerden heel rustig naar de stad terug. Gedurende drie en dertig dagen herhaalden velen die bedevaart naar dezelfde plaats. Alzoo deden ook velen uit Henegouwen en uit de omliggende gewesten, zoodat ooggetuigen verze-

---

[1] Dat ook te Brussel Geeselaars waren leert ons eene Brabantsche kronijk, door Piot uitgegeven in zijne *Chroniques de Brabant et de Flandre* (blz. 51), waarin men leest : « Item, doen men screef MCCCXLIX, doen gingen die geeseleren te Bruesel. » — Waarschijnlijk bezochten de meeste Brabantsche Geeselaars eene andere bedevaartplaats dan Doornik.

kerden, dat er te Mont-Saint-Aubert op éénen zelfden dag meer dan tien duizend menschen aangekomen waren, zooals reeds hooger is vermeld.

Deze gematigde nabootsing der echte Geeselaars, geleid door hunne eerste tegenstanders, de bedelmonniken en de overige geestelijkheid, was de voorbode van de algeheele onderdrukking der woelige secte. Op het einde van 1349 waren de Doorniksche magistraat, de Fransche koning en de paus het eens om de Geeselaars uit te roeien, en in Februari 1350 werden de bevelen dier drie overheden te Doornik afgekondigd. Ten gevolge eener overeenkomst van den bisschop en van 't kapittel met de stadsregeering predikte de pastoor van Sint-Piatus in de hoofdkerk vóór de toegestroomde bevolking een plechtig sermoen (dit geschiedde in den loop der tweede week van den Vasten [1]), en te gelijk werd de pauselijke bul tegen de Geeselaars afgekondigd. Zeker verwekte dit nog veel verbittering; maar van dien tijd af verdwenen de Geeselaars uit Doornik, al zij het ook tegen wil en dank [2].

Het kleurrijk en omstandig tafereel van Gillis Le Muisit, waaruit wij de voorgaande schets der Doorniksche gebeurtenissen getrokken hebben, bevat bovendien veel nauwkeurige bijzonderheden over de inrichting en de oefeningen der Geeselaars, die ons zeer te stade komen, aangevuld door enkele aanteekeningen van andere tijdgenooten.

De Geeselaars hadden eene eenvormige dracht aangenomen. Boven hunne gewone kleederen droegen zij eenen overjas met korte mouwen (*colobium*), die men te Doornik in het Waalsch *cloche* noemde. Vóór en achter was er op dat overkleed een rood kruis aangebracht. Aan den gordel droegen zij hunne afhangende geeselkoorden (in 't Waalsch *scorgies* [3]) met drie knoopen. In iederen knoop staken vier metalen punten in den vorm van een kruis, zoodat de knoopen met hunne stekels aan gerstenaren geleken [4]. Op hun hoofd hadden zij eene sluitende muts (*capucium*) en daarenboven eenen hoed (*capillum*), waarop vóór en achter een

---

[1] In 1350 begon de Vasten op 10^n^ Februari (Asschewoensdag).

[2] Le Muisit: Propter quod fuit in populo murmur magnum. — A dicta autem die poenitentes praedicti cum magno murmure inviti cessaverunt.

[3] *Scorgies* bij Le Muisit, *estorgies* bij Jehan le Bel, *escorgies* bij Froissart.

[4] *Boec van der Wraken*, deel III, v. 1969-1973.

rood kruis was genaaid. Het gelijktijdig *Boec van der Wraken* zegt: « Een hoyke, als die meneghe weet, | dat was sijn overste cleet; | enen caproen aenghedaen, | daer op enen velten hoet ghestaen, | daer op ghenayt eene cruce root [1]. » Ter hand droegen zij de roede der boetelingen (*baculus poenitentiarius*).

Wanneer zij in eene stad hunne intrede deden, droeg men vooraan een kruis, vanen en brandende waskaarsen, in grooter of kleiner getal [2]. Zij stapten twee aan twee en trokken zingend voort, ieder in zijne moedertaal liederen over Jesus en zijne Heilige Moeder met luider stemme aanheffende [3]. Te Doornik zongen zij aldus stoetsgewijze, totdat zij in de hoofdkerk het vermaard Mariabeeld bereikt hadden. Daarna begaven zij zich naar de Groote Markt of naar het voorhof der Sint-Maartensabdij aldaar. In eene of andere geschikte plaats legden zij hunne schoenen en hunne kleederen af en stelden er bewakers over. Zij behielden hunne mutsen en hoeden en zij gordden zich om de lenden onder den navel een stuk linnen, dat schier tot op den grond hing, zoodat ze geleken op bakkers vóór hunnen oven [4]. In hunne hand droegen zij hunne geeselkoorden.

---

1 *Breve chronicon Flandriae*: Et quilibet habebat flagellum cum tribus coriis ad modum ferule puerorum et in fine cum tribus nodis. Et quilibet nodus fuit transfixus in modum crucis duabus acubus, ita ut acus ad quantitatem seminis hordei protenderent.

2 Le Muisit: Et intrantes in civitatem, portabantur crux, vexilla et cerei torti, secundum posse eorum, aliqui plures, aliqui pauciores. — Jehan le Bel: Et portoient crucifis et confanons et grandes bannières de cendal par manières de processions. — *Breve chronicon Flandriae*: Cruce precedente cum vexillis et candelis. (Zie de gekleurde plaat in het Hs. van Le Muisit).

3 Le Muisit: Cantando secundum suum idioma, Flamingi in flamingo, illi de Brabantia in theutonico et Gallici in gallico. (De Waalsche kronijkschrijver van Doornik beeldt zich in, dat Vlamingen en Brabanders twee verschillende talen spraken.) — Jehan le Bel: Et aloient par les rues deux et deux, chantant haultement chanchons de Dieu et Nostre Dame rimées et dictées. — *Gesta abbatum Trudinensium*: Qui bini et bini processionaliter incedentes cantilenas lamentabiles proferebant.

4 *Boec van der Wraken*, deel III, v. 1975-1986: Alsi hare penitencie souden doen, / daden si ute cousen ende scoen / ende haer cleder alghemene, / sonder dat nedercleet allene, / arme ende scouderen naect; / (aldus hadden zijt ghemaect) / ende daer boven daden si an / een wit linnen cleet dan / met menigher ployen ghevouden, / also sijt hebben wouden, / dat hem sloech van den steden / tote op haer voete beneden. — Le Muisit: Ad instar vestimenti furnariorum, quando exercent suum opus.

Voorafgegaan van kruis, vanen en waskaarsen, vormden zij eenen stoet naar de opene plaats, waar zij zich zouden geeselen, hetgeen zij tweemaal 's daags deden, en driemaal 's vrijdags [1]. Daar schaarden zij zich in eenen kring en herbegonnen hunne geestelijke liederen te zingen, terwijl zij zich op de maat van het gezang bewogen en geeselden [2]. Enkele voorzangers (twee in getal, zegt het *Boec van der Wraken* van de Brabanders, vier zegt Robert van Avesbury, sprekende van de Zeeuwen en Hollanders te Londen) hieven de melodie aan, en de overigen antwoordden in koor [3]. Volgens Boendale noemden zij dien geeselzang « Onser Vrouwen lof [4] ». In het *Boec van der Wraken* heet het : « In Dietsche hadden si enen sanc, | wel ghemaect, redelijc lanc, | die op Gode riep met ernste groot, | dat Hise hoede vander gadoot » (subiete dood [5]). Froissart zegt, dat zij roerende liederen van de geboorte en van het heilig lijden van Christus zongen [6].

Brokstukken uit de Nederlandsche en Waalsche gezangen onzer

---

1 Jehan le Bel : Deux fois chascun jour. — Robert van Avesbury : Bis in die. — *Boec van der Wraken*, deel III, v. 2035-2038 : Dit daden si, sonder saghe, / twee werf in elken daghe, / ende iij. werf opten vridach. / Dit weet ic wel, want ict sach.

2 Dit doet aan de oefeningen met zang van onze hedendaagsche turners denken.

3 Le Muisit : Et incipiebant facere circulum, et habebant cantilenam ordinatam secundum suum idioma, quam cantilenam incipiebant cantores ordinati, caeteris una voce respondentibus, et faciebant circulum cantando et respondendo, et cantores et respondentes se verberando. — Robert van Avesbury : Ipsorum quatuor cantantibus in idiomate proprio, ceteris omnibus dictis quatuor respondentibus ad modum letaniae a christicolis decantandae. — Gelijktijdige vervolger op Guillaume de Nangis : Circulariter seipsos aculeis affligentes jubilando vocibus altisonis et cantando cantilenas suo ritui aptas et noviter adinventas. — *Boec van der Wraken*, deel III, v. 1999-2002 : Dien songhen si ij. voren, / dat ment verre mochte horen ; / ende sij songhen alle nare, / oft ene litanie ware.

4 Waer si quamen metter spoet, / songen si alle enen sanc, / die hem gheduerde even lanc / dat si hem met gheeselen sloeghen... / ende dien hieten si Onser Vrouwen lof.

5 *Boec van der Wraken*, deel III, v. 1995-1998. — In het lied der Nederlandsche Geeselaars komen inderdaad de volgende verzen voor : « Jesus, dor dine wunden rod, / behod uns von den gehen dod ».

6 Et chantoient, en faisant lors penitences, cançons moult piteuses de la Nativité Nostre-Signeur et de sa sainte souffrance.

Geeselaars zijn tot ons gekomen [1]. Het Nederlandsche is eene Geldersche (?) vertaling van het lied der Duitsche Geeselaars, zooals het ons vollediger is bewaard gebleven bij gelijktijdige kronijkschrijvers der Rijnstreek. En geen wonder : de Geeselaars onzer gewesten konden dat Hoogduitsche lied, dat zij uit den mond der eerst aankomende Rijnlandsche benden hoorden, gemakkelijk en schier woord voor woord in hunne Dietsche moedertaal overzetten. Christus' lijden, Maria's barmhartigheid en het verafschuwen der zonden worden er vooral in bezongen. Van de Waalsche liederen zijn er twee tot ons gekomen. Het eene [2] staat in eene Parijsch handschrift met de melding aan 't hoofd : « Item s'ensuit la teneur d'une prière quilz disoient en chantant, quant ils se batoient de leurs escourgies » ; het roept de H. Drievuldigheid en Maria aan. Het tweede, in hetzelfde handschrift voorkomende [3], begint met eene soort van litanie of lofzang ter eere der Moedermaagd.

Alle drie deze liederen zijn op eenen statigen rythmus gedicht en toonen herhaaldelijk aan, dat zij onder het geeselen werden aangeheven en de gezamenlijke bewegingen der Geeselaars moesten begeleiden en regelen; als bij voorbeeld in het Nederlandsche lied de versregels :

> Nu tretet here, wi botsen wille !...
> [Treed nu vooruit, wie boeten (zich geeselen) wil !]
> Jesus wart gelavet met gallen :
> des sole wi *an een cruce vallen.*
> *Erhevet uch mit uwen armen,*
> dat sich God over uns erbarme...
> *Nu slaet u sere*
> dor Cristus ere;
> dor God nu latet de sunde mere.

---

[1] Zie *Corpus* II, blz. 136-140, en ons werk, *Onze historische volksliederen van vóór de godsdienstige beroerten der 16de eeuw*, blz. 24-29.

[2] HS. der Nationale Bibliotheek van Parijs, *Ancien fonds Colbert*, nr 8298[3]; afgedrukt bij Leroux de Lincy, *Recueil de chants historiques français*, deel I, blz. 237-240 (1841).

[3] Ook bij Leroux de Lincy (blz. 240-242) en bij Kervyn, *Histoire de Flandre*, eerste uitgave, deel III, blz. 354, 355 (*Corpus* II, blz. 139, 140).

Of nog duidelijker in het eerste Waalsch lied :

Or avant, entre nous tuit frère,
batons nos charoingnes bien fort...
Ou nom de ce, *batons plus fort...*
Loons Dieu et *batons noz pis...*
Alons, à genoulx par penance
Loons Dieu. *Vos bras estandez*,
et en l'amour de sa souffrance,
chéons jus en croix à tout lez...
Or tous *à genoulx* sans esprit
rechéons en croix sans balance.
Or relevons de bon couraige
et devers le ciel regardons...
Or rebatons nostre char villainne,
Or nous relevons...
Batons noz pis, batons no face,
tendons nos bras de grant vouloir...

Evenals aan het slot van het ander Waalsch lied :

Batons nos chars plaines d'envie,
batons d'orgueil *de plus en plus...*
Enfin de nostre pénitence
nous fault *à genoulx* revenir.
Tous mourrons : c'est la remembrance,
qui nous fait tierce fois chéir.
Jhésu, ainsi comme devant
relevons nous la tierce fois,
et loons Dieu *à nuz genoulx*;
jointes mains, tenons l'escourgie.
Cremons Dieu, ayons le cuers doulx
et *chantons* à la départie :
« Grâce Dieu », car elle est en nous.
Prions pour l'humaine lignée.
Baisons la terre, levons nous.

Zooals men uit die liederen ziet, waren hunne oefeningen zeer eigenaardig onder het geeselen. Daar het geestelijk koorgezang geschikt was om drie of vijf rustpunten te hebben, waaronder de Geeselaars zich ten gronde wierpen [1], vielen allen alsdan te gelijk

[1] Le Muisit : Et erat cantilena facta tali modo quod tribus vicibus sternere se debebant. — De *clericus anonymus* der abdij van Baudeloo zegt : *Quinquies ad terram ceciderunt.*

met geheel hun lijf voorover en strekten de armen uit, een kruis met hun lichaam vormende [1]. Zich oprichtende bleven ze geknield en geeselden zich in die houding, dat het bloed over hun lichaam zijpelde [2] en dat de omstuwende menigte tranen van bewondering en medelijden stortte. Tot driemaal toe herhaalden zij die gezamenlijke boetewerken, de voorzangers in het midden van den kring staande met de aanvoerders der bende, waaronder natuurlijk de priesters en de monniken, die hen vergezelden. Op het einde dier oefeningen en gezangen knielden zij weeral allen te gelijk en een geestelijke zegde de gebeden (waaronder het *Credo*) voor, zooals dat in de kerken, bij de begrafenissen en bij 't einde der sermoenen gebruikelijk was. Zij bleven op hunne knieën zitten, zoolang de gebeden en vermaningen duurden, hunne openbare biecht sprekende en van den priester de absolutie ontvangende, hetgeen ook de meewarigheid der omstanders verwekte. Ten slotte stonden zij allen op en, onder het aanheffen van loffiederen ter eere van de Heilige Maagd, vóór een Mariabeeld gezongen [3], gingen zij

---

1 Le Muisit : Et quando veniebant ad primum passum, omnes in uno momento toto corpore et pectore se prosternebant et de bracchiis et toto corpore crucem faciebant. — *Gesta abbatum Trudinensium :* In terram projectis impetuose corporibus, bracia in modum crucis extendentes supini jacebant. — *Boec van der Wraken*, deel III, v. 2003-2008 : Drie werf soe vielen si / op haer knien (gheloeves mi); / ende telken si met allen / cruuswijs ter eerden vallen, / daer laghen si sonder waen, / tot dat se die sanc hiet opstaen.

2 Li Muisit : Horribile videre praesentibus. — Jehan le Bel : Sique le sanc de leurs espaules couroit aval de tous costez. — *Boec van der Wraken :* Gheselen hadden si doen maken, / daer scarpe naelden in staken; / daer si hem met sloeghen soe diep, / datter roede bloet uitliep. — Robert van Avesbury : Seipsos cum dictis flagellis in nudo sanguinolento corpore flagellarunt. — Deze Engelsche kronijkschrijver getuigt ook van eene bijzondere oefening der Zeeuwsche en Hollandsche Geeselaars te Londen, die door geen ander tijdgenoot werd aangeteekend zeggende : Continue, ut praefertur, cantantes et ultimo ipsorum sic jacentium inchoando quilibet ultra alium passum faciens cum suo flagello sub se jacentem semel percussit, sicque de uno ad reliquum usque ad completum numerum sic jacentium similem ritum quilibet observavit.

3 Le Muisit : Surgebant et cantando de beata Virgine juxta suum idioma ibant ad se revestiendum. Et pluries, antequam revestirentur, ante imaginem beate Virginis in aliquo loco cantum suum finiebant. — *Boec van der Wraken*, deel III, v. 2009-2034 : Alse iij. werf was ghedaen, / ghingen tharen pape saen, / die in midden die plaetse stoet, / ende vielen hem alle op den voet, /

naar de plaats waar hunne kleederen in bewaking waren, en kleedden zij zich weer aan. Al deze oefeningen geschiedden in de opene lucht, zoolang het droog weder bleef; wanneer de regendagen aankwamen, gebeurden ze in kerken, kruisgangen van kloosters en andere overdekte plaatsen.

Daarmede waren hunne boetewerken volbracht. Nu gingen zij allen, rijken en armen, naar de Markt en bleven daar wachtende, totdat iemand van de bevolking hen kwam te gast noodigen. Met de toelating hunner leiders volgden zij dan hunnen gastheer. De leiders bleven de laatsten, totdat allen uitgenoodigd en vertrokken waren. De bevolking was gretig om die Geeselbroeders te herbergen en vereerde hen als heiligen [1]. Bij het overschrijden der dorpels van hunnen gastheer moesten de Geeselaars vijf *Pater Noster's* en vijf *Ave Maria's* bidden. Andere gebeden waren hun overigens nog opgelegd : bij 't opstaan, nog zooveel Onze Vaders en Weesgegroeten; vóór het middagmaal, evenveel en op hunne knieën; na den eten, nogmaals; en 's avonds, evenzoo. Bij het wasschen hunner handen vóór de eetmalen moesten zij ter aarde knielen. Zonder toelating mochten zij aan tafel niet spreken [2]. Tot de vrouwen mochten zij 't woord niet richten; alleen de oudere hoofdman (*senior*) mocht met de gastvrouw of hare dochter spreken. Van eene vrouw mochten zij niets ontvangen, uitgenomen de oudere hoofdman. Zij mochten op geene pluimen bedden slapen noch zelfs op stroo. De moordenaars en overspelers onder hen

---

ende hi seide hem tghelove openbaer, / ende si seident alle naer, / ende haer ghemeen biechte met. / Daer na thant, al onghelet, / vielen se allen mettien / daer na ter eerden op hare bloete knien; / ende soe absolveerde hise daer / van al haer sonden claer. / Alse al dit was ghedaen, / ghingen si te haren pape saen / ende namen ij. ende ij. haer vaert / al singhende ter kerken waert, / soe dat ment verre mochte horen, / cruce ende vane altoes voren. / Daer ghinghen si als heelde / voor de moeder Gods beelde / ende loofden met grooter trouwen / God ende Onser Liever Vrouwen / met dietschen sanghe (als ic versta) / sij ij. vore, alle dander na, / ende riepen God met oetmoede, / dat Hise van der gadoot hoede.

[1] Jehan le Bel : Et estoit tout honteux qui ne les povoit héberger, car il sembloit a chascun que ilz fussent sainctes gens et que Dieu les avoit envoyé pour donner exemple au commun peuple d'ainsy faire pénitance et rémission des péchiez.

[2] Deze voorschriften deelt Le Muisit mede.

moesten afgezonderd op den grond slapen. Bij het verlaten van het huis, waar zij de gastvrijheid hadden ontvangen, baden zij vijf *Pater noster's* en vijf *Ave Maria's* voor de familie van hunnen gastheer [1]. In dezelfde stad mochten zij niet meer dan eens vernachten.

In de Geeselaarsbeweging speelden de mannen eene gansch overwegende rol. Nochtans waren er ook vrouwen bij. Onder de 5,272 boetelingen, die volgens zijne berekening Doornik bezochten, geeft Le Muisit slechts een twintigtal vrouwen op, die in éene bende uit Vlaanderen gekomen waren en zich onder het geeselen niet gansch het bovenlijf, maar slechts den rug ontblootten [2]. Boendale zegt evenzoo met een enkel woord, dat ook de vrouwen eindelijk het voorbeeld der mannen wilden volgen : « Ende als die manne dus ghingen, | wouden die wive in ware dinghen | ghelijc den broederen susteren worden [3]. » De vervolger op Guillaume de Nangis spreekt integendeel van « *veel* deugdzame en godvruchtige vrouwen », die de boetewerken der Geeselaars verrichtten [4]. De monnik van Baudeloo teekent insgelijks aan, dat eene *menigte* van vrouwen de Geeselaars volgde, dezelfde penitentie volbrengende [5]. De latere kronijkschrijvers der 15de en der 16de eeuw vermelden die vrouwen steeds om eene smet op de Geeselaarsbeweging te werpen [6].

---

1 Deze voorschriften komen in het Brugsch reglement voor (zie verder).

2 Le Muisit, blz. 355 : Sicut viri facientes, discooperto solum dorso.

3 *Brabantsche Yeesten*, blz. 593.

4 Nec est praetermittendum, quod multae mulieres honestae et matronae devotae hanc praefatam poenitentiam de flagellis procedentes et cantantes per villas et ecclesias similiter faciebant.

5 Quos etiam sequebatur multitudo mulierum similem penitenciam agentium.

6 Ende hemlieden volghden alle maniere van lodders, putyers, dieve ende mordeneers, roevers ende wievekins van state. (*Kronyk van Vlaenderen* tot 1467, uitg. door de Vlaamsche Bibliophilen, deel I, blz. 221; *Corpus* I, blz. 196.) Zie ook de schier gelijkluidende plaatsen in enkele vijftiendeeuwsche kronijken, bij Jan van Diksmuide, bij Meyerus, in het *Memorieboec der stad Ghent*, in de kronijk van Despars, enz. (*Corpus* II, blz. 131-136.)

VIJFDE HOOFDSTUK

ONDERDRUKKING DER EERSTE GEESELAARS (1349-1357) EN TWEEDE OPKOMST DER SECTE IN 1400.

In lateren tijd gingen de Geeselaars voor eene opgeraapte bende onzedelijke en woeste opstandelingen door. Doch Le Muisit teekende eene reeks artikels der voorschriften op, welke de Geeselaars moesten beloven na te leven om in de Secte opgenomen te worden. Daaronder komen veel louter moreele bepalingen voor, die ver boven het peil der gewone zedelijkheid dier dagen staan, zooals blijkt uit de volgende uittreksels : « Item, recognoscendo, quod omnes sumus ex una materia creati, redempti uno pretio, dotati uno dono, debemus unus alterum fratrem appellare... Item, tu non portabis armaturas nec ibis in bellis pro quocumque, excepto tuo vero Domino... Item tu debes dare elemosynas pauperibus secundum posse tuum... Item, tu te debes obligare ad totam abstinentiam carnis specialiter toto cursu vitae tuae et custodire sancte tuum matrimonium et non jurare in vanum [1]. »

De tijdgenooten zijn het overigens eens om te getuigen, dat de Geeselaars in den beginne eenen grooten en weldadigen invloed op de openbare zedelijkheid uitoefenden. Le Muisit zegt vol bewondering, dat mannen en vrouwen in zulke hooge mate godvruchti-

---

[1] Le Muisit : Miro modo et memorabili, viri ac mulieres seculares toto illo tempore in tantam devotionem devenerunt, quod non est facile ad credendum... Et hoc fuit in Tornaco et in diversis locis.

ger werden, dat het schier niet te gelooven is. Zij verzaakten aan de wraakroepende weelde, die alsdan in de kleedij heerschte. Godslastering, dobbelspel, onzedige danspartijen, liederlijke liederen, onkuischheid, alle ingewortelde kwaden, hielden op. Oude veeten werden bijgelegd en aartsvijanden verzoenden zich met elkander, naar het voorbeeld hun door de Geeselaars gegeven [1]. Hetzelfde getuigt Boendale : « Dese verboden dobbelspel | ende luxurie alsoe wel, | ende si verboden diere eden, | ende versoenden menighe veeden, | diemen niet versoenen en conde [2]. » Op dit laatste punt drukt ook Froissart : « Moult de belles paix se fissent, les penans alant entre les hommes, tant que de cas d'occisions, lequel estoient avenus et desquels cas en devant on ne pooit venir à paix, mais par le moyen de l'affaire des penans on en venoit à paix [3]. » Ook was de groote meerderheid der bevolking hun zeer genegen, omdat hun optreden zooveel goeds gesticht had, en werden de geestelijken bespot, die de Geeselaars tegenkantten [4]. Vroeger zagen wij reeds tot welke hevige verbittering tegen de monniken en de priesters deze gesteldheid der gemoederen te Doornik een tijdje lang geleid had. Evenzoo in Brabant, te oordeelen naar de stoute woorden van den dichter van *Het Boec van der Wraken* [5].

Van den beginne af waren de meeningen over de Geeselaars zeer verdeeld [6]. Tegenover de geestdriftige volksmassa, had men, aan den anderen kant, de geestelijkheid en het bezadigd en ondervindingrijk gedeelte der bevolking, dat zich hield aan de gehoorzaamheid jegens de Kerk en aan het naleven van hare

---

[1] Le Muisit, blz. 352, 359. Nog nooit in gansch zijn leven zag de tachtigjarige abt zooveel rustigheid en zooveel godvruchtigheid op den dag en in den nacht der groote jaarlijksche processie van Doornik, als ten tijde der Geeselaars.

[2] *Brabantsche Yeesten*, blz. 589.

[3] *Chroniques* (Kervyn), deel V, blz. 476.

[4] Le Muisit : Quia per eorum adventum fuit tanta mutatio mali in bonum, sicut superius est expressum, quod propter hoc homines ecclesiasticos, qui opinionem suam tenebant, saepissime deridebant.

[5] Zie verder.

[6] Le Muisit : Et erant opiniones diversae, quia aliqui sanae mentis non laudabant, et alii factum quamplurimum approbabant. — *Breve chronicon Flandriae:* Unde multi murmurabant: quidam enim dicebant quod bonum est, alii non.

voorschriften en van geene andere [1]. De eerste grief tegen de Geeselaars was, dat zij, zonder de toestemming der Kerk bekomen noch zelfs gevraagd te hebben, eene nieuwe vrije broederschap hadden opgericht en nieuwe godsdienstoefeningen ingevoerd. Met een paar woorden drukt de monnik van Baudeloo zijne afkeuring uit : « Quia sine auctoritate episcoporum vel pape faciebant. » Maar bovendien kwamen de Geeselaars in botsing met de Kerk op het gebied van het geloof en zij werden weldra met de ketters gelijkgesteld.

Le Muisit vertelt ons, hoe te Doornik de eerste sporen van ketterij werden ontdekt in het sermoen van den predikheer, aanvoerder der Luiksche Geeselaars. Deze vergeleek het nu gestorte bloed der boetelingen met dat van Christus, zeggende dat sedert het optreden van den Zaligmaker geen edeler bloed gevloeid had dan dat der Geeselaars, en meer andere verdachte stellingen verkondigde hij, terwijl achterdochtige geestelijken er aanteekeningen over namen, onder zijn sermoen [2]. De ontroering in den schoot der Doorniksche kerk was zoo groot geweest, dat de deken en het kapittel der hoofdkerk, die de bisschoppelijke macht, *sede vacante*, uitoefenden, eene groote vergadering van veel monniken en veel voorname personen bijeenriepen om over het sermoen van den Luikschen predikheer te beraadslagen. Had men de aangehitste menigte niet gevreesd, dan zou men hem zeker in hechtenis genomen hebben om hem door de kettermeesters te laten onderzoeken en vervolgen. Te Valencijn en op andere plaatsen moest de geestelijkheid tegen wil en dank de verdachte sermoenen van den Luikschen predikheer evenzoo ongestraft laten [3].

---

1 Le Muisit : Propter praedicta et alia quae dictabat ratio, viri ecclesiastici et regulares ac homines sanae mentis et periti juxta fidem catholicam opinabantur et tenebant, pro eo quod ecclesia non consenserat et canones prohibebant, factum non erat approbandum. Populus autem, viri et mulieres Scripturas ignorantes, nobiles et ignobiles, factum ultra modum approbabant, maxime in regionibus antedictis. Et sic erat dissensio mirabilis et inanis.

2 Le Muisit : Multaque alia proposuit errorem tangentia, et hoc scripserunt aliqui qui praesentes assistebant. — Ook op het einde der eeuw nam Geert Groote aldus aanteekeningen gedurende verdachte sermoenen om er later den prediker ter verantwoording voor op te roepen. Zie verder het geval van broeder Bartholomaeus in het bisdom Utrecht omstreeks 1380.

3 Le Muisit : Decanus autem et capitulum qui, sede vacante, erant ordinarii,

« Wie zou er aan kunnen twijfelen — vraagt de gemoedelijke Le Muisit — dat de Geeselaars eene nieuwe niet goedgekeurde kerkelijke regeling invoerden, aangezien zij hunne bloedige penitentie in kerken, kloosters en andere geestelijke plaatsen volbrachten, waar elk bloedvergieten verboden is? En terwijl de goddelijke diensten en de mis in de kerken werden gedaan, hielden zij daar geene rekening van en oefenden zij er toch hunne storende boetewerken uit [1]. » Al deze groote « nieuwigheden » zijn tegen de leer der Kerk en afschuwelijk om er aan te denken of om ervan te spreken, voegt hij er bij [2]. Van het storen der goddelijke diensten in de hoofdkerk en in de andere kerken van Doornik kunnen zij door de geestelijkheid niet belet worden, daar men ze

---

convocaverunt de religiosis mendicantibus et de peritis pluribus cum illis qui scripserunt verba dicti praedicatoris et cum multis aliis personis discretis et venerandis, examinantes eos super propositis et dictis in praedicatione antedicta a dicto fratre, et super hoc deliberaverunt... Nec est praetermittendum, quod dictus frater Jacobita in villa de Valenchenis similia sicut in Tornaco et ampliora praedicavit; unde quidam clerici scholares post sermonem fecerunt ei opponentes; sed propter societatem cum qua ibat ipsum abire dimiserunt; et hoc scivi a pluribus ibidem praesentibus. Et sic fecit in pluribus locis, sicut invenerunt illi de Tornaco atque sciverunt.

[1] Le Muisit : Et quis dubitet istud esse ritum novum, quia poenitentiam suam in ecclesiis, in monasteriis et locis ecclesiasticis faciebant, ubi de jure approbato non debet fieri quoquo modo sanguinis effusio violenta? Et etiam quando fiebat divinum officium et privatae missae dicebantur in ecclesiis, de hoc non curabant nec ritum suum facere omittebant. — In eene latere vijftiendeeuwsche kronijk wordt den Geeselaars verweten, dat zij in de kerken onder de mis hunnen hoed niet afnamen noch bij het lezen van het Evangelie, noch knielden bij de elevatie van den kelk bevattende het lichaam des Heeren : Et ipsi in ecclesiis existentes non faciebant reverentiam ad elevationem corporis Christi nec calicis in missa, quia nec pileum nec capucium amovebant nec flectendo genua idem corpus sanctissimum adorabant. In lectione similiter sancti Evangelii, dum solemniter legebatur in ecclesia, nec pileum nec capucium amovebant. (*Chronicum comitum Flandrensium*, uitgegeven door De Smet, *Corpus chronicorum Flandriae*, deel I, blz. 226; *Corpus* II, blz. 132.) In andere nog minder geloofwaardige kronijken vindt men aanteekeningen van denzelfden aard : Ende zy hilden vele ongheloovichhede : sy en knielden voor thelich sacrament niet, alsment ophief, noch en staken haere capproenen van den hoofde niet ter Evangelie. (*Memorieboek der stad Ghent*, deel I, blz. 68; *Corpus* II, blz. 136.) — Zie ook de twee Vlaamsche kronijken der 15de eeuw, Meyerus, enz., in *Corpus* I, blz. 196, 198 en 639.

[2] Le Muisit : Qui faciunt tantas novitates et contra consuetudines approbatas, quod horrendum est cogitare aut dicere.

niet aandurft uit vrees voor de menigte. Zij stellen zich ook heel stout in de plaats der geestelijkheid, wat het begraven der dooden betreft, en zij verrichten zelve de lijkplechtigheden met kruis en waskaarsen, ja zetten de stervenden aan om hun giften na te laten en niet aan de geestelijken, de godshuizen en den arme, zooals vroeger. Dergelijke ongehoorde dingen en meer andere gebeurden veel te Doornik, getuigt hij verder, in den advent vóór Kerstdag 1349 [1].

Van zijnen kant vertelt Boendale meer andere gevaarlijke nieuwigheden over de Geeselaars, die hij in Brabant aan het werk zag. Zij verklaarden, dat zij de macht hadden om de bezetenen van den duivel te verlossen en dat zij hierin machtiger waren dan eenig priester. Enkelen beweerden, dat zij met God dronken en aten, dat zij met O. L. Vrouw gesproken hadden, dat zij God met zijne bloedige wonden aanschouwd hadden, die hun bevolen had zich te geeselen. Een ander verklaarde uit den dood te zijn verrezen. Zij vertoonden een zilveren kruis, dat zij zegden door O. L. Vrouw gemaakt te zijn en hun door haar uit den hemel gebracht, enz. « Dus maecten si tvolc al blint, | waer si quamen al omtrint, | met dus ghedanen herisien, | dat tvolc met groten partien | aen hen vielen, waer si quamen. | Dus setten si hem alle te samen | ieghen die papen van der kerken, | te lachteren der papen werken, | ende haers selfs prijsden si sere [2]. » Nog beslister zegt de Luiksche kanunnik Jehan le Bel : « Ilz eussent poeu mettre au derrain saincte Esglise à destruction; et commenchoient jà à destourber le service et les offices de saincte Esglise, et vouloient aucuns maintenir par leur sotie que leurs chansons et leurs sery-

---

1 Le Muisit : In sabbatis et in festis in cathedrali B. Mariae et in aliis ecclesiis faciunt suum ritum saepe impedientes divina officia; nec a clero possunt super hoc reprehendi, quia propter communitatem non auderent. Et quod plus est, crevit et est novitas mirabilis, quia isti poenitentes mirabile inceperunt. Nam collegia et curati, secundum quod est rationabile et consuetum, ad corpora levanda, portanda et sepelienda accedere non oportet, quia societates poenitentium cum cruce et cereis corpora levant, portant et sepeliunt, et saepe inducti sunt morientes ut talibus donent sicut solet fieri curatis, capellanis, hospitalibus et pauperibus. Et audeo dicere, quod in adventu ante natale Domini anno praedicto ista et multa alia fiebant in Tornaco.

2 *Brabantsche Yeesten*, deel I, blz. 590; *Corpus* I, blz. 194.

monies estoient plus dignes que celles de l'Esglise; si que on se doubtoit que celle folie tant se multipliast, qu'elle ne mist au bas l'Esglise et tueroit prestres et clercs pour convoitise d'avoir leurs biens et leurs bénéfices [1]. » De kronijkschrijver van Sint-Truiden noemt hunne boetewerken eene *heretica penitentia* en weet te vertellen, dat hunne secte in Duitschland over den Rijn in het huis eener vrouw door eenige uitgeloopen monniken (*apostate religionis*) was gesticht geworden tot uitroeiing der Kerk en der gansche geestelijkheid [2]. De vervolger op Guillaume de Nangis legt hun ten laste, dat zij, onder meer andere gevaarlijke ketterijen, verkondigden, dat het bloed der Geeselaars zich met dat van Christus vermengde [3]. Volgens den Tongerschen deken Radulphus de Rivo († 1403) beweerden zij van eenen engel uit den hemel de openbaring te hebben ontvangen, dat zij na eene geeseling van drie en dertig dagen en twaalf uren volkomen waren verlost van hunne zonden als door een tweede doopsel [4]. Een Fransch tijdgenoot [5] spreekt ons daarenboven van eenen eigenhandigen brief, dien de Geeselaars beweerden van Christus in bijzijn van den patriarch van Jerusalem uit de handen van eenen engel ontvangen te hebben. Daarvan gewaagt ook de paus in de bul, waarbij hij de secte der Geeselaars later veroordeelde. Deze brief was op eene steenen tafel gegrift. De engel legde haar op het altaar van Sint-Pieters te Jerusalem neer, terwijl het volk op de aangezichten viel en *Kyrie eleison* zong. In den brief stond te lezen, dat God voornemens was geweest de wereld te laten vergaan op 10 September, wezende den zondag na Mariageboorte. Maar Hij liet zich door het gesmeek der Heilige Maagd en der engelen vermurwen. De engel zwoer, dat de brief niet van de hand van een schepsel, maar van God alleen was! Mirakels schreef men den Geeselaars ook toe, hetgeen in de oogen der geestelijkheid eene nieuwe grief was [6].

---

1 *Vrayes chroniques*, blz. 204; *Corpus* II, blz. 123.
2 *Gesta abbatum Trudinensium*, blz. 432; *Corpus* II, blz. 124.
3 D'Achery, *Spicilegium*, deel III, blz. 111; *Corpus* II, blz. 125.
4 Chapeaville, deel III, blz. 4; *Corpus* II, blz. 126.
5 Nationale Bibliotheek te Parijs, *Ancien fonds Colbert*, handschrift nr 8298[3]; *Corpus* II, blz. 119.
6 Le Muisit: Fuitque tanta opinio vulgi, quod in pluribus locis fuisse miracula per eorum poenitentiam affirmabant. — Boendaele: Ende seiden, dat si

Al deze berichten zijn afkomstig van kronijkschrijvers, die hunne vijandige stemming niet verduiken. Intusschen bezitten wij twee stukken, uitgaande van de Geeselaars zelve, die hunne richting tamelijk goed kenschetsen : namelijk het reglement der Brugsche Geeselaars, door hen aan het Doorniksch kapittel gezonden, wellicht om zich van ketterij te zuiveren [1], alsmede een ander omstandiger reglement, dat Le Muisit uit den mond van eenige hoofdmannen der Secte zegt opgeteekend te hebben. Die voorschriften las men hun voor, eerdat zij in een gezelschap van Geeselaars aangenomen werden, en zij moesten beloven die stipt te onderhouden gedurende hun gansche leven [2]. Die twee reglementen stemmen overigens vrij goed met elkander overeen.

Men kan er geen zweem van ketterij in ontdekken; integendeel straalt onderdanigheid aan de Kerk uit meer dan een punt dier grondregels, als bij voorbeeld : « Item pro juribus sanctae ecclesiae, honore et libertate, fide, doctrina et lege deffendere, tenere et servare, corpus et possessiones exponemus... Item intrantes debent a suo curato petere licentiam et ab ipso crucem recipere [3]. » Beloven de Kerk met lijf en goed te zullen verdedigen, en tot de secte der Geeselaars slechts met de toelating van zijnen pastoor mogen toetreden, kan men rechtgelooviger handelen? Ook, nadat hij al de artikels van het reglement der Geeselaars medegedeeld heeft, verklaart Le Muisit, dat al die voorschriften, bij het eerste zicht (*prima facie*), deugdzaam en godvruchtig zouden schijnen, indien zij ernstig gemeend waren en goed onderhouden werden en

---

hem naer / van miraculen volghden daer. — Froissart : Et se fasoient li auqun entre deus espaules sanier moult vilainnement, et auqunes sotes femmes avoient drapelés apparilliés et requelloient ce sanc et disoient que c'estoit sanc de miracle.

1 Ista regula Flagellatorum, quam Flagellatores de Brugis miserunt capitulo Tornacensi, sede vacante. (Handschrift der Nationale Bibliotheek te Parijs, *Ancien fonds Colbert*, nr 8298[3], aangehaald door Kervyn, *Histoire de Flandre*, deel III, blz. 354; *Corpus* II, blz. 111.)

2 Le Muisit : Notum sit omnibus, quod ego intellexi a quibusdam superioribus electis a poenitentiam facientibus, quod intrantes et cum aliis se jungentes promittebant illa quae sequuntur se facere et tenere pro posse suo toto cursu vitae suae. Alias non recipiebantur. Sed intrantibus et promittentibus legebantur.

3 Le Muisit, blz. 355. Schier gelijkluidend in het Brugsch reglement.

— dit is de knoop der zaak — indien onze moeder de heilige Kerk dit alles toegestaan en goedgekeurd had [1].

Hoe onderdanig en rechtgeloovig ook, de Geeselaars hadden het gezag der Kerk miskend door eene godsdienstige vrije broederschap te stichten en aan de Geeselbroeders godsdienstige verplichtingen voor het leven (*toto cursu vitae suae*) op te leggen. In het reglement door Le Muisit opgeteekend lezen wij onder anderen : « Item, non jurare juramenta tangens Domini passionem, nec dicere verba blasphemiae toto cursu vitae suae, in quantum potes [2]. Item, omni die Passionis Dominicae jejunare in escis quadragesimalibus, in quantum poteris et tu vives; et in die Veneris in Parasceve, ut disciplinabis temetipsum ter solum tam de die quam de nocte, et per tantum spatium quod possis dicere quinquies *Pater noster* et quinquies *Ave Maria*. Item volumus, quod unusquisque sit obligatus ad ponendum habitum suum poenitentialem et scorpiones supra lectum suum, ad retinendum memoriam passionis Domini nostri Jesu Christi. Item, quod omnes se custodiant de esu carnium in die Mercurii. »

Het zelfstandig optreden der Geeselaars zonder zich aan het gezag der geestelijke overheid te onderwerpen en de talrijke afwijkingen van de kerkleer, die hun werden ten laste gelegd, waren een dringend gevaar voor het behoud van het geloof in West-Europa geworden. Daarvoor kon de Kerk de oogen niet sluiten. De Parijsche monnik, die het vervolg op de kronijk van Guillaume de Nangis schreef, bericht ons, dat de godgeleerden der Hoogeschool van Parijs, vermoedelijk reeds in het begin van October, het initiatief tot de onderdrukking der Secte namen, omdat zij tegen God en de instellingen der Kerk alsmede tegen de zaligheid der zielen was gericht [3]. Eene gelijktijdige aanteekening uit een oud register der Parijsche Hoogeschool leert ons, dat de beslissing der godgeleerden later op 3 November 1349 door den

---

[1] Si sancta mater ecclesia in hoc consensum et auctoritatem adhiberet.

[2] Dit naïef *in quantum potes* bewijst hoe ingeworteld het vloeken en de godslastering alsdan in de Nederlanden moesten zijn.

[3] Quod nova secta erat contra Deum inchoata et contra formam sanctae matris ecclesiae et contra salutem animarum omnium ipsorum. (D'Achery, *Spicilegium*, deel III, blz. 111 ; *Corpus* II, blz. 125.)

rector en de gansche Universiteit werd bekrachtigd [1]. Zij spoorden den Franschen koning tot geweldige maatregels aan en zonden boden aan den paus te Avignon, om hem eerbiedig te verzoeken zijne oppermacht niet ongebruikt te laten, hetgeen het gewenschte doel niet miste [2]. Volgens Le Muisit, die het van eenen geloofwaardigen ooggetuige gehoord had, zouden te Avignon in dien tijd twee duizend Geeselaars uit Duitschland aangekomen zijn om door den paus hunne handelingen te laten goedkeuren. Maar 's avonds werd hun onder bedreigingen bevel gegeven te vertrekken; en 's anderendaags gehoorzaamden zij haastig om niet meer terug te keeren [3].

Wat er ook van zij, het was een Nederlander, die te Avignon de hoofdrol speelde bij den paus ter gelegenheid van de veroordeeling der Geeselaarssecte. Aan 't hoofd der afvaardiging van de Parijsche Hoogeschool bevond zich de godgeleerde Jan du Fay (Fayta), geboortig van Saint-Amand in Vlaanderen, die in tegenwoordigheid van Clemens VI de Geeselaars met woord en schrift zoo krachtdadig aanviel, dat de paus door hem overtuigd werd en handelend optrad. Jan du Fay had overigens zijn vertrouwen gewonnen en werd door hem met apostolische zendingen gelast naar 't Luikerland en elders. Vervolgens werd hij abt der machtige Sint-Baafsabdij te Gent [4].

---

1 Bulaeus, *Historia Universitatis Parisiensis*, deel IV, blz. 314; *Corpus* II, blz. 113, 114. — Bulaeus voegt er bij : « Nullibi autem in commentariis et antiquis codicibus definitionem illam seu decretum reperiri potui contra Flagellatores. » De vervolger op Guillaume de Nangis schijnt integendeel dien tekst onder de oogen te hebben gehad en er de ontleding van te geven.

2 Dominus papa Clemens VI, de hoc fatuo novo ritu per magistros Parisienses, qui ad eum nuntios reverenter miserant, plenarie informatus, cum esset contra jura damnabiliter adinventa, eos Flagellatores sub auctoritate prohibuit et prohiberi fecit. (*Ibid.*)

3 Le Muisit, blz. 353 : Audivi etiam a persona authentica, quod ipse viderat Avinione duo milia talium poenitentium, qui erant de Alamannia; et volebant factum suum et aliorum per papam et curiam approbari. Fuitque eis in vespere nuntiatum, quod recederent, alioquin damnum incurrerent et haberent. Et sic in die crastina et post nullus eorum comparuit.

4 Contra sectam Flagellatorum missus ante suam promotionem (*als abt van Sint-Baafs*) ab universitate Parisiensi ad dictum Clementem, sermones et actus publicos in eius praesentia solemniter praedicavit et exercuit, quorum virtute idem pontifex dictam sectam annihilavit; pluresque alias legationes tam in

Aldus gaf paus Clemens VI zonder dralen gehoor aan de bezwaren der Parijsche Hoogeschool, en den 20 October 1349 richtte hij tot al de aartsbisschoppen en hunne suffraganen eene plechtige bul [1], waarbij hij de Secte der Geeselaars veroordeelde en de kerkprelaten met hare onderdrukking gelastte. De paus zegt gehoord te hebben, dat in het Duitsche rijk en in de omliggende landen [2] veel duivelsche Geeselaars zijn opgetreden, die allerlei leugens en dolingen verkondigen tot groote schade van de zaligheid der onnoozele gemeente. Ofschoon er sedert lang geen patriarch meer te Jerusalem aanwezig is, beweren zij, dat onze Zaligmaker aldaar aan dezen patriarch is verschenen en hem zijne voorschriften heeft medegedeeld. Daarop hebben de Geeselaars zich in omzwervende benden ingericht. Zij veroordeelen het leven der andere christenen, stellen er hunne levenswijze boven, verachten de Kerk, dragen zonder toelating hunner kerkelijke overheid een zwart kleed met het kruisteeken vóór en achter er op aangebracht en vormen tegen de wetten der Kerk vergaderingen en broederschappen. Zichzelven schrijven zij verdachte en onredelijke reglementen voor [3]. Zekere monniken, waaronder vooral uit de bedelorden, die het goede voorbeeld zouden moeten geven, sluiten zich bij die verdwaalden aan en leiden ze met henzelven ten afgrond. Dit alles is een smaad voor de goddelijke majesteit en een groot gevaar voor de samenleving. Daarenboven ziet men velen dezer Geeselaars alom de Joden, die de christelijke liefde in bescherming nemen moet, op wreede wijze vervolgen, het bloed der christenen vergieten, de goederen der Kerk en der leeken

---

civitate et diocesi Leodiensi quam alibi auctoritate apostolica concessas ad debitum deduxit effectum. (Sanderus, *Gandavum; Corpus* II, blz. 303.) Kervyn de Lettenhove (*Histoire de Flandre*, deel III, blz. 359) leidt daar met zijne bekende lichtzinnigheid uit af, dat Jan du Fay als pauselijk legaat tegen de Geeselaars naar de Nederlanden werd gezonden: « L'abbé de Saint-Bavon, Jean du Fay, fut chargé comme légat du pape de détruire la secte des Flagellants. »

[1] Trithemius, *Annales Hirsaugienses*, deel II, blz. 209-211; *Corpus* I, blz. 199-201.

[2] In partibus regni Germaniae et ei convicinis.

[3] Ordinationes etiam et statuta, quibus utuntur, imo verius abutuntur, propria temeritate fecerunt, erroris suspicione non vacua et judicio rationis carentia.

rooven en meer andere ongeoorloofde daden plegen. Daarom beveelt de paus aan al de kerkprelaten, dat zij, ieder in zijn bisdom, de Secte der Geeselaars onderdrukken zullen en aan al de klerken en leeken verbieden er deel van te maken of hare reglementen na te leven, op straf van de kerkelijke censuur en zelfs van stoffelijke kastijdingen voor degenen, waarover de kerkprelaten de wereldlijke jurisdictie bezitten [1]. Wat de geestelijken betreft, die met hunne predikingen en leiding de onnoozele menigte op een dwaalspoor hebben gebracht, zij zullen in hechtenis worden genomen, welk ook hun rang moge wezen, en zij zullen in de gevangenis worden bewaard, tot zoolang de paus over hun lot zal beschikt hebben. Daartoe zal, zoo noodig, de hulp van den wereldlijken arm worden ingeroepen [2]. De oprechte boetvaardigheid, zooals de Kerk haar voorschrijft en aanmoedigt buiten alle verdachte vormen, wordt daarom niet verboden. De aartsbisschoppen [3] zullen aan ieder hunner suffraganen een authentiek en bezegeld afschrift dezer bul zenden, aangezien de paus hun moeilijk het stuk zelf kan doen toekomen.

Ondanks deze moeilijkheid schijnt Clemens VI toch eene uitzondering voor de Nederlandsche bisschoppen gemaakt te hebben, wier geestelijk gebied door de Geeselaars bijzonder werd geteisterd. Toch weten wij door den monnik van Baudeloo, dat de bisschop van Kamerijk rechtstreeks van den paus deze bul ontving onder dagteekening van den 25 October 1349 [4], d. i. vijf dagen later dan de uitvaardiging der algemeene bul. Met zeer lichte ver-

---

1 Contrarium facientes per censuram ecclesiasticam coërcendo necnon eos, in quos temporalem jurisdictionem habetis, per poenas temporales, de quibus expedire videretis, appellatione postposita, compellatis.

2 Omnes et singulos, cujuscumque sint ordinis, religionis, praeeminentiae vel status, quos in praemissis vobis constiterit deliquisse, capi faciatis, non obstante quocunque privilegio vel indulto, quod eis in nullo suffragari volumus, tam diu captivos retineatis, donec aliud a nobis acceperitis in mandatis, invocata ad hoc, si opus fuerit, auxilio brachii saecularis.

3 Onder den datum van 20 October 1349 werd deze bul door den paus gericht tot den aartsbisschop van Keulen en zijne suffraganen (van Luik, Utrecht, enz.). Zie Brom, *Bullarium Trajectense,* deel II, blz. 20.

4 De volledige tekst in het *Breve chronicon Flandriae clerici anonymi*, bij De Smet, *Corpus chonicorum Flandriae,* deel III, blz. 23-26; *Corpus* I, blz. 199-201.

schillen van redactie zijn de twee stukken eensluidend; maar aan het einde missen wij belangrijke gedeelten. Niet alleen is hier de laatste paragraaf uitgevallen over het zenden van een afschrift aan de suffraganen, hetgeen onvermijdelijk was; maar ook ontbreekt de scherpe paragraaf over het straffen der geestelijken, die met de Geeselaars gezondigd hebben, evenals de paragraaf over het toelaten der boetewerken buiten alle kettersche vormen. Zijn die twee laatste gedeelten wellicht door de nalatigheid van eenen afschrijver eenvoudig weggevallen? In de Nederlanden toch werden de medeplichtige geestelijken niet ongestraft gelaten. Froissart zegt uitdrukkelijk in zijne derde redactie : « Et furent tout bénéficyet et tout clerch, qui esté y avoient, escumenyet, et en convint les pluiseurs aler en court de Romme pour yaus purgier et faire absorre [1]. » En in zijne vierde redactie zegt hij nog omstandiger : « Et furent esquemunyet de lor fait, et par especial le clergit, qui avoecques euls estoit et sa compagnie, et en furent pluisseur curet, chanonne et capelain, qui lor oppinion tenoient, privet de lor bénéfisce; et qui absolution voloit avoir, il le convenoit aler quérir en Avignon. »

De tijdgenooten zijn het eens om aan te teekenen, dat de Geeselaarsbeweging zich niet over het koninkrijk Frankrijk (buiten het graafschap Vlaanderen) kon uitstrekken, dank aan de doortastende maatregels door koning Philips VI genomen. Hooger reeds zagen wij, dat hij alzoo handelde op aandringen van de godgeleerde faculteit der Parijsche Hoogeschool [2]. De koning had in het gebied van iederen baljuw laten afkondigen, dat men de Geeselaars niet toelaten mocht [3], maar gevangen moest nemen. Het was overigens geene lichte zaak hen uit Frankrijk te weren, daar zij in Henegouwen, in Brabant en in Vlaanderen (dit laatste land stond onder de Fransche kroon) zoo talrijk waren. Een tijdgenoot geeft er de volgende bijzonderheden over : « Et vin-

---

1 *Chroniques*, deel V, blz. 275; *Corpus* II, blz. 131.

2 Vervolger op Guillaume de Nangis : Parisiis autem non venerunt neque ad partes Gallicanas, prohibiti per dominum regem Franciae, qui noluit et hoc fecit de consilio magistrorum in theologia universitatis Parisiensis.

3 Le Muisit : Et etiam rex Franciae fecit publice proclamare ubique in suis balliviis, quod nullus talium reciperetur.

drent cette gent en France premièrement de langue thioise, comme de Flandres, de Brabant et de Hennault. Et ne passoient point Lisle, Douay, Bétune, Saint-Omer, Tournay, Arras et ces marches d'environ les frontières de Picardie, Mais assez tost après s'en esmut plusieurs et par plusieurs tourbes de Lisle, de Tournay et des marches d'environ et vindrent en France jusques à Troyes en Champaigne, jusques à Reims et jusques ès marches d'environ. Mais ils ne passèrent plus avant, car le roy de France Philippe si manda par ses lettres que l'en les prenist par tout son royaume, où l'en les trouverroit faisans leurs cérémonies [1]. » De Doorniksche Geeselaars, die ten getalle van 565 uit hunne stad eerst naar Rijsel trokken, waren voornemens in Frankrijk tot aan Soissons te gaan [2]; maar zij schijnen daarvan te zijn belet geworden. De Tongersche deken Radulphus de Rivo beweert zelfs, dat de Fransche koning bevolen had die « martelaars des duivels », zooals de Geeselaars in Frankrijk werden geheeten, ter dood te brengen [3].

Binnen de palen der Nederlandsche gewesten bezat alsdan de Fransche koning overigens eene stad met hare omstreken, namelijk Doornik en het Doorniksche, waar de Geeselaars zeer welig tierden, zelfs na de pauselijke veroordeeling van 20 October 1349. Geen wonder dat de koning aldaar tegen hen krachtdadig optrad. Op het stadsarchief van Doornik berust nog heden een afschrift van zijn edict van 15 Februari 1350, uit Parijs gericht tot den magistraat en hem de onderdrukking der secte uitdrukkelijk voorschrijvende [4]. Op het voetspoor van den paus beschouwt koning Philips VI van Valois de Geeselaars eenvoudig als ketters. « Nous avons entendu — zegt hij — que une secte de gens, souz coleur de dévotion et de pénitence controuvée, qui s'appellent

---

1 Handschrift der Nationale Bibliotheek van Parijs, *Ancien fonds Colbert*, nr 82983; *Corpus* II, blz. 118, 119.

2 Le Muisit: Verum est, quod fama fuit, quando exierunt, quod ipsi irent usque ad Suessionem civitatem; sed quare non iverunt et per quae loca aut villas transierunt et ea quae sibi acciderunt, non interest mea scire aut scribere : ipsi Deo et mundo reddant pro se ipsis rationem.

3 Radulphus de Rivo : Philippus Gallorum rex hujusmodi diaboli martyres (sic enim eos Galli vocant) passim per regnum suum ad necem tradi imperavit.

4 *Corpus* II, blz. 116, 117.

batteurs et penans, est eslevée et multipliée en la dicte ville et se multiplie de jour en jour contre l'estact et l'observance de la foy crestienne et du sauvement du peuple crestien; que par leurs faintes simulationz et déceptions plusieurs simples gens, ignorans la sainte escripture et la vraie voie de leur sauvement, sunt déceus en sivent la dicte secte, en grand escande (*schandaal*) du peuple crestien et grand péril de leur sauvement. Et pour ce nostre saint père le pape et tout le saint Collège de l'église de Romme, en dampnant et reprouvant la dicte secte comme controuvée en détriment de la foy crestienne, contre les commandemenz de nostre sauveur Jhesu Christ et en grand péril des ames du dit peuple, ont mandé que l'on face les dis bateurs et penans cesser du tout de la dite secte; mes pour ce n'est il mie, qu'il ne s'accroiscent et multiplient cestain jour, dont grand escande et péril pouroit venir à toute la foy crestienne, se remède n'y est mis. » Men ziet het, de koning stelt uitdrukkelijk vast, dat de bul van 20 October 1349 te Doornik volstrekt niets had uitgewerkt [1]. Om dit gevaar te keer te gaan, beveelt de koning aan den Doornikschen magistraat, dat hij met de vicarissen-generaal, den deken en het kapittel zou vergaderen om maatregels te nemen tot uitroeiing der veroordeelde secte. Aan de plaatselijke overheden laat de koning de bepaling der straffen tegen hare aanhangers over : « Que doresenavant aucun ne la présume à entrer ne à suivre, en constraignant à cesser et à la delaissier ceulx qui la suivent, par impositions de peines temporelles, par bans, deffenses et autres voies et remèdes telz et si avant comme vous verrés estre expédient et que mestier sera pour cesser du tout la dicte secte, en aidant sur ce à Sainte Église par le bras séculier et par main armée, se mestier est, par tel manière que doresenavant tel erreur ne se multiplie en nostre royaume [2]. »

---

1 Le Muisit weet ook van dit edict te spreken : Fuit etiam ex parte regis proclamatum, quod omnes cessarent, quia rex eos sectam vocabat in sua littera, et hoc sub poena perditionis corporum et bonorum. — Dit laatste is onnauwkeurig.

2 Die bul was naar alle waarschijnlijkheid zelfs te Doornik nog niet afgekondigd; zij werd het maar na de afkondiging van het koninklijk edict van 15 Februari 1350 en dan nog verwekte dit *in populo murmur magnum*. (Le Muisit.)

Doch vóór dit koninklijk bevel was de Doorniksche magistraat reeds tegen de Geeselaars opgekomen, nadat hij eerst veel bedeesder had gehandeld. Le Muisit heeft ons verteld, hoe de stadsregeering tusschen gekomen was in het aanstellen van de vier hoofdmannen der uittrekkende Geeselaars, hoe zij met de geestelijkheid maatregels beraamd had om het verbitterde volk tot bedaren te brengen en hoe zij ten slotte, in de eerste week van den vasten (14-21 Februari 1350), zich krachtig genoeg gevoelde om de Geeselaarssecte te Doornik te verbieden op straf van levenslange ballingschap [1]. Inderdaad, omstreeks den 8 September, had de magistraat zich in den wil der Doorniksche Geeselaars moeten schikken en medewerken aan hunnen uittocht (*de licentia eciam gubernatorum*); zelfs de geestelijkheid, goedschiks of anders, was gedwongen geweest enkele priesters en monniken aan te duiden om hen officieel te vergezellen, terwijl er nog een kanunnik als vrijwilliger meeging. Doch anderhalve maand later was de toestand grondig veranderd en begon de magistraat de reeks zijner verordeningen tegen de Geeselaars uit te vaardigen [2]: Den 27 October wordt hun van regeeringswege verboden hunne dooden elders dan op de gewone kerkhoven en met andere dan met de gebruikelijke plechtigheden te begraven. Den 8 December wordt dit verbod herhaald en verscherpt. Gesterkt door 's konings optreden nam weldra de magistraat echt radicale voorzorgen. Den 19 Februari 1350 wordt het geeselen zelf uitdrukkelijk verboden alsmede elke vergadering met kruis, vaan of gezang. Aan allen wordt ook verboden den Geeselaars lokalen of gronden af te staan om er bijeen te komen, dit alles op zware straffen (geldboeten, gevangenschap, levenslange verbanning). Op 8 Maart en 26 Mei herhaalt de magistraat dit afschaffingsbevel en op verbeurte van hun ambt wordt aan de stadsdienaars bevolen de wederspannigen aan te houden en in de gevangenissen te brengen om gestraft te worden. De Geeselaarssecte lag daarmede te

---

[1] Le Muisit: Anno eodem, in prima hebdomada quadragesimae, fuit proclamatum publice in foro ex parte gubernatorum civitatis, quod omnes cessarent a dicta publica poenitentia voluntarie assumpta; alioquin omnes de caetero facientes ad omnes dies bannirentur.

[2] *Corpus* II, blz. 112, 113 en 141.

Doornik onder en stond er niet meer op; doch geheel uitgeroeid was ze nochtans niet, daar de magistraat, nog een jaar later, op 28 Maart 1351, zijne verordeningen herhalen moest.

Op veel andere plaatsen zal de stadsregeering nagenoeg hebben gehandeld als die van Doornik, eerst lijdelijk toeziend en zelfs gedwongen medewerkend, later beslist verbiedend en onderdrukkend. Eenige vermeldingen in stadsrekeningen en stedelijke archieven laten het ons vooronderstellen [1].

Te Deventer in Overijssel liet de magistraat de klokken feestelijk luiden, toen de Geeselaars dier stad na volbrachten boetetocht terugkeerden [2]. Te Leuven [3] schonk de magistraat aan de eerste Geeselaars, die de stad bezochten, eene almoes en voor hen werd stroo op de markt gespreid, terwijl een klerk werd gelast over hen officieele brieven op te stellen. En toen de eerste Leuvensche Geeselaars uittrokken, werd hun van stadswege een bode naar Brugge nagezonden. Vijfmaal werd er bij geeselprocessiën aan de geestelijkheid en aan de begijnen op stadskosten wijn geschonken. Aan de Geeselaars van Tienen en Lier, die Leuven bezochten, werd ook van stadswege wijn aangeboden, omdat de Leuvensche Geeselaars in die twee steden door den magistraat ook beschonken waren geworden. Een andere zoete drank, *meede*, werd den schutters op het Raadhuis ingeschonken tijdens het bezoek der Mechelsche Geeselaars. Begon de regeering reeds argwaan te koesteren, daar zij de schutters te wapen riep bij gelegenheid van een Geeselaarsbezoek? Te Mechelen [4] ging het evenzoo. Wijn, bier, brood en stroo werden hun van stadswege gegeven. Aan de Keulsche Geeselaars werd door den magistraat een maaltijd aangeboden. Aan hare eigene Geeselaars zond de

---

[1] Om dit punt op te helderen, richtte ik mij tot al de archivarissen van Noord- en Zuid-Nederlandsche steden, die rekeningen uit de 14de eeuw bezitten. Met de meeste bereidwilligheid werden schier overal opzoekingen gedaan, die meestal zonder uitslag zijn gebleven, maar waarvoor ik hier mijnen besten dank betuig.

[2] Op 4 November 1349 : Item Petro Vigili de compulsatione campanarum in adventu civium Daventriensium cruciferorum de sua peregrinatione per scabinos v. s. viij d. (*De Cameraars-rekeningen van Deventer*, uitg. door J. J. van Doorninck, deel II, stuk 1, blz. 89.)

[3] *Corpus* II, blz. 114.

stadsregeering brieven en levensmiddelen, terwijl deze zich te Keulen, te Rumpst, en te Sluis bevonden, en bij hunnen uittocht schonk zij hun vanen en waskaarsen. Doch later schijnt men vermoedens tegen de secte te hebben opgevat, daar de magistraat op 17 Maart 1350 naar Kamerijk, de stad waar haar bisschop zetelde, twee godgeleerden zond, waaronder den kapelaan van den Brabantschen hertog, om er over de Geeselaars ernstig te raadplegen. Te Gent [1] eindelijk volgden de gebeurtenissen denzelfden loop.

Bij het uittrekken der Gentsche Geeselaars in Augustus 1349 (vermoedelijk naar Doornik, waar Le Muisit omstreeks dien tijd van eene bende van 450 Gentenaars spreekt), kregen zij vanen en kruisen op stadskosten vervaardigd mee, benevens eene groote provisie waskaarsen, en zij waren aangevoerd door twee aanzienlijke hoofdmannen, schepenen van het voorgaande jaar. Wellicht waren deze, als te Doornik, door de regeering zelve aangesteld over de Geeselaars. De stadsrekening betitelt ze immers *onse goede* [2]. En toen zij terugkeerden en in de stad hunnen intocht deden, dronken de schepenen wijn op stadskosten en werd de huur van de wagens der Gentsche Geeselaars gedurende drie en dertig dagen uit de stadskas betaald. Maar op het einde des jaars zijn de inzichten van den Gentschen magistraat gansch anders geworden [3]. Eerst worden de nachtelijke geeseltochten verboden. De schepenen wilden waarschijnlijk aan iederen Geeselaar de verantwoordelijkheid zijner daden laten en beletten dat zij in de duisternis der nacht er aan zouden ontsnappen, toen zij in het najaar van 1349 (men zegt niet op welken datum) lieten afkondigen : « Dat alle deghene, die penitentie doen willen, dat sijse doen met ontdecten ende bloten ansichten, so dat men ze openbaerlike zien mach, ende neghene penitentie en doen naer de eerste clocke », d. i. na het luiden der eerste avondklok. De straf was eene boet van drie pond.

Eene andere verordening der Gentsche schepenen, ook van

---

[1] *Corpus* II, blz. 115-118.
[2] Of is dit eenvoudig voor het gebruikelijke : *onze goede lieden?*
[3] Nap. de Pauw, *De voorgeboden der stad Gent in de 14de eeuw*, blz. 40, 45 en 50; *Corpus* II, blz. 117 en 118.

einde 1349, schijnt ons gericht tegen de Geeselaars, die weigerden de wapens op te nemen om hunnen krijgsdienst in de stad te verrichten, zich waarschijnlijk steunende op het voorschrift van hun reglement, dat Le Muisit aldus heeft opgeteekend : « Item, tu non portabis armaturas nec ibis in bellis pro quocumque, excepto tuo vero Domino. » Uit dien hoofde hadden zich vermoedelijk eenige Gentsche Geeselaars aan de plichten der gewapende nachtelijke wachten willen onttrekken, daar de magistraat, te gelijk met het eerste bevel, liet weten : « Vort dat al deghene, die men ordinert ende neemt omme te waken ende aweit [1] te doene, dat zij waken ende aweit doen tot den dagen, sijn sij cruusbroeders of hebben zijt gheweist of wat liede het zijn. » De overtreders moesten eene boet van twintig schellingen parisis betalen.

Nadat de veroordeeling der Geeselaars door den paus in Vlaanderen was bekend geworden, traden de Gentsche schepenen, éene maand eerder dan de Doorniksche magistraat, met een krachtig verbod op, dat den 6 Januari 1350 werd afgekondigd : « Vort dat niemen van den ghenen, die cruusbroeders of gheselers geweist hebben of meenen te wesene, dat sij vortan hem nimmer en gheselen, ende dies van al talomberen ende onderdanich zijn den verbode van der heleghér kercken. Wie vortan der jeghen dade, ware in L lb. Vort dat niemen, edel no onedel, buten lande van Vlaendren en vare no en trecke no te lande no te watre. Diet dade, men zoud nemen an sijn lijf ende an sijn goed. » De zeer hooge boet van 50 pond toont aan, dat de Gentsche magistraat zich machtig genoeg voelde om met de Geeselaarssecte kort spel te spelen; en de nog veel scherpere straf (verbeurte van lijf en goed) uitgesproken tegen de Geeselaarstochten buiten Vlaanderen, te lande of te water [2], zijn er een nieuw bewijs voor.

Die twee, overigens zeer ongelijke straffen, werden eenige maanden later, in Mei, ineen versmolten tot vijftig jaar ballingschap uit het graafschap Vlaanderen, hetgeen nagenoeg gelijkstond met de verordening der Doorniksche stadsregeering, die de levenslange ballingschap tegen de Geeselaars had uitgesproken.

---

[1] *Aweit* is het fransche *guet* (wacht).
[2] Hier dacht men wellicht aan de bekende bedevaarten naar Londen (?).

Den 6 Mei 1350 vaardigden inderdaad de Gentsche schepenen hun laatste ons bekend voorgebod in dezer voege uit: « Vort dat niemen van den ghenen, die gheeseleers of cruusbroeders ghe-weest hebben, no niemen anders, die niet gheweist heeft, vortan penitentie en doen met gheeselne binnen Ghend no der buten. Wiet dade, men zoudene bannen L jaer ute Vlaendren. »

Dat te Gent nog in 't midden van 1350 en, zooals wij hierboven zagen, nog in Maart 1351 te Doornik, zulke maatregels genomen moesten worden tegen het voortleven der door paus en koning verbodene secte, bewijst hoe krachtig de Geeselaarsbeweging was geweest. Boendale getuigt ook, waarschijnlijk meer bepaald voor Brabant, dat de secte er voortleefde tot in 't midden van hetzelfde jaar 1350: « Ende dit bleef | toter helft, dat men daer nare | screef dertien hondert ende L jare, | int jaer van gracien bekent | onder den sesden paus Clement[1]. »

In den loop der eerstvolgende jaren vinden wij echter nog enkele sporen van het voortbestaan der Geeselaars in onze gewes-ten, zelfs in die streken waarvan wij tot hiertoe schier niet spre-ken konden, omdat wij er geene gelijktijdige berichten over bezaten. Inderdaad, van de Geeselaars in het bisdom Utrecht hebben wij hierboven niets anders[2] kunnen vermelden, dan dat 400 Dordrechtenaars in Augustus 1349 de stad Doornik bezocht hebben, dat 120 Zeeuwen en Hollanders in September 1349 naar Londen over zee in bedevaart zijn gegaan en dat de klokken te Deventer geluid werden bij den terugkeer der Geeselaars aldaar.

---

1 *Brabantsche Yeesten*, deel I, blz. 593.

2 Nochtans vestigde Moll (*Kerkgeschiedenis*, deel II, 3de stuk, blz. 78) reeds de aandacht op eene verwarde plaats van den zestiendeeuwschen kronijk-schrijver Arent toe Boecop, die op het jaar 1312 eene aanteekening plaatst, welke naar alle waarschijnlijkheid op het jaar 1349 moet gebracht worden. Alsdan zouden te Vollenhove in Overijssel ook Geeselaars verschenen zijn: « Doe sinnen daer in 't lant een versamelinghe van vollick ghecoemen, dye men nyet en woste waer sye henne quamen; ende droeghen crussen voer en acter, ende sloghen hem seliven op sommighe tyden und songhen: Doet Godes wordt, loet u sonden. » Die Geeselaars zouden zich te Giethoorn bij Vollen-hove gevestigd hebben en van den Utrechtschen bisschop groote voorrechten verkregen hebben. (*Kronijk van Arent toe Boecop*, uitgegeven in het *Codex diplomaticus Neerlandicus* van het Historisch Genootschap van Utrecht, 2de serie, deel V, blz. 235; *Corpus* II, blz. 135.)

Nu vernemen wij, uit een besluit der synodale statuten van den Utrechtschen bisschop Jan van Arkel, uitgevaardigd den 13 Mei 1355, dat deze kerkprelaat het nog noodig achtte om, nagenoeg vijf jaren en half na de pauselijke veroordeeling der secte, aan de geestelijkheid van zijn bisdom, op straf van den kerkelijken ban, te verbieden eenige dooden in de gewijde aarde te laten begraven, die in hunne kist zouden liggen met eenen hoed, eene roede of eenig ander kleedingstuk der Geeselaars [1]. Wel een bewijs, dat de secte in het zoo uitgestrekt bisdom Utrecht, dat schier geheel Noord-Nederland omvatte, krachtig gebloeid had en onder de bevolking nog steeds in eere werd gehouden.

Nog slechter was de toestand in het naburig aartsbisdom Keulen, dat zich overigens in de Nederlanden zelve over het land tusschen Maas en Waal en over een gedeelte van 't hertogdom Limburg en aanpalende heerlijkheden uitstrekte. Dit blijkt uit een scherp bevel van aartsbisschop Willem van Gennep, den 15 April 1353 uitgevaardigd en gericht tot de dekens en pastoors van zijn geestelijk gebied [2]. Het stuk draagt den veelbeduidenden titel van : *Processus et mandata contra clericos et religiosos imitatores sectae Flagellatorum*. De aartsbisschop herinnert eerst, dat hij onlangs in eene plechtige synode aan alle geestelijken en monniken, die van de secte der Geeselaars deel hebben gemaakt [3], eene boete heeft opgelegd, waarvan zij zich binnen de maand, op straf van den kerkelijken ban, moesten kwijten. In kerken en kapittels werd deze beslissing van den aartsbisschop openbaar voorgelezen en afgekondigd; doch veel schuldigen hebben er zich niet om bekreund. Daarom beveelt de aartsbisschop aan al de dekens en pastoors, dat zij binnen de veertien dagen hunne onderhoorige geestelijkheid vergaderen zullen om hun het bevel op nieuw voor te lezen. De wederspannigen zullen in den ban geslagen worden en hunne namen met luider stemme in de kerken op alle zon- en feestdagen

---

[1] Van Heussen en van Rijn, *Batavia Sacra*, deel I, blz. 195; *Corpus* II, blz. 142 : Ne cadavera mortuorum cum pileo, baculo vel alio habitu Flagellatorum ecclesiasticae tradant sepulturae.

[2] Hartzheim, *Concilia Germaniae*, deel IV, blz. 471; *Corpus* I, blz. 202 en 203.

[3] Qui de secta Flagellatorum aut ipsorum imitatores aut sectatores exstiterunt.

uitgeroepen worden. De lijst dier namen zal tevens schriftelijk aan den aartsbisschop binnen de veertien dagen worden ingezonden. Dit alles op straf van uit hunne dekenij of pastorij geschorst te worden.

Of dit bevel van den Keulschen prelaat in onze Nederlandsche gewesten van groote toepassing was, weten wij niet; maar zeker is het, dat het stuk ook gericht was tot de dekens en de pastoors van Nijmegen, Limburg, Malmedy en andere Nederlandsche plaatsen in het aartsbisdom Keulen gelegen. Dit was ook het geval met een ander bevel van denzelfden aartsbisschop Willem van Gennep in 1357 uitgevaardigd [1], toen eenige dweepers eene poging in zijn geestelijk gebied aanwendden om de Geeselaarssecte op nieuw in te richten, bewerende dat zij daartoe de toelating van dien kerkvoogd verkregen hadden [2]. Al de schuldigen worden in den grooten kerkelijken ban geslagen, zoo zij zich niet binnen de zeven dagen onderwerpen, en de geestelijkheid wordt aangemaand om ze openbaar in de kerken met de plechtigste pleegvormen aan te klagen. Overal waar de secte hare oefeningen zou verricht hebben, moeten de goddelijke diensten gedurende drie dagen geschorst worden. Ook de wereldlijke macht wordt opgeroepen om die nieuwe Geeselaars te onderdrukken *manus appositione militaris*.

Deze onverwachte opflikkering van de secte, die men reeds uitgestorven waande, is wel een sprekend bewijs, dat de laatste vonken van den grooten brand der Geeselaars in onze gewesten slechts langzamerhand volkomen uitgedoofd konden geraken.

In de volksletterkunde van den tijd treffen wij daar eene zeer merkwaardige en buitengewoon stoute verklaring over.

Een Brabantsche tijdgenoot, de dichter van het zoo eigenaardig *Boec van der Wraken* [3], in wien men soms ten onrechte niemand minder heeft willen zien dan Jan van Boendale, den hoofdleider

---

1 Hartzheim, *Concilia Germaniae*, deel IV, blz. 485 en 486.

2 Ad nostrum tamen non absque perturbatione gravi pervenit auditum, quod nonnulli superstitiosi homines et nefandi in hujusmodi detestabilem et damnatum recidivantes errorem, his diebus hujusmodi sectae exercitium intra nostrae jurisdictionis terminos restaurare praesumptione diabolica praesumpserunt, falso confingentes se a nobis super hoc licentiam accepisse.

3 *Boec van der Wraken*, deel III, v. 2200-2220; *Corpus* II, blz. 129.

van Maerlant's didactische school in de 14de eeuw [1], trekt beslist partij voor de Geeselaars tegen de Kerk : « Al was dese penitencie fel, — zegt hij, — sijn ghevuechde den papen niet wel; | sij waren herde seer contrare, | want niet moghelijc en ware, | dat leke lieden souden | alsulke penitencie houden | met crucen ende vanen met, | die si selve hadden gheset, | sonder der Heiligher Kerken raet. | Dat dochtem wesen quaet; | ende hier omme (des sijt vroet), | so wort so groten evelen moet | van den volke ten papen waert. | Die papen werden soe vervaert, | dat si int leste stille zweghen | ende lieten hen haers willen pleghen, | die welke haet, sonder waen, | niet vergaen en sal so saen. | Hets waer, pause ende kardinale | ende busscope al soe wale | vielen daer jeghen utermaten. | Nochtan en wouden sijs niet laten, | sijn hebbense over ban gedaen, | daer si seer aen hebben mesdaen. »

Zeer juist geeft de dichter hier de hoofdreden op van den tegenstand der Kerk : de Geeselaarsbeweging was buiten haar ontstaan, en dat mocht zij op godsdienstig gebied niet dulden. Krachtiger dan eenig ander tijdgenoot spreekt hij ons van « den groten evelen moet van den volke ten papen waert », en dreigend gewaagt hij van dien « haet... (die) niet vergaen en sal so saen » (zoo spoedig). Ook de verslagenheid en den schrik der geestelijken bij den aanvang der beweging, toen « si int leste stille zweghen ende lieten hen haers willen pleghen », teekent hij ons met eene bondige welsprekendheid. En wanneer hij ten slotte de onderdrukking der Geeselaars bij middel van den pauselijken ban aanstipt, komt de wrok van het volk zich met bitterheid uitspreken in zijnen stouten slotregel : « Daer si seer aen hebben mesdaen ! » Doch het is niets anders dan eene laatste uiting van onmacht tegenover de veroordeeling van paus, kardinalen en bisschoppen. De zege was aan de Kerk gebleven over de Geeselaars, voor wie de geestelijkheid gedurende eenige maanden het hoofd had moeten bukken.

Eene halve eeuw later flikkerde op nieuw dezelfde secte in de Nederlanden op; doch, zoo wij over de woelingen der eerste

---

[1] Boendale beschouwde integendeel de Geeselaars als gevaarlijke ketters en juichte bij hunne onderdrukking. (Zie *Corpus* I, blz. 194 en 195, uittreksel uit zijne *Brabantsche Yeesten.*)

Geeselaars vele en uiterst schilderachtige berichten bezitten, voor de tweede beweging zijn zij zeer dungezaaid en onbelangrijk.

Eene enkele gelijktijdige kronijk, de *Chronicon Gemblacense* of *Cronica episcoporum Leodiensium*[1], later schier letterlijk afgeschreven door den Luikschen monnik Cornelius Zantfliet (†c. 1462), gewaagt er eenigszins breedvoerig van. Volgens deze aanteekening[2], kwamen ten jare 1400 de Geeselaars weer op. Eene bende vertoonde zich te Maastricht; en, wanneer de magistraat hen uit de stad wilde werpen, kwam er eene groote beroering onder het volk, dat integendeel die Geeselaars loofde en goedkeurde, zoodat de burgemeesters zelve te gelijk met de meeste tegenstanders der Geeselaars uit Maastricht gebannen werden. Later riep de Luiksche bisschop Jan van Beieren de schuldigen vóór zijne bekende rechtbank van den Ring van het Paleis en zij werden er tot geldboeten veroordeeld. Intusschen waren de Geeselaars te Wezet (Visé) op de Maas ten Noorden van Luik aangekomen, maar zij werden er door den heer van Perwez in de gevangenis geworpen. Te Tongeren sloot men de stadspoorten, om te beletten dat de Geeselaars de bevolking besmetten zouden. Aldus werd de secte ten tweeden male onderdrukt[3].

Een alleenstaande archiefstuk[4], dat tot hiertoe onbenuttigd was gebleven[5], bewijst overigens, dat die tweede geeselziekte zich niet tot het Luikerland heeft beperkt. Den 18 Augustus 1400 lieten de baljuw en de mannen van den Oudburg (het gedeelte der

---

1 Koninklijke Bibliotheek te Brussel, HS. nr 3802-7, fol. 247 en verso.

2 *Chronicon Cornelii Zantfliet*, bij Martène en Durand, *Veterum scriptorum amplissima collectio*, deel V, blz. 358; *Corpus* II, blz. 189 en 190.

3 Met een enkel woord vermeldde W. Moll (*Kerkgeschiedenis*, deel II, 3de stuk, blz. 82) de tweede Geeselaarsbeweging van 1400, zich beroepende op Fisens's *Historia ecclesiae Leodiensis*, II, 157 (1646). Zantfliet's bericht nam kanunnik J. Daris op in zijne *Histoire du diocèse et de la principauté de Liége pendant le XVe siècle*, blz. 39 (1887).

4 Bibliotheek der Hoogeschool te Gent, Handschrift nr 434: *Traités de paix, etc.*, fol. 68; *Corpus* II, blz. 189.

5 Dankbaar vermeld ik hier, dat op dit stuk der Gentsche Bibliotheek, welk mij, hoe vreemd ook, onbekend was gebleven, mijne aandacht werd gevestigd door den heer A. Van Werveke, leeraar aan de middelbare school te Gent e schrijver der verhandelingen *Le cours de l'Escaut et de la Lys-Durme au moyen âge* (1892) en *De tekst van Vaernewijk betreffende het graf en de grafzerk van Hubrecht van Eyck* (1896).

stad Gent, waar de graaf van Vlaanderen een rechtstreeksch gezag op bezat) een scherp voorgebod ten Gravenkasteele uitroepen, om de secte der Geeselaars met hare aanhangers in hun gebied te onderdrukken. Zij zeggen vernomen te hebben, dat sedert korten tijd zekere lieden, zonder de toelating der heilige Kerk, opgerezen zijn, die een genootschap gevormd hebben en vergaderingen houden, waarop zij zich geeselen onder het zingen van liederen « als cruusbroeders; dwelcke es contrarie Gode van Helmelrike, der heligher kercken, den kerstinen gheloeve ende elken goeden menschen in zinen persoen, daer vele beroerten ende onrusten of ghescepen waren te commene, up dat zij niet wederstaen en worden, alzoet behoert ». Daarom gebieden de baljuw en de mannen der kasselrij van den Oudburg, in 's graven naam, dat niemand van hunne onderhoorigen die Geeselaars mag herbergen, spijzen noch laven noch in hun gezelschap treden, op straf van tien jaar ballingschap.

Volgens eene aanteekening achter het stuk geschreven, vaardigden ook de schepenen der stad Gent een schier gelijkluidend voorgebod tegen de Geeselaars ten stadhuize uit : « In dezer selver manieren waest ghedaen up tscepenhuus te Ghend, *mutatis mutandis.* » Ook deze geeselziekte, die zich te zelfder tijd in Italië openbaarde [1], ging aldaar evenals in onze gewesten met eene verschrikkelijke pest gepaard, gelijk in 1349. In het *Memorieboek der stad Ghent* leest men op het jaer 1400 : « Item, in dit jaer was te Ghent groote sterfte ende al Nederlant duere. »

Ziedaar alles wat ons van de tweede Geeselaarsbeweging in de Nederlanden is bekend. Zij schijnt dan ook veel minder beduidend te zijn geweest dan de eerste.

---

1 In het Handschrift nr 434 der Gentsche Bibliotheek komt ook (fol. 66-67 verso) een Latijnsche brief van 10 Juli 1399 uit Genua voor, vermoedelijk door eenen Vlaming aan eenen landgenoot geschreven, waarin geestdriftig gesproken wordt over de stichtende en mirakuleuse handelingen der Geeselaars of Kruisbroeders in die stad en in geheel Noorder Italië. Wij lezen er onder anderen : « Die quoque dominica, omnes de congregacione discipline, qui vocantur in flamingo *cruus broeder*, se vadunt per civitatem verberando. » (Fol. 67.)

ZESDE HOOFDSTUK

DE SECTE DER DANSERS IN 1374.

Tusschen de beide Geeselaarsbewegingen hebben wij in de 14de eeuw nog de verschijning te vermelden van eene gelijkaardige, doch nog vreemdere en ziekelijkere secte, namelijk die der Dansers.

Drie gelijktijdige kronijkschrijvers, Pieter van Herenthals († 1390), monnik van Floreffe bij Namen, de onbekende schrijver der nog onuitgegevene *Cronica episcoporum Leodiensium*, gezegd *Chronicon Gemblacense*[1], en de Tongersche deken Radulphus de Rivo († 1403) vertellen ons tamelijk uitvoerig[2] hoe de Dansers in 1374 uit Duitschland naar het Luikerland oversloegen, er tegen de Kerk en de geestelijkheid eene dreigende houding aannamen, en er ten slotte onderdrukt werden.

Ten tijde van paus Gregorius XI zag men te Aken, op 2 Juli 1374[3], gedurende de kermis, eene wonderlijke secte van mannen

---

1 Deze kronijk berust in het HS. nr 3802-7 der Koninklijke Bibliotheek te Brussel (zie fol. 235 verso-236 verso). Ik dank hare mededeeling aan den heer Eug. Bacha, beambte bij die Bibliotheek (afdeeling der handschriften), en betuig er hem hier mijnen oprechten dank voor.

2 Petrus de Herenthals, *Vita Gregorii XI*, afgedrukt bij Muratori, *Rerum Italicarum scriptores*, deel III, pars altera, kol. 674 en 675; ook bij Baluze, *Vitae paparum Avenionensium*, deel I, blz. 483; *Corpus* I, blz. 231 en 232; *Radulphi de Rivo*, *decani Tongrensis*, *gesta ponctificum Leodiensium*, bij Chapeaville, deel III, blz. 19-22; *Corpus* I, blz. 233-235. — Beide zijn verkort samengesmolten in het *Magnum chronicon Belgicum*; *Corpus* II, blz. 145 en 146.

Mense Julio, ipsa dedicationis ecclesiae Aquensis, quae est altera divisionis apostolorum. (R. de Rivo.)

en vrouwen uit Hoog-Duitschland[1] aankomen. Met de Geeselaars hadden zij hunne herkomst reeds gemeen. Halfnaakt, schaamteloos en van den duivel bezeten, voerden zij, met bloemenkransen op hun hoofd, niet alleen op straten en pleinen, maar ook in huizen en kerken, hand aan hand, hunne wilde dansen uit. Onder het hoog opspringen zongen zij liederen, waarin, volgens de tijdgenooten, duivelsnamen vermeld werden, als *Friskes* en andere[2]. Maar, uit eene Keulsche kronijk blijkt, dat het woord *Frisch*, *Friskes*, niets anders was dan ons *Frisch op!* daar de Duitsche Dansers in hun lied aldus zongen : « Here sent Johan, so, so, *vrisch* und vro, here sent Johan[3]! » Uitgeput wierpen zij zich nu en dan ter aarde neder[4]. Na aldus gedanst te hebben, werden zij door verschrikkelijke buikpijnen aangegrepen en begonnen vervaarlijk te huilen. Zij schenen te zullen sterven, maar hunne vrienden stelden telkens een einde aan hun lijden door hunnen buik over den navel met linnen banden geweldig te verbinden[5]. De wijze lieden schreven deze duivelsche secte toe aan de diepe onwetendheid aangaande de geloofszaken en de goddelijke voor-

---

1 Ex superioribus Germaniae partibus. (R. de Rivo.) — De partibus Alamanniae. (P. van Herenthals.)

2 Nomina daemonum hactenus inaudita in carminibus suis usurpabant. (R. de Rivo.) — Quaedam nomina daemoniorum nominabant, videlicet *Friskes* et similia. (P. van Herenthals.)

3 *Die Cronica van der hilliger Stat van Coellen*, fol. 277 (Keulen, 1499). — Reeds in het gelijktijdige gedicht (*rigmata*), door Pieter van Herenthals aangehaald, leest men de verzen : « Se unus alteri sociat, leviter clamando : / *Frisch*, *friskes!* cum gaudio clamat uterque sexus. » (*Corpus* I, blz. 232.) — Ook het vijftiendeeuwsch *Chronicum Belgicum* van Johannes a Leydis zegt : « Saepius se ipsos animando dicentes *Frijsch*, *Frijsch*. » (*Corpus* II, blz. 144.)

4 Deorsum prosternitur. (P. van Herenthals.) — Post gestus et saltus diversimodos proni labebantur in terram. (Zantfliet.)

5 Et in fine hujus chorizationis in tantum circa pectoralia torquebantur, quod nisi mappulis lineis a suis amicis per medium ventris fortiter stringerentur, quasi furiosi clamabant se mori. (P. van Herenthals.) — Dudum fit ululatus, / Calcato ventre cernitur statim liberatus. (Ibid.) — Choreis finitis, eos daemones gravissimis pectoris doloribus cruciabant, ita ut nisi nexibus quibusdam umbilicatim fortiter stringerentur, magnis furiosisque ululatibus se mori proclamarent. (R. de Rivo.) — Nisi statim funibus et mappis circa ventrem fortissimi constricti fuissent, ex impetu tortionum suarum mox crepuissent. (Zantfliet.)

schriften, die alsdan algemeen was [1]; maar het volk schoof de schuld van alles op de priesters, die in ontucht leefden en die, beweerde men, een ongeldig doopsel aan de kinderen toedienden [2].

Gedurende de maanden September en October 1374 groeide die kettersche secte tot veel duizenden aan [3]. Elken dag (*quotidie*) kwamen nieuwe benden Dansers uit Duitschland te Aken aan en trokken van daar naar Maastricht [4], naar Tongeren, naar Herstal [5], naar Luik en naar de aanpalende gewesten [6], tot in Henegouwen en Frankrijk [7]. Overal sleepten zij de bevolking in hunne woede mede, zoodat velen, volkomen gezond van hoofd, plotseling door den duivel werden bezeten en de hand der Dansers aangrepen om met hen rond te springen [8]. Zwervend liepen zij het land rond, breed levende van de opbrengst hunner bedelarij en 's nachts onzedelijke kastijdingen plegende [9]. Zij beweerden Christus te aanschouwen met den hemel vóór hen wijd open staande [10]; zij zegden ook, dat zij onder 't dansen meenden door eenen plas bloed

---

1 Causam huiusmodi sectae diabolicae non aliam viri prudentes assignabant causam quam fidei et praeceptorum Dei, quae per id tempus regnabant, crassam ignorantiam (R. de Rivo.)

2 Vulgus autem dicebat, quod huiusmodi plaga populo contigisset eo quod populus male baptizatus erat maxime a presbyteris suas tenentibus concubinas. (P. van Herenthals.) — Non deerant tamen e vulgo, qui in sacerdotes concubinarios culpam rejicerent, quod per eos minus recte pueri baptizarentur. (R. de Rivo.)

3 Haec secta a mense Septembri in Octobrem (mirum, verum tamen dictu) in multorum millium multitudinem excrevit. (R. de Rivo).

4 Unde (Aquis) venerunt Trajectum receperuntque plures Trajectenses egritudinem illam. (*Cronica.*)

5 Postea venerunt Harstallium ad ecclesiam beate Marie Virginis, ubi alique fuerunt sanati et reliquerunt ibi tuellas suas, unde cingebantur, in signum curationis sue ad honorem Domine nostre. (*Cronica.*)

6 Leodij, Trajecti et Tongris et vicinis in partibus. (R. de Rivo.)

7 Usque Hanoniam seu Franciam. (P. van Herenthals.)

8 Plurimi sani mentisque compotes extemplo a daemonibus arripiebantur, alijs chorisantibus datis dextris se adiungentes. (R. de Rivo.)

9 Vagatur loca varia pompose vivendo, / Mendicat necessaria propriis parcendo... / Noctis sub umbraculo ista perpetravit, / Cum naturali baculo subtus se calcavit. (P. van Herenthals.)

10 Cernit Marîae filium et coelum apertum. (Ibid.)

te waden en daarom zoo hoog opsprongen [1]; zij konden niemand zien weenen, zij wilden geene roode kleederen noch puntige schoenen dulden, zoodat te Luik aan de schoenmakers tijdelijk moest verboden worden zulke puntige schoenen te maken [2]. Over de handelingen der Dansers in deze laatste stad is de kronijk van den Tongerschen deken vooral uitvoerig en schilderachtig; ook de *Cronica episcoporum Leodiensium* geeft belangrijke en stipte aanvullingen.

Te Luik waren de Dansers omstreeks half-September aangekomen [3]. Zij werden er weldra zoo talrijk, dat zij een dreigend gevaar werden voor het geloof en de geestelijkheid, daar zij de sacramenten verachtten, kettersche dolingen aanhingen, in de kerken de goddelijke diensten verstoorden, en met niets dan haat jegens de priesters bezield waren [4]. Op 't einde der maand October, omstreeks Allerheiligen, waren er te Herstal bij Luik eene groote menigte mannen en vrouwen der secte vergaderd, en daar smeedden zij eene samenzwering om Luik op den hoogdag [5] te verrassen, er de prelaten, kanunniken, parochiepastoors en verdere klerken uit te moorden en op de geestelijke goederen de hand te leggen [6]. Maar God verijdelde hun duivelsch plan; de welmeenende burgers brachten hen vóór de priesters, die er in gelukten den

---

1 Dicebant, quod videbatur eis, quod in hora hujus chorizationis erant in fluvio sanguinis et propterea sic in altum saltabant. (Ibid.)

2 Spernit videre rubea et personam flentem. (P. van Herenthals.) — De latere kronijkschrijver Cornelis Zantfliet († c. 1462) licht dit toe als volgt: « Hi praesertim exosos habebant eos, qui vestes rubeas deferebant et calceos rostratos, in tantum ut etiam prohibiti sint sutores huiusmodi calceos cum rostris amodo facere in civitate. » (*Chronicon*, bij Martène en Durand, *Amplissima collectio*, deel V, blz. 301; *Corpus* I, blz. 236.)

3 Tandem circa mensem Septembrem Leodium [secta] advenit. (R. de Rivo.) — Circa festum exaltationis sancte crucis (14 Sept.) venerunt ad Sanctum Leonardum prope Leodium, inde Leodium; et quotidie multiplicabantur, unde multi terrebantur. (*Cronica.*)

4 Ad fidei contraria erigit hec gens mentem... / Clerum habet odio, non curat sacramenta. (P. van Herenthals.) — Ubicumque siquidem illi subintrabant, ecclesias et suis inconditis clamoribus officium divinum perturbabant. (Zantfliet.)

5 In die omnium Sanctorum. (Joh. a Leydis; *Corpus* II, blz. 144).

6 Conciliabulo habito, concluserant Leodium pariter ingredi et prelatos, canonicos, parochos totumque clerum trucidare (R. de Rivo.) — Proposuerat vulgus insurgere in clerum eos occidendo et bona eorum diripiendo. (P. van Herenthals.)

duivel uit hun lijf te verjagen, hetgeen tot overgroote beschaming des duivels en tot eer der Luiksche geestelijkheid gebeurde[1]. In stede van vernederd uit deze moeilijkheden te komen, trad deze er glansrijk uit[2]. Men had beweerd, dat de schuld der onlusten toe te schrijven was aan het slecht gedrag der ontuchtige priesters en men had de geldigheid van het door hen toegediende doopsel in twijfel getrokken; maar, volgens den Tongerschen deken, wilde God nu duidelijk bewijzen, dat het doopsel der verdorvene priesters even goed is als dat der deugdzame; ja, zelfs wilde God de seculiere geestelijkheid rechtstreeks in hare eer herstellen, daar hij aan haar, en niet aan de kloosterlingen, de macht gaf om den duivel te verjagen[3]. Daarvan verspreidde zich de faam wijd en zijd. Van alle aanpalende plaatsen zond men dan ook naar Luik veel bezetene Dansers, die door de Luiksche priesters van den duivel verlost werden[4]. En God schonk die gunst aan de seculiere geestelijken zonder onderscheid van persoonlijke verdiensten, zoowel aan de geleerde als aan de ongeleerde, aan de goede als aan de verdorvene[5].

Zorgvuldig heeft de Tongersche deken ook geboekt, hoe men bij die duivelsbezweringen te werk is gegaan. Daargelaten het lezen van missen, het houden van sermoenen en het inrichten van groote processiën, welke gewone middels natuurlijk aangewezen

---

1 Cum magna daemonum confusione et ipsorum sacerdotum gloria. (R. de Rivo.)

2 Quo viso, cessavit tempestas vulgi taliter, quod clerus multo plus a populo fuit honoratus. (P. van Herenthals.) — Sacerdotum et cleri Leodiensis longe lateque propagato bono odore. (R. de Rivo.)

3 Sed, ut non minus valere baptismum improborum quam proborum sacerdotum Deus comprobaret silentiumque calumniatoribus imponeret, saeculares sacerdotes hac gratia donare voluit, ut illi huiusmodi possessos ecclesiae caeremonijs et exorcismis liberarent, quam alijs sacerdotibus religiosis negabat. (R. de Rivo.)

4 Qua fama longe lateque dispersa, plurimi huius sectae homines ad eundem locum deducti ecclesiae exorcismis e faucibus daemonum liberati sobriae menti restituti fuerunt. (R. de Rivo.) — Multa daemonia Leodii sunt ejecta; et ab aliis regionibus illuc advehebantur hisdem passionibus vexati et sanabantur continuo. (Zantfliet.)

5 In quibus indifferenter idem praestiterunt tum boni tum mali sacerdotes. (R. de Rivo.) — Insuper et per simplices et parum litteratos sacerdotes ac capellanos. (Zantfliet.)

waren, maar waar een later kronijkschrijver, de Luiksche monnik Cornelis Zantfliet, alleen van gewaagt [1], handelt Radulphus de Rivo met blijkbaar welgevallen over de triomfen der seculiere geestelijkheid, waarvan hij zelf lid was.

Vooral in de kapel der H. Maagd Maria, in den kruisgang der hoofdkerk van Sint-Lambertus, geschiedden veel wonderen; maar ook in andere Luiksche kerken, als in die van het H. Kruis, van Sint-Bartholomaeus, van O. L. Vrouw en van Sint-Andries. In de kapel der H. Maagd onderscheidde zich eerst een priester, Lodewijk Loves [2] geheeten, vóór wien men eenige der saamgezworenen van Herstal had gebracht. Hij legde op hunnen hals zijne stool en las hun luidop Sint-Jan's Evangelie : *In principio erat verbum* voor, zoodat hij er terstond een tiental van den duivel verloste. Ook andere gedeelten van het Evangelie, bij voorkeur degene, waarin Christus de duivels verjaagt, werden eveneens met goed gevolg gebruikt. Wanneer de genezing niet gemakkelijk werd verkregen, namen de priesters ook hunne toevlucht tot de gewijde hostie en tot wijwater, dat men den bezetene te drinken gaf of met geweld hem op het hoofd of mond aanbracht, met bijvoeging van allerlei bezweringsformulieren. Nu en dan kwamen de duiveljagers met den booze rechtstreeks in aanraking en vielen hem lastig met allerlei onbescheidene ondervragingen. Alzoo, toen een priester zich in de Sint-Bartholomaeuskerk aangordde om eenen bezetene te belezen, riep de duivel uit diens mond : « Laat mij in rust; ik zal uit eigene beweging weggaan ; martel mij niet langer ! — Eerst wil ik mij met u wat onderhouden », antwoordde de priester. « Zijt gij alleen? — Wij waren getweeën, maar mijn gezel, die boozer is dan ik, is reeds weg. Wees gerust, ik ook ga weg. Ik word in dit lichaam te sterk gefolterd. Ik beloof u in geen ander christelijk lichaam eene schuilplaats te zullen zoeken. — Maar waarom » [3], hernam de priester, « kiest gij het lichaam van

---

[1] Eapropter apud Leodium celebratae sunt missae speciales et processiones solemnes necnon et sermones ad populum. (Zantfliet.)

[2] De *Cronica episcoporum Leodiensium* noemt hem Symon Lones.

[3] « Cur ergo », inquit sacerdos, « ingredimini corpora huiusmodi vilium et miserarum personarum? — Eramus », inquit, « et divitum et principum corpora ingressuri, et per hos totum clerum Leodio expulsuri, nisi vestris

onaanzienlijke en arme lieden uit? — Och! wij stonden op het punt ook de rijken en machtigen te bemeesteren en wilden door hun toedoen de geheele Luiksche geestelijkheid verderven, toen wij door de bezweringen en belezingen tot den aftocht gedwongen werden. » En dat dit gesprek geen lichtzinnig verzinsel is, getuigt de vrome Radulphus de Rivo uitdrukkelijk : « Veel priesters waren er oorgetuigen van, en hebben het mij al verteld », zegt hij in allen ernst[1].

Niet minder wonderlijk was het gebeurde te Aken. Een bezeten meisje was er reeds te vergeefs door enkele priesters onder handen genomen, toen een geestelijke, met name Symon, haar volgenderwijze van een duivel verloste. Na zijn priesterlijk gewaad aangetrokken te hebben, plaatste hij het meisje in een vat vol water, zoodat zij er tot aan den mond in baadde. Dan vroeg Symon aan den duivel, hoelang hij reeds van dat meisje bezit had genomen. « Reeds sedert twee jaar », was het antwoord. Ondervraagd waar hij zich dan schuil gehouden had, toen het meisje haren Paschen had gehouden en de heilige communie ontvangen, antwoordde de duivel, dat hij zich in het topje van de teenen harer voeten had teruggetrokken, zoolang de gewijde hostie niet verteerd was. Hem bevolen zijnde zich uit het lichaam van het meisje te verwijderen, stemde de duivel er in toe, maar hij smeekte de toelating af, om in een nabijgelegen kasteel de wijk te mogen nemen, belovende zich aldaar nuttig te maken door er nacht en dag de wacht te houden tegen de dieven en straatroovers. Gevraagd of hij als waker ook den hoorn kon blazen, antwoordde hij : « Uitstekend ! » en, ten einde een proefje zijner talenten te geven, verraste hij al de omstanders door eene luidruchtige fan-

---

exorcismis et adiurationibus nos migrare coegissetis. » (R. de Rivo.) — Et coepit haec daemonica pestis vexare in dictis locis et circumvicinis masculos et foeminas *maxime pauperes et levis opinionis* ad magnum omnium terrorem; *pauci clericorum vel divitum* sunt vexati... Cui presbyter : « Quare intrasti corpora talium personarum? » Respondit : « Clerici et presbyteres dicunt tot pulchra verba et tot orationes, ut non possemus intrare corpora ipsorum. Si adhuc fuisset expectatum per quindenam vel mensem, nos intrassemus corpora divitum et postea principum, et sic per eos destruxissemus clerum. » (*Magnum Chronicon Belgicum.*)

[1] Haec a quamplurimis presbyteris audita et per eos nobis narrata fuerunt.

fare. Ongevoelig aan de muziek, weigerde hem de priester de gevraagde toelating en verbood hem insgelijks in het Bad van Karel den Groote te Aken zijnen intrek te nemen. Zeer ontevreden vertrok nu de duivel met groot gedruis en gehuil, na uit den mond van het meisje eene zwarte kool gespuwd te hebben. Of hij toch naar 't Bad van Karel den Groote gevlucht was? Waarschijnlijk ja, want kort nadien versmoorden er twee of drie personen, denkelijk door dien duivel verworgd. « Van dien dag af tot op heden », getuigt Radulphus, « bleef het Bad gesloten. » In een ander moeilijk geval gebruikte dezelfde priester Symon met goed gevolg het vasten als middel tot uitdrijving van duivels, gedachtig aan Christus woorden : *Hoc genus daemoniorum non ejicitur nisi in oratione et jejunio.*

In den beginne van de woelingen der Dansers [1] had zich te Luik een ander wonderlijk geval voorgedaan, waarvan het verhaal ons ook door Radulphus en de *Cronica episcoporum Leodiensium* werd bewaard. In de kerk van het H. Kruis aldaar, tijdens de vespers, moest een kerkbediende met het wierookvat in het koor rondgaan. Tot ieder's ontzetting werd hij plotseling van den duivel bezeten. Hij sloeg zijn wierookvat op bespottelijke wijze de lucht in, begon te dansen en liedjes met onbekende woorden te zingen en hij weigerde zich stil te houden. Een behendig priester nam hem daarop in behandeling; maar de bezetene wilde geenszins den Onzen Vader noch het *Credo* opzeggen, roepende : *Credo in diabolum!* Doch, na de gebruikelijke belezingen, werd hij van den duivel verlost en las hij zeer gewillig en met groote vroomheid den *Pater Noster* en het *Credo.*

Dank aan al deze middels, door de Luiksche geestelijkheid aangewend, nam de secte der Dansers allengskens af. Zij had meer dan een jaar lang gewoed, en later nog, gedurende drie a vier jaren, werden nu en dan enkele bezetene Dansers gevat en door de geestelijkheid van den duivel bevrijd [2].

---

[1] In festo sancti Severini (21 Oct.), cum dedicatio esset sancte Crucis Leodii. (*Cronica.*)

[2] His alijsque eiusce generis ecclesiasticis remedijs secta haec, quæ spatio unius anni plurimum invaluerat, paulatim imminui coepit; et quamvis per tres quatuorve annos subinde quidam huiusmodi daemonum ludibrijs vexari

De middeleeuwsche schilderij, ons door den gemoedelijken Tongerschen deken opgehangen en hier en daar door eene toets uit Pieter van Herenthals of de *Cronica* of Zantfliet of het *Magnum Chronicum Belgicum* aangevuld, is waarlijk volledig. De diepe onwetendheid (*crassa ignorantia*) van het gemeene volk in alle godsdienstige zaken [1], de verregaande onzedelijkheid der priesters, die aan de deugdelijkheid der door hen bediende sacramenten twijfelen doet, het naïef geloof in God's tusschenkomst tot bescherming dier onwaardige seculiere geestelijkheid, de slecht onderdrukte naijver van deken Radulphus tegen de monniken, de woestheid der zeden, de duivelsbelezing in vollen bloei met geloofwaardige oorgetuigen, die potsierlijke gesprekken aanhooren met uitgejaagde duivels gemoedelijk gehouden, de uitspattingen der geestelijke en lichamelijke smetziekte, die zich van lijf en ziel meester maakt en de samenleving met de Kerk op hare grondvesten gedurende eenige maanden schokken doet, van dat alles schonk ons Radulphus de Rivo een uiterst aangrijpend en echt schilderachtig tafereel, waarin men de godsdienstige en sociale toestanden van den tijd als in eenen trouwen spiegel ziet afgebeeld voor een gedeelte der Nederlanden, dat verreweg niet onder de minst verlichte en voorspoedige moet gerekend worden; immers, in de 14de eeuw, was het Luikerland een gezegend oord van stoffelijke voorspoed, volksontwikkeling en staatkundige vrijheid, ten koste van goed en bloed door eenen heldhaftigen rumoerigen kleinen stam tegen zijne machtige bisschoppen onophoudend gehandhaafd. Hoe moest het dan gesteld zijn met het volksgemoed in de veel talrijker meer verachterde gewesten der Nederlanden [2]?

---

deprehenderentur, tamen sacerdotum precibus et exorcismis perfacile ejiciebantur. (R. de Rivo.)

[1] Zie op bladzijde 105, noot 1, het citaat uit R. de Rivo. — Gemoedelijk besluit evenzoo Meyerus zijne korte aanteekening over de Dansers met de woorden : « Autumo talia rudibus accidisse mortalibus, propterea quod a pueritia legem Dei non docerentur. Erant enim tenebrosissima tempora. » (*Annales Flandriae* (1561), fol. 165 verso; *Corpus* II, blz. 149.)

[2] Ook uit een geneeskundig standpunt kan de kettersche smetziekte der Dansers beschouwd worden, zooals reeds in 1832 door eenen Berlijnschen hoogleeraar, Dr. J. F. C. Hecker, werd gedaan. Doch dit valt buiten ons bestek. Zie Hecker, *Die Tanzwuth, eine Volkskrankheit im Mittelalter*, nach

Maar niet alleen in het Luikerland had de secte der Dansers gewoed. Uit latere kronijkschrijvers blijkt ten overvloede, dat zij zich over de geheele Nederlanden verbreid had, evenals een twintigtal jaren vroeger die der eerste Geeselaars. Zoo vinden wij haar vermeld in het graafschap Vlaanderen, in het hertogdom Brabant[1] en in het hertogdom Gelderland [2]. Zeer talrijk liepen de Dansers het land af: naar Vlaanderen kwamen zij uit de Rijnlanden over Brabant in benden van honderd of honderd vijftig personen [3]. Het getal der genezen Dansers in het Luikerland wordt door Johannes a Leydis op ongeveer drie duizend geschat [4]. Zij schijnen zelfs de openbare rust gestoord te hebben. Wie niet mededansen wilde, werd er toe gedwongen of mishandeld [5]. Ook stond de Kerk niet alleen tegen hen op; men mag als zeker aannemen, dat de wereldlijke macht zich op meer dan eene plaats de zaak ernstig zal hebben aangetrokken. Ten minste weten wij het stellig van de stad Gent, waar, blijkens het *Memorieboek* [6], de Dansers insgelijks verschenen waren « ende dansten deurgaens wech, dach ende nacht, sonder eten, sonder drincken of sonder slapen... » Zij werden er door den magistraat uit de stad gebannen en de zestiendeeuwsche Gentenaar Marcus van Vaernewijc, die zoo betrouwbaar is, wanneer hij over zijne vaderstad schrijft, zegt omstandig: « Ende den XIII Octobris [1374] waren die zelve Dansers te

---

den Quellen für Aerzte und gebildete Nichtärzte bearbeitet (Berlijn, 1832). — In dit geleerd werkje van 92 bladzijden, door den schrijver aan den beroemden Alexander von Humboldt opgedragen, wordt de danswoede bestudeerd in Duitschland en in de Nederlanden, in Italië en in Abyssinië. — Voor de Nederlanden kent Hecker slechts drie onzer bronnen : Pieter van Herenthals, het *Magnum Chronicon Belgicum* en eene andere onbeduidende vijftiendeeuwsche kronijk.

1 *Annales Belgici Ægidii de Roya*, *Chronicon comitum Flandrensium*, *Chronijcke van Nederlant*, Meyerus. (*Corpus* II, blz. 146-149.)

2 Slichtenhorst, *Geldersse Geschiedenissen* (1654), blz. 157; *Corpus* II, blz. 150.

3 *Chronijcke van Nederlant* (16de eeuw) : Een groote schare van luyden, die men hiet die Dansers, dewelcke waeren som met C, som met CL persoonen, altegader roepende als dulle, dwase ende sotte luyden.

4 Circiter tria milia in diversis locis.

5 *Chronicon comitum Flandrensium* (15de eeuw) : Et pertractabant illos statim male nolentes cum eis corrizare.

6 Deel I, blz. 98 en 99; *Corpus* II, blz. 147 en 148.

Ghendt ghebannen vijftich jaren wt den lande ende graefschepe van Vlaenderen, op haerlieder hooft, te ruijmen binnen sonneschijn, naer costuijme [1]. »

Hoe lang de secte der Dansers in de Nederlanden [2] kan gewoed hebben, is moeilijk te bepalen. Het *Magnum Chronicum Belgicum* der 15de eeuw, sprekende in 't algemeen, zegt : « Hec pestis infra annum satis invaluit, sed postea per tres aut quatuor annos omnino cessavit. » Van het Luikerland alleen gewagende, getuigt de tijdgenoot Radulphus de Rivo insgelijks, zooals wij reeds hierboven zagen [3], dat de Dansers aldaar meer dan een jaar gebloeid hebben en dat er zich nog gedurende drie a vier jaren daarna afzonderlijke gevallen van dansende bezetenen voordeden.

---

1 *Historie van Belgis* (Antwerpen, 1619), blz. 125; *Corpus* II, blz. 148.

2 Wij zwijgen over overdrijvingen aangaande hare verbreiding buiten de Nederlanden als die van de *Historia Westphalica* van den Benedictijnermonnik Bernardus Wittius (Munster, 1778), die schrijft : « Aquisgrani Alemanniae ex partibus venit ascenditque usque Avenionem et Franciam. » (*Corpus* II, blz. 149.) — Ook Slichtenhorst zegt evenzoo : « Een kluchtige dolligheyd, die eerst Gelderland en Gulich, daarna ook Duytsland met Vrankryk bevingh. » (*Ibid.*, blz. 150.)

3 Hierboven, op blz. 110.

ZEVENDE HOOFDSTUK

HET PROCES DER NEDERLANDSCHE TEMPELRIDDERS EN ENKELE ANDERE KETTERGEDINGEN

De machtige en schatrijke orde der Tempelridders telde een aantal kloosterhuizen en bezittingen in onze gewesten. Ook ging hare uitroeiing in het begin der 14de eeuw met allerlei inquisitoriale handelingen gepaard in de Nederlanden. Zooals men weet, was de Fransche koning Philips IV de Schoone het eens met den Franschen paus Clemens V om die orde af te schaffen, onder voorwendsel dat ze kettersche dolingen aanhing en zich aan schandelijke practijken schuldig maakte. Wat binnen de Nederlanden in deze verschrikkelijke vervolgingen is gebeurd, kan hier natuurlijk alleen ter sprake komen.

Reeds den 26 Maart 1307 zien wij den Franschen koning uit Melun een bevelschrift [1] richten tot zijnen leenheer den graaf van Vlaanderen Robrecht van Bethune over de onderdrukking der Tempelridders. De koning maakt hem bekend met zijn inzicht om die afschuwelijke orde bij den paus aan te klagen; zoo handelende, verklaart hij het voorbeeld zijner voorzaten te volgen, tot verdediging van het bedreigde geloof, en hij roept den Vlaamschen graaf op, om hem persoonlijk of door eenen plaatsvervanger op eenen gestelden termijn (*ad tres septimanas instantis Paschatis*) te Tours te komen vervoegen, ten einde er met zijnen overheer te beraadslagen.

---

1 Du Puy, *Histoire de la condamnation des Templiers*, deel II, blz. 322; Miraeus en Foppens, *Opera diplomatica*, deel III, blz. 151; *Corpus* II, blz. 52, nr 32.

Zoodra de vervolgingen tegen de orde in Frankrijk waren begonnen, moeten zij zich ook tot het graafschap Vlaanderen hebben uitgestrekt; want wij bezitten eene acte, te Ieperen op 11 October 1307 uitgevaardigd [1], waarbij, in bijzijn van 's konings vertegenwoordiger en van twee getuigen (waaronder meester Pieter van Renenghes, kanunnik der St Martensabdij aldaar), de vier voornaamste stukken van het ingespannen kettergeding vanwege de wereldlijke en de geestelijke macht worden openbaar gemaakt; namelijk: 1° Een bevel van den Franschen koning (Pontoise, 20 September 1307), gericht tot al de geestelijke en wereldlijke overheden van zijn koninkrijk, hun bevelende in alles te gehoorzamen aan zijne gevolmachtigden: Reinout, vidame (*vicedominus*) van Pecquigny, Jan van Varennes en den baljuw van Amiens; — 2° Een bevel van denzelfden koning aan dezelfde drie (Pontoise, 14 September 1307), waarbij hij hun de ketterijen en afschuwelijke practijken der Tempelridders bekend maakt; na overeenkomst met den paus en met de geestelijke en wereldlijke leden van zijnen Grooten Raad, en na een onderzoek ingesteld door den pauselijken inquisiteur Willem van Parijs, die de hulp van zijnen wereldlijken arm heeft ingeroepen, en ten einde de onschuldigen van de schuldigen te onderscheiden, heeft de koning besloten al de leden der Tempelorde te laten aanhouden, om ze aan de Inquisitie uit te leveren, en al hunne bezittingen aan te slaan, welke last zijnen drie gevolmachtigden ter uitvoering wordt opgedragen; — 3° Een bevel van Willem van Parijs, algemeenen pauselijken inquisiteur in het koninkrijk en biechtvader des konings (Pontoise, 22 September 1307), gericht tot de pauselijke inquisiteurs van Toulouse en Carcassonne en tot al de overige predikheeren van het koninkrijk Frankrijk, waarbij hij hun de ketterijen en afschuwelijke practijken der Tempelridders bekend maakt; de Fransche koning heeft daarover raad gehouden, en met paus Clemens V tot tweemaal toe (te Lyon en te Poitiers) over onderhandeld, en met de aartsbisschoppen en andere prelaten der Kerk de zaak onderzocht; ten slotte, op dringend verzoek van den inquisiteur, heeft de koning besloten de Tempelridders in zijn koninkrijk te laten aanhouden om ze aan de Inquisitie uit te leve-

---

[1] Du Puy, deel II, blz. 309-321; *Corpus* II, blz. 53-59, n^r 33.

ren; daar hij als pauselijke inquisiteur niet overal te gelijk kan optreden, beveelt Willem van Parijs aan de broeders zijner orde als zijne gevolmachtigden krachtdadig (*non pigri, sed vigiles*) te handelen, om de aangehoudene Tempelridders te ondervragen en om de minderbroeders en andere kloosterlingen in te lichten over het beloop der zaak, ten einde te voorkomen dat onder hen of onder het gemeen volk eenig schandaal worde verwekt; de gewichtige bekentenissen der Tempelridders moeten zonder uitstel aan den koning en aan den inquisiteur schriftelijk en verzegeld worden opgezonden; — en 4° Eene omstandige Fransche instructie (de drie voorgaande stukken zijn in 't Latijn opgesteld) over hetgeen de afgevaardigde inquisiteurs en de wereldlijke overheden aangaande het aanhouden der Tempelridders en het aanslaan hunner bezittingen te doen hebben.

Te gelijker tijd had de Fransche koning zich tot andere Nederlandsche vorsten buiten zijn koninkrijk gericht om hunne medewerking te verzoeken. Dit blijkt uit de antwoorden van Jan II, hertog van Brabant, en van Theobaldus van Bar, prins-bisschop van Luik, die ons zijn bewaard gebleven.

In een Fransch schrijven van 29 November 1307 uit Brussel[1] bericht de hertog, dat hij de Tempelridders zijner landen in zijne Brabantsche en Limburgsche gewesten heeft doen aanhouden en kerkeren, en hunne goederen laten aanslaan, zooals de koning het hem had aanbevolen. Het antwoord van den Luikschen prinsbisschop is integendeel uiterst voorzichtig en veeleer ontwijkend. In zijn schrijven van 28 Januari 1308 uit zijne stad Hoei[2], zegt hij de twee brieven des konings « over de zoo wonderlijke zaak der Tempelridders » onlangs te hebben ontvangen; alhoewel deze orde in zijne staten niet zeer verbreid is, verzekert hij den koning, dat hij niets nalaten zal, dat met de belangen van het geloof in verband staat; doch tot hiertoe heeft de paus er hem nog niets over bevolen.

Intusschen was paus Clement V niet langer onwerkzaam geble-

---

[1] Naar een HS. van Parijs afgedrukt door Kervijn de Lettenhove in de *Bulletins de l'Ac. roy. de Belgique*, 2de reeks, deel XII, blz. 138 (1861); *Corpus* II, blz. 59.

[2] Ook aldaar, blz. 139, afgedrukt door Kervijn; *Corpus* II, blz. 60.

ven. In eene bul van 12 Augustus 1308, uit Poitiers[1] gericht tot den aartsbisschop van Keulen en zijne suffraganen (waaronder zich onze Nederlandsche bisschoppen van Luik en Utrecht bevonden), vertelt hij eerst, hoe hij, vernomen hebbende dat de Tempelridders kettersche dolingen aanhingen en allerlei schanddaden pleegden, een zorgvuldig en herhaald onderzoek dienaangaande met de medewerking van onderscheidene kardinalen en van zijnen algemeenen inquisiteur in het koninkrijk Frankrijk heeft ingesteld, waaruit de plichtigheid der Tempelridders duidelijk is gebleken. Daar hij in alle landen, waar de orde kloosterhuizen bezit, hetzelfde onderzoek niet persoonlijk kan besturen, beveelt de paus, dat de aartsbisschop van Keulen met zijne suffraganen en met zijne ambtgenooten van Mainz, Trier, Maagdeburg, Bazel en Constanz alsook met andere opgesomde geestelijken (waaronder meester Rolinus, deken der Sint-Servaaskerk te Maastricht) in ieder bisdom de Tempelridders naar goeddunken zullen onderzoeken en vonnissen, zonder te verzuimen daarbij de medewerking der pauselijke inquisiteurs van iedere geestelijke provincie in te roepen. Provinciale conciliën moeten de schuldigen veroordeelen en de onschuldigen vrijspreken.

Denzelfden dag vaardigde de paus insgelijks uit Poitiers eene tweede bul[2] uit, gericht tot de aartsbisschoppen van Mainz, Trier en Maagdeburg alsmede tot eene reeks bedienaars van geestelijke ambten, waaronder weeral de deken der Sint-Servaaskerk te Maastricht, om hen te wapenen tegen al degenen, die het vervolgen der Tempelridders zouden durven dwarsboomen. Wederspannige getuigen of begunstigers der Tempelridders moeten in den kerkban geslagen en gestraft worden met inroeping van de hulp der wereldlijke overheid, zoo noodig.

De deken Rolinus van Maastricht schijnt eene hoofdrol in de zaak der Tempelridders te hebben gespeeld, daar hij in een stuk van 25 October 1309 den titel draagt van « commissarius seu executor super inquisitione facienda unacum ordinariis locorum

---

1 Mansi, deel XXV, blz. 104, 105; *Corpus* I, blz. 162, waar de bul in de beide werken verkeerdelijk op 1311 wordt gebracht.

2 Labbe en Cossart, *Concilia*, deel XI, stuk II, blz. 1571; *Corpus* I, blz. 163; in de beide werken verkeerdelijk op 1311 gebracht. De twee bullen beginnen met dezelfde woorden: *Faciens misericordiam.*

Almanie, Boemie, Prussie, Suevie regnorum contra singulares personas et fratres ordinis Templariorum a sede apostolica sub dicta forma deputatus »[1]. Hij zou aldus in onze Nederlandsche gewesten van het Duitsche Rijk eenigszins, naast de bisschoppen, de rol hebben gespeeld van den algemeenen pauselijken inquisiteur Willem van Parijs in de landen der Fransche kroon.

Op de twee oevers der Schelde, in 't koninkrijk Frankrijk en in het Duitsche Rijk, was dien ten gevolge het kettergeding tegen de Tempelorde in krachtige handen, indien men veronderstellen mag, dat de Maastrichtsche deken even flink is opgetreden als de Parijsche predikheer. Uit de gelijktijdige kronijkschrijvers blijkt overigens, dat de Tempelridders in de Nederlandsche gewesten overal werden gevangen genomen. Allerlei legenden van wreede uitmoording zijn er zelfs aan verbonden gebleven [2].

Te Parijs werd in 1309 en 1310 het kettergeding tegen de Tempelridders door den algemeenen pauselijken inquisiteur en zijne helpers met hardnekkigheid doorgedreven, en daar ook werden veel Nederlandsche broeders der vervolgde orde ondervraagd en op de pijnbank gelegd. Het waren meest Vlamingen, Brabanders, Henegouwers en Atrechtenaars uit de bisdommen Doornik, Kamerijk, Terwaan, Atrecht, Luik et Trier, en één, Egidius de Perbona, uit het bisdom Utrecht[3]. In November 1309 werden ook aldaar door de inquisiteurs zeven personen ondervraagd, waaronder twee oud-dienaars van Henegouwsche Tempelridders, die op last hunner meesters naar de Fransche hoofdstad gekomen waren, om den gang der zaken aldaar gade te slaan en

---

1 Zie *Corpus* II, blz. 385; de bedoelde acte is afgedrukt bij A. Wauters, *Analectes diplomatiques*, in de *Bulletins de la commission royale d'histoire*, deel XVII, blz. 296 (1890).

2 Bij voorbeeld het « avontuurlijk volksverhaal » van de uitmoording der Tempelridders te Zierikzee op twee na, die in een bordeel denzelfden nacht geslapen hadden en daardoor gered werden (Boxhorn, *Chron. van Zeeland*, deel I, blz. 317 en volg. en dezelfde, *Ned. Historie*, blz. 185) en het niet minder gruwelijk relaas van de slachting der Tempelridders te Ieperen (*Beschrijving van de moort der gewezen Tempeliers, wonende in de voorstad van Yper, op de prochie van de H. Kruyskerke, buyten de tempelpoort*, opgenomen in het *Belgisch Museum*, deel VIII, blz. 145 (1844); zie ook Moll, *Kerkgeschiedenis*, deel II, tweede stuk, blz. 136, 137.

3 Zie de opsomming hunner namen in *Corpus* II, blz. 62, naar het groote werk van Michelet, *Procès des Templiers*, deel I, passim.

er aan hunne meesters verslag over te doen. De inquisiteurs stelden hen echter allen in vrijheid, nadat de aangehoudenen herhaaldelijk hadden verklaard, dat zij niets in 't voordeel der orde konden noch wilden getuigen [1].

In de geestelijke provincie van Reims, die o. a. onze bisdommen Doornik, Terwaan, Kamerijk en Atrecht omvatte, trad de primaat Robert als pauselijk en als bisschoppelijk inquisiteur krachtig op, om de vervolging tegen de Tempelridders te leiden. Dit leert ons zijn brief van 23 Juli 1311, gericht tot eenen zijner suffraganen buiten de Nederlanden, den bisschop van Soissons [2].

Aartsbisschop Robert verklaart er, dat hij op het provinciaal concilie door hem met zijne suffraganen te Senlis gehouden, vonnissen heeft uitgesproken tegen zekere afschuwelijke Tempelridders. Onder die veroordeelden weigerden enkelen hardnekkig hunne schuld te bekennen, zoodat hun geding nog niet gesloten is. Daarom wil de aartsbisschop op den donderdag van O.-L.-Vrouw-Hemelvaart (19 Augustus) in dezelfde stad Senlis een nieuw provinciaal concilie houden, om de zaak der kettersche Tempelridders te regelen. De bisschop van Soissons wordt met de bijeenroeping dier vergadering gelast. De aartsbisschop herinnert ten slotte, dat op 1 October een algemeen concilie moet plaats hebben, waarop hij dan al de aanklachten zal kunnen indienen. Dit stuk bewijst, dat ook de prelaten van den linker oever der Schelde benevens Kamerijk (geestelijke provincie van Reims) van den paus de opdracht hadden gekregen om de Tempelridders te vervolgen en de schuldigen op provinciale conciliën te veroordeelen. Evenals de Maastrichtsche deken had aldus de algemeen pauselijke inquisiteur Willem van Parijs met de kerkprelaten af te rekenen.

Eindelijk zij hier nog aangestipt, dat paus Clemens V, bij zijne bul *Vox in excelso* (22 Maart 1312), de orde der Tempelridders ten eeuwigen dage afgeschaft verklaarde [3] wegens de

---

1 Proces-verbaal hunner ondervragingen (22 November 1309) afgedrukt bij Michelet, deel I, blz. 29-31 ; *Corpus* II, blz. 61, 62, nr 36.

2 Kervijn de Lettenhove, *Codex Dunensis*, blz. 446; *Corpus* II, blz. 66, 67, nr 40.

3 Deze bul ontbreekt bij Mansi en in al de andere soortgelijke werken. Voor het eerst werd zij te Madrid in 1806 uitgegeven in het zeer zeldzaam

ongehoorde ketterijen en euveldaden van hare meesters en broeders. Op het algemeen concilie van Vienne (2 Mei 1312) nam de paus de noodige voorzorgen [1] aangaande de aangeslagene bezittingen der orde; daarover mocht niemand beschikken buiten den H. Stoel. Daar deze goederen vroeger aan de orde geschonken werden tot vrijmaking van het Heilig Land, besliste de paus, na rijp overleg en langdurige beraadslaging, dat zij zullen overgaan aan de Sint-Jansridders van Jerusalem, zooals die goederen bestonden toen de Tempelridders ten jare 1308 in het koninkrijk Frankrijk werden gevangen genomen, met uitzondering der bezittingen gelegen in de koninkrijken Castilië, Aragon, Portugal en Majorca, welke voorloopig aan den H. Stoel voorbehouden blijven. Alwie in bezit van zulke Tempelgoederen is, zal ze binnen de maand aan de Sint-Jansridders overgeven, op den kerkban en andere straffen. Den 16 Mei daaropvolgende, schreef de paus aan Robrecht van Bethune, graaf van Vlaanderen, om hem te verzoeken zijnen bijstand te verleenen tot uitvoering der beslissing over die Tempelgoederen in zijne staten [2]. Bij eene bul van 23 Juni 1312, gericht tot den aartsbisschop van Keulen, de bisschoppen van Luik, Utrecht en Terwaan, den deken van Trier, enz., gaf de paus hun insgelijks bevel om beslag te leggen op al de bezittingen der Tempelridders [3].

Ziedaar alles wat wij uit officieële betrouwbare bron hebben kunnen te weten komen over de tragische uitroeiing der zoogezegde kettersche orde in onze gewesten.

Mag men een verward berichtje van eenen gelijktijdigen en zeer

---

boek van Laurent Villanueva, *Viage literariso à las iglesias de Espana,* deel V, blz. 208-221; daaruit ging zij in de volgende werken over : Benavides, *Memorias de D. Fernando IV de Castilla* (Madrid, 1860), deel II, blz. 835 en volg.; *Quartalschrift* van Tubingen (1866), blz. 63-76; *Revue catholique* van Leuven (1867), blz. 89-97. In 1879 drukte haar Prutz in zijne *Geheimlehre des Tempelherren* nogmaals af, meenende dat zij nog onuitgegeven was. — De bul bedoelt geene eigenlijke *veroordeeling* der Tempelorde, maar eene *afschaffing* gegrond op de bekentenissen harer leden. (Deze belangrijke inlichtingen dank ik aan dén geleerden Bollandist Ch. De Smedt S. J.)

[1] Mansi, deel XXV, blz. 389-392; *Corpus* II, blz 67-70, nr 41.

[2] Prov. Staatsarchief te Gent, *Chartes des comtes de Flandre* nr 1245; *Corpus* II, blz. 71, nr 42.

[3] Mansi, deel XXV, blz. 401.

geloofwaardigen Luikschen kronijkschrijver, den kanunnik Jan Hocsem, betrouwen [1], dan zouden omstreeks dezelfde jaren (1309) rondreizende ketters, *qui Lollardi sive Deum laudantes vocabantur*, in Henegouwen en Brabant te vinden zijn geweest, die eenige edelvrouwen wisten te bedriegen; zij beweerden, dat zij vermeende afgestorvene edellieden waren, die in den Guldensporenslag te Kortrijk (1302) niet gesneuveld waren, zooals men gedacht had, maar dat zij integendeel eene boetedoening van zeven jaren volbrachten en daarom in hun vaderland rondzwierven. Ook in denzelfden tijd (1310) valt het verschrikkelijk kettergeding der Henegouwsche begijn Margaretha Porete te Parijs, dat wij reeds breedvoerig hebben behandeld [2].

Evenzeer in het buitenland treffen wij een tiental jaren later een ander geval van ketterjacht aan, waarvan het slachtoffer een Nederlander was, namelijk te Keulen in 1322 [3]. Hij heette Walther, was een Hollander (*natione Hollandinus*), en wordt voorgesteld als de hoofdman der Fratricellen en een allerslechtste ketter, die zich gedurende veel jaren verscholen had gehouden en tal van eenvoudige lieden met zijne dolingen had besmet [4]. Hij toonde zich zeer listig in zijne antwoorden tijdens zijn kettergeding en ondanks de wreedste folteringen bleef hij standvastig weigeren zijne talrijke medeplichtigen aan te duiden. Te Keulen gevat, werd hij ook aldaar verbrand. Latijn kon hij weinig evenmin als Fransch; maar in zijne Dietsche moedertaal (*sermone sibi Theutonico*) had hij meerdere kettersche geschriften opgesteld, die hij in het geheim onder zijne aanhangers verspreidde.

Korten tijd nadien hebben wij in het graafschap Vlaanderen een zeer merkwaardig geval van politieke ketterij, als het ware. Tijdens den beruchten opstand der Kerels tegen den graaf Lodewijk

---

1 Hocsem bij Chapeaville, *Gesta ponctificum Leodiensium*, deel II, blz. 350; *Corpus* I, blz. 154, nr 162.

2 Zie hierboven, in het Tweede Hoofdstuk, blz. 16-19.

3 Trithemius, *Annales Hirsaugienses*, deel II, blz. 155 (aangehaald bij Mosheim, *De Beghinis*, blz. 273, die breedvoerig over Walther den Hollander handelt, aldaar blz. 270-277); *Corpus* I, blz. 172, nr 177. — Zie ook Moll, *Kerkgeschiedenis*, deel II, 3e stuk, blz. 64, 65.

4 Fratricellorum princeps et haeresiarcha pessimus, qui multis latuerat annis et plures suis erroribus pessimis innodaverat simpliciores. — Ook wordt hij als *Lohareus* (*Lollardus*?) gebrandmerkt.

van Nevers en de edellieden (1326-1329), was een der hoofdmannen van deze staatkundige en sociale beweging, een zekere Jacob Peyt, van Winoksbergen bij Duinkerke. Volgens de tijdgenooten was hij vooral op de geestelijkheid gebeten, zoodat hij wenschte, dat er op de aarde maar één priester meer overschoot, die dan nog zou hangen[1]. Als een ongeloovige zette hij geenen voet in de kerk en zou hij de priesters uit Vlaanderen verjaagd hebben, na de hand op hunne goederen te hebben gelegd, had God er niet in voorzien door hem in den slag van Hondschote te laten sneuvelen[2]. Hij stierf zonder de laatste Sacramenten te ontvangen. Zijne vrienden der volkspartij (*populares*) vereerden hem als eenen heilige en begroeven hem in eene kapel bij Koudekerke[3]; maar, zoodra de opstand onderdrukt was (1329), werd op een vonnis van Engelram, bisschop van Terwaan, en van al de prelaten der streek, zijn lijk ontgraven en als dat van eenen allerverderfelijksten ketter tot asch verbrand[4]. Te dier gelegenheid zou zelfs een algemeen onderzoek zijn ingesteld geworden tegen al de leiders van den opstand, zoowel levende als doode[5]. Ook

---

[1] In omnes praecipue personas eccleciasticas insanire coepit... Jacobus Peyt..., qui in tantum ecclesiasticos odio habuit, quod nollet nisi unum solum superesse sacerdotem et hunc in aëre suspensum; sed nec aeclesiastico viatico munitus apud Hondescotam occubuit. (*Chronicon Flandriae*, bij De Smet, *Corpus chronicorum Flandriae*, deel I, blz. 319, 321, 322; *Corpus* I, blz. 181, nr 181.) — Jean Meslier, pastoor van Etrépigny († 1733) liet een testament na, waarin te lezen stond : « Je voudrais, et ce sera le dernier comme le » plus ardent de mes souhaits, que le dernier des rois fût étranglé avec les » boyaux du dernier prêtre. » In 1772 herhaalde Diderot dien wensch in verzen. (Zie R. Alexandre, *Le Musée de la conversation*, 2e druk, blz. 302, 1892.)

[2] Ipse tanquam incredulus ecclesiam non intrabat et modo inaudito atque tyrannico viros ecclesiasticos persequebatur; et ipsos omnes expulisset e patria, bonis eorum primo confiscatis, nisi justo Dei judicio fuisset in Hontscota per Furnenses occisus. (*Chronicon comitum Flandrensium*, bij De Smet, *Corpus chronicorum Flandriae*, deel I, blz. 202; *Corpus* I, blz. 181, 182, nr 182.)

[3] Saepelierunt autem illum Bergenses in aede sacra apud Coudekirkam. (Meyerus, *Annales Flandriae*, fol. 130 verso; *Corpus* I, blz. 182, nr 184.) Hondschote en Koudekerke liggen in Fransch-Vlaanderen, in het tegenwoordig Noorder-Departement, bij Winoksbergen.

[4] Postmodum, licet fatui populares eum tanquam sanctum adorarent, diabolo ipsos seducente, per judicium prealatorum omnium vicinorum et Engerrani domini Morinensis, diocesani episcopi, tanquam pessimus heresiarcha igne crematus. (Ibid.)

[5] Fit insuper per partes Flandriae inquisitio communitatis principalium

spreekt diezelfde tijdgenoot met afschuw van de *larga nimis Flandrensium impietas* tijdens die beroerten der radicale Kerels. Iets later, in 1336, schijnen er te Gent kettervervolgingen tegen « Gods viande » en « buggers » te hebben plaats gehad[1]. Te gelijk bloeide te Brussel, in Brabant en in andere Nederlandsche gewesten, zelfs in het Kempenland, de kettersche secte der geheimzinnige Bloemaerdinne[2]. In 1341 zien wij te Doornik den bisschop aan al de pastoors van zijn diocese op het hart drukken, dat zij alle veertien dagen in hunne kerken de vroegere verordeningen tegen de ketters en duivelskunstenaars in de moedertaal (*en langue romane et commune*) moeten afkondigen[3]; wel een bewijs dat de toestand niet zuiver was op het gebied van het geloof.

Eenige jaren later vinden wij weeral een spoor van kettervervolging te Gent : namelijk het geval van eene vrouw, Margaretha sMoenx, die op 25 Februari 1354 door de Gentsche schepenen tot eene bedevaart te Keulen « ten drien Coninghen » werd veroordeeld, « omme dat sie eenen lecbouuc(?) dede lesen, dwelke es jeghen tgheloeve der heeligher Kerken »[4]. Was dat leekenboek, dat zij liet lezen, een kettersch geschrift ? Te gelijk met haar werden nog een drietal mannen tot buitenlandsche bedevaarten veroordeeld, die in hare zaak schijnen betrokken te zijn geweest ; maar de aanteekening in het Gentsch schepenboek is vrij duister.

Een jaar later, in 1355, treffen wij te Doornik den ketter Jacob Clerici aan, dien een vonnis van zijnen bisschop Philips Arboisius tot eenjarige gevangenschap en levenslange verbanning veroordeelde *pro suspicione heresis*[5]. Jacob Clerici had namelijk staande gehouden, dat de heiligen voor de menschen noch willen noch kunnen bidden, en hij was daarom aangehouden en in den bisschop-

---

quamvis etiam mortuorum. (*Wilhelmi chronicon monachi et procuratoris Egmondani,* bij Matthaeus, *Analecta,* deel II, blz. 686; *Corpus* I, blz. 182, nr 183.)

1 Zie de twee duistere posten uit de Gentsche stadsrekeningen, afgedrukt in *Corpus* II, blz. 94, nrs 58 en 59.

2 Zie hierboven, het geheele Derde Hoofdstuk.

3 *Corpus* I, blz. 149 en 189.

4 Stadsarchief van Gent, *Zoendinc-bouc 1353-1354*, fol. 255; *Corpus* II, blz. 147, nr 90.

5 Rijksarchief van Brussel, *Cartulaire de l'évêché de Tournai*, t. I (Man. 54), fol. 108; *Corpus* II, blz. 142, 143, nr 92.

pelijken kerker gevangen gezet. In tegenwoordigheid van broeder Livinus de Sancto Petro, plaatsvervanger van den pauselijken inquisiteur in het bisdom Doornik, werd tegen den verdachte een kettergeding ingespannen. Na den raad van veel gods- en rechtsgeleerden ingewonnen te hebben, sprak de Doorniksche bisschop zijn vonnis (*sententia diffinitiva*) tegen Jacob Clerici uit : Daar hij zijne ketterij heeft afgezworen en zich met de Kerk wenscht te verzoenen, wordt hij eenvoudig verwezen tot eene gevangenschap van één jaar in den bisschoppelijken kerker om aldaar boete te doen, en tot de verbanning uit het bisdom Doornik, op straf van levenslange gevangenis. De bisschop behoudt zich voor dit vonnis naar goeddunken te verzachten[1]. Of hij zulks gedaan heeft, weet men niet.

Twintig jaar later ongeveer, in 't voorjaar van 1377, werd te Ieperen in Vlaanderen een volder wegens ketterij op de Groote Markt verbrand, zooals blijkt uit de gelijktijdige Fransche aanteekening: « Mercredi devant le jour de Palmes, 18ª Martii 1376 (oude stijl), Pol de Haesteghe, foulon, convaincu de hérésie par devant les inquisiteurs commis de la Saincte Eglise et par eulx rendu oultre au seigneur et juges, fut ars sur le marchié dYppre »[2].

Kort daarna komt een veel belangrijker kettergeding voor, ditmaal in 't Noorden der Nederlanden, in het bisdom Utrecht, en, wat men niet verwachten zou, de beroemde Geert Groote wordt er in gemengd, ja dit kettergeding heeft zijne laatste levensjaren — hij stierf in 1384 — geweldig beroerd en verbitterd.

Wij bezitten geen enkel officieël stuk uit deze belangrijke zaak, maar wel eenige brieven[3] van Geert Groote, die als het ware de ziel van die kettervervolging was en er ons dan ook goed over inlicht, alsmede de tamelijk wijdloopige aanteekeningen van twee zijner biografen, Johannes Buschius en Petrus Hoorn[4]. Alzoo kun-

---

[1] Salva nobis et retenta potestate omnia et singula supradicta mitigandi, quotiescunque nobis visum fuerit expedire.

[2] Stadsarchief te Ieperen, Reg. *Van diverschen appointementen ende vonnissen, gheëxtraheert*, etc., fol. 13 verso.

[3] Acquoy, *Gerardi Magni epistolae XIV*, blz. 27-34, 36-43 en 49-52; *Corpus* I, blz. 239-244.

[4] Joh. Buschius, *Chronicon Windesemense* (Grube), blz. 87 en 259-262; P. Hoorn, *Vita Magistri Gerardi Magni*, fol. 9 en 10; *Corpus* I, blz. 245-249. Buschius stierf in 1471 en Hoorn in 1479, maar beide schreven naar gelijktijdige stukken.

nen wij een eenigszins volledig en kleurrijk tafereeltje samenstellen van dit merkwaardig bisschoppelijk kettergeding[1].

Omstreeks 1380 waren er in het bisdom Utrecht drie gevaarlijke ketters, die hunne verderfelijke leerstelsels in 't openbaar predikten en er veel volk mee te besmetten vermochten[2]. De eerste heette Mathaeus, bij verkorting Miewes, of Matthaeus de Lollaert[3]. Geert Groote noemt hem « den beruchten ketterschen leertouwer » (*ille haereticus pellifex*). In het graafschap Holland, vooral te Gouda,[4] was hij werkzaam in het verbreiden zijner dolingen over de menschelijkheid en de goddelijkheid van Christus, over de sacramenten der Kerk en over het vagevuur, welke dolingen in 22 artikels waren samengevat, die zijne volgelingen stelden boven de leeringen der Apostels, terwijl zij Matthaeus zelven boven Christus als eenen God vereerden. De tweede was een chirurgijn van Kampen, Gherbrand[5] geheeten, die door inblazing des duivels als een wolf de schapen der Kerk verstrooide en met zijne doodende ketterij om het leven bracht. De derde eindelijk was een Augustijner monnik uit het klooster van Dordrecht, broeder Bartholomaeus[6], die als *termi-*

---

1 Zie daarover Acquoy, *Gerardi Magni epistolae XIV*, Excursus, blz. 44-48 (De haereticae pravitatis Inquisitione Gerardi Magni aetate et paulo post in patria nostra vigente), welke kleine verhandeling, toen zij in 1857 verscheen, het belangrijkste was, dat men, in onze eeuw althans, over de Nederlandsche Inquisitie vóór Keizer Karel V geschreven had. — Zie verder nog Moll, *Kerkgeschiedenis*, deel II, 3e stuk, blz. 68-72, en vooral Moll, *Geert Groote de ketterhamer*, in de *Studiën en Bijdragen op 't gebied der historische theologie*, deel I, blz. 344-346 (1870); Bonet-Maury, *Gérard Groot*, blz. 37, 38, 49-54, 62-64 en 83-85, alsook het bondig overzicht der geheele zaak in Lea, *History of the Inquisition*, deel II, blz. 360-362.

2 P. Hoorn : Fuerunt namque illo tempore tres precipue homines diversis in locis, qui spiritu superbie tumidi surgentes in publicis locis predicabant magnas blasfemias populumque non parvum infamaverunt ac suis sectis corruperunt.

3 In het HS. van P. Hoorn heet hij *Miewes*, maar op den rand leest men *Meus*; Heda noemt hem *Matthaeus Lollaert*.

4 P. Hoorn : In Hollandiae partibus, maxime in Gouda.

5 P. Hoorn : Gherbrandus cyrurgicus in Campis.

6 In de brieven van Geert Groote heet hij te gelijk *Bartholomaeus* of *Bertholdus*. Acquoy (*Gerardi Magni epistolae XIV*, blz. 24, noot 2) legt deze verwarring tusschen beide namen uit door de verkorting *Broeder Bart* (of *Bert*), die vermoedelijk in gebruik was. — Wellicht stond die verkorting in het

narius[1] in Over-IJssel tijdens zijne sermoenen gelijkaardige ketterijen verkondigde.

Tegen hen drieën trad Geert Groote krachtdadig op, om in het bisdom Utrecht de bedreigde zuiverheid van het geloof tegen hunne ketterijen te vrijwaren. Hij predikte tegen hen en sloot hun den mond [2]; doch liet het niet daarbij ; hij liep de besmette gewesten af, schreef brieven om hunne ketterijen aan geleerden en ongeleerden te onthullen en bewerkte door zijnen ijver, dat de Utrechtsche bisschop Floris van Wevelinkhoven een kettergeding tegen de drie schuldigen liet inspannen [3]. De uitslag ervan was, dat de eerste, de leertouwer Matthaeus de Lollaert van Gouda, die niet meer tot de levenden behoorde, op bevel van bisschop Floris ontgraven werd; zijn gebeente werd als dat van eenen ketter op de voorplaats van het bisschoppelijk paleis verbrand en de asch in de stadsgrachten van Utrecht geworpen [4]; terwijl de twee andere ketters tot herroeping werden veroordeeld en waarschijnlijk ook anders gestraft [5].

---

oorspronkelijk handschrift der brieven en werd ze door eenen afschrijver nu door *Bartholomaeus*, dan weer door *Bertholdus* volledigd? Bij Buschius en bij P. Hoorn komt alleen de eerste naam voor.

[1] Geert Groote : Novus terminarius deputatus in Campis. — Buschius : Novus Campensis et Swollensis terminarius. — Du Cange (in verbo) : Terminarii apud ordines mendicantes dicuntur, qui habendis per agros cuique conventui addictos concionibus destinantur. Habent enim singuli ordinum istorum conventus descriptos circumjecti territorii pagos, intra quos duntaxat eleemosynas colligere liceat.

[2] G. Groote : Hereticorum, qui ecclesie per eos insultabant, os obstructum est.

[3] P. Hoorn : Hec ille demum, ut populum a predicatorum hereticorum infectionibus sanaret atque defenderet, omnem diligentiam adhibuit. Discurrebat per provincias, scribebat epistolas, informavit doctos pariter et indoctos necnon et ecclesiarum prelatos, quatenus sibi ac suis subditis ab hujusmodi luporum insidiis caute vigilarent. Egit etiam apud venerabilem pontificem Florencium ceterosque prelatos, quatenus canonice contra eos procederent, quod et factum est.

[4] P. Hoorn : Primus post mortem de sepulchro extractus, est publice combustus. — W. Heda (*Historia episcoporum Trajectensium*, blz. 259; *Corpus* I, blz. 250) : Fecit [Florentius] exhumari ossa cujusdam haeretici Matthaei Lollaert atque ante atrium pontificale comburi cineresque in fossis urbis dispergi.

[5] P. Hoorn : Ceteri duo cum sibi adherentibus ad punicionem revocati sunt. — Zie verder de bijzonderheden over den augustijn.

Over het geval van broeder Bartholomaeus bezitten wij overigens nog veel meer bijzonderheden; dank vooral aan eene halve dozijn eigene brieven van Geert Groote over zijne bemoeiingen [1]. Te dien tijde wijdde zich de stichter der Broederschap van het Gemeene leven aan de prediking met den meesten ijver. Te Utrecht had hij in zijne stoute sermoenen de zeden van een deel der geestelijkheid geschandvlekt en tevens de ketters ontmaskerd. Ook te Kampen predikte hij met goed gevolg, toen de augustijn Bartholomaeus hem met zijne verdachte sermoenen kwam dwarsboomen [2]. Daaruit volgde als een geestelijk tweegevecht tusschen beide predikers [3]. Overigens had Geert Groote reeds lang te voren in Utrecht en in Holland hooren zeggen, dat er zich onder de augustijnen van Dordrecht enkele ketters bevonden [4]. Nu hij eenen broeder uit dat Dordtsche klooster op heeter daad van ketterij betrapte, kon hij niet langer zwijgen.

In eenen brief aan Reinier van Drynen, pastoor te Zwolle, waarschuwt hij hem tegen Bartholomaeus, zeggende gehoord te hebben, dat deze te Kampen drie a vier sermoenen gepredikt heeft, welke geheel en al in den trant van den ketter Gerbrand, van den beruchten ketterschen leertouwer en van de kettersche Vrije Geesten waren [5]. Hij somt enkele zijner verdachte stellingen

---

1 In zijn *Chronicon Windesemense* haalt J. Buschius eenen geheelen brief (aan R. van Drynen) aan en verwerkt eenen anderen (aan bisschop Florens) in zijnen tekst; van eenen derden brief (aan den vicaris generaal) neemt hij ook enkele uitdrukkingen over; wel een bewijs, dat hij die stukken met meer andere vóór zich had liggen, terwijl hij schreef.

2 Buschius : Bartholomaeus eidem palam resistere non formidavit.

3 Buschius betitelt het hoofdstuk zijner levensbeschrijving van Geert Groote, waarin hij het geval van Broeder Bartholomaeus verhaalt, aldus : « De quodam fratre ordinis eremitarum S. Augustini *specialem* cum M. Gerardo faciente *congressum*, sed ab eo pro haeretico juridice convicto. » En dit hoofdstuk begint met deze woorden : « Surrexit praeterea novus quidam de ordine mendicantium frater eremitarum S. Augustini, Campensis et Zwollensis terminarius nomine Bartholomaeus, qui cum M. Gerardo Groot *singulare certamen* ingressus, » enz. Het was inderdaad een echt tweegevecht tusschen beide.

4 Brief van Groote : Augustinensis Dordracensis habent famam, quod sunt haeretici inter illos. Sic audivi a multis annis in Trajecto et in Hollandia.

5 De quibus (sermonibus) mihi scriptum est, quod multum accedunt et procedunt secundum modum Gerbrandi et illius haeretici pellificis et Liberorum Spirituum.

op over de penitentie, de volmaaktheid der ziel, enz., en drukt er vooral op, dat broeder Bartholomaeus zich populair maakt door de herbergen te bezoeken, de grooten te vleien en met iedereen alle strengheid af te leggen [1]. Nu zal deze wolf naar Zwolle gaan prediken. Geert Groote herinnert aan Reinier, dat hij het prediken als pastoor aan eenen terminarius verbieden kan [2]; laat hij het echter toe, dan moet hij scherp toezien. In dat laatste geval, biedt Geert Groote den pastoor van Zwolle aan, in 't geheim naar zijne stad over te komen om de sermoenen van Broeder Bartholomaeus te bespieden, zijne ketterijen uit zijnen mond op te vangen en door eenen notaris te laten opteekenen. Alzoo zou men hem op heeter daad betrappen en hem verder het prediken kunnen ontzeggen [3]. Of Geert Groote te Zwolle werkelijk die rol van geestelijken spioen jegens den Dordtschen augustijn gespeeld heeft, weten wij niet, maar wel dat Bartholomaeus aldaar sermoenen heeft gepredikt, alsook kort daarna te Woudrichem, en dat Geert Groote hem vóór het geestelijk hof van Utrecht liet dagen [4].

Om dat doel te bereiken had Geert Groote aan den bisschoppelijken vicaris geschreven, hem op het hart drukkende dat de ketterijen zich alom in 't geheim verbreidden en dat, zoo een weetniet en geloofsverdelger als Bartholomaeus gerust mocht voortprediken, de ketters overal hunne hoornen zouden opsteken en der leeken overmoed alom de geestelijkheid en de vrijheden der Kerk bedreigen zou met ondergang tot groot schandaal van het geheele volk. Zulks kon de bisschoppelijke Inquisitie niet lijdzaam aanzien.

---

1 Intrat tabernas et captat amicitias majorum et neminem inculpat. — Hoorn evenzoo: Penitentiam autem et carnis afflictionem et similia verbo simul et opere dissuadebat, dicens Christum fuisse bonum socium et sepius interfuisse conviviis et potasse vinum et carnis oblectamenta vitare non docuisse.

2 Religiosi nullum habent privilegium predicandi, nisi quando voluerit eos curatus admittere; sic quod potest eos admittere vel non.

3 Et ego vellem eum secrete audire et cum notario, quando vellet vobiscum praedicare. Et tunc non deberetis sibi (Bartholomaeo) interdiceri, sed mihi demandare, ut secrete venirem, et sic furtive caperemus eum in verbis erroneis et excluderemus eum a praedicatione, ut non gloriaretur diabolus per eum.

4 Buschius: Ad curiam Trajectensem eum citari procuravit, suis ibidem objectionibus in termino sibi prefixo responsurus.

Zelfs de paus zou er zich kunnen mee bemoeien [1]. Wellicht ware het beste middel het volgende: de bisschop zou in Over-IJssel iemand aanstellen om tegen broeder Bartholomaeus getuigenissen in te zamelen en als inquisiteur op te treden [2]. Hoe scherp ook in dit schrijven, zich zelven dorst Geert Groote niet openlijk aanbevelen, maar het aanbod was duidelijk genoeg. Nochtans behield de bisschoppelijke vicaris de zaak in eigene handen en leidde zelf het geding tegen den Dordtschen augustijn. Ondanks verpletterende getuigenissen ontkende Bartholomaeus onder eede alles wat men hem ten laste legde, waarop de bisschoppelijke vicaris hem als eenige straf voorschreef, dat hij te Kampen en te Zwolle van op den predikstoel de hem toegedachte ketterijen openbaar zou veroordeelen, belovende zich verder aan ieder onderzoek van den Utrechtschen bisschop te zullen onderwerpen.

Over dien uitslag was Geert Groote gansch niet tevreden [3] en hij wendde zich rechtstreeks tot bisschop Floris van Wevelinkhoven, zich beklagende over de overhaasting en het gemis aan ernst in dat eerste kettergeding [4]. Hij smeekte den prelaat, dat hij, als herder van Christus' schapen, tegen dien ongeleerden vos, tegen dat logenachtig en afschuwelijk kettersche beest [5], zonder uitstel een tweede geding zou inspannen en er zich vooral noch door gebeden noch door geld noch door welkdanigen anderen invloed zou laten van afbrengen [6]. Stout en dringend is die brief [7] van Geert Groote aan zijnen bisschop; hij miste dan ook zijn doel niet: broeder Bartholomaeus werd ten tweeden male, op bevel

---

1 Et sequentur tanta mala, in quibus summus, ut credo, pontifex dissimulare non potest.

2 Ut dominus (episcopus) alicui trans Iselam, qui ulterius accipiat contra praedictum testimonia, inquisitionem committat.

3 Buschius: Super quibus magister Gerardus valde male contentus.

4 Ad examen vicarii vestri, quod valde tumultuose et, ut mihi visum est, non servata debita in tanto negotio gravitate agebatur.

5 Ut talem indoctam vulpeculam, mendacem et multiformi turpitudine difformem bestiam et vere de haeresi suspectissimam de cetero admittatis.

6 Ut vestra pietas nec precibus nec pretio nec quibuscumque instigantibus aut moventibus possit ad hoc moveri nec deduci.

7 Buschius spreekt van verscheidene brieven (*frequentibus epistolis.*) Deze enkele van Geert Groote aan den bisschop bleef ons bewaard, maar hij kan voor drie tellen.

van den bisschop, vóór het geestelijk hof van Utrecht gedaagd [1].

Buschius verhaalt ons hoe te Kampen de aanhang van den Dordtschen augustijn talrijk en machtig was, zoodat een deel van den magistraat dier stad optrad om hem te beschermen en, daar broeder Bartholomaeus te recht eenen schrik voor Geert Groote koesterde, trachtten de schepenen te beletten, dat deze bij het geding tegenwoordig zou zijn. Maar Hendrik van Wilsem, een schepen van Kampen, die integendeel aan Geert Groote's zijde stond en later zelfs in het klooster te Windesheim trad, verwittigde hem in allerhaast van hetgeen er gebeurde. Geert Groote bevond zich te Deventer; nog denzelfden avond reisde hij in allerijl per wagen naar Utrecht en legde aldus in dien nacht tien mijlen af. Vroeg in den morgen was hij in de bisschoppelijke stad aangekomen en zijne onverwachte verschijning verpletterde de tegenpartij. Alsdan beval de bisschop, dat broeder Bartholomaeus in tegenwoordigheid van Geert Groote zou onderzocht worden. Deze bracht de getuigenissen der Over-IJsselaars voor en eischte de veroordeeling van den ketterschen augustijn, waarop de geestelijke rechter, na het volbrengen der gebruikelijke pleegvormen, een eindvonnis in dien zin uitsprak [2]. De veroordeelde ketter zou daarenboven in het vervolg, tot teeken zijner schuld, twee uit laken gesneden scharen van verschillige kleur, de eene op de borst, de andere op den rug, op zijn opperste kleed genaaid, openbaar moeten dragen [3]. Te gelijk verhaastte zich Geert Groote aan de geestelijkheid van Kampen te schrijven, dat men zonder uitstel de veroordeeling en de herroeping van broeder Bartholomaeus aldaar in de beide kerken dikwijls en plechtig moest ruchtbaar maken, tot beschaming der vrije geesten en versterking des geloofs [4]. Eene groote opgewondenheid spreekt uit dien brief, die in eene soort van heiligen roes schijnt geschreven te zijn.

---

[1] Buschius : De mandato domini Trajectensis... ad curiam Trajectensem secundo citatus.

[2] Buschius : Quibus diligentissime examinatis, cum non esset locus amplius diffugiendi, tandem judex de jurisperitorum consilio et assensu diffinitivam ferens sententiam, ut haereticum dictavit eum fore censendum.

[3] Buschius : In cujus signum forcipes duas de alterius coloris panno, unum ante, alium post se, in vestimento suo superiori publice sibi consui mandavit.

[4] Sicubi tuba profana et erronea toti populo et maxime liberis spiritibus carnali libertate insonuit, etc.

Geert Groote zegepraalde eindelijk; maar de aanhangers van den Dordtschen augustijn konden hem zijnen hardnekkigen ijver niet vergeven. Vooral te Kampen wilde men zich over Geert Groote en zijne vrienden wreken. Aan dezer hoofd stond alsdan Wernerus Keynkamp van Lochem, rector der school te Kampen, die later prior van Windesheim is geworden. Van Geert Groote bezitten wij eenen brief tot hem gericht om hem het gedrag voor te schrijven, dat de goedgezinde mannen en vrouwen aldaar moeten volgen tegenover de schepenen, die de zaak van den ketterschen augustijn bleven verdedigen en die, naar 't schijnt, een proces tegen de getuigen van het kettergeding ingespannen hadden. De vrouwen mogen vóór het gerecht der schepenen niet verschijnen; want, indien haar eene boete ten bate van Bartholomaeus werd opgelegd, dan zouden zij schijnen valsche getuigenissen tegen hem te hebben gegeven, hetgeen te Utrecht en elders veel schandaal zou verwekken. Naar het voorbeeld der heiligen en der martelaars moeten zij liever alle wereldsche vervolgingen geduldig en met blijdschap verduren. Hetzelfde moeten de mannen doen en zich zelfs uit de schepenbank verwijderen, hoe men hen ook daarvoor vervolge; nog beter ware het te sterven [1]. In Gods oogen is het glorievol tegen de overheid der wereld in opstand te komen om de waarheid te verdedigen tegen onrechtvaardige rechters. Naar alle waarschijnlijkheid zal Wernerus Keynkamp niet doof gebleven zijn voor dit roerend hartstochtelijk smeeken van Geert Groote; want, toen de magistraat van Kampen eenige van dezes vrienden uit de stad verbande [2], bevond hij zich onder hen; tot eene tienjarige ballingschap werd hij veroordeeld en schandelijk uit de stad verjaagd [3]. Wat Geert Groote zelven betreft, een zijner biografen getuigt met afschuw, dat zijne vijanden van Kampen hem gaarne hadden verscheurd, verbrand of versmoord, ware hij

---

1 Mallem mortem ejus temporalem.

2 Buschius : Hanc confusionem et scandalum consules et cives Campenses indigne ferentes fautores et amicos magistri Gerardi multis injuriis lacessentes et opprobriis fatigantes, quosdam de civitate sua expellere et deturbare coeperunt.

3 Buschius : Ex oppido Campensi cum multo opprobio publice fuit eductus... recipiens a scabinis interdictum, ne infra decem annos illic redire praesumeret.

in hunne handen gevallen [1]. In elk geval was de haat tegen hem zoo vinnig, dat men van den Utrechtschen bisschop wist te bekomen, dat hij aan Geert Groote, die slechts diaken was, het houden van sermoenen in het vervolg verbood, hetgeen aan zijn geliefkoosd predikersambt een einde kwam stellen [2].

Welk een harde slag moet dat voor den blakenden verkondiger van God's Woord zijn geewest en welk een bitter loon voor zooveel vurigen geloofsijver! Doch dien gloed kon niemand in hem uitdooven; nu richtte hij zich tot den H. Vader om zijne roeping te kunnen volbrengen : hij wenschte door hem tot pauselijken inquisiteur te worden aangesteld. Een zijner vrienden, Willem van Salvavarilla, cantor van Parijs en aartsdiaken van Brabant in het bisdom Luik [3], ondersteunde met warmte zijne vraag bij Urbanus VI in een smeekschrift [4], dat tot ons is gekomen. Daarin weidt hij uit over Geert Groote's geleerdheid, onbaatzuchtigheid en geloofsijver en drukt hij er op, dat zijn beschermeling niet tot den paus komt om eene winstgevende praebende te vragen, maar alleen om in vrijheid en zonder belemmering te mogen prediken tegen de ketters. Daarom acht het Willem geraadzaam, dat Urbanus VI dien eerbiedwaardigen man tot ketterjager in de provincie Keulen of ten minste in het bisdom Utrecht zou benoemen [5]. Dit smeekschrift schijnt te Luik, einde October 1383, geschreven te zijn

---

1 Hoorn : Civitas etiam Campensis, ubi maxime hujusmodi error viguit, que prius virum Dei freneticorum more dentibus discerpere, ignibus comburere et fluctibus operire potius volebat, etc.

2 In een smeekschrift, gericht tot den Utrechtschen bisschop om hem op zijn besluit te doen terugkomen, wordt gewaagd van de diensten door Geert Groote in het onderdrukken der ketterij bewezen en van de uitbundige vreugde der ketters bij zijne bestraffing : « Unde quorundam haereticorum secrete serpentium in terra audacia compressa videtur.... Inde laetantur haeretici et serpunt audacius. » (Thomas a Kempis, *Opera*, deel III, blz. 31, 32; uitgave van Keulen, 1759.)

3 Men weet, dat het bisdom Luik zich over een aanzienlijk gedeelte van het hertogdom Brabant uitstrekte, zoodat Brabantsche steden als Leuven, 's Hertogenbosch en Breda zich onder den Luikschen bisschop bevonden, terwijl het overige van Brabant (Brussel, Antwerpen, enz.) onder den bisschop van Kamerijk stond.

4 *Corpus* II, blz. 250, 251.

5 In provincia Coloniensi vel saltem in praedicta dioecesi Trajectensi.

geweest [1]. Korte maanden daarna, eer nog de paus eenige beschikking genomen had, behoorde Geert Groote niet meer tot de levenden, « fortunately for his fame, » zooals Lea te recht opmerkt [2]. Aldus eindigde met zijnen dood de geweldige rol door den gemoedelijken stichter der Broederschap van het gemeene leven gespeeld als « ketterhamer. »

Een tiental jaren later vinden wij, in het ander uiteinde der Nederlanden, te Bergen in Henegouwen, een nieuw spoor van ketterij. Uit de stadsrekening van 1396 blijkt, dat twee ketters, Simon de Méry en le Kamus, er vóór Allerheiligendag op de Markt bepredikt werden door bisschop Hugo de Tolvis, suffagaan van Kamerijk, in tegenwoordigheid van den meier en van de schepenen [3]. Waarschijnlijk werd, naar het heerschend gebruik, die bepredikіng gevolgd door hunne verbranding. In 1398 teekende de schout van Brugge in zijne rekening de kosten op der verbranding van eenen zekeren Michel le Divel, *lequel fu ars du fait de bougerie* [4]. Was hij een ketter of een sodomieter?

In mindere gevallen, vooral wegens godslastering, trad de magistraat zonder de tusschenkomst der geestelijkheid op. Zoo zagen wij reeds hierboven de zaak van Margaretha 's Moenx te Gent in 1354 door de schepenen geregeld. In de Leidsche rechtsbronnen der middeleeuwen werden ons daarvan een paar voorbeelden uit het laatste vierde der 14de eeuw toevallig bewaard. In 1373 werd er Vader Heyne door de schepenen tot eene herhaalde openbare boetedoening veroordeeld « overmids becoringhe van den duvel, dair ons God voir behoeden moet, die hi lijf ende ziel ofgaf ende Gode vloeckte » [5]; en vóór 1395 werd Elias ook aldaar door de schepenen tot drie openbare boetedoeningen verwezen, « van sulken onnutten woerden, alse Elias ghesproken heeft, dat jeghens den ghelove draecht [6]. »

---

1 Over den vermoedelijken datum, zie Acquoy, *Gerardi Magni epistolae XIV*, blz. 60.

2 *History of the Inquisition*, deel II, blz. 361.

3 Devillers, *Inventaire analytique des archives de Mons*, *Chartes*, deel II, blz. LI; *Corpus* I, blz. 258.

4 Giliodts-van Severen, *Inv. des archives de Bruges*, deel V, blz. 84.

5 Blok, *Leidsche rechtsbronnen*, blz. 29; *Corpus* II, blz. 303.

6 Blok, *Leidsche rechtsbronnen*, blz. 41; *Corpus* II, blz. 304.

Ook te Ieperen in Vlaanderen vinden wij een paar dergelijke gevallen omstreeks dezelfde jaren. Het eerste is geboekt in eene gelijktijdige Fransche aanteekening, die luidt: « Le merkedy VIIe jour de février lan 1374 (oude stijl), Meulin Heerbrecht dit Zughere est jugié dester en pellerin et dacourtier se langhe et en après est bannis 7 ans hors le pays de Flandres sour le jubet, pour les despiteuses, inhonestes et materieles paroles blasfemes, quil dist sour nostre seigneur Jhesu Crist et dele glorieuse benoite verge Marie [1]. » Het tweede betreft eenen Hannin Roey, die in 1390 gebonden in de rivier werd gedompeld en daarna voor den tijd van twee jaren uit Vlaanderen gebannen: « Merkedy, jour de plait, l'an 1390, le 5e jour doctobre, Hannin Roey, varlet du mestre des tisserans, fut jugiet dameneir a quatre hueres apres diner par le conte des ribaus, loiet d'une corde, de le prison jusques au pont dElverdinghe et dycelli pond jeter en lYppre, et fut jeté dedans, et aveuc ce fu bannis 2 ans hors le pays de Flandres sour le gibet, pour horribles despitauses paroles et villaines maudissons quil parla et maudit envers nostre seigneur Jhesu Crist et nostre dame sa mere en son jeu des tables sur lescole [2]. »

De stadsrekeningen en andere officieële oorkonden der 14de eeuw zijn zoo onvolledig tot ons gekomen en wat overblijft van de rijke archieven der oude bisdommen, inzonderheid het zoo belangrijk archief van het bisdom Doornik, is nog zoo onvoldoende onderzocht geworden en zoo moeilijk toegankelijk voor de meeste geschiedvorschers, dat wij ons met die schaarsche gevallen van kettervervolging voor de gansche eeuw der Artevelden moeten tevreden houden; doch latere ontdekkingen in het Vatikaansch Archief en elders zullen ongetwijfeld nog een en ander, en veel meer dan men wel denken zou, aan het daglicht brengen over de ketters der Nederlanden gedurende dat fel bewogen tijdvak.

---

[1] Stadsarchief te Ieperen, Reg. *Diversche memoriën ende bewijsen ghetrocken, uuten serien van swonsdachs ghedinghe,* fol. 48 verso.
[2] Stadsarchief te Ieperen, zelfde Reg., fol. 61.

ACHTSTE HOOFDSTUK

NIEUWE VERVOLGINGEN TEGEN DE BEGIJNEN, BEGGARDEN EN SOORTGELIJKEN

In ons tweede hoofdstuk hebben wij gezien, hoe de rechtgeloovige Begijnen der Nederlandsche gewesten, na een langdurig inquistoriaal onderzoek, in hunne eer waren hèrsteld geworden.

Men denke echter niet, dat het tijdvak der vervolgingen tegen de Begijnen en Beggarden nu voor altoos was gesloten. In de Duitsche landen, die zich theoretisch tot aan den rechteroever der Schelde uitstrekten, bleven beide vrije vereenigingen nog immer verdacht en de afschaffingsbullen van 1311 werden er nooit behandeld als in onze Nederlandsche gewesten, terwijl dan nog in 't uitgestrekte bisdom Utrecht, dat meer dan de overige Nederlandsche diocesen onder Duitschen invloed stond, de uitroeiing der Begijnen niet geheel was uitgebleven, zooals wij hierboven hebben aangetoond.

Reeds den 6 Maart 1335 vaardigde Walram, aartsbisschop van Keulen, een bevel [1] uit, gericht tot zijne geestelijkheid en tot al de geloovigen van zijn gebied aangaande het onderdrukken der Beggarden en Zusters (*Beggardi et Suestriones*). Hij herinnert dat zijn voorganger, Hendrik I van Virnenburg (in 1307) deze verdachte secte uit zijn geestelijk gebied gebannen heeft en veel strenge kettergedingen tegen haar heeft ingesteld. Onder ernstige

---

[1] Hartzheim, *Concilia Germaniae*, deel IV, blz. 436.

bedreigingen beveelt hij die vervolgingen alom te hervatten, daar hij vernomen heeft, dat dezelfde *Beggardi* en *Suestriones* op nieuw in zijn bisdom krioelen.

Eenige maanden later, op 1 October 1335, vaardigde dezelfde kerkvoogd een nieuw bevel [1] uit, gericht tot zijne geestelijkheid, aangaande het onderdrukken dier Beggarden en Zusters. Nogmaals herinnert hij aan de strenge maatregels door hem en door zijnen voorganger genomen en zegt gehoord te hebben, dat de inquisiteur, met die vervolging gelast, veel te zacht te werk is gegaan. Voor dit geval vernietigt hij al de vonnissen en verordeningen van dien inquisiteur, waarbij de ketters ten onrechte zouden gespaard geweest zijn, en hij beveelt ten strengste de Beggarden en Zusters met den ban te treffen en uit te roeien.

Kort daarna handelt Boudewijn, aartsbisschop van Trier, op dezelfde wijze als zijn Keulsche ambtgenoot Walram. In de statuten van het provinciaal concilie, dat hij in April 1338 heeft voorgezeten, komen scherpe bepalingen tegen de Beggarden voor [2]. Deze zijn in den ban en niemand mag hen in zijn huis ontvangen of hun aalmoezen geven, op straf van den banvloek. Evenals in de hooger vermelde Triersche statuten van 1310 heeten zij hier *Begardi*, *Begardi laici* of *illi rustici*, *qui se Apostolos vocant*. Er wordt hun ook ten laste gelegd, dat zij gekleed gaan met lange kleederen, mantels en kappen (*cum tabardis et tunicis longis et longis cappuciis*), dat zij niet willen werken en in luiheid leven, de H. Schrift verkeerd uitleggende aan 't eenvoudige volk en bedelende zonder tot eene erkende bedelorde toe te behooren. Ieder parochiepastoor moet zulkdanige Beggarden berispen en hun bevelen van hunnen arbeid te leven als de andere menschen; gehoorzamen zij niet, dan moet hij ze 's zondags in 't openbaar in de kerken als gebanvloekten uitroepen. De biechtvaders zullen aan hunnen bisschop al degenen zenden, die bekennen kettersche leeringen aangekleefd of ketters begunstigd te hebben.

Ook de pausen bemoeiden zich weldra op nieuw met de Beggarden en Begijnen der Duitsche landen. Den 15 Juli 1353 zond

---

1 *Corpus* I, blz. 184, nr 188; Mosheim, *De Beghardis et Beginabus*, blz. 296-298.

2 *Corpus* I, blz. 188, nr 191; Mansi, deel XXV, blz. 261, 262.

Innocentius VI uit Villeneuve bij Avignon eene bul[1] gericht tot de prelaten, de vorsten en de overige wereldlijke regeerders van Duitschland, waarbij hij hun zijnen inquisiteur den predikheer Jan Schandelant in 't bijzonder aanbevool ter onderdrukking der *Beckardi*. Hunne secte noemt hij eene *pestifera rabies*, waartegen de pauselijke inquisiteur uit al zijne macht ieveren zal. Innocentius VI spoort al de Duitsche overheden aan om zijnen kettermeester in alles te helpen en hem in 't bijzonder het gebruik hunner kerkers toe te staan, daar de inquisiteur in de Duitsche landen geene eigene gevangenissen bezit.

Den 25 Februari 1357 komt een nieuwe aartsbisschop van Keulen, Willem van Gennep, met eene nieuwe veroordeeling der *Beggardi et Suestriones* voor den dag[2]. Hij ook noemt ze eene *pestifera secta* en herinnert aan de acten zijner voorgangers Hendrik I van Virnenburg en Walram, die wij kennen, en waaruit, zegt de aartsbisschop, veel vreeselijke vervolgingen (*multiplices formidabilesque processus*) gesproten zijn. Nochtans is het getal dier ketters van beider kunne weeral zeer groot geworden, zoodat de vroeger genomen maatregels eene dringende toepassing vereischen. Ook hunne begunstigers moeten in den ban geslagen worden, 't is te zeggen al degenen, die met de ketters betrekkingen onderhouden, ze in hun huis ontvangen, hunne woningen aan zulkdanigen verhuren, afstaan of schenken, ofwel hen met eenigen menschelijken troost ter hulp komen (*seu aliquo humanitatis solatio subvenientem eisdem*). De parochiepastoors of andere geestelijke personen, die zich in de onderdrukking dier gevaarlijke secte te lauw zouden toonen, zal de aartsbisschop ten strengste straffen.

Maar niet alleen in de Duitsche landen, ook in het koninkrijk Frankrijk stonden de Beggarden en Begijnen voortdurend in eenen kwaden reuk. Den 3 September 1365 richt paus Urbanus V uit Avignon eene bul[3] tot de aartsbisschoppen, bisschoppen en inquisiteurs *per regnum Franciae*, waarin hij met afschuw gewaagt van

---

1 *Corpus* I, blz. 204, nr 206; Ripoll, *Bullarium*, deel II, blz. 243.
2 *Corpus* I, blz. 523, nr 207bis; Hartzheim, *Concilia Germaniae*, deel IV, blz. 482
3 *Corpus* I, blz. 205, nr 208; Raynaldus, *Annales eccl.*, deel XVI, blz. 446.

degenen, die hij noemt : *quidam filii Belial utriusque sexus qui Begardi et Beguini vulgariter nuncupantur*. Zulkdanige gevaarlijke ketters, die onder eene schapenvacht eenen wolvenaard bedekken en talrijk te vinden zijn in verscheidene steden en dorpen van het koninkrijk, moeten met al hunne begunstigers door de prelaten en de kettermeesters onderdrukt worden, zoo noodig met inroeping van den wereldlijken arm. Ten einde allen beter in te lichten over de woonplaats, de levenswijze en de ketterijen dier secte, zendt Urbanus V te gelijk met zijne bul aan den aartsbisschop van Parijs eene memorie, die de paus daarover zegt ontvangen te hebben en waarvan die bisschop gelast wordt aan elk zijner suffraganen een afschrift te bezorgen [1].

Dezelfde paus verloor geenszins de vervolging in de Duitsche landen uit het oog. Den 15 April 1368 vaardigde hij uit Rome eene bul[2] tegen de Beggarden uit, gericht tot de prelaten, de vorsten en wereldlijke regeerders van Duitschland. Zij is grootendeels eene letterlijke herhaling van Innocentius VI 's bul van 1353; doch eenen nieuwen pauselijken inquisiteur, den predikheer Lodewijk de Caliga, beveelt hij hun aan naast de reeds vroeger aangestelde met hunne vicarissen. Evenals Innocentius VI spreekt hij alleen van de *Beghardi*; maar verder neemt hij de voorzorg aan te stippen, dat er spraak is van ketters en verdachten van beider kunne (*haereticos seu suspectos de haeresi utriusque sexus*). Ook hij drukt er bijzonder op, dat de gewone gevangenissen ter beschikking der inquisiteurs moeten gesteld worden, daar de Inquisitie in de Duitsche landen nog geene eigene kerkers bezit.

Eindelijk treedt de keizer in persoon tegen de verdachte en alom vervolgde secten op. Die keizer is een ootmoedige dienaar van den H. Stoel : Karel IV van Luxemburg, uit een oud Nederlandsch vorstenhuis gesproten. Hij neemt de zaak overigens zeer ter harte. Den 9 Juni 1369 zendt hij uit Lucca in Italië een uitvoerig keizerlijk bevel[3] tot de aartsbisschoppen, bisschoppen, enz., met een woord tot de geheele geestelijkheid en tot alle wereldlijke overheden en onderzaten van zijn Roomsche rijk, over het vervol-

---

1 Dat stuk is ongelukkigerwijze niet tot ons gekomen.

2 *Corpus* I, blz. 206, nr 209; Mosheim, *De Beghardis et Beghinabus*, blz. 336.

3 *Corpus* I, blz. 208, nr 210; Mosheim, blz. 350.

gen der Beggarden, Begijnen en meer andere ketters als *Vrijwillige Armen*, *Conventzusters*, enz., die « Brod durch Gott » bedelen en[1] die zoo talrijk in de Duitsche landen te vinden zijn. Het voorbeeld volgende van paus Urbanus V en van al de vroegere pausen, alsmede van zijne voorzaten de Duitsche keizers, verklaart hij de Inquisitie des te gretiger te willen steunen, daar de ketters nu gevaarlijker dan ooit zijn geworden. Op verbeurte van goed, ambten en voorrechten moet ieder die Beggarden en Begijnen als gebanvloekten der Kerk en des Rijks streng onderdrukken. Alwie ze begunstigt met hun spijs, drank, woning of anderszins iets te verschaffen, moet aangehouden, gekerkerd en uitgeleverd worden aan den pauselijken inquisiteur Walther Kerling, predikheer en keizerlijken kapelaan, of aan zijne ambtgenooten en vicarissen. De prelaten zullen de ketters met de geestelijke censuur treffen, tot dat de Beggarden en Begijnen grondig uitgeroeid mogen heeten[2], en zij zullen de inquisiteurs in al hunne handelingen krachtdadig ter hulp komen, hunne kerkers ter beschikking der kettermeesters stellende en deze met hunne dienaren goed onthalende.

Na dit bevel werd, den volgenden dag (10 Juni 1369), een tweede keizerlijk edict[3] in dezelfde Italiaansche stad Lucca uitgevaardigd tot regeling der Inquisitie in de Duitsche landen tegenover de Beggarden en Begijnen. In dat wijdloopig stuk, dat als eene pauselijke bul gestyleerd is, herinnert keizer Karel IV, dat paus Urbanus V den predikheer Walther Kerling alsmede eenige andere broeders zijner orde meer bijzonder tegen die ketters heeft aangesteld. Wenschende dat al deze kettermeesters met hunne vicarissen en hunne dienaars hun ambt zonder moeilijkheden vervullen mochten, verleent hun de keizer de uitgebreidste rechten en voorrechten.

Geldboeten en verbeurte van bezittingen en ambten zullen

---

1 Secta Beghardorum et Beghinarum seu Swestrionum conventualium, quae vulgo *Wilge Armen* vel *Conventschwestern* dicuntur vel quae simul mendicando dicunt *Brod durch Gott*, et omnes Beghardos et Beghinas generaliter.

2 Donec omnes hujusmodi Beghardi et Beghinae et singuli eorum radicitus sint extirpati et extirpatae.

3 *Corpus* I, blz. 210, nr 211; Mosheim, blz. 343.

degenen treffen, die de inquisiteurs niet krachtadig bijstand verleenen. Een derde deel van de aangeslagene roerende en onroerende goederen van al de veroordeelde Beggarden en Begijnen zal den kettermeesters toebehooren.

Slechts eene week later, den 17 Juni 1369, richtte de keizer uit hetzelfde Lucca een derde stuk[1] tot de pauselijke inquisiteurs Walther Kerling en Lodewijk de Caliga, alsmede tot de twee predikheeren, die door broeder Walter in dezelfde Duitsche landen nog moesten aangesteld worden, en tot hunne opvolgers in dat ambt. Dit derde keizerlijk bevel handelt over het uitroeien der kettersche schriften in de volkstaal[2] en over het benoemen van notarissen door de inquisiteurs tot vollediger uitoefening van hun ambt. Al de verdachte boeken (*scripta*, *tractatus*, *sermones*, *quaterni*, *cedulae*, *codices*) moeten aan de inquisiteurs uitgeleverd en dadelijk vernietigd worden, ten einde te beletten, dat veel menschen in kettersche dolingen zouden vervallen gelijk de talrijke Beggarden en Begijnen der Duitsche landen[3].

Eindelijk vaardigde Karel IV, dien zelfden dag (17 Juni 1369) nogmaals uit dezelfde stad Lucca, een vierde stuk uit, een plechtig keizerlijk edict[4] over het gebruik van de verbeurdverklaarde goederen der Beggarden en Begijnen in de Duitsche landen. Na den lof der inquisiteurs gezongen te hebben, die reeds een gedeelte der besmette gewesten gezuiverd hebben[5], verklaart hij, dat, aangezien de Inquisitie in de Duitsche landen noch huizen noch versterkte torens bezit, die zouden kunnen dienen om de verdachten te bewaren en afgezworene ketters tijdelijk of levens-

---

1 *Corpus* I, blz. 214, nr 212; Mosheim, blz. 368.

2 Propter sermones, tractatus et alios libros in vulgari scriptos, inter personas laycas vel pene laycas dispersos, quos libros ut plurimum vel viciosos, erroneos ac lepra haeresis infectos layci legentes, non sanum et bonum intellectum percipientes, per se plus quam oportet volentes sapere...

3 Ne per male intellecta deducantur in haeresim vel errorem, quemadmodum multi Beghardi et Beghinae his temporibus, proh dolor! in errores et haereses sunt perductae.

4 *Corpus* I, blz. 218, nr 213; Mosheim, blz. 356.

5 De provinciis Magdeburgensi et Bremensi, terris Thuringiae, Saxoniae et Hassoniae et aliis certis partibus Alemaniae predictae sectae maledictae Beghardorum et Beguinarum penitus sunt destructae, quod ubique terrarum fieri affectamus.

lang gevangen te houden, hij met zijnen raad besloten heeft, dat de huizen en kloosters [1] der Beggarden aan de Inquisitie met dat doel worden geschonken. De huizen en kloosters der Begijnen zullen integendeel verkocht worden. Van de opbrengst zal een derde door den inquisiteur, geholpen door eenen geestelijken en door eenen leek, gebruikt worden in aalmoezen [2] aan den arme, aan de Kerk of aan de verzoende ketters en ketterinnen; een ander derde zal aan den inquisiteur, aan zijnen vicaris of aan eenen anderen door hem gevolmachtigde geschonken worden, daar het ambt der Inquisitie niet zonder veel moeite en kosten kan worden uitgeoefend; het laatste derde zal gebruikt worden, om de muren en de openbare wegen der steden en plaatsen, waar de aangeslagene goederen gelegen zijn, te verbeteren. De keizer neemt maatregels om het verkoopen dier goederen binnen de maand, waarin zijn edict zal ter kennis gebracht worden, door de zorgen der inquisiteurs en der overheid van elke plaats te doen voltrekken. In 't vervolg zal hetzelfde moeten geschieden binnen de drie dagen na de uitdrijving der Beggarden en Begijnen uit hunne huizen en kloosters. Alwie tegen dit keizerlijk edict handelt, zal voor iedere overtreding eene boet van honderd mark gouds betalen, waarvan de helft ten bate der keizerlijke schatkist en de andere helft ten bate van den inquisiteur zal komen. Alwie na verloop van drie maanden den inquisiteurs, hunnen vicarissen of hunnen ambtenaars weerstand zal geboden hebben, zal daarenboven al zijne bezittingen ten bate der keizerlijke schatkist zien aanslaan en al zijne rechten, voorrechten, vrijheden, ambten en waardigheden verliezen. In den aanhef van het edict geeft de keizer al de Beggarden en Begijnen zonder onderscheid voor ketters uit, die in eene geveinsde armoede leven, welke armoede kettersch is bevonden [3].

---

1 Domus et conventicula.

2 De opgegeven reden voor deze aalmoezen is, dat de bezittingen der Begijnen grootendeels van liefdadige schenkingen afkomstig zijn : « Cum ut in pluribus tales domus et bona per quosdam bonos homines simplices pia intentione comparatae sint per modum eleemosynarum. »

3 ... sectas illorum haereticorum, qui Beghardi et Beguinae vocantur, quae sectae nimis dispendiosae et periculosae in caulis fidelium dinoscuntur, eo quod exterius majorem paupertatem simulant, votis vovent seu profitentur,

Buitengewoon merkwaardig zijn die vier keizerlijke stukken, die uit Lucca, in den loop derzelfde maand Juni 1369, op den tijd van minder dan tien dagen, keer op keer door Karel IV naar Duitschland werden gezonden tot versterking der Inquisitie en verplettering der Beggarden en Begijnen. Geen ander tegenhanger was er tot hiertoe voor aan te wijzen dan de verschrikkelijke wetgeving van keizer Frederik II tegen de ketters, in de 13de eeuw [1]; maar nog meer dan die wetten ademen de vier edicten van Lucca eenen blinden haat voor de ketters, en verraden zij, als het ware, den stijl der pauselijke kanselarij in zake van kettervervolging, als had een inquisiteur in persoon deze stukken opgesteld. Reeds Mosheim [2] deed het opmerken, ter gelegenheid van de keizerlijke wet van 10 Juni 1369 : « Magnus inquisitorum et sacri, quod nominant, officii amicus fuerit necesse est, qui has litteras imperatoris composuit idemque formularum, quibus jureconsulti calliditati hominum leges fallere cupientium occurrunt, peritissimus; nam et inquisitorum commodis mirifica sollertia providet et tot cautionibus singulas partes edicti munit, ut vix legem accuratius et cautius scriptam me legere meminerim, totum diploma eloquentiam magis aulae Romanae seu pontificiae quam Caesareae sapit et sacri ordinis viri lucubratio esse videtur ». Ook zal het niemand verbazen, dat een keizer, die tijdens zijn verblijf in Italië zoo gedwee de stoutste wenschen der pauselijke Inquisitie kwam vervullen, den hoogsten lof vanwege den H. Stoel moest verwerven. Een paar jaren later noemt hem paus Gregorius XI « pugil fidei magnificus et promptus haereticorum persecutor », een eeretitel waarop Karel IV volkomen aanspraak mocht maken. De bul [3], waarin hem door den paus die lof openbaar werd toegezwaaid, is degene, waarbij Gregorius XI, op 7 Juni 1371,

---

quod nihil habere velint nec debeant in proprio nec in communi quam etiam vestibus vilibus mentita sibi iniquitate exterius praetendunt, interius autem ut vulpeculae vineam Domini Sabaoth satagunt demoliri, cum tamen eaedem sectae dudum per ecclesiam damnatae dinoscuntur et talis paupertas haereticalis sit judicata.

[1] Zie mijne *Geschiedenis der Inquisitie in de Nederlanden*, deel I, blz. 100 en volg.

[2] *De Beghardis et Beghinabus*, blz. 350.

[3] *Corpus* I, blz. 221, nr 214; Mosheim, blz. 364.

het keizerlijk edict over het gebruik van de verbeurdverklaarde goederen der Beggarden en Begijnen, op verzoek van den inquisiteur Walther Kerling, volmondig goedkeurde [1].

Geen wonder, dat eene zoo strenge wetgeving de vervolgde Beggarden en Beggijnen van Duitschland met al de overige broeders en zusters der vrije vereenigingen alom moest uiteen drijven. Ook getuigen te gelijk Bzovius [2] en Raynaldus [3], die toegang hadden tot het pauselijk archief om hunne bekende werken samen te stellen, dat de Beggarden en Begijnen, uit Duitschland verjaagd door de Inquisitie, naar de naburige gewesten en vooral naar de Rijnlanden, naar Holland en naar Brabant de wijk namen, zoodat paus Gregorius XI in 1372 den keizer en de rijksvorsten moest oproepen om aldaar de inquisiteurs ter hulp te komen. Die pauselijke bul is niet tot ons gekomen, maar wij bezitten een bevel [4] van keizer Karel IV, te Trier bezegeld op 17 Februari 1373, waarbij hij den aartsbisschoppen van Trier en van Keulen en den bisschop van Luik alsmede den hertogen van Luxemburg, Limburg, Brabant en Gulik met ènkele mindere vorsten, den pauselijken inquisiteur Jan de Boland, predikheer en keizerlijken kapelaan [5], warm aanbeveelt als bijzonder door den H. Stoel gelast met de uitroeiing der Beggarden en Begijnen in de diocesen van Trier, Keulen en Luik [6]. Zij moeten hem en al zijne medewerkers in alles behulpzaam zijn, onder anderen in het bemachtigen van het hem toekomende derde deel der aangeslagen roerende en onroerende goederen van deze ketters en ketterinnen [7]. Ook in het koninkrijk Frankrijk nam paus Gregorius XI

---

1 Tanquam provide et catholice factas.

2 *Corpus* I, blz. 224, nr 216; *Annales ecclesiastici*, ad annum 1372, deel II, blz. 1397, nr VII.

3 *Corpus* I, blz. 225, nr 217; *Annales ecclesiastici*, ad annum 1372, deel XVI, blz. 513, nr 14.

4 *Corpus* I, blz. 225, nr 218; Mosheim, blz. 388.

5 Capelanum nostrum dilectum... et inquisitorem haereticae pravitatis per Treverensem, Coloniensem et Leodiensem dioeceses.

6 Specialiter ad eliminandos et destruendos de medio fidelium particulares sectas Beghardorum et Beguinarum, quae plurimum in Allemanniae partibus pullulare dicuntur, dyabolo instigante.

7 In assecutione reali tertiae partis omnium bonorum mobilium et immobilium omnium et singulorum haereticorum Beghardorum et Beghinarum

strenge maatregels tegen de Begijnen en Beggarden, zooals blijkt uit eene aanteekening van Raynaldus [1] op hetzelfde jaar 1373.

Uit de verte der Duitsche binnenlanden en der Fransche gewesten waren aldus de gevolgen van de versterking der Inquisitie en van de verscherping der bisschoppelijke, pauselijke en keizerlijke wetgeving tegen de verdachte vrije broederschappen als een aanzettend onweder onze rechtgeloovige Beggarden en Begijnen in de Nederlanden allengskens meer en meer komen bedreigen. Reeds hoorde men, als het ware, het naderen van den ratelenden donder in de geestelijke gebieden van Trier, Keulen en Luik, toen op eens aan de Broeders en Zusters eene nieuwe en onverwachte verademing werd geschonken.

Deze onverhoopte hulp kwam van niemand anders dan van den paus zelven, alsdan nog Gregorius XI, in zijne bul van 7 April 1374, uit Avignon [2] gericht tot de aartsbisschoppen van Keulen, Trier en Mainz met hunne suffraganen, mitsgaders tot al de andere aartsbisschoppen en bisschoppen van Duitschland, Brabant en Vlaanderen (*per Alamanniam*, *Brabantiam et Flandriam*), dat wil zeggen dat die bul te gelijk voor al de Nederlandsche gewesten van kracht was.

Gregorius XI zegde er onlangs vernomen te hebben, dat in die bisdommen personen van beider kunne in armoede, kuischheid en godvruchtigheid leven, zich zorgvuldig buiten allen geest van ketterij of van opstand tegen de Kerk houdende. Deze *personae pauperes* hebben zich ootmoedig tot den paus gewend, hem de toelating vragende om ongestoord hunnen onberispelijken levenshandel

---

per dictas dioeceses ubique repertorum et reperiendorum secundum tenorem apostolicarum literarum desuper confectarum.

[1] Repullulanti quoque tum in Galliis foedissimae haeresi Beguardorum sive Beguinorum, Turlupinorum ac Lollardorum (iis nominibus vulgo infame horum hominum genus nuncupabatur) falcem apostolicae severitatis injec. turus Gregorius, ut clementia rigorem temperaret, censoribus fidei primum partes dedit, ut omnes, quos sponte criminis poeniteret, in gratiam ecclesiae admitterent; in pertinaces vero universos principes, urbium magistratus ac viros nobiles Francos Belgasque pio ardore accendit, ut ad delenda ejusmodi religionis opprobria studium viresque conferrent. (*Corpus* I, blz. 228, nr 219; Odoricus Raynaldus, *Annales ecclesiastici*, ad annum 1373, deel XVI, blz. 520.)

[2] *Corpus* I, blz. 228-231; Mosheim, blz. 394-398.

te mogen voortzetten. Dien ten gevolge gelast de paus al de kerkprelaten met een onderzoek naar de levenswijze en den staat dier personen; de bisschoppen zullen hen vrijspreken of veroordeelen volgens den uitslag van dat onderzoek, dat volledig (*plenarie*) aan den paus zal worden medegedeeld.

Deze bul van Gregorius XI is, als het ware, een tegenhanger voor de bul *Cum de mulieribus* van Johannes XXII, die, kort na de afschaffingsbul van Clemens V, insgelijks een dergelijk onderzoek aan onze kerkprelaten voorschreef. Maar Johannes XXII had alleen de Begijnen op het oog, die hij dan ook reeds in de eerste regels zijner bul bij name vermeldde; terwijl Gregorius XI ook de Beggarden in het onderzoek wil begrepen zien, wanneer hij op onbepaalder, doch uitgebreider wijze herhaaldelijk spreekt van *personae pauperes utriusque sexus.*

Wat kwam er van dat voorgeschreven onderzoek? Talmden er de meeste bisschoppen mee, gelijk ten tijde van Johannes XXII, toen het onderzoek in de Nederlanden gerekt werd tusschen 1320 en 1328? Verloor de paus zijn geduld? Geen enkel stuk kwam ons daarover inlichten. Doch drie jaren en half na zijne eerste bul, op 3 December 1377, zien wij Gregorius XI er eene tweede [1] uitvaardigen, gericht tot dezelfde kerkprelaten *per Alamanniam*, *Brabantiam et Flandriam* en schier in dezelfde bewoordigingen vervat. Maar het is geene loutere herhaling der eerste om op zijn onderzoek aan te dringen; het is integendeel eene besliste tusschenkomst van den paus ten gunste der bedreigde Broeders en Zusters. Op nieuw verklaart hij vernomen te hebben, dat in die bisdommen personen van beider kunne in armoede, kuischheid en godvruchtigheid leven buiten allen geest van ketterij noch van opstand tegen de Kerk. Nochtans worden deze lieden van onberispelijken handel en wandel door zekere bisschoppen en inquisiteurs vervolgd onder voorwendsel dat zij eene geestelijke kleedij (zonder toelating der Kerk) hebben aangenomen (*occasione vestium*). Zulke vervolgingen verbiedt de paus uitdrukkelijk en hij neemt de Broeders en Zusters onder zijne bescherming. Bevinden er zich onder hen, die wederrechtelijk gebanvloekt werden of buiten de

---

[1] Mosheim, blz. 401-402; *Corpus* I, blz. 237-238.

sacramenten gesloten, zoo moeten de kerkprelaten alzulken in hunne eer herstellen.

Alzoo eindigde, nogmaals ten voordeele der Beggarden en Begijnen, die tweede crisis, die hun door de vernieuwde vervolgingen van bisschoppen en inquisiteurs in de Duitsche landen was berokkend. Doch die vijanden waren hardnekkig; zij ontwapenden niet, en ten derde male stak weldra een nieuw onweder op.

Nog geene twintig jaren waren inderdaad voorbij, toen de tweede opvolger van Gregorius XI, namelijk paus Bonifacius IX, op nieuw klachten en smeekingen ontving van wege de vervolgde Beggarden en Begijnen. Blijkbaar hadden de kerkprelaten en ketterjagers zich aan de bul van 1377 niet onderworpen en hunne vervolgingen geenszins gestaakt. Althans is er een smeekschrift van eenen onbekende uit de Duitsche landen bewaard gebleven[1], dat omstreekts 1394 aan Bonifacius IX werd gezonden ten voordeele der *personae utriusque sexus*, die gezegd worden rechtgeloovig en barmhartig te zijn en nochtans gansch wederrechtelijk (*contra justiciam*) door bisschoppen, pauselijke inquisiteurs en andere verontrust worden in veel Duitsche gewesten. Daarom wordt gevraagd, dat een nieuw onderzoek door den paus zou worden bevolen. Ook uit de Nederlanden zullen wellicht gelijke klachten tot den paus zijn gekomen, want, nadat hij op het Duitsche smeekschrift zijne toestemming ermee had neergeschreven met de formuul: *Fiat ut petitur p. sine aliqua dissimulatione p.*, vaardigde hij nog den zelfden dag (7 Januari 1394) eene bul[2] uit, gericht niet alleen tot de Duitsche, maar ook tot de Nederlandsche bisschoppen. Het waren inderdaad dezelfde kerkprelaten als tot welke zijn voorzaat Gregorius XI zich ook gericht had, namelijk die van Trier, Keulen en Mainz, hunne suffraganen en al de bisschoppen *per Alamaniam, Brabantiam et Flandriam*.

Dit stuk is buitengewoon merkwaardig, omdat de paus reeds op voorhand openlijk partij kiest voor de vervolgden tegen de kerkprelaten en ketterjagers. Terwijl Johannes XXII en Gregorius XI, in hunne bullen waarbij zij een nieuw onderzoek voorschreven, zeer voorzichtig in het midden lieten, of dit onderzoek gunstig of

---

1 Mosheim, blz. 674-675; *Corpus* I, blz. 253-254.
2 Mosheim, blz. 653-656; *Corpus* I, blz. 254-256.

ongunstig zou uitvallen, neemt Bonifacius IX al de gezegden uit het smeekschrift van den Duitschen onbekende voor eigene rekening over.

De paus begint met te verklaren, dat de bedoelde personen van beider kunne godvruchtig, rechtgeloovig en barmhartig leven en dat de kerkprelaten, inquisiteurs, officialen, vicarissen-generaal en andere geestelijke overheden, die zulke voorbeeldige personen zouden moeten beschermen en verdedigen (*auxilio esse deberetis*), hen integendeel op onbillijke wijze (*minus debite*) dikwijls vervolgen. Daarom geeft de paus den bisschoppen het uitdrukkelijk bevel te onderzoeken, of die personen zondigen tegen de bullen van Clemens V en van Johannes XXII; de schuldigen zullen zij straffen, maar de onschuldigen moeten zij ophouden te verontrusten in hunnen persoon of in hunne bezittingen. Hij voegt er dreigend bij: *super quibus vestras et vestrorum singulorum oneramus conscientias*; en de gewone slotformuul, waarbij alle tegenstrijdige pauselijke bullen in dezen van geene kracht noch toepassing worden verklaard, versterkt hij heel uitzonderlijk door er ook de bepalingen van provinciale conciliën en bisschoppelijke synoden, die tegen de bedoelde personen zouden gericht zijn, met de pauselijke gelijk te stellen: *aliis apostolicis ac provincialibus necnon synodalibus constitutionibus et statutis contrariis non obstantibus quibuscumque.*

Ongewoon was de toon dier scherpe bul, welke zulke ernstige verwijten tegen de bisschoppen, ketterjagers, officialen en vicarissen-generaal bevatte en reeds als het ware den uitslag van het voorgeschreven onderzoek vooruitliep. Zulk een openbaren blaam zullen zij naar alle waarschijnlijkheid met bitterheid hebben vernomen; doch zij waren talrijk, machtig en hardnekkig, en zullen alles in het werk gesteld hebben om den paus te winnen. En wat gebeurde er? Zij behaalden eene volslagen victorie: de overmoedige en schier bloedige toon der bul van 7 Januari 1394 liep uit op eenen algeheelen omkeer van den paus.

Twee jaar later, op 31 Januari 1396, vaardigt dezelfde Bonifacius IX eene beslissende bul[1] *ad perpetuam rei memoriam* uit, waarin hij zijne vroegere beschermelingen integendeel aan de

---

[1] Mosheim, blz. 409-410; *Corpus* I, blz. 256-257.

Inquisitie prijs geeft en hen schandvlekt onder de kettersche benamingen van *Beggardi*, *Lullardi* en *Zwestriones*. Zichzelve, zegt hij, noemen ze zich *Pauperes pueruli* (Arme kinderkens), maar zijne geliefde zonen de apostolische inquisiteurs der Duitsche landen hebben hem eenparig ingelicht over al hunne ketterijen en tekortkomingen tegen de bullen van Johannes XXII, van Urbanus V, van Gregorius XI en van meer andere pausen evenals tegen de wetten van keizer Karel IV. Nochtans beroepen die Beggarden, Lollarden en Zusters zich op zekere pauselijke stukken, om aan de ketterjagers te ontsnappen. Dien ten gevolge acht het Bonifacius IX noodig alzulke gunstige apostolische acten plechtig te herroepen en levert hij hen allen over aan de vervolgingen der inquisiteurs, die zich aan de scherpe voorschriften van de pausen en van keizer Karel IV zullen te houden hebben om hen te straffen.

Zooals wij hierboven zegden, is een algeheele omkeer bij den paus bewerkt geworden. In 1394 beschuldigde hij bisschoppen en inquisiteurs van onrechtvaardige en wreede handelingen tegenover onschuldigen; twee jaar later verkondigt hij, dat al die vervolgden sedert meer dan eene eeuw met ketterij waren besmet en dat er schier te elken jare in de Duitsche landen enkelen van verbrand moesten worden [1]. En die omkeer is het werk der Duitsche inquisiteurs, zooals uitdrukkelijk aan het hoofd der bul staat te lezen. Deze plechtige pauselijke constitutie sluit het laatste bedrijf van het lange treurspel met eene soort van doodvonnis uitgesproken tegen de Beggarden en Begijnen der Duitsche landen. Het was, na langen strijd en weifeling, een terugkeer tot de afschaffingsbul van Clemens V in 1311.

Maar in de Nederlanden bleven Beggarden en Begijnen toch ongedeerd. Zelfs werden er de Begijnhoven steeds uitgebreid en rezen er nieuwe op ondanks de vervolgingen in de naburige Duitsche gewesten. Aldus zien wij in 1378 het Begijnhof, dat « binnen der stede van Rotterdamme begost was », door den Hollandschen graaf Aalbrecht van Beieren met de noodige voorrech-

---

1 Sub quorum etiam habitu et ritu vivendi ante centum annos usque in praesentiarum semper haereses et haeretici latitarunt et ob id in diversis civitatibus partium praedictarum fere singulis annis de hujusmodi sectis plures pertinaces judicialiter concrementur.

ten begiftigd [1]. Ook allerlei openbare oorkonden bewijzen, dat de Nederlandsche Begijnen in het genot van de gunst der wereldlijke vorsten en overheden waren gebleven. Dezelfde Hollandsche graaf nam herhaaldelijk de Begijnhoven onder zijne hooge bescherming : dat van Haarlem in 1382 en 1389, dat van Middelburg in Zeeland in 1390, dat van Amsterdam in 1393, enz. [2]. De eerste Vlaamsche graaf uit het huis van Bourgondië, hertog Philips de Stoute, schonk evenzoo in 1386 en in 1395 geldelijke gunsten aan het Gentsche Begijnhof [3]. Gemakkelijk ware het deze voorbeelden met meer andere te vermeerderen. Doch genoeg.

Nog heden ten dage leven de Begijnen, vier eeuwen na die langdurige crisis, in de Nederlanden ongestoord voort. Zelfs het gereformeerd Noord-Nederland telt nog enkele Begijnhoven, bij voorbeeld te Amsterdam, dicht bij de Kalverstraat in het hartje der groote protestantsche hoofdstad; en in het Roomsche-katholieke België bestaan er niet minder dan zestien, allen in de Vlaamsche gewesten gevestigd [4]. Nu nog zijn de Begijnhoven eene rustige schuilplaats voor jonge vrouwen, die om allerlei redenen in het huwelijk niet treden, en vervullen zij, evenals in de 14de eeuw, eene sociale roeping tot leniging der moeilijke *Frauenfrage*, die niet minder angstwekkend is in onzen tijd dan in de middeleeuwen.

---

1 Römer, *Kloosters en abdijen*, deel I, blz. 246; van Mieris, deel III, blz. 342.

2 van Mieris, deel III, blz. 390, 544, 557; Römer, blz. 246-247.

3 Bethune, *Cartulaire*, blz. 121, 128.

4 Ziehier de opsomming der plaatsen, waar die Begijnhoven in België nog bestaan met het getal der Begijnen voor elk hunner in 1896 :

Antwerpen (28), Lier (16), Turnhout (58), Herenthals (40), Diest (27), Brugge (17), Kortrijk (14), Diksmude (3), Aalst (24), Oudenaarde (20), Hoogstraten (23), Mechelen (40), Dendermonde (61), Leuven (20), St-Amandsberg bij Gent of *Groot Begijnhof* (525) en Gent of *Klein Begijnhof* (344), te zamen 1260 Begijnen voor België. Sedert de volkstelling van 1866 is de bevolking van de meeste dier Begijnhoven eenigszins gedaald (uitgenomen te Turnhout, te Oudenaarde en te Herenthals). In de twee Gentsche Begijnhoven, die nochtans de meeste levenskracht bezitten en zeer bloeiend mogen heeten, waren in 1866 de getallen 710 en 364 (te zamen 1074) tegen 525 en 344 (te zamen 869) in 1896. Deze daling moet bovenal worden toegeschreven aan de groote landbouwcrisis (« de slechte boerenjaren », zooals men mij schilderachtig zegde in het Groot Begijnhof), daar de Begijnen dier twee groote instellingen schier uitsluitend worden aangeworven onder de dochters der rijke of ten minste bemiddelde boeren van Oost-Vlaanderen.

NEGENDE HOOFDSTUK

VERVOLGINGEN TEGEN DE BROEDERS EN ZUSTERS VAN HET GEMEENE LEVEN

De Nederlanden, die in de 12de, 13de en 14de eeuwen de vrije broederschappen der Begijnen en Beggarden zoo welig op hunnen bodem hadden zien opschieten en bloeien ondanks de verdachtmaking en de vervolging, die hen tijdelijk met uitroeiing hadden bedreigd, schonken ook in de 14de eeuw het aanzijn aan eene nog vermaardere vrije broederschap, die van Geert Groote of van het gemeene leven [1]. Ook zij voorzag in eene behoefte van het godsdienstig gemoed evenals in eene behoefte der œkonomische toestanden; maar ook zij was buiten den rechtstreekschen invloed der Kerk ontstaan en kon daardoor aan verdachtmaking en vervolging vanwege de kettermeesters niet ontsnappen.

In 1374 gesticht, moest zij reeds door Geert Groote zelven (✝ 1384) in de laatste jaren zijns levens verdedigd worden tegen de bedekte aanrandingen en de sermoenen van zekere vijandige bedelmonniken [2]. Te Deventer besteeg hij in 't openbaar den pre-

---

[1] Over die zoo eigenaardige en zuiver Nederlandsche broederschap, zie G. H. M. Delprat, *Verhandeling over de broederschap van G. Groote en over den invloed der Fraterhuizen* (2e uitg., Arnhem 1856); W. Moll, *Johannes Brugman* (Amsterdam 1854); J. G. R. Acquoy, *Het klooster te Windesheim en zijn invloed* (3 deelen, Utrecht 1875-1880); G. Bonet-Maury, *Gérard de Groote, un précurseur de la Réforme* (Parijs 1878); K. Grube, *Gerhard Groot und seine Stiftungen* (Keulen 1883); enz.

[2] Buschius: Fratres quidam ordinis mendicantium... publice et privatim redarguere non cessabant... Ut ipsi falso predicavere...

dikstoel, om zijne geliefde Broeders en Zusters van alle verdenking van ketterij te zuiveren en om aan te toonen, dat zij niets gemeens hadden met de door den H. Stoel veroordeelde *Beginae, Bachardi* eń *Lullardi*, hetgeen hij deed bij middel van veel aanhalingen uit de H. Schrift, de Kerkvaders en de pauselijke bullen [1]. Een tiental jaren later wordt de zaak veel ernstiger, toen de pauselijke Inquisitie er mee gemoeid wordt, zooals wij uit eene korte aanteekening van eenen tijdgenoot [2] vernemen: « Tunc temporis (c. 1393-94) fuit magister Eylardus inquisitor haereticae pravitatis, qui multum molestabat sorores in Trajecto ». Die pauselijke inquisiteur was de geduchte predikheer Eylard Schoneveld, die later te Lubeck en te Weismar eenige ketters tot den brandstapel bracht [3]. Maar twee beproefde vrienden van Geert Groote, meester Florens Radewijns, vicaris der S[t] Lebuinuskerk te Deventer, en de kapelaan Wermbold van Buscop boden den inquisiteur het hoofd [4]. Met dezelfde vervolging moet, denken wij, het merkwaardig stuk in verband gebracht worden, waarin de aanklachten vervat zijn, die bij den pauselijken inquisiteur Jacob van Soest (of van Sweve) waren ingekomen tegen den staat en de levenswijze der van ketterij verdachte zustersgezelschappen van Wermbold van Buscop te Utrecht, te Renen en andere plaatsen [5]. Eerst vinden wij er eene omstandige schets van den handel en wandel dier geestelijke Zusters Gerardinnen, waarop het verhaal volgt van eene moeilijkheid, die zich alsdan in haar huis te Renen

---

1 Buschius, *Chronicon Windeshemense*, blz. 256-259; *Corpus* II, blz. 150-152.

2 *Scriptum Rudolphi Dier de Muden de Magistro Gerardo Grote*, bij Dumbar, *Analecta*, deel I, blz. 29, 30; *Corpus* I, blz. 251.

3 Mosheim, blz. 225, 228, 229; *Corpus* I, blz. 261.

4 *Scriptum R. Dier de Muden*: Sed dominus Florencius et Werenboldus resistebant ei.

5 Ista sunt nuntiata inquisitori a diversis fide dignis personis sub juramento... (Stadsarchief van Soest, afgedrukt bij W. Ribbeck, *Beiträge zur Geschichte der röm. Inquisition in Deutschland während des 14. und 15. Jahrhunderts*, in *Zeitschrift f. vat. Gesch. u. Alterthumsk. van A. Tibus en C. Mertens*, 1888; *Corpus* II, blz. 153-156.) — Eene acte van 30 sept. 1409 toont ons Jacob van Soest (*de Susato*) als aangesteld tot pauselijken inquisiteur in de bisdommen Keulen, Utrecht, Munster, Osnabruck, Minden, Bremen en Paderborn door den algemeenen inquisiteur Gyselbertus de Trajecto Inferiori. (*Corpus* II, blz. 196, 197.)

voordeed, ter gelegenheid der voorafgaande biecht (*preconfessio*), welke zij aan hare overste doen moesten. In dat geschil hadden zich de pastoor der plaats en enkele Utrechtsche godgeleerden gemengd. Daarop zond Wermbold de hoofdzuster van Utrecht, Aleydis Cluten, naar Renen, om de overige zusters te sterken en tot allerlei tegenstand tegen de geestelijkheid aan te zetten. Het stuk wordt besloten met stipte voorschriften, waarnaar de inquisiteur zich regelen zal in het vervolgen van Lollarden, Beggarden en Zusters [1]: hij zal de verdachten over eene reeks opgegevene punten ondervragen en hun eenen eed opleggen, waarvan het formulier in het Latijn en in het Nederlandsch wordt ingelascht. De inhoud der te stellen vragen [2] bewijst genoegzaam hoe zwaar de Zusters van Utrecht, Renen en elders onder de verdenking van ketterij in de oogen der Inquisitie gebukt gingen.

Te gelijk werden ook de Broeders van het gemeene leven naast de Zusters verdacht; want zij achtten het geraadzaam zich te wapenen met een gunstig oordeel over hunne rechtgeloovigheid en over hunne godvruchtige levenswijze, welke goedkeuring hun bij notarieëele acte van 19 Maart 1395 te Windesheim [3] werd geschonken door Johan Goossensz. Vos, prior van Windesheim, Johan Hamerken (a Kempis), prior van Marienborn bij Arnhem, Werner Keyenkamp, prior van Nieuwlicht bij Hoorn [4], Hendrik Wilde, subprior van Windesheim, en Goswin Tyasen, kanunnik van hetzelfde klooster [5]. Die vijf voorname leden der Windesheimsche vereeniging [6] verklaren in dat stuk, dat zij te Deventer met meester Florens Radewijns, Lubbert ten Bussche en meer

---

[1] Secundum predicta potest se regere inquisitor in inquisitionibus Lulardorum, Begardorum et Swestrionum.

[2] Zie *Corpus* II, blz. 155, 156.

[3] Archief van het bisdom Utrecht; afgedrukt bij Hofman, *De Broeders van 't gemeene leven en de Windesheimsche kloostervereeniging*, in het *Archief voor de geschiedenis van het aartsb. Utrecht*, 1875; *Corpus* II, blz. 156-158.

[4] Dezelfde, dien wij omstreeks 1380 als rector der school te Kampen in de zaak van broeder Bartholomaeus hebben aangetroffen. (Zie hierboven blz. 131).

[5] De drie getuigen, die in de acte vermeld staan, zijn Hendrik Mande, Jan Scutken en Steven Mulert, priesters.

[6] Zie de uitvoerige levensberichten en aanteekeningen bij Acquoy, *Het klooster te Windesheim en zijn invloed*, passim.

andere broeders van het gemeene leven sedert lang hebben omgegaan en dien ten gevolge durven bevestigen, dat de Broeders van het gemeene leven geenszins van ketterij mogen verdacht worden en dat zij niets doen, wat met de wetten der Kerk of met de bul *Ex injuncto* van paus Gregorius XI strijdig is, hetgeen zij gevijven, zoo noodig, bereid zijn onder eede in 't openbaar te verkondigen, ten einde de belagers dier godvruchtige en deugdzame broeders te beschamen [1].

Ter loops zij hier herinnerd, dat de bul *Ex injuncto*, waarop gezinspeeld werd, die van 7 April 1374 is, waarbij Gregorius XI aan de aartsbisschoppen van Keulen, Trier en Mainz met hunne suffraganen (waaronder den bisschop van Utrecht) het instellen van een onderzoek had voorgeschreven over de personen van beider kunne, welke in hunne gewesten in armoede en godvruchtigheid heetten te leven en nochtans door de Inquisitic vervolgd werden [2]. Even zoo goed hadden de vijf godgeleerden van Windesheim zich kunnen beroepen op de onlangs uitgevaardigde en nog veel gunstiger bul van Bonifacius IX, van 7 Januari 1394 [3], die ook aanvangt met de woorden *Ex injuncto*. Waarom deden zij het niet? Wisten zij reeds, dat die paus op het punt stond, om zijne beschermelingen los te laten en ze opnieuw (in Januari 1396) aan de Inquisitie over te leveren? Zulks is niet onmogelijk.

In elk geval waren de vervolgingen tegen de Broeders en Zusters van Geert Groote niet ten einde. In 1397 en in 1398 nemen zij op nieuw hunne toevlucht tot het uitlokken van een gunstig oordeel vanwege talrijke godgeleerden, die ditmaal buiten de al te welwillend gestemde kloostervereeniging van Windesheim staan en daardoor nog meer gewicht in de schaal kunnen leggen ten gunste der bedreigde Broederschap. Wellicht bezitten wij nog niet al de stukken van dien aard, die alsdan werden opgesteld; toch zijn tot ons gekomen de twee plechtige aanbevelingen [4] van Everardus Foec [5], deken der S[t] Salvatorskerk van Utrecht, waar-

---

[1] Ad convincendos et confutandos emulos et detractores.

[2] Zie hierboven, in ons Achtste Hoofdstuk, blz. 144.

[3] Zie ook aldaar, blz. 146.

[4] HS. der Kon. Bibliotheek te 's Gravenhage; *Corpus* II, blz. 159-169.

[5] Over hem zie Foppens, *Bibliotheca Belgica*, deel I, blz. 271.

van de eene een krachtig verweerschrift is tegen de sermoenen en de schriften van eenen vijand der Broederschap, die waarschijnlijk niemand anders was dan de inquisiteur in persoon [1]; benevens een ander nog scherper verweerschrift van eenen onbekend gebleven godgeleerde[2] uitdrukkelijk gericht tegen de inquisiteurs, die de Broederschap belagen en verontrusten [3]; vervolgens een gunstig oordeel[4] van Arnold, abt van Dikningen[5], die de zeven vragen, reeds door Everardus Foec behandeld, eveneens bevredigend beantwoordt; en eindelijk de samenvatting van het niet minder gunstig oordeel van eenige Nederlandsche en andere godgeleerden der geestelijke provinciё Keulen [6], met name van Herman (of Jan) Stakelwegghe, proost van de St Joriskerk te Keulen, Jan de Novo Lapide, kanunnik te Aken, Jan gezegd Bau, scholaster van Mechelen, Arnold, abt van Dikningen, Geeraard van Grüningen (of Groeninghe), Jan van Vortborch (of Werborch), Radulphus de Rivo, deken van Tongeren [7], en Tielman Eeckart van Attendorn. In al deze wijdloopige stukken worden de aanhalingen uit de H. Schrift, de Kerkvaders en de pauselijke bullen opeengestapeld, om de volslagene onschuld der Broeders en Zusters van het gemeene leven aan te toonen.

Doch het antwoord der pauselijke Inquisitie liet zich niet wachten. De Nederlandsche inquisiteur (*inquisitor Belgicus*, zooals hij genoemd wordt) stelde eene weerlegging op van het gunstig oordeel der godgeleerden van de Keulsche provincie en het stuk is gelukkig tot ons gekomen [8]. De kettermeester bestempelt van

---

1 Alleen de bisschop heeft de macht over de Begijnen, zegt de deken Foec onder anderen, niet een ondergeschikte. Waarschijnlijk bedoelt hij hiermede den predikheer inquisiteur.

2 Zelfde HS. van Den Haag; *Corpus* II, blz. 169-172.

3 Contra inquisitores heretice pravitatis, qui eos molestaverunt et calumpniati sunt.

4 Zelfde HS.; *Corpus* II, blz. 172-176.

5 Over dien merkwaardigen man, zie L. Korth, *Die ältesten Gutachten über die Bruderschaft des gemeinsamen Lebens*, in de *Mittheilungen aus dem Stadtsarchiv von Köln*, deel XIII, blz. 4-6 (1887).

6 HS. van Den Haag en Mosheim, blz. 433-442; *Corpus* II, blz. 176-181.

7 De bekende kronijkschrijver, die ons het schilderachtige tafereel der Dansers in het Luikerland (1374) heeft opgehangen.

8 *Observationes inquisitoris Belgici in magistrorum Colonensium responsum*, bij Mosheim, blz. 443-450; *Corpus* II, blz. 181-185.

eerst af aan de argumenten ten gunste der bedreigde Broederschap met de onrustbarende woorden : *figmenta sectae Gherardinorum, quae per diocesim Trajectensem in singulis civitatibus quotidie invalescit.* Hij verklaart, dat het gunstig oordeel der Keulsche doctoren op de Broederschap geenszins toepasselijk is [1] en beroept zich op de acten der vervolging in 1394 tegen de Zusters Gerardinnen te Utrecht en omliggende plaatsen ingespannen door den pauselijken inquisiteur Eylard Schoneveld [2]. Uit de stukken van dat geding blijkt, volgens den kettermeester, dat de verdachte Zusters leven als kloosterlingen, hetgeen op zichzelf geen kwaad is, maar bedenkelijk wordt, wanneer men het doet *propria temeritate, sine licentia speciali sedis apostolicae.* Daarenboven zijn die Zusters onderworpen aan hunne overste, wat het ontvangen der sacramenten, vooral der biecht, betreft, en worden ze tegen de geestelijkheid opgeruid. Zich steunende op de gunstige adviezen van godgeleerden, die hun leider, een priester (Wermbold) in de volkstaal heeft overgezet, weigeren zij haren kloosterregel door de Kerk te laten goedkeuren en belemmeren zij zelfs het stichten van nieuwe kloosters, zooals zij, nog geen tien jaar geleden, te Utrecht hebben gedaan, waar de Zusters geweigerd hebben haar huis af te staan tot het oprichten van een echt vrouwenklooster, waartoe zich meer dan dertig jonge meisjes dier stad bereid verklaard hadden.

Zeer overtuigend was deze beschuldigingsacte van den Nederlandschen inquisiteur waarlijk niet; maar sterk was de Inquisitie, met of zonder degelijke bewijsredens. Te goeder ure vonden alsdan de Broeders en Zusters van Geert Groote de noodige bescherming bij hunnen bisschop. Reeds vroeger had hun de schrandere deken Everardus Foec aangeraden zich tot den Utrechtschen kerkvoogd te wenden om hunne dubbelzinnige betrekking tot de

---

[1] Hij beweert zelfs dat men handelt tegen de bedoeling der Keulsche doctoren : « Dictam determinationem... improprie et contra intentionem ipsorum determinantium ditorqueri, patet evidenter. »

[2] Extrata de actis Inquisitionis per honorabilem sacrae theologiæ magistrum fratrem Eylardum Schoeneveld, ordinis fratrum praedicatorum, inquisitorem Saxoniae (*Saksische provincie der predikheeren, die de Nederlanden schier in hun geheel omvatte*), anno 13(94) in Trajecto et locis circumjacentibus legitime factae.

Kerk te regelen [1]. Waarschijnlijk zullen zij dien goeden raad gevolgd hebben. Ook zien wij bisschop Frederik van Blankenheim, bij zijnen bevelbrief van 30 April 1401, gegeven te Utrecht [2], al zijne diocesanen berichten, dat hij de inrichting en de levenswijze der Broeders en Zusters van het gemeene leven goedkeurt en bevestigt.

Op aandringen van zekere godvruchtige personen zegt de bisschop kennis te hebben genomen van de gunstige adviezen, welke de Broeders en Zusters van talrijke doctoren in de godgeleerdheid, in de rechten en in de decreten hebben gekregen. Overigens heeft wijlen paus Gregorius XI hem bijzonder gelast met een onderzoek over hunne Broederschap [3]. Dien ten gevolge, handelende krachtens zijne bisschoppelijke macht en tevens krachtens die pauselijke opdracht [4], verleent hij den Broeders en Zusters de toelating in hunnen vromen levenshandel te volharden [5], mits zij niet bedelen en geene ongeoorloofde orde vormen, strijdig met de voorschriften door paus Johannes XXII vastgesteld. Ten slotte verbiedt hij aan al de onderzaten van zijn bisdom de Broeders en Zusters te verontrusten [6].

De lange en eenigszins bange strijd der Broederschap van Geert Groote tegen de pauselijke Inquisitie was hiermede gunstig afgeloopen. Een vijftiental jaren later, in 1417, zien wij, wel is

---

[1] Propter quorumdam opiniones in hoc materia diversi modi suspirancium et ne dicte pauperes alijs sint lapis offensionis et occasio detractionis, utinam si quid saperem ad cautele studium, consulerem ipsis, ut ab episcopo Trajectensi simul habitandi et in communi vivendi licentiam studeant impetrare. (*Corpus* II, blz. 162.)

[2] Archief van het aartsbisdom Utrecht; afgedrukt bij Hofman, *De Broeders van 't gemeene leven*, enz. in het *Archief voor de gesch. van het aartsb. Utrecht*, deel II, blz. 229-236; *Corpus* II, blz. 190-193.

[3] Qui super eo suscepimus domini Gregorii olim papae XI specialem commissionem.

[4] Tum ex auctoritate nostra ordinaria, tum ex commissione apostolica.

[5] Onder andere deze merkwaardige vergunning : Utque erroris foveam melius devitent, frequenter sacram scripturam et libros sanctorum approbatos in Latino seu etiam in vulgari edito legant.

[6] In eene acte van het volgend jaar (19 Mei 1402) schonk dezelfde bisschop nogmaals zijne goedkeuring aan den levensregel der Broederschap (*Corpus* II, blz. 193.)

waar, eenen predikheer van het Groningsche klooster, Matthaeus Grabow, de oude versletene beschuldigingen weer oprakelen; doch het nieuw geding, dat er uit volgde, eerst vóór den Utrechtschen bisschop, daarna vóór het Concilie van Constanz en vóór den Paus te Florence, werd ten voordeele der Broederschap en tot beschaming van den predikheer in 1419 besloten [1].

[1] Zie de reeks stukken van dit geding in *Corpus* II, blz. 216-229 en 397-411.

TIENDE HOOFDSTUK

OVERWICHT DER BISSCHOPPELIJKE INQUISITIE IN DE NEDERLANDEN TIJDENS DE 14de EEUW

Bij den aanvang der 14de eeuw komt het voor, alsof de bisschoppelijke Inquisitie in onze Nederlandsche gewesten geheel overwegend zou zijn geworden. Van pauselijke inquisiteurs schijnt er eerst geene spraak meer te zijn. Talrijke bepalingen van provinciale conciliën en synodale statuten, afgekondigd door onze aartsbisschoppen en bisschoppen, bewijzen intusschen, dat de Nederlandsche kerkvoogden de onderdrukking der ketterij geenszins uit het oog verloren.

In 1301 en in 1303 schrijven twee opvolgende provinciale conciliën van Reims maatregels voor over het vervolgen van verharde gebanvloekten, die van ketterij moeten verdacht worden [1]. In 1307 veroordeelt de aartsbisschop van Keulen Hendrik I van Virnenburg de kettersche Beggarden en zoogezegde Apostels van beider kunne en hij geeft aan zijne geestelijkheid allerlei bevelen tot uitroeiing hunner secte met de hulp der wereldlijke macht [2]. In 1310 kondigt Boudewijn, aartsbisschop van Trier, insgelijks strenge maatregels af tegen de Beggarden en hunne begunstigers; dit gebeurde in de statuten van een door hem gehouden provinciaal concilie, waaruit weeral blijkt dat de geestelijkheid onder de

---

1 Mansi, deel XXV, blz. 92; *Corpus* I, blz. 150, nrs 159-160.

2 Hartzheim, *Concilia Germaniae*, deel IV, blz. 100-102 en 106; *Corpus* I, blz. 150-154.

leiding van den kerkvoogd de vervolging der ketters in handen had; ja, de aartsbisschop behoudt zichzelven en zijnen suffraganen uitdrukkelijk de ketterjacht voor [1]. In hetzelfde jaar 1310 handelt een suffragaan van den Keulschen aartsbisschop, de Utrechtsche bisschop Guido van Avesnes, evenzoo in zijn geestelijk gebied [2]. Overal vindt men aldus de bisschoppelijke Inquisitie krachtig ingericht en wakker de wacht houdend om de zuiverheid van 't geloof te handhaven.

In het hart van 't koninkrijk Frankrijk integendeel was te dien tijde de pauselijke Inquisitie toongevend, zooals blijkt uit het proces der Tempelridders. De hoofdrol werd er te Parijs in gespeeld door den apostolischen kettermeester den predikheer Willem van Parijs. In een bevel door hem op 22 September 1307 uit Pontoise [3] gericht tot de inquisiteurs van Toulouse en Carcassonne en tot al de overige predikheeren van het koninkrijk Frankrijk, verklaart broeder Willem, dat, na daarover met den paus en de prelaten raad te hebben gehouden, koning Philips IV, op zijn dringend verzoek, besloten heeft de Tempelridders in zijn rijk te laten aanhouden om ze aan de Inquisitie uit te leveren. Daar hij als pauselijk inquisiteur niet overal te gelijk kan optreden, schrijft de Parijsche kettermeester aan de broeders zijner orde de maatregels voor, die zij tegen de Tempelridders zullen nemen; alzoo moeten de gewichtige bekentenissen der verdachten aan den koning en aan hem, den pauselijken inquisiteur, schriftelijk en verzegeld zonder uitstel worden opgezonden. Daarbij voegt hij eene omstandige Fransche instructie over hetgeen de afgevaardigde inquisiteurs en de wereldlijke overheden ten opzichte der aangehoudene Tempelridders en der aangeslagene bezittingen der orde zullen te doen hebben [4].

---

1 *Ne aliquis se intromittat in casibus episcopalibus.* Mansi, deel XXV, blz. 261, 262 en 271, alwaar het stuk verkeerdelijk op het jaar 1338 wordt gebracht. (Zie *Corpus* I, blz. 154, nr 163, blz. 188, nr 191 en de terechtwijzing op blz. 639.)

2 van Heussen en van Rijn, *Batavia sacra*, deel I, blz. 177. — De datum van dat synodaal besluit moet zijn 28 April 1310 en niet 8 Februari 1311, zooals verkeerd staat in *Corpus* I, blz. 161.

3 Du Puy, *Histoire de la condamnation des Templiers*, deel II, blz. 309 en volg.; *Corpus* II, blz. 56-57.

4 Te Parijs werden veel Nederlandsche Tempelridders door de inquisiteurs

Alleen in Zuid-Frankrijk, te Toulouse en te Carcassonne, alsook te Parijs, schijnen alsdan vaste pauselijke inquisiteurs in bediening te zijn geweest, daar broeder Willem een beroep moet doen op de predikheeren der andere plaatsen om hem in het geding tegen de Tempelridders ter zijde te staan. Ook in onze gewesten tot aan den linker oever der Schelde (*in regno Franciae*) was zijne regeling der kettervervolging van kracht, theoretisch ten minste; en wij zien dan ook, dat deze stukken te Ieperen, in bijzijn van getuigen, waaronder eenen kanunnik der St Maartensabdij, werden afgekondigd [1].

Maar in de geestelijke provincie der Nederlanden, die grootendeels in het koninkrijk Frankrijk op den linker oever der Schelde gelegen was, in de geestelijke provincie Reims bleef nochtans de bisschoppelijke Inquisitie overwegend, zooals blijkt uit den brief van den aartsbisschop Robert [2] aan zijnen suffragaan van Soissons (23 Juli 1311), waarin hij verklaart de vervolging tegen de Tempelridders te leiden te gelijk uit kracht van zijne aartsbisschoppelijke macht en van eene opdracht van den paus (*tam apostolica auctoritate nobis in hac parte commissa quam nostra metropolitana*). Reeds op een provinciaal concilie, te Senlis gehouden, had de aartsbisschop tegen zekere afschuwelijke Tempelridders vonnissen uitgevaardigd, maar enkelen weigerden hardnekkig hunne schuld te bekennen; nu zal de aartsbisschop in dezelfde stad een nieuw provinciaal concilie houden, waarop al zijne suffraganen (waaronder de bisschoppen van Doornik, Terwaan, Kamerijk en Atrecht in de Nederlanden) zullen moeten verschijnen om hem te helpen. Op een aanstaande Algemeene Concilie zal hij alsdan al de aanklachten tegen de Tempelridders kunnen indienen. In de Nederlandsche gewesten der Fransche kroon was de pauselijke inquisiteur Willem van Parijs aldus geenszins heer en meester, zooals te Parijs; de bisschoppen hadden er niets van hunne inquisitoriale macht prijs gegeven.

Op den rechter oever der Schelde, in de landen van het Duit-

---

onder de leiding van broeder Willem van Parijs onderzocht. (Du Puy, passim; *Corpus* II, blz. 60-63, n^r^ 36.)

[1] *Corpus* II, blz. 59.

[2] Kervyn, *Codex Dunensis*, blz. 446; *Corpus* II, blz. 65-66.

sche Rijk, bleef insgelijks de leiding van datzelfde kettergeding der Tempelridders in de handen der bisschoppelijke Inquisitie. In zijne bul van 12 Augustus 1308, uit Poitiers [1] tot den aartsbisschop van Keulen en zijne suffraganen van Utrecht, Luik, enz., gericht, laat paus Clemens V het vervolgen der Tempelridders in die geestelijke gebieden (provincie Keulen) aan de kerkprelaten en aan enkele kanunniken (waaronder Rolinus, den deken der S[t] Servaaskerk te Maastricht) geheel en al over; en slechts *pro forma* voegt hij er aan het slot zijner bul de bepaling bij, dat de pauselijke inquisiteurs dier gewesten niet buiten dit kettergeding zullen gehouden worden [2]. Naar alle waarschijnlijkheid waren er geene in bediening.

Evenzoo in de vervolgingen tegen de kettersche begijn Margaretha Porete uit Henegouwen zien wij eerst de Nederlandsche bisschoppen zich met hare zaak bemoeien. Guido van Kamerijk (✝1305) laat haar boek te Valencijn in 't openbaar verbranden; daarna wordt zij door Guido's opvolger, Philips van Marigny onderzocht in overleg met den inquisiteur van Lotherrijk. Maar zoodra de Henegouwsche begijn te Parijs komt en er wordt aangehouden, is de pauselijke inquisiteur Willem aanstonds de hoofdpersoon in haar kettergeding [3]. Hij alleen leidt maanden lang het ingewikkeld onderzoek en spreekt dan ook alleen tegen haar het eindvonnis uit, met de enkele vermelding: *de episcopi consilio et assensu* [4]; en terwijl dit vonnis van broeder Willem op de Place de Grève plechtig wordt afgekondigd, blijft de bisschop van Parijs lijdzaam en zwijgend, al is hij er in persoon tegenwoordig met zijne geestelijkheid en met het overige toegestroomde volk.

Bij den aanvang der 14de eeuw komen ons aldus de toestanden als zeer verschillend voor in het hart van het koninkrijk Frank-

---

[1] Mansi, deel XXV, blz. 404 en 405; *Corpus* I, blz. 161, 162, waar verkeerdelijk, naar Mansi, de datum van 1311 werd opgegeven. (Zie de verbetering in *Corpus* II, blz. 386.)

[2] Inquisitore nihilominus seu inquisitoribus ejusdem pravitatis haereticae in ipsa provincia per sedem apostolicam deputatis tam ad dictas inquisitiones quam ad hujusmodi prolationem sententiae admissis.

[3] Zie hierboven, in het Tweede Hoofdstuk, blz. 16-19.

[4] *Corpus* I, blz. 159.

rijk en in onze gewesten. Zijn er daaruit moeilijkheden opgerezen en botsingen ontstaan tusschen de beide Inquisities? Ongetwijfeld ja, want paus Clemens V verkondigde weldra omvangrijke statuten [1] om de kettervervolging nauwer te regelen en om dergelijke moeilijkheden uit den weg te ruimen. Dit geschiedde op het Algemeene Concilie van Vienne, in November 1311, waar te gelijk de Beggarden en Begijnen *ex cathedra* verketterd werden.

De paus verklaart om te beginnen, dat velen bij hem geklaagd hebben over de handelingen der pauselijke inquisiteurs, die hunne macht overschrijden en onschuldigen verontrusten [2]. Daarom wil hij de Inquisitie herinrichten met het oog op de wederzijdsche rechten en onderlinge samenwerking van bisschoppen en pauselijke inquisiteurs.

Beiden mogen de verdachten afzonderlijk dagen, aanhouden, kerkeren en rechterlijk vervolgen, op hun geweten [3]; maar verder moeten zij eendrachtig gezamenlijk te werk gaan; slechts nadat zij te vergeefs elkanders medewerking gedurende acht dagen hebben ingeroepen, kunnen zij afzonderlijk de verdachten in de strenge gevangenis (*carcer durus*) werpen, op de pijnbank leggen en vonnissen, de bisschop zonder den pauselijken inquisiteur, de inquisiteur zonder den bisschop of zonder zijnen officiaal of *sede vacante* zonder den afgevaardigde van het kapittel. Willen of kunnen zij in persoon niet samenwerken, dan zullen zij elkander schriftelijk hun oordeel meedeelen of volmacht verleenen.

---

[1] *Constitutiones Clementinae,* Lib. V, Tit. III; *Corpus* I, blz. 163-167. Deze statuten van November 1311 werden slechts in October 1317 door 's pausen opvolger Johannes XXII afgekondigd. (Lea, *History of the Inquisition*, deel I, blz. 424.)

[2] Multorum querela sedis apostolice pulsavit auditum, quod nonnulli inquisitores per sedem eandem contra pravitatem hereticam deputati metas sibi traditas extendentes sic interdum excedunt sue protestatis officium, ut quod in augmentum fidei per circumspectam ejusdem sedis vigilantiam salubriter est provisum, dum sub pietatis specie gravantur innoxii, cedat in fidelium detrimentum. — Zie, over de klachten bij den paus ingekomen aangaande de wreedheid der inquisiteurs van Carcassonne en het onderzoek aldaar ter plaatse in 1306 op 's pausen bevel ingesteld, Lea, *History of the Inquisition*, deel I, blz. 423, 424.

[3] Citari et arrestare sive capere ac tute custodie mancipare, ponendo etiam in compedibus vel manicis ferreis, si eis visum fuerit faciendum, super quo ipsius conscientiam oneramus, necnon inquirere contra illos de quibus pro hujusmodi negociis secundum Deum et justitiam viderit expedire.

Ook over het gebruik der kerkers, waar men de ketters in bewaart, heeft de paus veel klachten gehoord [1]. In het vervolg zullen die kerkers tusschen beiden in gemeenschap blijven en iedere der gevangenissen zal twee wachters hebben, waarvan de bisschop den eenen en de inquisiteur den anderen zullen aanstellen. Die wachters zullen elk eenen eerzamen knecht mogen hebben. Ieder wachter zal eenen sleutel van alle vertrekken der gevangenis hebben. In handen van den bisschop en van den inquisiteur zullen de wachters en hunne knechten eenen eed van getrouwheid moeten afleggen. Hetzelfde zullen de notarissen en al de andere helpers der Inquisitie moeten doen.

Maar vooral verwekt het vervolgen van onschuldigen de verontwaardiging van den paus, als iets dat de eeuwige verdoemenis verdient (*grave et damnatione dignissimum*). In het vervolg zullen de bisschoppen en de inquisiteurs niemand ten onrechte veroordeelen noch ketters ongedeerd laten, uit haat, uit liefde of uit eigenbelang (*odii gratia vel amoris*, *lucri aut commodi temporalis obtentu*), op straf van gedurende drie jaren uit hun ambt gesloten te blijven of in den ban der Kerk geslagen te worden. De paus alleen zal ze daarvan kunnen vrijspreken, tenzij indien zij in stervensgevaar verkeeren. Ter gelegenheid der Inquisitie mag geen geld afgeperst worden, op straf van den kerkelijken ban door den paus alleen te heffen. De notarissen, ambtenaars, monniken en andere helpers der inquisiteurs, die dergelijke misdaden bij hen zouden ontdekt hebben, mogen ze niet verzwijgen, maar moeten hen berispen en hen bij de oversten der inquisiteurs aanklagen, opdat de schuldigen door hen gestraft of zelfs afgesteld zouden worden. Blijven die oversten hierin nalatig, zoo moet men het den paus laten weten. Daarenboven mogen de inquisiteurs geen misbruik maken van hun recht van wapens te dragen en van helpers aan te nemen. Om te beletten dat het inquisitoriaal ambt in onbescheidene of onwaardige handen vallen zou [2], bepaalt ook de paus, dat in het vervolg niemand tot inqui-

---

[1] Sane, quia circa custodiam carcerum hereticalium, qui muri in quibusdam partibus vulgariter nuncupantur, multas fraudes dudum intelleximus perpetratas, nos volentes super hoc providere, etc.

[2] Per actus indiscretos et improbos quorumvis inquisitorum heretice pravitatis.

siteur zal kunnen aangesteld worden beneden den ouderdom van veertig jaren.

Terwijl de bullen en statuten der pausen in de 13de eeuw over de regeling der Inquisitie schier uitsluitend tegen de ketters zijn gericht en hunne onmeedogende onderdrukking voor doel hebben, schijnen deze statuten van Vienne veeleer tegen de bisschoppen en de inquisiteurs uitgevaardigd. Zij dragen den gebruikelijken titel *De haereticis*; maar juister zouden zij *De episcoporum et inquisitorum fraudibus* heeten, om een der talrijke strenge woorden van dit kapitaal stuk te gebruiken. Het is eigenlijk een scherp reglement van inwendige orde over de samenwerking der beide Inquisities, met een sterk beperkend karakter, getuigende van weinig vertrouwen in de bisschoppen zoowel als in de inquisiteurs, die de ketterjacht in handen hadden, en de voorzorgen tegen alle mogelijke misbruiken schroomvallig opeenstapelend [1].

Deze statuten van Vienne verklaren ook, dat al de vroegere pauselijke verordeningen aangaande de Inquisitie geldig blijven, voor zooveel zij deze bepalingen niet tegenspreken zooals zij door het Algemeen Concilie zijn bekrachtigd. Herinneren wij hier ter loops, dat Alexander IV reeds in 1255 maatregels genomen had, om botsingen tusschen de beide Inquisities te voorkomen, en in 1273 had Gregorius X ze hernieuwd. Ook Bonifacius VIII bemoeide er zich mee in zijne Decretalen van 1298 [2]. Maar nergens legden de pausen der 13de eeuw dien honenden argwaan aan den dag voor degenen, die de ketterjacht moesten uitoefenen. Ook lieten zij toe, dat bisschoppen en inquisiteurs afzonderlijk handelden; nu schrijft Clemens V hun beiden de nauwste samenwerking op, opdat zij elkander des te scherper zouden bewaken.

Voor onze gewesten schijnen overigens die statuten van Vienne

---

1 Deze statuten hadden vooral voor doel de misbruiken der Inquisitie in Zuid-Frankrijk te beletten. Dat de pauselijke inquisiteurs diep misnoegd waren, bewijzen de klachten van den beruchten ketterjager Bernard Gui in zijne *Practica Inquisitionis* (omtreeks 1330 geschreven) tegen de Statuten van 1311. De inquisiteurs stoorden er zich overigens weinig aan. (Zie Lea, deel I, blz. 493.)

2 Zie onze *Geschiedenis der Inquisitie*, deel I, blz. 69-71, 73, 74 en 77.

van meer theoretische dan practische kracht te zijn geweest. Kort daarna kwam, in de zaak der Begijnen, nogmaals aan den dag, hoe de bisschoppelijke Inquisitie zoo goed als alleen in de Nederlanden heerschte. In weerwil der bul van 13 Augustus 1318, waarbij paus Johannes XXII de rechtgeloovige onder deze geestelijke zusters, hoe bedeesd ook, onder zijne bescherming had genomen [1], zien wij, op het einde van hetzelfde jaar, den bisschop van Utrecht de vroegere uitroeiing der Begijnen bekrachtigen, zooals zij door paus Clemens V in 1311 was uitgesproken, en aan zijne geestelijkheid het stipt naleven van de afschaffingsbul der Begijnenorde voorschrijven. Overigens had Johannes XXII in zijne bul van 1318 de geheele regeling aan de bisschoppen overgelaten [2]. En toen in het volgend jaar 1319 de paus zekere Begijnen, als die van Brussel, onder zijne rechtstreeksche bescherming uitdrukkelijk had genomen, was het alweer de bisschoppelijke Inquisitie, die optrad om ze met de Kerk te verzoenen. Zulks blijkt uit de acte van broeder Jan, commissaris van den Kamerijkschen bisschop, uit Mechelen op 25 November 1319 uitgevaardigd [3] en gericht tot den deken der christenheid te Brussel: de Begijnen van Vilvoorde, die zich aan de afschaffing hunner orde niet hadden onderworpen en daardoor *ipso facto* den grooten kerkelijken ban op zich geladen hadden, moest hij van dien ban vrijspreken namens den bisschop (*auctoritate reverendi patris*).

Aldus had de Kamerijksche bisschop reeds geheel zelfstandig gehandeld, toen paus Johannes XXII het in 1320 raadzaam achtte al de Nederlandsche prelaten met een geregeld onderzoek over de rechtgeloovigheid van de Begijnen hunner bisdommen te gelasten [4], hun hierin een echt inquisitoriaal kettergeding opdragende, doch met dit bijzonder kenmerk, dat de bedoeling hier niet was verdachte ketters onverbiddelijk te treffen, zooals het in de gewone

---

1 Zie hierboven, Tweede Hoofdstuk, blz. 29.

2 Locorum ordinarijs nichilominus injungentes ut, etc.... Locorum autem ordinarios et alios, ad quos predicta spectant, curam pervigilem et sollicitudinem debitam precipimus adhibere, ne... (Kon. Bibl. te Brussel, HS. 2670-82, nr 2680, fol. 247 en verso; *Corpus* II, blz. 73 en 74.)

3 HS. *Die fondatie* te Vilvoorde, fol. 10; *Corpus* II, blz. 80.

4 Bul *Cum de mulieribus* (Avignon, 30 Dec. 1320), in *Corpus* I, blz. 171.

kettergedingen het geval was, maar integendeel onschuldigen vrij te spreken en met de Kerk te verzoenen.

In de Nederlanden had de paus te dien tijde geene eigene inquisiteurs meer; maar de bisschoppen zelve stelde hij hiervoor als het ware tot apostolische kettermeesters aan. Waartoe die gansch uitzonderlijke pleegvorm? Ook zonder dat bevel en die machtiging van den paus waren de Nederlandsche bisschoppen de geboren inquisiteurs in hunne bisdommen. De houding van den Kamerijkschen bisschop bewijst het, daar hij naar 's pausen wenken niet gewacht had om te handelen. Trad de paus hier zelf op den voorgrond, omdat het gold eene plechtige afschaffingsbul van zijnen voorganger zonder gevolgen te laten, hetgeen zeker eene uiterst kiesche zaak was, die hij waarschijnlijk liefst niet aan de willekeur der bisschoppen overgelaten zag? Kwam de paus eenvoudig tusschen, omdat de meeste Nederlansche bisschoppen niet geneigd waren om uit eigene beweging de onschuldige Begijnen vrij te spreken, hetgeen wel eenigszins blijkt uit de vijandige houding van den Utrechtschen bisschop en uit de traagheid waarmede tusschen 1320 en 1328 door de andere kerkvoogden werd gehandeld?

Moeilijk zal men de echte drijfveer van den H. Stoel in deze zaak kunnen aanwijzen. In elk geval getuigt Johannes XXII, dat hij zich die zaak aantrekt ten gevolge van talrijke gunstige getuigenissen uitgebracht ten voordeele der Nederlandsche Begijnen en ook ten gevolge van smeekschriften uitgaande van de onschuldige zusters zelve [1].

Slechts in 1323 stelde de bisschop van Kamerijk zich de eerste in beweging om 's pausen bevel van drie jaar vroeger uit te voeren. In December van dat jaar waren zijne drie commissarissen in Brabant en spraken, na een gunstig onderzoek, de Begijnen van Brussel en Antwerpen vrij [2]; en op 23 Februari 1324 bekrachtigde de kerkvoogd van Kamerijk deze uitspraak zijner gevolmachtigden [3]. In 't bisdom Luik werd kort daarna hetzelfde

---

[1] Cum autem ad apostolatus nostri auditum relatio fide digna deduxerit esse plurimas in tuis civitate et dyocesi hujusmodi mulieres Beguinas simpliciter nuncupatas, que per virtutum odoramenta currentes honeste vivunt, etc.... Fuit nobis pro parte ipsarum humiliter supplicatum, etc.

[2] *Corpus* II, blz. 81-83, nr 50.

[3] *Corpus* I, blz. 173-175, nr 178 en deel II, blz. 83-85, nr 51.

onderzoek ingesteld en leidde tot dezelfde vrijspraak der Begijnen door den bisschop (24 Oct. 1324 en 1 Maart 1325 [1]). Slechts drie jaar later, in 1328, worden eindelijk de Begijnen van het bisdom Doornik door de commissarissen van den bisschop onderzocht en vrijgesproken [2]. Terwijl hij zijne commissarissen aanstelt, verklaart de Doorniksche prelaat, dat zij zich aan de pauselijke bul, die hem het instellen van een onderzoek voorschrijft, moeten houden : *juxta litterarum apostolicarum nobis super hoc directarum seriem et tenorem*. En de Luiksche bisschop, in zijn eindvonnis, verklaart die vrijspraak te verleenen uit kracht der pauselijke evenals zijner bisschoppelijke macht : *auctoritate tam ordinaria quam apostolica*. De zaak der Nederlandsche Begijnen levert hier aldus, als het ware, het zeldzaam voorbeeld op van eene versmelting der pauselijke met de bisschoppelijke Inquisitie, zooals zij reeds eenige jaren vroeger in de geestelijke provincie Reims had plaats gehad tijdens de vervolging tegen de Tempelridders [3]; maar hier heeft nu de versmelting plaats zonder eenig spoor of vermelding van pauselijke inquisiteurs. Alleen de bisschoppen en hunne commissarissen hebben het inquisitoriaal onderzoek in handen.

In de andere dungezaaide kettergedingen der 14de eeuw, waarover aanteekeningen of oorkonden tot ons zijn gekomen, schijnen de bisschoppen over het algemeene ook alleen te hebben gehandeld. Alzoo is het een vonnis van Engelram, bisschop van Terwaan, en van al de naburige prelaten [4], dat de ontgraving en de verbranding van den ketter Jacob Peyt in 1329 voorschrijft.

Ook tijdens de groote beroering der Geeselaars van 1349-1350 is er nergens spraak van pauselijke inquisiteurs voor onze gewesten. Die beweging woedde vooral in Duitschland en in de Nederlanden, waar de pauselijke Inquisitie zoo goed als uitgestorven was. Ook droeg paus Clemens VI de uitroeiing der Geeselaars

---

1 *Corpus* II, blz. 86-88, nr 53 en blz. 88, nr 54.

2 *Corpus* I, blz. 178-181, nr 180.

3 Zie hierboven op blz. 160.

4 Chronicon comitum Flandrensium : Per judicium praelatorum omnium vicinorum et domini Morinensis. — Meyerus : Jussu Engerrani, Morinorum episcopi.

alleen aan de aartsbisschoppen en hunne suffraganen op, geen woord reppende van pauselijke inquisiteurs. (Bul van 20 Oct. 1349.) Te Doornik vervangt het kapittel den afwezigen bisschop *sede vacante* en neemt alleen de noodige maatregels ter onderdrukking der secte. Had zulk geval zich in Zuid-Frankrijk voorgedaan, waar de pauselijke ketterjagers te Carcassonne, Toulouse en elders zoo krachtig genesteld waren, dan zouden ze zeker aan het hoofd der vervolgingen hebben gestaan. Te Doornik ziet men den deken en het kapittel [1] onderzoeken, of er iets te doen is tegen het kettersch sermoen van den Luikschen predikheer; zij raadplegen monniken en andere bekwame personen en nemen kennis van de verdachte stellingen opgeteekend tijdens die prediking, maar durven eerst niet straffen uit vrees voor de opgewondene menigte. En toen later alles stiller was geworden, en een bisschop aan het hoofd van het diocese stond, was het namens hem, den deken en het kapittel alsmede den magistraat, dat 's pausen veroordeeling der Geeselaars in een plechtig sermoen aan het volk werd medegedeeld [2]. Latere vervolgingen tegen de Geeselaars hebben in 1353 en 1357 in 't aartsbisdom Keulen en in 1355 in het bisdom Utrecht plaats, telkens door tusschenkomst van den kerkprelaat alleen zonder pauselijke inquisiteurs [3]. In 1353 houdt de Utrechtsche bisschop Jan van Arkel eene synode, waarop hij zijnen proosten, dekens en verdere parochiepastoors beveelt, dat zij in de eerstkomende synode de overtreders der kerkelijke wetten bij hem of bij zijnen officiaal in zijne afwezigheid schriftelijk en omslachtig (*in scriptis particulariter et specifice*) moeten aanklagen, op straf van eeuwige verdoemenis [4].

Tijdens de beroering der Dansers in 1374 zien wij desgelijks

---

1 Le Muisit: Decanus autem et capitulum qui, sede vacante, erant ordinarii, convocaverunt de religiosis mendicantibus et de peritis pluribus cum illis, qui scripserant verba dicti praedicatoris et cum multis aliis personis discretis et venerandis examinantes eos super propositis et dictis in predicatione antedicta a dicto fratre et super hoc deliberaverunt, etc.

2 Le Muisit: Ex parte domini episcopi Tornacensis, decani, capituli et gubernatorum civitatis.

3 Zie hierboven, in ons Vijfde Hoofdstuk, blz. 98 en 99.

4 van Heussen en van Rijn, *Batavia sacra*, deel I, blz. 194; *Corpus* I, blz. 204. Zie Moll, *Kerkgeschiedenis*, deel II, 3e stuk, blz. 110.

alleen de seculiere geestelijkheid zonder pauselijke inquisiteurs tegen de secte ieveren.

Evenzoo treedt de bisschop van Utrecht Floris van Wevelinkhoven met zijnen vicaris-generaal alleen op tegen de drie ketters, die door Geert Groote zoo hardnekkig, omstreeks 1380, werden vervolgd [1]. En toen in 1396 een paar ketters te Bergen in Henegouwen op de Markt worden bepredikt, geschiedt dit niet door eenen inquisiteur, maar wel door bisschop Hugo de Tolvis, suffragaan van Kamerijk [2].

Slechts in 1355 te Doornik, in het geval van den verzoenden ketter Jacob Clerici, is er spraak van eenen pauselijken inquisiteur, doch slechts ter loops, in het vonnis door den bisschop alleen uitgevaardigd [3]. De Doorniksche prelaat verklaart overigens, dat de verdachte in zijnen kerker is gevangen geweest (*in nostra detenuimus prisonia*) en dat hij tegen hem het kettergeding heeft geleid, er alleen bijvoegende, dat de plaatsvervanger van den inquisiteur tegenwoordig was, en dat hij veel andere god- en rechtsgeleerden heeft geraadpleegd : « Processimus contra eum super premissis, prout jura volunt, presente venerabili et religioso viro fratre Livino de Sancto Petro, locumtenente inquisitoris heretice pravitatis in nostris civitate et dyocesi, omnibus rite actis ac plurium religiosorum et jurisperitorum communicato concilio ». Zelfs spreekt de bisschop niet eens van den *pauselijken* inquisiteur en vermeldt hem slechts als onderketterjager in *zijn* bisdom. Ook gebruikt hij, zonder den inquisiteur verder te noemen, de uitsluitende formuul : « Contra ipsum Jacobum *nostram* sententiam diffinitivam proferimus in hunc modum, » enz. De veroordeelde zal in *zijnen* kerker de opgelegde straf ondergaan : « Ad peragendam penitentiam condignam in carcerem *nostrum* te detradi volumus ». Aan zichzelven alleen behoudt de bisschop evenzoo het recht voor, dit vonnis naar goeddunken te verzachten : « Salva *nobis* et retenta potestate omnia et singula

---

1 Zie hierboven in ons Zevende Hoofdstuk, blz. 126-132.

2 Stadsarchief van Bergen, stadsrekening van 1396 : .... la predication que li évesques Hugiers fist ou Markiet de Simon de Méry et le Kamus.

3 Rijksarchief van Brussel, *Cartulaire de l'évêché de Tournai*, t. I, fol. 108; *Corpus* II, blz. 143.

supradicta mitigandi, quotiescunque *nobis* visum fuerit expedire ». Eindelijk wordt het vonnis met het bisschoppelijk zegel alleen bevestigd : « In cujus rei testimonium sigillum *nostrum* presentibus duximus apponendum ».

Ondergeschikter rol kon een pauselijk inquisiteur moeilijk spelen in een kettergeding. Het overwicht der bisschoppelijke Inquisitie boven de pauselijke in onze gewesten tijdens de 14de eeuw blijkt treffend uit dit vonnis van bisschop Philips Arboisius van Doornik [1], dat als het ware de tegenvoeter mag heeten van het vonnis van den pauselijken inquisiteur Willem van Parijs in de zaak der Henegouwsche begijn (1310), waarin de bisschop integendeel geheel op den achtergrond werd geschoven. En nochtans was alsdan de pauselijke Inquisitie reeds in aantocht, om den verloren grond in de Nederlanden op nieuw te veroveren.

---

[1] Zelfs in bisdommen, waar door tijdelijke omstandigheden het gezag van den kerkvoogd verminderde, zien wij het domkapittel de bisschoppelijke Inquisitie pogen te beheerschen en ten eigen bate te regelen. Aldus geschiedde te Utrecht omstreeks het midden der 14de eeuw, zooals blijkt uit het *Rechtsboec van den Dom van Utrecht door Mr. Hugo Wstinc* (1342), uitgegeven door S. Muller Fz., waarin bepaald wordt, dat de onderhoorigen der Utrechtsche kanunniken, geestelijken of leeken, door den bisschop of zijnen vicaris wegens ketterij niet mogen vervolgd worden, tenzij in plechtige zitting van het kapittel, in tegenwoordigheid van den deken en van de kanunniken en met hunne goedkeuring, op straf van nietigheid der vervolging : Nisi in capitulo nostro, praesente decano et capitulo et de consensu ipsorum; alioquin, quod episcopus fecerit, non valebit et a tali facto non licet appellare. (Zie *Corpus* I, blz. 189 en de verbetering in *Corpus* II, blz. 387.)

ELFDE HOOFDSTUK

DE INQUISITIE EN DE WERELDLIJKE MACHT TIJDENS DE 14de EEUW

In het eerste deel van dit werk [1] hebben wij gezien, hoe de Kerk, tijdens de 11de eeuw, slechts door raadgevingen of door gesmeek de vorsten en regeerders tot samenwerking met de Inquisitie uitnoodigde, en hoe zij weldra op de conciliën der 12de eeuw die samenwerking als verplichtend uitriep, totdat het vierde Algemeen Concilie van Lateraan, in 1215 door Innocentius III gehouden, in het hoofdstuk *De haereticis*, alle vroegere bepalingen dienaangaande samenvatte en verscherpte, zoodat de onderwerping der wereldlijke macht aan de Inquisitie onwederroepelijk door de Kerk voorgeschreven werd en met de indrukwekkendste bedreigingen tegen de wederspannige vorsten gepaard ging. Aldaar [2] hebben wij ook gezien, hoe, onder den rechtstreekschen invloed der pausen, keizer Frederik II en de Fransche koningen Lodewijk de Heilige en Philips IV de Schoone in den loop der 13de eeuw eene wereldlijke wetgeving voor het Roomsche Rijk en voor het koninkrijk Frankrijk tegen de ketters op de beide oevers der Schelde afkondigden, welke wetgeving meestal schier woord voor woord uit de *canones* der conciliën of uit de pauselijke bullen van den tijd was overgeschreven. De edicten van keizer Frederik II

[1] Deel I (verschenen in 1892), Zevende Hoofdstuk : Drukking door de Kerk op de wereldlijke macht uitgeoefend, blz. 86-92.

[2] Deel I, Negende Hoofdstuk : Wetgeving der wereldlijke macht tegen de Nederlandsche ketters, blz. 99-114.

(1220-1238) werden door de pausen Honorius III, Innocentius IV, Clemens IV en Bonifacius VIII uitdrukkelijk goedgekeurd en aan al de wereldlijke overheden ter verplichtende naleving aanbevolen. Het koninklijk bevel van Philips IV den Schoone (1298) werd zijnerzijds schier letterlijk overgenomen uit de afdeeling *De haereticis* van Bonifacius VIII's decretalen. Al deze wetten maakten aldus deel uit van het canoniek recht der Kerk en werden in het *Corpus juris ecclesiastici* opgenomen [1].

Bij die even volledige als onbarmhartige wetgeving had de 14de eeuw niet veel te voegen. De wereldlijke macht volbracht hare voorgeschreven plichten jegens de Kerk in zake van kettervervolging en zij zorgde gedwee voor de uitvoering der lichamelijke straffen op de door de Inquisitie veroordeelde ketters. Nochtans was hare rol niet geheel en al lijdzaam; ook zij trad nu en dan handelend op, binnen de grenzen haar door de Kerk afgebakend. Men herinnert zich het krachtdadig, ja overwegend aandeel van den Franschen koning Philips IV den Schoone [2] in de uitroeiing der Tempelorde (1307-1312). Zijn zoon en opvolger koning Lodewijk X (*le Hutin*) vaardigde te Parijs op 3 December 1315 een edict [3] uit, waarbij hij de kroningswet van keizer Frederik II tegen de ketters (Rome, 22 Nov. 1220) in zijn koninkrijk bevestigde [4], aan al zijne rechterlijke ambtenaars bevelende die statuten na te leven, uit te voeren en te laten uitvoeren.

Evenzoo bekrachtigde koning Philips VI van Valois Lodewijk IX's edict *Cupientes in favorem divinae fidei et Inquisitionis*, bij zijn bevel uit St-Germain-en-Laye bij Parijs in November 1329 afgekondigd [5]. En te gelijk vaardigde hij aldaar een tweede edict uit, waarbij hij aan alle rechterlijke ambtenaren van zijn rijk het naleven oplegde van eene reeks bepalingen getrokken uit vroegere

---

1 Nooit werden zij sindsdien door de Kerk verloochend noch herroepen, zoodat zij in hare oogen tot den huidigen dag van kracht zijn gebleven, gelijk Lea zeer juist doet opmerken (deel I, blz. 323).

2 Zie hierboven, in het Zevende Hoofdstuk, blz. 114-116.

3 *Ordonnances des rois de France*, deel I, blz. 610-612; *Corpus* II, blz. 72.

4 Bij misslag zegt Lea (deel I, blz. 323), dat de Fransche koning al de edicten van Frederik II bevestigde; alleen de kroningswet heeft hij op het oog in zijn edict van 1315.

5 *Ordonnances des rois de France*, deel II, blz. 41. 42; *Corpus* II, blz. 89, 90.

koninklijke edicten over de Inquisitie en de uitroeiing der ketters [1]. Het edict is in het Fransch, maar de vijf uittreksels, die de koning zegt van den pauselijken inquisiteur van Carcassonne, broeder Hendrik de Chamay, ontvangen te hebben, zijn er in hunnen oorspronkelijken Latijnschen tekst in opgenomen.

Ziehier deze vijf regels door de Inquisitie aan de wereldlijke macht aanbevolen : 1° Huizen en andere gebouwen door ketterij bezoedeld moeten vernietigd en nooit weer opgericht worden (*perpetuo subjaceant sterquiliniae vilitati*); 2° Zonen en afstammelingen van ketters of verdachten kunnen geen openbaar ambt bekleeden en moeten afgezet worden; 3° Het onderhoud van de gevangenis der Inquisitie te Carcassonne zal op kosten der koninklijke schatkist geschieden alsmede bij middel van een deel van de opbrengst der geldboeten; 4° Hertogen, graven en alle andere rechterlijke ambtenaars moeten den inquisiteurs of hunnen afgegevaardigden gehoorzamen in het vangen, bewaken en kerkeren van ketters en verdachten, in het ten uitvoer brengen van de vonnissen der inquisiteurs en in allen verderen bijstand [2], ieder binnen de palen van zijn rechtsgebied; 5° De Fransche koningen zijne voorzaten hebben bij hunne edicten altijd willen erkennen, dat de inquisiteurs hun ambt vrij moeten uitoefenen naar luid der volmacht hun door den H. Stoel gegeven.

Op verzoek van den voormelden inquisiteur bekrachtigde koning Philips VI van Valois al deze bepalingen en beval hij nogmaals uitdrukkelijk aan al de rechterlijke ambtenaars van zijn koninkrijk den inquisiteurs te gehoorzamen, willende, zegt hij, het voorbeeld volgen zijner voorgangers, en voornamelijk van den heiligen Lodewijk, ter handhaving van geloof en Inquisitie; dit alles overeenkomstig met het canoniek en burgerlijk recht en met het edict *Cupientes* van Lodewijk IX. Ten slotte herroept de koning alle vroegere ordonnantiën, die met deze statuten in strijd zouden zijn. — Blijkbaar was dit edict meer bepaald op de Inquisitie van Zuid-Frankrijk toepasselijk [3], maar theoretisch gold het ook voor de rest van koning Philips' landen.

---

[1] *Ordonnances*, deel II, blz. 40-41; *Corpus* II, blz. 90-92.
[2] Si quando et quotiens ab eis (inquisitoribus) fuerint requisiti.
[3] Zie Lea, deel I, blz. 385, 389, 390 en deel II, blz, 125-130.

Toen later de Hoogeschool van Parijs en paus Clemens VI de Geeselaarssecte veroordeeld hadden, trad dezelfde koning ook krachtdadig tegen haar op. Wij kennen reeds zijn edict van 15 Februari 1350, uit Parijs tot den magistraat zijner stad Doornik gericht [1], waarbij hij de onderdrukking der Geeselaars voorschreef en aan de stadsregeering het straffen der wederspannigen overliet, « nous voellans — zegt hij — a tous jours ensuivir nostre sainte mere l'Eglise de Romme et pourveoir à nostre povoir al exausement de la foy crestienne et obvier a tout inconvénient contraire, pour cesser du tout la dicte secte, en aidant sur ce à Sainte Eglise par le bras séculier et par main armée ».

Reeds vóór den Franschen koning hadden de stedelijke magistraten onzer gewesten tegen de Geeselaars verordeningen uitgevaardigd, zooals die van Doornik op 27 October en 8 December 1349, en die van Gent, einde 1349 en op 6 Januari 1350; welke verordeningen later te Doornik op 19 Februari, 8 Maart en 26 Mei 1350, ja nog zelfs op 28 Maart 1351, en te Gent op 6 Mei 1350 werden herhaald of verscherpt [2]. Tijdens de tweede Geeselaarsbeweging van 1400 in de Nederlanden zien wij eveneens te Gent den baljuw en de mannen van den grafelijken Oudburg, mitsgaders de schepenen der stad, verordeningen uitvaardigen tot onderdrukking der Secte en kastijding harer begunstigers, « omme dat wij verstaen hebben » — zegt het « voerghebot » van 18 Augustus 1400 — « dat nu nieuwelinghe eenighe manieren van lieden by hem selven ende sonder consent van der heleghér kercken gherezen zyn ende ghezelscap ghemaect hebben ende vergaderinghen, hemlieden gheezellende, slaende ende singhende als cruusbroeders, dwelke es contrarie Gode van hemelrike, der helegher Kercken, den kerstinen gheloeve ende elken goeden menschen in zinen persoen, daer vele beroerten ende onrusten of ghescepen ware te commene, updat zy niet wederstaen en worden, alzoet behoert [3] ».

---

[1] Stadsarchief van Doornik, *Reg. aux publicacions* nr 336, fol. 7; *Corpus* II, blz. 116, 117. — Zie hierboven ons Vijfde Hoofdstuk, blz. 91 en 92.
[2] Zie hierboven ons Vijfde Hoofdstuk, blz. 93-97.
[3] Bibl. der Gentsche Hoogeschool, HS. nr 434; *Corpus* II, blz. 188 189.

Dat krachtdadig optreden der stadsregeeringen tegen de Geeselaars was waarschijnlijk vooral te wijten aan het feit, dat deze Secte met hare optochten, geeselingen en begrafenisstoeten den openbaren weg in beslag nam, waar de magistraat heer en meester over was, en dat zekere levensregels der Geeselaars in botsing kwamen met de plichten van den burger jegens zijne gemeenteoverheid, zooals men afleiden kan uit de verordening der Gentsche schepenen in 1349 over het verzuimen door de Geeselaars van de verplichtende nachtelijke wacht [1]. Om redenen van gelijken aard onderdrukte de wereldlijke macht ook de Secte der Dansers in 1374, zooals blijkt uit het gebeurde te Gent, waar de schepenen deze oproerige ketters met vijftigjarige verbanning straften, « op haerlieder hooft [2] ».

Overigens kwamen de stadsregeeringen regelmatig tusschen in alle gevallen van eenvoudige godslastering of dergelijken, die hun voorbehouden waren [3]. Zelfs bezitten wij uit het einde der 14de eeuw het bewijs, dat de vorsten en de stedelijke magistraten alsdan reeds omstandige verordeningen uitvaardigden tegen de godslasteraars. Alzoo hebben wij de afkondiging, van wege den Doornikschen magistraat, van een plakkaat [4] van den Franschen koning Karel VI tegen de lasteraars van God, Jezus, Maria en de Heiligen, op 26 Mei 1397. Allerlei straffen worden er in bedongen voor de eerste tot de vijfde overtreding. Zeer omstandig en schilderachtig staan die verschillige straffen in het voorgebod van den Doornikschen magistraat beschreven. De eerste maal wordt de godslasteraar openbaar aan de kaak gesteld gedurende eenige uren en iedereen mag naar hem met vuilnis werpen; den tweeden keer wordt hem de bovenlip met een gloeiend ijzer gekloven; den derden keer, ook de onderlip; den vierden keer snijdt men hem het vleesch rondom zijnen mond af, zoodat al zijne tanden bloot staan (*tellement que les dens feussent tous des-*

---

[1] Zie hierboven ons Vijfde Hoofdstuk, blz. 96.

[2] *Memorieboek der stad Ghent*, deel I, blz. 99; *Corpus* II, blz. 147-148.

[3] Zie hierboven, in het Zevende Hoofdstuk (blz. 123 en 133-134), te Gent de zaak van Margaretha 'sMoenx in 1354, te Ieperen die van Meulin Heerbrecht in 1375 en van Hannin Roey in 1390, en te Leiden die van Vader Heyne in 1373 en van Elias vóór 1395.

[4] Stadsarchief van Doornik, *Reg. aux Publicacions*, fol. 48; *Corpus* II, blz. 159.

couvries); den vijfden keer eindelijk snijdt men hem de tong af, *adfin qu'il ne deist jamais blasfèmes de Dieu, de Nostre Dame ne d'autres.* Alwie die booze lasteraars niet aanklaagt bij den magistraat, zal zelf gestraft worden; alwie godlasterende eeden zweert, zal eveneens gekastijd worden.

Het belangrijkste optreden der wereldlijke macht in zake van kettervervolging tijdens de 14de eeuw was dat van keizer Karel IV van Luxemburg met zijne beruchte wetgeving, te Lucca in Juni 1369 afgekondigd [1]. Alleen de bepalingen over de plichten der wereldlijke overheid moeten ons hier bezig houden. Zij zijn overigens schier ongehoord.

Alles wat keizer Frederik II en de Fransche koningen reeds op dat gebied aan de Kerk hadden toegegeven, wordt hier nog overschreden en, men mag het zeggen, overdreven in de hoogste mate. Het is eene algeheele slafelijke onderwerping van het *bracchium saeculare* aan de pauselijke Inquisitie. En niemand der wereldlijke regeerders van het Roomsche Rijk kan er aan ontsnappen : de keizer richt zijne bevelen tot allen, *nobiles viri, duces, principes, marchiones, comites, barones, senescalli, justitiarii, potestates, capitanei, rectores, balivi, officiales, milites, clientes ceterique domini temporales, universitates quoque civitatum, castrorum, terrarum, villarum et aliorum quorumcumque locorum, magistri consulum, consules et scabini ac alii universi et singuli, sacri Romani imperii subjecti tam immediate quam mediate.*

Op straf van al hunne ambten, waardigheden en bezittingen te verliezen, moeten zij de pauselijke inquisiteurs in de kettervervolging ter zijde staan, dat is de ketters met hunne begunstigers helpen uitroeien, elk in zijn gebied. Daartoe zullen zij, op bevel der inquisiteurs, de verdachten aanhouden en in hunne gevangenissen bewaren [2]. Alle wetten, die met de uitgebreidste rechten en voorrechten der pauselijke Inquisitie in strijd zouden zijn, worden nietig verklaard. Tot verdedigers der inquisiteurs worden zes leeken (twee hertogen, twee graven en twee ridders) aangesteld, die op het eerste verzoek der kettermeesters in

---

1 Zie hierboven, in ons Achtste Hoofdstuk, blz. 138-142.
2 Edict van 9 Juni 1369.

't harnas moeten springen om hun ter hulp te komen [1]. Ook in het aanslaan der kettersche volksschriften en in hunne uitlevering aan de pauselijke inquisiteurs om verbrand te worden, moeten al de wereldlijke overheden den kettermeesters ten dienste staan *totis viribus devotisque mentibus* en de wederspannigen onbarmhartig kastijden [2]. Eindelijk zullen de stedelijke magistraten onder de hooge leiding der pauselijke inquisiteurs de noodige maatregels moeten nemen tot het verkoopen of anders gebruiken van de verbeurdverklaarde bezittingen der kettersche Beggarden en Begijnen, ten bate der Inquisitie [3].

Minder dan vier jaar later, trad keizer Karel IV nogmaals op om de pauselijke ketterjacht krachtdadig te steunen, toen hij, bij zijn bevel van 17 Februari 1373, aan zijnen kanselier den aartsbisschop van Keulen, aan zijne leenheeren de hertogen van Luxemburg, Limburg, Brabant, enz., en aan al zijne graven en getrouwen der diocesen van Trier, Keulen en Luik den pauselijken inquisiteur voor die geestelijke gebieden warm aanbeval, hen allen aanstellende tot beschermers van den kettermeester en tot handhaving van al zijne rechten en voorrechten [4].

Zelfs zonder daarvan het bewijs te kunnen leveren, zou men

---

1 Mandamus quod ipsi sint ipsorum inquisitorum ac jurium, privilegiorum ac libertatum ipsorum tutores et efficaces conservatores ac defensores, dum et quotiens et ubi per praedictos inquisitores vel aliquem ipsorum vicariorum et officialium vel nomine eorumdem conjunctim vel divisim fuerint requisiti. (Edict van 10 Juni 1369.)

2 Edict van 17 Juni 1369.

3 Ne autem circa bona, possessiones, domos seu conventicula et res, quas in usu habebant et habent hujusmodi Beghardi et Beguinae, fraus fieri possit, tale provisionis in hoc duximus remedium ordinandum : quod duo antiquiores magistri consulum, qui actu erunt vel sunt pro tempore, unacum schulteto vel judice civitatis, oppidi, castri seu villae si sint, vel duo alii viri approbati, clarae famae, habentes Deum prae oculis in locis ubi magistri consulum non sunt, vel alter eorum, quos inquisitor de consilio discretorum et fidei zelatorum nominabit, illius loci, in quo hujusmodi domus, conventicula unacum certo nuntio inquisitoris sub testimonio trium aliorum virorum fide dignorum, de praemissis domibus se intromittant, auctoritate nostra imperiali hoc ipsis imponimus et mandamus gratiae nostrae et Romani imperii sub obtentu, et, quantocius commode poterunt, vendant hujusmodi bona et tradant, distribuant, assignent, enz. (Edict van 17 Juni 1369.)

4 Mosheim, *De Beghardis*, blz. 388-392; *Corpus* I, blz. 225-228.

mogen aannemen, dat 's keizers handelingen onvermijdelijk het gevolg zijn geweest eener drukking der Kerk op hem uitgeoefend, zooals dit in de 13de eeuw het geval was met Frederik II en de Fransche koningen in hunne maatregels tot uitroeing der ketterij. Maar hier zijn weeral de bewijzen niet ver te zoeken.

Reeds bij 's keizers troonsbestijging, in de bul waarbij hij hem plechtig erkende na den langen strijd van den H. Stoel met zijnen voorzaat, zien wij paus Clemens VI den nieuwen regeerder van het Roomsche Rijk, Karel IV van Luxemburg, als zijnen eersten plicht op het hart drukken, dat hij de ketters moet uitroeien [1]. Eenige jaren later, in 1353, wendt zich dezelfde paus niet alleen tot de kerkprelaten, maar ook tot al de vorsten en wereldlijke regeerders van de Duitsche landen (*dilecti filii principes, duces, marchiones, comites, civitatum ac locorum domini et communitatum rectores per Alemaniam constituti*), om hun zijnen inquisiteur aan te bevelen, hen voorschrijvende dien predikheer uit al hunne macht (*totis viribus, tota mente omnique occasione postposita*) in de ketterjacht bij te staan en hunne gevangenissen te zijner beschikking te stellen, daar de Inquisitie in de Duitsche landen nog geene eigene kerkers bezit, dit alles *ob reverentiam divinam et nostram, sicut Dei et apostolicae sedis vultis effugere ultionem*, voegt hij er dreigend bij [2]. Schier letterlijk met dezelfde woorden richt zich paus Urbanus V tot dezelfde wereldlijke overheden der Duitsche landen [3], om van hen hetzelfde te verzoeken ten opzichte van twee andere apostolische inquisiteurs hunner gewesten, bij zijne bul van 15 April 1368, waarop dan ook een jaar later, toen keizer Karel IV zich in Italië bevond om door den paus gekroond te worden, de vier bekende stukken van Lucca volgden, die niets meer te wenschen overlieten en zelfs in hunnen stijl de sporen dragen van eenen rechtstreekschen en niet te loochenen invloed der pauselijke kanselarij.

En wanneer de H. Stoel die vervaarlijke wetgeving tegen de ketters van den keizer heeft bekomen, laten de pausen niet af op

---

[1] Zie Lea, deel I, blz. 225-226.

[2] Ripoll, *Bullarium praedicatorum*, deel II, blz. 243-244; *Corpus* I, blz. 204-205.

[3] Mosheim, blz. 336-337; *Corpus* I, blz. 206-207.

hetzelfde aanbeeld te slaan bij de wereldlijke overheden der Duitsche landen.

In 1372 zet Gregorius XI den keizer en de rijksvorsten opnieuw aan om de inquisiteurs krachtig te steunen [1]; in Juni 1400 verklaart Bonifacius IX, ter gelegenheid der volmacht gegeven aan den prior provinciaal der Duitsche predikheeren om zes inquisiteurs aan te stellen, dat noch keizer noch koning noch wie ook der wereldlijke regeerders zijne kettermeesters mag dwarsboomen [2], en eenige dagen later herhaalt dezelfde paus dit bevel nog veel uitdrukkelijker in zijne bul ter aanbeveling van eenen zijner inquisiteurs [3]. En niet alleen in de Duitsche landen, maar ook in het koninkrijk Frankrijk handelt de H. Stoel evenzoo. In 1365 schrijft Urbanus V aan de Fransche prelaten en inquisiteurs voor, den wereldlijken arm ter hulp te roepen [4]; en in 1373 wakkert Gregorius XI de vorsten, edelen en stedelijke magistraten van Frankrijk en van de Nederlanden aan, om de inquisiteurs in de uitroeiing der ketterij te helpen [5].

De drukking der Kerk, vertegenwoordigd door haar opperhoofd den paus, wordt aldus onloochenbaar uitgeoefend op al de wereldlijke machten aan de beide oevers der Schelde in onze Nederlandsche gewesten.

Ook zien wij, dat de gelijktijdige handboeken der inquisiteurs, als de *Practica Inquisitionis* (c. 1328-1330) van Bernardus Guidonis en het *Directorium* (c. 1375) van Eymericus, beide beruchte ketterjagers der 14de eeuw, niet zonder invloed zijn gebleven op de schriften der wereldlijke rechtsgeleerden, bij voorbeeld op de *Somme Rural* van onzen Doornikschen jurist Jehan Boutillier († 1395), die langen tijd toongevend was in het koninkrijk Frankrijk en in onze gewesten en die in 1479 te Brugge van de pers

---

1 Bzovius en Raynaldus, *ad annum*; *Corpus* I, blz. 225.
2 Bul van 5 Juni 1400; Mosheim, blz. 384-386; *Corpus* I, blz. 258-259.
3 Bul van 18 Juni 1400; Mosheim, blz 225-228; *Corpus* I, blz. 259-261.
4 Raynaldus, *Annales*, deel XVI, blz. 446-447; *Corpus* I, blz. 206.
5 Raynaldus, *Annales*, deel XVI, blz. 520; *Corpus* I, blz. 228: (Gregorius) in pertinaces vero universos principes, urbium magistratus ac viros nobiles Francos Belgasque pio ardore accendit, ut ad delenda ejusmodi religionis opprobria studium viresque conferrent.

kwam onder de eerste middeleeuwsche werken, welke de Nederlandsche boekdrukkunst verspreidde [1].

Nochtans waren de Fransche koningen niet zoo onderworpen en gedwee tegenover de pauselijke Inquisitie als in Duitschland keizer Karel IV. Meer en meer trachtten zij het oppergezag van hun Parlement te versterken, zelfs ten koste der apostolische kettermeesters; op het einde der 14de en gedurende de 15de eeuw waren zij er zoo goed als in geslaagd [2]. Maar in de Nederlandsche gewesten lag de kracht der wereldlijke macht tijdens de eeuw der Artevelden niet bij den vorst, maar bij de steeds rijker en machtiger gemeenten. Koesterden onze trotsche Nederlandsche republieken der 14de eeuw ook argwaan en naijver jegens de rechterlijke inmenging der pauselijke Inquisitie? Een schrijver [3] heeft het gemeend, getroffen als hij was door het verval dier Inquisitie tijdens den wassenden bloei onzer gemeenten. Doch bewijzen heeft hij er niet van gegeven. Dat ons volk nu en dan gedurende dat tijdvak in botsing kwam met de geestelijkheid, ziet men uit den opstand der Kerels in 1326-1329 en uit het geval van hunnen ketterschen aanvoerder Jacob Peyt; ook uit de dreigende houding der Geeselaars in 1349 en der Dansers in 1374, welke laatste te Herstal bij Luik zelfs eene samenzwering smeedden om de geestelijkheid uit te moorden; eindelijk in 1400 tijdens de tweede Geeselaarsbeweging te Maastricht, waar het volk partij trok voor de nieuwe *Cruusbroeders*, hetgeen later uitliep op veroordeelingen door het gerecht van den Luikschen bisschop tegen de schuldigen uitgesproken. Maar dat de stedelijke magistraten der pauselijke Inquisitie tegenstand zouden geboden hebben om hunne rechtsbe-

---

1 Uittreksels uit de *Somme Rural* (einde der 14de eeuw) in *Corpus* II, blz. 185-187. — Over Boutillier, zie de verhandelingen van O. de Meulenaere en A. Allard (aldaar vermeld blz. 187, 188 en 394.)

2 Zie Lea, deel II, blz. 130-145.

3 A. Duverger, *L'Inquisition en Belgique*, in de *Bulletins de l'Académie royale*, 2e reeks, deel XLVII, blz. 873-875 (1879); dezelfde, *L'Inquisition en Belgique* (Bibliothèque Gilon, 1879), blz. 31-33 en 2de uitgave (1888), blz. 33-35.) — Die belangrijke verhandelingen van den heer Duverger mogen beschouwd worden als het uitgangspunt der wetenschappelijke studie in België over de Nederlandsche Inquisitie vóór hare herinrichting door keizer Karel V.

voegdheid niet te laten inkorten, daarvan hebben wij geen enkel bewijs aangetroffen. Alleen te Kampen, omstreeks 1380, zagen wij de schepenen hunnen wrok koelen tegen de vervolgers van hunnen beschermeling, den ketterschen augustijn Bartholomaeus; doch deze was een slachtoffer der bisschoppelijke en niet der pauselijke Inquisitie.

Wat er ook van zij [1] en wat licht latere ontdekkingen in onze stedelijke archieven nog kunnen aanbrengen tot verduidelijking van dit duistere vraagstuk, onze gemeenten hadden in de laatste jaren der 14de eeuw, vooral op het slagveld van Roosebeke (1382) en bij de vernedering van Leuven (1383), den genadeslag ontvangen. Nu treden de hertogen van Bourgondië als hunne erfgenamen op, en in den loop der 15de eeuw zullen wij deze vorsten in hunne Nederlandsche gewesten de pauselijke Inquisitie voortdurend zien begunstigen.

---

[1] Te Gent, in 1336, vinden wij in de stadsrekening twee vreemde posten, die zouden kunnen doen vermoeden, dat de schepenen de kettervervolging aan zich hadden getrokken. Zij luiden als volgt: « Item ghaven si minen heere Justase Passcarise, tulpen sinen costen, die hi ghedaen hadde, daer hi gheweest adde *jeghen Godsviande*, 3 ℔. gr., maken 120 ℔. — Item, van scepenen coste, doe men *de buggers* pijnde, 4 ℔ 11 s. 8 d. « (*Corpus* II, blz. 94.) Ook in 1354 veroordeelen de Gentsche schepenen eene vrouw tot eene buitenlandsche bedevaart, » omdat sie eenen lecbouuc (?) dede lesen, *dwelke es jeghen tgheloeve van der heelegher Kerken* » (*Corpus* II, blz. 142). Maar die posten zijn zoo duister en dubbelzinnig, dat men er bezwaarlijk iets zekers uit afleiden zou.

TWAALFDE HOOFDSTUK

WEDEROPKOMST DER PAUSELIJKE INQUISITIE IN DE NEDERLANDEN

De almachtige pausen der 13de eeuw, die geheel West-Europa van Rome uit geestelijk beheerschten, werden opgevolgd door de zwakke pausen van Avignon, die van de Fransche koningen afhankelijk waren en wier gezag alom ondermijnd was. De Babylonische gevangenschap te Avignon tijdens drie derden der 14de eeuw, gevolgd door het Groote Schisma op het einde derzelfde eeuw, droegen opvolgend veel bij, om de pausen in de versterking hunner Inquisitie, door hen steeds gewenscht en nooit uit het oog verloren, buitengewoon te belemmeren. Nochtans lieten zij niet los, zelfs niet in de benardste omstandigheden.

De eerste krachtige poging in die richting was die van den allereersten paus van Avignon, Clemens V, op het Algemeen Concilie van Vienne in 1311. Zij was er, zooals wij hierboven gezien hebben[1], vooral op berekend, om de uitspattingen der pauselijke inquisiteurs van Zuid-Frankrijk te doen ophouden en hunne samenwerking met de Inquisitie der bisschoppen scherp te regelen. Theoretisch waren deze statuten van Vienne, die overigens slechts in 1317 door 's pausen opvolger Johannes XXII plechtig werden uitgevaardigd, natuurlijk ook in onze Nederlandsche gewesten van kracht; maar zij bleven er zonder practische

---

[1] In ons Tiende Hoofdstuk, blz. 162-164.

toepassing, daar de pauselijke Inquisitie er zoo goed als uitgestorven was[1].

Vooral in het Duitsche Rijk, van den rechter oever der Schelde af in de Nederlanden, was de bisschoppelijke Inquisitie alleen in werking. En toen Clemens V, in het afschaffingsdecreet der Duitsche Beggarden en Begijnen, op het Concilie van Vienne bepaalde, dat hunne uitroeiing geschieden moest door de bisschoppen en door de pauselijke inquisiteurs van iedere plaats[2], was dit niets meer dan eene onmachtige voorbehouding van beginsel, waarbij het voortleven der pauselijke Inquisitie in Duitschland op louter theoretischen grond werd uitgeroepen. Integendeel waren het de Duitsche bisschoppen, die hunne eigene commissarissen met de kettervervolging gelastten en deze dan ook eigenmachtig berispten, wanneer zij over hunne handelingen ontevreden waren, als de Keulsche aartsbisschop Walram[3] in 1335.

Onder de regeering van keizer Lodewijk van Beieren (1312-1347) verkeerden de H. Stoel en het Roomsche Rijk in eenen staat van openlijken oorlog, zoodat er moeilijk spraak kon zijn van samenwerking tusschen paus en keizer op het gebied der ketterjacht gelijk op welkdanig ander; maar na Lodewijk's dood kwam de Duitsche kroon op het hoofd van Karel IV van Luxemburg, eenen der deemoedigste uitvoerders der pauselijke wenschen, die ooit over Duitschland den schepter gezwaaid hebben. Reeds in zijn eerste regeeringsjaar zien we dan ook den paus op zich

---

1 In Zuid-Frankrijk was dit geenszins het geval. (Lea, *History of the Inquisition*, deel II, blz. 124 en volg.) Alleen uit het Noorden van het *regnum Franciae*, dat wij in ons overzicht uitsluitend op het oog hebben, was de pauselijke Inquisitie in de 13de eeuw allengskens verdwenen.

2 *Corpus* I, blz. 169: Dyocesani et illarum partium inquisitores heretice pravitatis, in quibus Beguardi et Beguine hujusmodi commorantur, suum officium circa eos diligenter exerceant.

3 *Corpus* I, blz. 185 : Certo nostro commissario super his inquirendi eosque vel eas ab ipsis processibus absolvendi dedimus potestatem. Verum, quia de novo nonnullos hujusmodi habitus delatores et sectae professores .... a dictis processibus et poenis in ipsis contentis per dictum nostrum commissarium (quod tamen nec speramus nec credimus) se publice percepimus asserere absolutos; .... decernimus etiam et declaramus absolutiones ipsis Beggardis et Suestrionibus datas et decreta super ipsis facta aliter a quovis nostro commissario, quod tamen non credimus, non tenere.

nemen, om zonder uitstel eenen algemeenen apostolischen inquisiteur aan te stellen voor de Duitsche landen, die zich, men vergete het niet, tot aan de Schelde in de Nederlanden uitstrekten.

Het was Jan Schandelant [1], predikheer uit het Straatsburgsch klooster, die door paus Clemens VI tot die sinds lang onbezette waardigheid van *inquisitor heretice pravitatis per Alemanniam* werd verheven, bij zijne bul [2] van 1 Mei 1348. Hij moest wel een man van uitstekende bekwaamheid zijn, daar de paus voor hem eene uitzondering maakte op den regel door Clemens V voorgeschreven aangaande den vereischten leeftijd van 40 jaren der pauselijke inquisiteurs; Schandelant was immers nog maar 37 jaar oud [3]. Wat al verwachtingen koesterde wellicht de paus van dien algemeenen apostolischen kettermeester in de Duitsche landen! Eilaas, nauwelijks was hij benoemd, of de schrikkelijke pestziekte der Zwarte Dood, gevolgd door de kettersche beroeringen der Geeselaarsbeweging, deden in het Duitsche Rijk eenen storm opsteken, die voor den nieuwbakken inquisiteur ongetwijfeld te hevig zal zijn gebleken; en Clemens VI moest aan de aartsbisschoppen en bisschoppen alleen de onderdrukking der Geeselaarssecte, bij zijne bul van December 1349, overlaten [4].

Doch nauwelijks was het orkaan voorbij, of 's pausen opvolger Innocentius VI kwam opnieuw met den geliefden inquisiteur te voorschijn [5]. In zijne bul van 15 Juli 1353, uit Villeneuve bij Avignon gericht tot al de aartsbisschoppen, bisschoppen, prinsen, hertogen, markgraven, graven, steden en wereldlijke regeerders van Duitschland, verklaart de paus, dat hij hun, tot uitroeiing van de

---

[1] Hij wordt ook vermeld als heetende *Schadelant* of *Scadland;* in elk geval een vreemde naam voor eenen pauselijken inquisiteur.

[2] G. Schmidt, *Päbstliche Urkunden-Regesten aus den Jahren 1295-1352*, blz. 383, nr 152; *Corpus* I, blz. 522.

[3] Licet patiaris in etate defectum, cum in tricesimo septimo etatis tue constitutus esse dicaris. — In volgende jaren heeft Schandelant nog hoogere kerkelijke waardigheden bekleed: hij werd opvolgend bisschop van Culm (1358), van Hildesheim (1363-65), van Worms (1365-70) en van Augsburg (1371-73) en stierf te Coblenz in 1373.

[4] Zie ons Derde Hoofdstuk, blz. 88-90 en ons Tiende, blz. 161.

[5] Ripoll, *Bullarium fratrum praedicatorum*, deel II, blz. 243, 244; *Corpus* I, blz. 204, 205.

afschuwelijke secte der *Beckardi*, zijnen beminden zoon Jan Schandelant als apostolischen inquisiteur warm aanbeveelt, hun gebiedende hem uit al hunne macht te helpen en hunne kerkers te zijner beschikking te stellen, totdat de Inquisitie in de Duitsche landen in het bezit van eigene gevangenissen gesteld zij. Dit belette nochtans den Keulschen aartsbisschop Willem van Gennep niet, minder dan vier jaren later, op 25 Februari 1357, te handelen alsof er in Duitschland geen algemeen pauselijke inquisiteur tegen de Beggarden bestond, en de vervolging tegen de *Beggardi et Suestriones* uitsluitend aan zijne geestelijkheid op te dragen [1]. Met welgevallen drukt hij er zelfs op, hoe zijne voorgangers Hendrik I van Virnenburg en Walram reeds vroeger aldus zijn werkzaam geweest, hetgeen veel verschrikkelijke kettergedingen (*multiplices formidabilesque processus*) heeft voor gevolg gehad, en hoe zulks ten overvloede blijkt uit de officieële oorkonden der aartsbisschoppelijke kanselarij [2]. Tusschen de regels leest men, als het ware, dat hij geenen pauselijken inquisiteur noodig heeft om in zijn diocese de zuiverheid van het geloof te vrijwaren. In het koninkrijk Frankrijk integendeel ziet men omstreeks denzelfden tijd paus Urbanus V (bul van 3 September 1365) de kerkprelaten en zijne inquisiteurs te gelijk met de uitroeiing der *Begardi seu Beguini utriusque sexus* gelasten [3].

Maar ook in de Duitsche landen wilde de H. Stoel met taaie volharding zijne Inquisitie doen wortels schieten. Kort daarna waagde Urbanus V eene nieuwe plechtige poging in dien zin bij zijne bul van 15 April 1368 gericht tot de aartsbisschoppen, bisschoppen, prelaten, prinsen, hertogen, markgraven, graven, baroenen en verdere wereldlijke regeerders van Duitschland [4]. Altijd ter gelegenheid der kettersche *Beghardi*, verklaart hij in dat stuk, dat hij het ambt van pauselijken inquisiteur in zekere bisdommen hunner gewesten aan zijnen geliefden zoon den predik-

---

1 Hartzheim, *Concilia Germaniae*, deel IV, blz. 482, 483; *Corpus* I, blz. 523.

2 Prout in litteris et processibus eorundem praedecessorum nostrorum super his confectis et in publicam notitiam deductis plenius continetur.

3 Odoricus Raynaldus, *Annales ecclesiastici*, deel XVI, blz. 446, 447; *Corpus* I, blz. 206.

4 Mosheim, *De Beghardis*, blz. 336, 337; *Corpus* I, blz. 207.

heer Lodewijk de Caliga[1] en aan enkele anderen heeft toevertrouwd[2]; dienvolgens verzoekt hij hen uitdrukkelijk deze inquisiteurs en hunne plaatsvervangers (*vicarii*) goed te onthalen, vrijgeleide te verleenen en uit al hunne macht bij te staan in het vangen en bewaren der ketters van beider kunne, hunne kerkers ter beschikking der pauselijke kettermeesters stellende, totdat de Inquisitie in de Duitsche landen in het bezit van eigene gevangenissen gekomen zij. Deze bul is grootendeels eene letterlijke herhaling van die van Innocentius VI (15 Juli 1353).

Wij weten van elders, dat te gelijk met Caliga ook de predikheer Walther Kerling[3] tot inquisiteur in de Duitsche landen was aangesteld. Uit de lijsten van waardigheidsbekleeders der predikheerenorde in die gewesten[4] vernemen wij bovendien, dat tusschen 1369 en 1376 als pauselijke kettermeesters en opvolgers van Kerling de broeders Hermanus Hetstede en Henricus Halberti in bediening zijn geweest, voordat zij tot provinciaal werden gekozen van de Saksische provincie der predikheerenorde, welke zich te dien tijde schier over de geheele Nederlanden uitstrekte. Dichter en dichter werd allengskens het net der pauselijke Inquisitie over het Duitsche Rijk uitgespreid.

Tot hiertoe scheen keizer Karel IV van Luxemburg met al de overige wereldlijke regeerders zijner landen doof te blijven voor die herhaalde bevelen en smeekingen van den H. Stoel. Doch in 1368 vertrok hij naar Italië, waar Urbanus VI een paar jaren verbleef, om er uit 's pausen handen de keizerlijke kroon te ontvangen. Die reis was beslissend voor de herinrichting der pauselijke Inquisitie in het Duitsche Rijk.

---

1 Lea noemt hem *Louis of Willenberg* (deel II, blz. 387).

2 Quod officium Inquisitionis dilecto filio Ludovico de Caliga, ordinis fratrum praedicatorum, in nonnullis civitatibus et diocesibus partium praedictarum inquisitori dictae pravitatis et aliis inquisitoribus pravitatis ejusdem apostolica auctoritate commissum.

3 Mosheim, *De Beghardis*, blz. 335; *Corpus* I, blz. 207. — Die inquisiteur komt voor onder den naam van *Kerling*, *Kerlinger*, *Herlinger*, *Krelinger* of *Keslinger*. (Lea, deel II, blz. 387.)

4 Martène en Durand, *Amplissima collectio*, deel VI, blz. 344; *Corpus* I, blz. 202. Te gelijk was de predikheer Hendrik de Agro pauselijk inquisiteur in de geestelijke provincie Mainz en in de bisdommen Bamberg en Bazel. (Lea, deel II, blz. 387.)

Onloochenbaar was hierbij de zedelijke drukking van den paus op den keizer alsmede de invloed der pauselijke kanselarij op de keizerlijke; want de vier oorkonden van Juni 1369, uit dezelfde stad Lucca op den tijd van minder dan tien dagen door Karel IV uitgevaardigd, dragen het kennelijk merk van hunnen oorsprong en zijn bijna als pauselijke bullen gestyleerd. Wij kennen reeds hunnen inhoud [1]. Alles wat ooit een paus der dertiende eeuw had kunnen droomen over de onderwerping van eenen keizer aan zijne apostolische Inquisitie, wordt hier overvloedig verwezenlijkt.

In het eerste edict (9 Juni 1369) richt Karel IV zich tot al de geestelijke en wereldlijke overheden van het H. Roomsche Rijk, die hij breedvoerig opsomt zonder iemand te vergeten, van de aartsbisschoppen tot de minste priesters of paters, van de hertogen en prinsen tot den nederigsten dorpsschepen; en allen krijgen uitdrukkelijk bevel de pauselijke Inquisitie slafelijk te steunen en den inquisiteur Walther Kerling met zijne ambtgenooten en vicarissen in alles blindelings te helpen tegen de Beggarden en Begijnen en hunne begunstigers, *sub poena confiscationis omnium bonorum vestrorum temporalium et privationis privilegiorum, gratiarum, libertatum et jurium quorumcumque*. De pauselijke inquisiteurs noemt Karel IV teederlijk: *capellani nostri, commensales domestici, devoti, dilecti*, in éénen adem, in denzelfden volzin; zijn mond vloeit er van over. Vooral den aartsbisschoppen en bisschoppen wordt, op de bovenvermelde straffen, door den keizer bevolen de inquisiteurs te dienen; en die paragraaf begint met het dreigende: *Vos quoque, archiepiscopi, episcopi et alii praelati jurisdictionem ecclesiasticam obtinentes*. Geheel en al worden de Duitsche kerkprelaten aan de inquisiteurs in de kettervervolging onderworpen: *Dum et quotiens ipsi (inquisitores) vel aliquis ipsorum vos aut aliquos vel aliquem vestrum requisitos habuerit vel habuerint in sancto officio Inquisitionis et executione constanter assistere, prompte parere et intendere studeatis, in capiendo et custodiendo hujusmodi Beghardos et Beghinas et alios quoslibet haereticos seu de haeresi suspectos, fautoresque et defensatores quoslibet, contra quos ipsi inquisitor et inquisitores vel eorum*

---

1 Zie hierboven, in ons Achtste Hoofdstuk, blz. 138-142. De vier edicten in *Corpus* I, blz. 208-221.

vicarii procedent pro tempore et alias, sicut expedierit, consilium aut auxilium et favorem totis viribus devotisque mentibus efficaciter impendatis, praestantes eisdem vestros carceres, quibus in eisdem partibus carere dicitur officium Inquisitionis hujusmodi, donec officio praedicto de certis domibus et carceribus sit provisum, et dum et quotiens super arrestandis aliquibus per ipsos seu nomine ipsorum fueritis requisiti, vos ipsi tales arrestare et capere et ad locum congruum et securum eisdem inquisitoribus seu ipsorum vicariis, omni semota excusatione, inquisitori et repraesentare curetis. Verder moeten zij de inquisiteurs *cum eorum familia* op de minzaamste wijze behandelen (*benigne recipere et honeste pertractare*). En de laatste woorden van het edict bevatten eene nieuwe bedreiging tegen de nalatigen : *Ejusque pro neglectu districtum judicium et nostrae correptionis temporalem in personis et rebus non vereamini acrimoniam sustinere.*

Dit was nog niet genoeg. Bij zijne keizerlijke wet van 10 Juni 1369 schenkt Karel IV aan de pauselijke inquisiteurs al de rechten en voorrechten[1], die hun ooit werden toegekend door de Duitsche keizers en door de koningen van Frankrijk, Bohemen, Engeland, Sicilië, Spanje, Hongarije, Normandië, Polen of door welkdanige andere prinsen, hertogen, edelen of regeerders, wanneer, hoe en waar ter wereld ook (*quandocumque ubicumque, quomodocumque in Italia, Gallia, Germania vel quibuscumque aliis locis seu mundi partibus, conjunctim vel divisim*). En tot handhaving van al die rechten en voorrechten der pauselijke inquisiteurs stelt de keizer twee hertogen (die van Saksen en van Brunswijk), twee graven (die van Schwartzenberg en van Nassau) en twee ridders (die van Hansteijne en van Witzeleyven) aan tot *tutores ac efficaces conservatores ac defensores.* Alwie hierin ongehoorzaam is, zal voor iedere overtreding eene boet van honderd mark gouds (*pœna centum marcarum auri purissimi*) betalen, waarvan de helft ten bate der keizerlijke schatkist en de andere helft ten bate der verongelijkte inquisiteurs. Alwie, na drie maanden, den kettermeesters, hunnen vicarissen of hunnen ambtenaars weerstand zal geboden hebben, zal daarenboven al zijne goederen ten bate der keizerlijke

---

1 Omnia privilegia, statuta, gratias, indulgentias, exemptiones, immunitates, libertates.

schatkist zien aanslaan en al zijne rechten, voorrechten, vrijheden, ambten en waardigheden verliezen.

Eene week later volgde een derde keizerlijk stuk (17 Juni 1369), ditmaal rechtstreeks gericht tot de twee geliefde pauselijke inquisiteurs Walther Kerling en Lodewijk de Caliga, hunne twee door Kerling aangestelde ambtgenooten en al hunne opvolgers. Daarbij beveelt de keizer op de zwaarste straffen aan al de breedvoerig opgesomde geestelijke en wereldlijke overheden van zijn H. Roomsche Rijk, dat zij alle kettersche geschriften in de volkstaal moeten opsporen en aan de apostolische kettermeesters uitleveren om door hen onderzocht en verbrand te worden. De schuldigen moeten gekastijd worden *secundum stylum Inquisitionis et informationem inquisitorum seu inquisitoris*. Daarenboven schenkt hij den inquisiteurs het zeer gewaardeerd voorrecht om in ieder bisdom[2] hunne eigene notarissen aan en af te stellen en hij neemt de voorzorg het eedsformulier dier notarissen op te geven, waarbij zij getrouwheid aan den keizer zelven en gehoorzaamheid aan de inquisiteurs zweren[3].

Niet alleen de inquisiteurs, maar ook hunne notarissen[4] zullen al de rechten en voorrechten genieten, die hun ooit in andere landen werden verleend, niettegenstaande alle wetten of verordeningen, welke er mede in strijd zouden zijn. Alle overtreders zullen telkens eene boet van honderd mark gouds betalen, waarvan de helft ten bate der keizerlijke schatkist en de andere helft ten bate der inquisiteurs.

De vierde en laatste keizerlijke oorkonde, op denzelfden dag (7 Juni 1369) uitgevaardigd, was de verschrikkelijke wet over de verbeurdverklaring en het verder gebruik van de goederen der Beggarden en Begijnen[5]. Karel IV wilde aan de Inquisitie in de Duitsche landen de gevangenissen en sterke torens bezorgen, die

---

1 Sub privatione vestrorum privilegiorum, jurium, gratiarum, libertatum.

2 Pro qualibet diocesi cuilibet vestrum assignata.

3 *Corpus* I, blz. 217. — Over de moeilijkheden der Inquisitie met de gewone notarissen, zie Mosheim, *De Beghardis*, blz. 367; Acquoy, *Gerardi Magni epistolae XIV*, blz. 33, 34, noot; Lea, deel II, blz. 391.

4 Over de eigene notarissen der inquisiteurs, zie Acquoy, *Gerardi Magni epistolae XIV*, blz. 33, 34, noot.

5 Zie hierboven, in ons Achtste Hoofdstuk, blz. 140.

zij, in Zuid-Frankrijk bijvoorbeeld, bezat[1], om er de ketters tijdens hun geding of, na hunne veroordeeling, levenslang of voor korteren tijd te bewaken[2]. Daartoe zullen in het vervolg de aangeslagene huizen en kloosters der Beggarden gebruikt worden, die in handen der inquisiteurs zullen komen. Wat de Begijnhoven betreft, die zullen verkocht worden, en de twee derden der alzoo verkregen gelden zullen aan de kettermeesters overgelaten worden, tot het uitdeelen van aalmoezen, het onderhoud der verzoende doch gevangen ketters, en tot het dekken van de groote kosten der Inquisitie zelve : *attendentes quod sanctum officium Inquisitionis absque laboribus ac expensis et sumptibus nequit exerceri.* Eene omstandige regeling over het verkoopen van die bezittingen der Begijnen binnen de maand wordt er bijgevoegd, en tevens wordt uitdrukkelijk bepaald, dat de betrokken inquisiteur de zaak zal leiden met de wereldlijke overheid van iedere plaats. Ontdekt men later nog dergelijke goederen, zoo zal men desgelijks binnen de drie dagen moeten handelen. Op elke overtreding wordt weeral eene geldboete van honderd mark gouds gesteld, de helft ervan aan den inquisiteur der plaats voor zijne eigene behoeften toekomend[3]. Alwie, drie maanden na de uitvaardiging dezer wet, den inquisiteurs, hunnen vicarissen of hunnen ambtenaars nog weerstand zou durven bieden, zal daarenboven al zijne goederen ten bate der keizerlijke schatkist zien aanslaan en al zijne rechten, voorrechten, vrijheden, ambten en waardigheden verliezen.

Van die vier keizerlijke stukken zijn er drie door eene lange reeks getuigen bezegeld, waaronder twee Duitsche bisschoppen (die van Olmutz en Spiers) voorkomen. Met de diepste verslagenheid zullen intusschen de trotsche en machtige kerkprelaten der

---

1 Zij bestaan er nog gedeeltelijk en geven een verschrikkelijk denkbeeld der gevangenisstraf zooals de Inquisitie die verstond. Zie de aangrijpende beschrijving van « La Tour de l'Inquisition » te Carcassonne, bij Ch. Molinier, *L'Inquisition dans le midi de la France*, blz. 442 ; Lea, deel I, blz. 491.

2 Cum officium Inquisitionis in partibus Alemanniae nullam domum, domicilium, turrim fortem pro custodia et captivitate suspectorum de haeresi et examinandorum de fide necnon pro immurandis perpetuis temporibus vel ad tempus, ut juris est quibusdam haereticis, qui ad gremium ecclesiae, abjurata haeresi, redierint.

3 Reliquam vero partem ipsius inquisitoris pro loco usibus decrevimus applicari.

Duitsche landen die geweldige, ja gansch buitensporige wetgeving des keizers ten voordeele der pauselijke Inquisitie hebben onthaald, zij die gewoon waren in hunne bisdommen alleen heer en meester te spelen tegenover de ketters en ketterijen.

Terecht schrijft Lea over deze oorkonden : « The extravagance of their provisions probably furnishing a measure of the opposition to overcome » [1] Wellicht zal het aanslaan der kettersche bezittingen door de pauselijke inquisiteurs dan ook tot den hevigsten tegenstand hebben aanleiding gegeven, daar de kettermeester Kerling zich tot den paus moest wenden om zijnen steun hierin te bekomen, hetgeen Gregorius XI dan ook gewillig toestond in zijne bul van 9 Juni 1371, waarbij hij de wet van Karel IV dienaangaande bekrachtigde en uitvoerbaar verklaarde namens den H. Stoel [2]. Ter loops zij hier opgemerkt, dat Kerling in deze bul betiteld wordt als pauselijk inquisiteur *in nonnullis Allemanniae partibus*, zoodat broeder Walther eigenlijk geen *algemeen* kettermeester in de Duitsche landen is geweest, ten minste te dien tijde.

Kort daarna achtte dezelfde paus het oogenblik gekomen om de pauselijke Inquisitie in het rijk van keizer Karel IV nog verder uit te breiden en te versterken. In zijne bul van 28 Juli 1372, gericht tot den magister en den prior provinciaal der predikheeren in Duitschland [3], verleent Gregorius XI aan beiden te zamen of aan ieder hunner de noodige volmacht om vijf bekwame broeders hunner orde tot pauselijke inquisiteurs aan te stellen voor de aartsbisdommen en bisdommen Mainz, Keulen, Utrecht, Salzburg, Maagdeburg en Bremen, opdat de kettervervolging er door vergemakkelijkt worde [4]. Deze zullen te zamen of afzonderlijk hun ambt uitoefenen en door de voormelde magister en prior of door eenen van beiden om gewichtige redens kunnen afgesteld worden, evenals dezelfde beide ook de afgestelde of afgestorvene inquisiteurs door nieuwe mogen vervangen. Onder de bedoelde vijf

---

[1] Lea, deel II, blz. 388.

[2] Mosheim, *De Beghardis*, blz. 364-366; *Corpus* I, blz. 222. — Zie ook Mosheim's scherpe aanteekeningen op deze bul.

[3] Mosheim, *De Beghardis*, blz. 380-383; *Corpus* I, blz. 222-224.

[4] Ita quod per eos hujusmodi officium possit ibidem, dante Domino, commodius et facilius exerceri.

kettermeesters zullen de twee vroeger door den H. Stoel aangestelde inquisiteurs (te weten Walther Kerling en Lodewijk de Caliga) moeten begrepen worden en hun ambt blijven uitoefenen. De paus bedreigt daarenboven met den kerkelijken ban (*sub anathematis poena*) alle patriarchen, aartsbisschoppen, bisschoppen, keizers, koningen of regeerders, die de Duitsche inquisiteurs zouden dwarsboomen, hetgeen welsprekend bewijst dat zijne pauselijke Inquisitie niet zonder tegenstand werd geduld.

Naar alle waarschijnlijkheid moet men hier ook de ongedateerde bul [1] van denzelfden paus plaatsen, die hij tot den Utrechtschen bisschop Jan van Arkel (en vermoedelijk ook tot zijne Nederlandsche en Duitsche ambtgenooten) richtte, om hun de inquisiteurs, voor hunne bisdommen aangesteld, warm aan te bevelen, hun herinnerende dat het behoud van de zuiverheid des geloofs tot de plichten van hun ambt behoort [2].

Reeds in het volgende jaar, bij een bevelschrift[3] van 17 Februari 1373, zien wij dan ook keizer Karel IV zich richten tot de aartsbisschoppen van Trier en van Keulen, tot den bisschop van Luik[4], tot de hertogen van Luxemburg, Limburg, Brabant en

---

[1] Bibliotheek van Wolfenbüttel, Helmstadter HS. nr 277; afgedrukt door Prof. Finke in het *Römische Quartalschrift*, 1896, Heft IV, blz. 526.

[2] Cum ex debito commisso tibi officio tenearis esse pro catholica fidei conservatione sollicitus, fraternitatem tuam rogamus et hortamur attente, mandantes quatenus dilectis filiis tuis in civitate et dyocesi inquisitoribus heretice pravitatis presentibus et futuris in hiis, que pravitatis extirpationem et fidei augmentum concernunt, prompte assistas consiliis, auxiliis et favoribus oportunis.

[3] Mosheim, *De Beghardis*, blz. 388-392; *Corpus* I, blz. 225-228. — Zie ook Mosheim's aanmerkingen op dit belangrijk stuk, blz. 392 : « Qui diploma hoc cum illo superiori, quo Kerlingius ex Italia Germanis commendatur, conferre voluerit, inter stylum utriusque plurimum interesse sentiet, conjecturamque forte non improbabit supra propositam, illam Kerlingii commendationem Itali esse hominis mirabiliter circumspecti, captionum omnium, per quas vim legum astuti declinare possunt, in primis gnari aulaeque Romanae devoti : alterum, quod hic dedimus, ad liberale Germanorum ingenium multo magis accedit et Germanorum imperatore, nisi fallor, dignius est. »

[4] Het afschrift, dat Mosheim uitgaf, spreekt alleen van den aartsbisschop van Trier; maar de uitgever doet te recht opmerken, dat het stuk onvermijdelijk ook tot de kerkvoogden van Keulen en Luik zal zijn gezonden

Gulik, enz., en verder tot al zijne graven en getrouwen, om hen eenen nieuwen pauselijken inquisiteur, den predikheer Jan de Boland, zijnen geliefden kapelaan, warm aan te bevelen, die door paus Gregorius XI als kettermeester was aangesteld over de geestelijke gebieden van Trier, Keulen en Luik[1]. Te dier gelegenheid herhaalt de Keizer, schier met dezelfde woorden, al de rechten en voorrechten, die hij aan de pauselijke inquisiteurs in zijne edicten van Lucca toegekend had. Om den nieuwen kettermeester nog krachtiger te beschermen, stelt hij de kerkprelaten en vorsten, tot wie hij zich richt, allen aan als *defensores dicti inquisitoris*, hun bevelende hem in alles te helpen, onder anderen in het bekomen van het derde gedeelte van de aangeslagene roerende en onroerende goederen der ketters.

Met dit keizerlijk bevel betrad eindelijk de pauselijke Inquisitie, die reeds in de verder afgelegen Duitsche landen aan 't werk was geweest, ook den eigenlijken bodem onzer Nederlandsche gewesten : immers de geestelijke gebieden van Trier, Keulen en Luik omvatten, geheel of gedeeltelijk, de landen der hertogen van Luxemburg, Limburg en Brabant, benevens het prinsdom Luik, het graafschap Namen en meer andere heerlijkheden. Van uit het Duitsche Rijk kwamen aldus de pauselijke inquisiteurs over den Rijn zich opnieuw in het gebied van Maas en Schelde vestigen.

Tijdelijk schijnt nochtans Gregorius XI zelf den ijver zijner inquisiteurs in de zaak der Beggarden en Begijnen als overdreven te hebben beschouwd, daar hij in 1374 de kerkprelaten der Duitsche landen, mitsgaders die van Brabant en Vlaanderen[2], alleen gelastte met een onderzoek naar den staat der rechtgeloovigen onder deze verdachten en daar hij de vervolgde onschuldigen zelfs in 1377 onder zijne bescherming nam[3]. Doch zijne geliefde kettermeesters liet hij daarom geenszins los; intusschentijd zien

---

geworden : « Quis enim dubitet etiam hos imperatorem compellasse, quum ad eorum quoque provinciam novus hic inquisitor legaretur? »

[1] Inquisitor haereticae pravitatis per Treverensem, Coloniensem et Leodiensem dioeceses, prout hoc apostolicae litterae manifeste declarant. — De aanstellingsbul van Jan de Boland is niet tot ons gekomen.

[2] Per Alemanniam, Brabantiam et Flandriam.

[3] Zie hierboven in ons Achtste Hoofdstuk, 144-146.

wij hem, bij eene bul[1] van 22 April 1376, aan zijne Duitsche inquisiteurs het uitroeien der kettersche volksboeken en het onderdrukken der predikingen van verdachte leeken opdragen. De bisschoppelijke Inquisitie betoonde zich dan ook veeltijds veel te lauw en veel te traag; wij zagen er reeds een voorbeeld van omstreeks 1380 in het bisdom Utrecht, waar Geert Groote 's hartstochtelijk verzet tegen de lamlendige beslissing van den vicaris-generaal in de zaak van broeder Bartholomaeus noodig was, om de herziening van het kettergeding en de veroordeeling van den gevaarlijken ketter te bekomen[2]. Geert Groote was overigens zoo diep overtuigd van de ontoereikendheid dier onbeholpene bisschoppelijke Inquisitie, dat hij den vicaris-generaal met de tusschenkomst van den paus dreigde en later bij den H. Vader aandrong om zelf tot pauselijken kettermeester te worden aangesteld in dat verwaarloosd geestelijk gebied van Utrecht.

Kort na zijnen dood was zijn vurige wensch vervuld : pauselijke inquisiteurs verschenen in dat bisdom. Maar door eene bittere ironie van het lot, waren alsdan de Broeders en Zusters van Geert Groote zelven de eerste blootgesteld aan vervolgingen der apostolische kettermeesters van het bisdom Utrecht[3]. Omstreeks 1393-94 zien wij er den inquisiteur Eylard Schoneveld de Broederschap van het gemeene leven verontrusten en te gelijk hooren wij van aanklachten tegen haar ingekomen bij den inquisiteur Jacob van Soest, terwijl de godgeleerden der kloostervereeniging van Windesheim mitsgaders talrijke leden der hooge geestelijkheid in de provincie Keulen haar verdedigen, totdat de zaak in 1401 ten gunste der Broederschap en tegen de pauselijke Inquisitie door den Utrechtschen bisschop beslist werd[4].

Onderwijl zijn nu de botsingen tusschen de beide Inquisitiën zoo goed als ten einde. Tijdens de 15de eeuw breidt zich de pauselijke

---

[1] Mosheim, *De Beghardis*, blz. 378-379; *Corpus* I, blz. 236-237.
[2] Zie hierboven ons Zevende Hoofdstuk, blz. 128-130.
[3] Reeds in 1857 merkte Acquoy het op : Ecce mirabilis rerum commutatio! Nam qui, dum in vivis erat, alios persecutus erat, viginti annos postquam de vita decesserat, in sectatoribus suis et amicis ipse oppressus est. (*Gerardi Magni epistolae XIV*, blz. 46.)
[4] Zie hierboven ons Negende Hoofdstuk, blz. 151-157.

over al onze Nederlandsche gewesten rustig uit en in ieder bisdom vinden wij er weldra eenen of meer apostolische inquisiteurs naast den bisschop, beide eendrachtig samenwerkende om er de zuiverheid van het geloof te handhaven en de ketters gezamenlijk te vervolgen en te vonnissen [1].

---

[1] *Corpus* I en II, passim.

Date Due

FACULTY
[redacted]
[redacted]
JUN 2 3 1983